
BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

M.T.CICERONIS

IN
M. T. CICERONIS
DE
ORATORE
AD
Q. FRATREM
DIALOGOS, seu LIBROS III.
ARGUMENTUM.

NNO U. C. DCXCIX. *ante Christi ortum* LV. *cum M. Tullius annum ætatis ageret* LII. *de Oratore tres libros hac occasione scripsit. De arte ora-*

oratoria dissentiebant inter se M. Tullius & Q. frater: hic ad eloquentiam sufficere censebat ingenium & exercitationem, ille præterea cognitionem artium omnium liberalium desiderabat. Rogatus a fratre Marcus, ut, componendæ litis causa, ea de re accuratius dissereret, partes suas L. Licinio Crasso; fratris, M. Antonio per dialogum tuendas commisit. Intersunt præterea sermoni, quem habitum se puero Cicero refert, Q. Mucius Scævola, Q. Lutatius Catulus, C. Julius Cæsar, & P. Sulpicius. Hos libros quanti fecerit ipse Tullius, patet ex lib. XIII. *ad Atticum, epist.* 19. Sunt etiam, *inquit*, de Oratore nostri tres, mihi vehementer probati. In eis quoque eæ personæ sunt, ut mihi tacendum fuerit. Crassus enim loquitur, Antonius, Catulus senex, C. Julius, frater Catuli, Cotta, Sulpicius. Puero me hic sermo inducitur,

citur , ut nullæ esse possent partes meæ . *Et lib.* IV. *ad eundem* , *epist.* 13. De libris oratoriis factum est a me diligenter : diu multumque in manibus fuerunt ; describas licet . *Denique lib. I. ad Familiares epist. 9. ad Lentulum.* Scripsi igitur Aristoteleo more , quemadmodum quidem volui , tres libros in disputatione ac dialogo de Oratore , quos arbitror Lentulo tuo fore non inutiles . Abhorrent enim a communibus præceptis ; & omnem antiquorum , & Aristoteleam , & Isocrateam rationem oratoriam complectuntur . *Cæterum non aliorum tantum rhetorum more præcepta tradit hic Tullius , sed de ipsis præceptis judicat . Et primo quidem libro disserit de artibus , quibus instructus esse debet orator : in secundo exponit artem de inventione ac dispositione : in tertio denique ,*

quæ

quæ ſpectant ad elocutionem, eleganter & ornate perſequitur.

M. T.

M. T. CICERONIS
DE
ORATORE
AD
Q. FRATREM

LIBRI III.

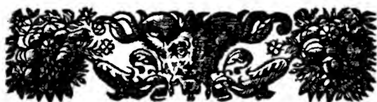
AD USUM COLLEGII ROMANI

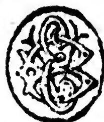
CUM ADNOTATIONIBUS

JACOBI PROUSTII

E SOCIETATE JESU.

Editio altera Patavina aliquot locis castigata & aucta.

PATAVII MDCCLI.

Apud Jo: Manfrè.

Superiorum permissu.

Prostant venales Romæ apud Gregorium Roisechium in Circo Agonali.

JOSEPHUS MARIA MAZZOLARIUS

E SOC. JESU

In Collegio Romano Rhetoricæ Præceptor

AUDITORIBUS SUIS

S. D.

M. *T. Ciceronis de Oratore ad Q. Fratrem libri tres, post Parisiensem editionem in usum Sermi Galliarum Delphini concinnatam, semel nitidissimis atque emendatissimis Seminarii Patavini typis olim excusi, nunc iterum iisdem formis, quanta maxima adhiberi potuit diligentia, impressi prodeunt in lucem, vobisque dedicantur, ingenui Adolescentes. Hos, & reliquos omnes, quibus Tullius Oratoriam*

Artem complexus est, perspicua interpretatione selectisque adnotationibus explanandos suscepit Jacobus Proustius, vir e Societate nostra sane doctus & eruditus. Nec vero non egregie operam suam posuit ac collocavit: effecit enim prope, ut vel ab ipsis adolescentibus, qui latinæ linguæ prorsus ignari non essent, etiam sine Doctoris viva, quod ajunt, voce intelligerentur; cum nullum paullo obscuriorem locum prætermiserit, cui non aliquam lucem attulerit. Qua in re ita eruditioni servivit, ut etiam studuerit brevitati: non omnia ex omni Antiquitate atque universa Philologiæ colligens, & per vim quodammodo lectoribus obtrudens; sed ea tantum ex utraque facultate parce delibans, quæ maxime ad rem facere, atque ad Auctoris sententiam explicandam conducere videbantur. Ipsos vero hosce de Oratore libros nihil est, cur vobis, Adolescentes, pluribus commendem, qui cum Ciceronis sint, hoc est ejus Hominis, qui, ut ait Quintilianus Institutionum Oratoriarum lib. 10., dono quodam providentiæ genitus fuit, in quo totas vires

suas

suas Eloquentia experiretur, satis superque hoc uno nomine unicuique vestrum commendati esse debent. Quid enim vir ille post hominum memoriam ingeniosissimus & disertissimus, aut dixit, aut scripsit unquam, quod non elegans, quod non politum, quod denique non in suo genere perfectum esset? Illi ipsi duo de Inventione libri, quanquam auctori suo minus probati, utpote quos sibi adolescentulo inchoatos ac rudes excidisse, neque dignos provectiore ætate esse visos, atque eo usu, quem ex caussis tot tantisque, quas dixerat, consequutus erat, ipsemet ingenuè confessus est; tamen non ne hujusmodi sunt, ut reliquorum, qui intercidisse putantur, jacturam tristem sane atque acerbam summopere conqueri ac dolere debeamus? Contra lætari nos ac gaudere sane vehementer decet, quod hos de Oratore libros, quæ illos de Inventione reliquos eripuit, eadem adversa fortuna nobis non inviderit. Etenim cum antea mutili multis partibus atque confusi circumferrentur, neque integri usquam recteque dispositi apparerent, factum est, ut sæculo quin-

todecimo Laude Pompeja e ruderibus effossi, in lucem, quales Cicero ediderat, summo Litterariæ totius Reipublicæ bono emerserint. Et sane quid his libris excellentius? quid elegantius atque perfectius, commemorari, aut fingi potest? Vere videor de Cicerone, iisdem fere verbis, eadem certe omnino sententia affirmare posse, quod ipse de Crasso pronunciavit, quodque etiam ego inter homines doctissimos ac sapientissimos constare arbitror: ceteros a Cicerone, cum aliquid mandaret litteris, semper omnes: his autem scriptis libris ipsum a se se superatum. Quos ego libros si pulcherrimarum ac reconditarum rerum thesauros appellem, minus quam debeam prædicem. Conferantur in unum locum præcepta omnia, quæ de Arte Oratoria sive a Græcis, sive a Latinis scriptoribus litterarum monumentis consignata sunt, omnia certe in his multo copiosius atque uberius tractata reperientur; ut etiam facile appareat, quotquot post Ciceronem scripserunt, plurima ex his quasi fontibus hausisse, quæ in suos libros, atque adeo in aliorum utilitatem derivarent.

Mul-

Multa ille vir acerrimus ex Græcorum scriptis, qui peritissimi dicendi opifices habebantur, collegerat, multa Athenis ipse coram ab iisdem audierat, multo plura usu atque exercitatione assequutus fuerat; plurima vero per se, divino quo erat ingenio præditus, & inusitato quodam mentis acumine, viderat atque didicerat; atque his, tot tantisque cognitionibus instructus tum demum ad hos conscribendos libros animum cogitationemque adjecit. Quid quod, ut ipse testatur ad Atticum scribens [Epist. 23. lib.4.] diu multumque ei in manibus fuerunt; ut illos sæpius procuderit, sæpius ad limam revocarit? Non igitur mirandum si tales evaserint, quales esse debebant, qui etiam Auctori suo libere de iis incorrupteque judicanti quam probatissimi ac commendatissimi haberentur: cujus ego præstantissimi Artificis de suo ipsius opere judicium, omnibus doctissimorum virorum, vel sententiis, vel opinionibus, quæ de his ipsis libris sane gravissimæ ac præclarissimæ exstant, jure antepono. Etenim is solus pulcherrimum hunc ingenii fœtum æstimare

poterat, qui & illum concipere, & conceptum mente, ac judicio conformatum in lucem edere potuit: is solus nosse, quantis laboribus, quantis vigiliis preclarissimum hoc sibi opus steterit, qui nihil sibi prope reliqui fecit, ex multiplici rerum plurimarum ac maximarum scientia, qua oneratum pectus ac completum habebat, quod in ejus confectionem non contulerit. Id, quod ne nobis quidem difficile cognitu est, si modo quantum quamque multiplex doctrinarum instrumentum in hos libros congestum sit, diligenter attenderimus. Ut omittam præcepta dicendi, de quibus jam dixi, quam multa hic de Historia, de Poësi, de Philosophia, de Jure Civili subtiliter & copiose disputantur! Locus ille de facetiis & jocis, qui modice ac prudenter ab Oratore adhibiti non solum nimiam orationis gravitatem relaxant, ipsique Oratori non mediocrem benevolentiam conciliant, sed etiam hominum inter se congressus sermonesque nostros quodammodo condiunt, quam subtiliter ab eo, quantaque cum dignitate tractatur! Quam venuste omnes quasi ridiculi regiones peragrat! quam

quam acute facetiarum genera distinguit! quam sancte ac religiose præcipit, ut in jocando præstemus semper ingenuitatem ac ruborem nostrum, vitata omni, & verborum turpitudine, & rerum obscænitate: ut ne, aut insignem improbitatem scelere junctam, aut rursus insignem miseriam rideamus: denique ut parcamus hominum charitati; nec quidquam temere dicamus in eos, qui vel propter dignitatem, vel propter probitatem maxime diliguntur! Quæ omnia ex media Philosophia depromta nemo non videt, atque ab eo loco, ubi a Philosophis, atque adeo ab ipso Cicerone in libris Officiorum, de Decoro in jocis ludisque servando, egregie disputantur, in hunc esse locum traducta: atque ita vitæ nostræ partem multo potissimam sanctissimis saluberrimisque præceptis institutam, atque ad omnem honestatem officiumque formatam. Age vero, qualis tandem horum librorum stilus est? prorsus talis, qui cum rerum gravitate ac præstantia mirifice congruat atque consentiat. Sic Oratorem instituit, ut ipse Orator summus videatur. Deus im-

mortalis ! quæ verborum elegantia ! qui delectus , nitor ac splendor ! qui orationis ductus , ornatus & copia ! nihil non venustum , nihil non limatum , nihil non acri studio judicioque perpolitum . Omnia , & apta verbis , & illustrata sententiis , & figuris distincta , & suavissimo quodam dulcissimoque numero conclusa . Non hic quidem illud dicendi genus acre , vehemens ac concitatum , quale fere in Orationibus miramur , atque in iis præsertim , quibus aut Verrem exagitat , aut Pisonem insectatur , aut in Vatinium , Clodium , atque Antonium invehitur : non hic commiserationes illæ conquestionesque , quibus Curiam ac Forum permiscere consueverat . Nec mirum ; non enim istiusmodi contentionem ipsius operis ratio postulabat ; quin erant ea ipsa a docentis ac præcipientis instituto quam maxime abhorrentia . Quanquam si recte attenderimus , neque ista omnino desunt : & licet Cicero his in libris in eo sermonis genere versetur, quod Græci didascalicum *vocant , qui ornatus quidem & comtus , sed purus ac simplex esse debet : tamen ra-*

rationem vir ingeniosissimus acutissime excogitavit, qua in eundem sermonem concluderet, quæ tantummodo propria videbantur subselliorum & fori. Quid? cum initio libri primi eloquentiam laudat illis verbis: Quid est tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum exsistere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? *& reliqua: nonne ea dicit, quæ perinde nos moveant atque percellant, ac si de loco superiore ad confertam multitudinem, concitandorum animorum causa, dicerentur? Nihil toto eo Orationis tractu illustrius ac magnificentius afferri a quoquam posse ullo in genere dicendi puto. Quid item miserabilius? quid flexanimum magis legi aut fingi potest libri tertii exordio? ubi Crassi mortem acerbissime deflet ac deplorat; & subitum ac repentinum Clarissimi Viri casum cum funestissimo miserrimoque totius pene Reip. occasu conjungit.* O fallacem hominum, *inquit*, spem fragilemque fortunam, & inanes nostras contentiones! quæ in medio spatio sæpe franguntur & corruunt,

ruunt, & ante in ipſo curſu obruuntur, quam portum conſpicere potuerunt. *Paucis vero interjectis*: Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia Senatum, non ſceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exſilium generi, non acerbiſſimam C. Marii fugam, *& reliqua*. *Adde illa, quibus totum hunc locum egregie concludit*. Ego vero te Craſſe, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate divino conſilio & ortum & exſtinctum eſſe arbitror. Nam tibi pro virtute animi conſtantiaque, *& cætera, quæ ſuperioris ſententiæ rationem continent. Quæ omnia profecto plena luctus, plena mæroris ſunt; nec ſine lacrymis legi poſſunt. Sed tamen, quod dicebam, aliud atque in Orationibus, in his libris, dicendi genus eſt; non modo, quod ad præcipiendi rationem accommodata oratio, verum etiam, quod Dialogorum conſuetudini ſerviendum, & familiarium ſermonum ſimilitudo fuit atque imitatio ſuſcipienda. Qua in re Decorum illud, quod eſt præceptum in Dialogo vel maximum, ita ſer-*

ſervat : ita eorum , qui loquuntur , orationis habitum quodammodo induit , ut non ipſum , ſed eos , qui inducti ſunt , loqui arbitreris . In Scævola gravitas , in Craſſo ubertas , in Antonio ſubtilitas , ſuavitas in Catulo , in Cæſare feſtivitas atque lepos , flagrans quædam in Adoleſcentibus Sulpicio & Cotta audiendi diſcendique cupiditas , tum verecundus quidam in percunctando pudor ubique elucet ; propriis denique quiſque notis inſignitus ac mirabiliter expreſſus eſt . Quare videtis, planeque, opinor, perſpicitis, optimi Adoleſcentes , nihil huic operi deeſſe , quod ſive ad rerum copiam & varietatem , ſive ad Orationis cultum atque elegantiam , addo etiam ad voluptatem & delectationem requirere poſſitis . Sed plura de horum librorum dignitate atque præſtantia præfatus ſum , quam dicere conſtitueram . Reſtat modo , ut conſilii mei rationem ſubtexam, qua ſum adductus , ut hos libros in Gymnaſio interpretandos ſuſciperem ; quos , ne emendatorum exemplarium facultas copiaque deficeret , noviſſima hac Patavina Editione

vul-

vulgandos curavi. In primis me ejus aurei vere libelli, quo ſtudiorum Societatis JESU *universa ratio continetur, quique ita inſcribitur, movit auctoritas, quæ, cum externis Sapientiſſimis Viris gravis viſa ſit, qui eam probarunt, in ſuaque Gymnaſia induxerunt, profecto nobis multo graviſſima eſſe debet: quo in libro, ubi de regulis Profeſſoris Rhetoricæ, hæc legebam*: præcepta etſi undique peti & obſervari poſſunt, explicandi tamen non ſunt in quotidiana prælectione, niſi Rhetorici Ciceronis libri. *Tantam igitur ſequutus auctoritatem hos libros in eo Gymnaſio retinere placuit, cui jam inde uſque ab ipſius exordio adſcriptos fuiſſe conſtaret. Neque enim audiendos puto, qui hos tanquam nimis ſubtiles & acutos, ac propterea ad captum adoleſcentium minus accommodatos Rhetoricæ aditu atque veſtibulo prohibendos cenſent. Quid? terantur quotidie puerorum manibus graviſſimi illi ejuſdem Ciceronis Officiorum libri, non minus certe ſubtiles atque ad intelligendum percipiendumque difficiles; hi vero iiſdem æta-*

ætate provectioribus, neque certe ita rudibus humaniorumque litterarum expertibus prope de manibus excutiantur? Non video quale in simili causa atque adeo meliore afferri discrimen possit. At vero inquiunt: illud etiam reprehendimus, quod pueris severiora illa, ducta e penitissimis Philosophiæ fontibus, præcepta tradantur, quæ Officiorum libris continentur. Verum si hoc est, prope de Scholis omnibus exterminandus esset Cicero, qui nihil non graviter, non subtiliter, non acute, denique non Philosophice scripsit, qui quidem ita de se profitetur: se Oratorem (Orat.22.) si modo sit, aut etiam quicumque sit, non ex Rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatiis exstitisse. Et de Natura Deor. lib. 1. num.3. Cum minime videbamur, *inquit*, tum maxime philosophabamur, quod Orationes nostræ declarant refertæ Philosophorum sententiis. *Qui vero ejusdem epistolas legerit, idem omnino de illis affirmare non dubitabit. Quid ergo, cum Ciceronis opera sive pueris, sive adolescentibus in scholis ediscenda proponimus, ab ea ætate postula-*

lamus? An ut omnia intelligant, percipiant, penitissime assequantur? Hoc profecto neque ejus, neque omnis ætatis est atque ingenii. Quotus enim quisque est etiam ex iis, qui eruditi haberi volunt, qui Ciceronis libros omnes pervolutarit, & si quidem id præstiterit, divinam ingeniosissimi ac disertissimi hominis in dicendo vim scientia sit ac ratione consequutus? In tanti viri operibus sane multis atque variis domicilium, ut ita dicam, collocandum est, ut tum demum is ex eorum lectione delectationis sensus percipiatur, qui non mediocris atque vulgaris, sed præstantis ac perfectæ intelligentiæ fructus est. A pueris autem atque Adolescentibus, quid, inquam, quæso, postulamus, cum eosdem cogimus in unum ferme Ciceronem mentis aciem obtutumque defigere? Non aliud profecto, præter latini sermonis nitorem atque elegantiam, quæ peti maxime a Cicerone debet, nisi ut teneris eorum mentibus, cum Philosophicos illos libros explicamus, species quædam insideat honesti; cum vero istos Rhetoricos, Oratorem majus esse quiddam suspicari inci-

ci-

cipiant, *quam quod vulgo homines opinentur*. *Præclare in hanc sententiam Quintilianus lib.* 1. *Instit. Orat. c.* 8., optime *inquit*, institutum est, ut ab Homero atque Virgilio lectio inciperet : quamquam firmiore judicio opus esset. Sed huic rei superest tempus: neque enim semel legentur. *Itaque a Doctoribus fere magnarum tantum rerum jaciuntur semina*, *quæ postea*, *& diuturno studio*, *& non intermissa assiduitate*, *quasi mollita & subacta*, *accedente graviorum facultatum scientia*, *ipsisque annis procedentibus*, *sensim adolescant*, *& tandem aliquando*, *cum se ætas jam firma corroboraverit*, *lætam ferant atque uberem veræ germanæque sapientiæ frugem*. *Quid multa? Idem Cicero*, *qui affirmat*, *se libros hos Aristoteleo more scripsisse*, *atque in his omnem Antiquorum*, *tum Isocratis*, *tum Aristotelis rationem oratoriam esse complexum*; *ac proinde eos a communibus præceptis valde abhorrere*; *epistola tamen ad Lentulum*, *quæ est ad Familiares nona libri primi*, *eidem Lentulo hos ita commendat*, *ut ejus filio fore non inutiles arbitre-*

tretur : adolescenti utique, ut ad hunc locum animadvertit Paullus Manutius, non viro. Auctore igitur Cicerone, omnium profecto maxime idoneo, adolescentibus hi libri in manus tradi non sine ingenti eorum utilitate possunt. Cujus quidem utilitatis consequendæ augendæque spes, effecit, ut cum jam vetere instituto Tullianæ Orationes explicarentur; earundem explicationem ab Rhetoricorum librorum interpretatione minime sejungendam existimarem: quæ est altera suscepti a me consilii, &, ut mihi persuadeo, optima sane ac gravissima ratio. Nam, præterquamquod multo æquius atque utilius videri debet, ut a quo fonte eloquentiam, ab eodem etiam haurias præcepta eloquentiæ; sæpe animadverti non omni ingenio illud dicendi genus forte ac concitatum, quale, uti supra observavimus, fere nobis exhibent Tullianæ Orationes, peræque convenire. Alii ingenito quodam animi impetu atque ardore ad vehemens illud feruntur; alii vero, & fortasse plerique, ab eodem, non solum judicio ac voluntate refugiunt, sed sponte atque ipsa natura ad

lene,

lene, quietum ac sedatum se conferunt. Quod quidem, cum in priscis Oratoribus, sive Græcis, sive Latinis, tum in doctissimis illis, atque omni laude præcellentissimis viris, qui sæculo sexto decimo floruerunt, observare est: quos sane constat alios aliam inivisse viam, ac plane diversam sequutos esse rationem dicendi: omnes utique laudandos, quandoquidem in suo quisque genere eximii atque excellentes fuerunt; quos tamen si conferas inter se, ita dissimiles invenies, ut eosdem in eo fere similes reperias, quod ornatissima sane, sed maxime temperata oratione usi sunt. Non defuerunt quidem, qui illud aliud, de quo diximus, dicendi genus adamarint; sed hi quam paucissimi exstiterunt; inter quos facile eminent Longolius atque Perpinianus, quorum plena roboris, plena spiritus atque ardoris oratio est: quod non tam rebus, quas tractarunt, adscribendum, quam fervido, quo excitabantur, ingenio, tribuendum puto. Jam cum Cicero, optimus & dicendi & docendi auctor, iis, qui alios erudiunt, præcipiat (de orat. lib. 3. n. 9.) ut quo sua quem-

que

que maxime natura ferat, diligentissime videant; nolui officio meo deesse; meisque Auditoribus utramque ex uno Cicerone eloquentiæ quasi formam proponere optimum judicavi; ut quam quisque sibi maxime consentaneam atque accommodatam noverit, eam amplectatur: ac primam quidem fervidam illam ac vehementem in Orationibus, alteram lenem ac blandam in his ipsis libris: quorum tanta venustas est, ut qui eos imitatione fuerit assequutus, is plane eximius ac perfectus Orator habendus sit. Date igitur operam, ingenui Adolescentes, ut hos libros assidue pervolutetis, & me eos interpretantem attente audiatis: & pro certo habetote, me semper, quæ studiorum vestrorum rationem postulare intellexero, omni diligentia curaturum.

M. T. CICERONIS DE ORATORE AD Q. FRATREM

DIALOGUS, ſeu LIBER I.

*COgitanti mihi ſæpenumero, & [a] memoria [1] vetera repetenti, perbeati fuiſſe, [2] Quinte frater, illi videri ſolent, qui in optima republica, cum & honoribus, & rerum geſtarum gloria florerent, [b] eum vitæ curſum tenere potuerunt, ut 1

A vel

INTERPRETATIO.

a *Superiorum temporum hiſtorias revolventi*. b *eam vitæ rationem ſervare potuerunt*.

NOTÆ.

1 *Vetera*) Puta monumenta veterum aut Athenienſium, aut etiam Romanorum, apud quos clariſſimi quique viri maximis afficiebantur honoribus.

2 *Quinte frater*) M. Tullii frater Quintus Cicero primum quidem legatus Cæſaris in Gallia, tum in Aſia proprætor fuit. Non indiſertum fuiſſe oſtendit ad M. fratrem de Petitione Conſulatus liber. A triumviris proſcriptus, cum a ſatellitibus efflagitaret, ut ante filium interficeretur, filius ut ante patrem, uterque ſimul occiſus eſt, anno U. C. DCCXI. ante Chriſtum XLIII. *Appian. l.* IV. *Bell. Civ. Plut. in Cic.*

vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. [1] Ac fuit tempus illud, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi, fore justum, & prope ab omnibus concessum arbitrarer; [a] si infinitus forensium rerum labor, [2] & ambitionis occupatio, [3] decursu honorum, etiam [4] ætatis flexu constitisset. Quam spem cogitationum & consiliorum meorum, cum [5] graves communium temporum, tum [6] varii nostri casus fefellerunt.

a *Si infinito rerum forensium labore defatigatus, & perfunctus laboribus, qui in ambiendis honoribus suscipiendi sunt, post gestos ordine magistratus conquiescere potuissem.*

1 *Ac fuit tempus*) Nempe post consulatum, quem cepit anno U. C. DCXCI. ætatis suæ XLIV. quo tempore rebus maximis pro salute publica gestis, plurimisque jactatus periculis, reliquum vitæ tempus in otio perquam honesto traducere jure poterat.

2 *Et ambitionis occupatio*) Multum laboris sumebant candidati in ambiendis honoribus; obibant urbem & municipia; homines nominatim salutabant, prensabant, deducebant: ludis edendis, largienda clam pecunia suffragia populi captabant. Legit hic Hotomanus Observ. lib. 2. cap. 5. *ut ambitionis occupatio*, hoc sensu, requiescendi initium justum futurum fuisse, si quemadmodum ambitionis & petendorum magistratuum occupatio decursu honorum: sic etiam infinitus forensium rerum labor ætatis ingravescentis flexu constitisset.

3 *Decursu honorum*) Erant quidam quasi gradus honorum Romanis decurrendi. A quæstura ad ædilitatem, hinc ad præturam & consulatum aspirabant. Cicero fuit augur, quæstor, ædilis, prætor, & proconsul Asiæ.

4 *Ætatis flexu*) Senectutem intelligit. Ætas hominum & vita quasi stadium est: utque in stadio erat meta, ad quam cum pervenissent, non pergebant ulterius, sed flectebant cursum, & ad eum, unde profecti erant, locum revertebantur: sic in vita senectus est instar metæ, ad quam ubi ventum est, vitæ cursus veluti flectitur, & ad interitum declinat.

5 *Graves communium temporum*) Communia pericula, ut conjuratio Catilinæ.

6 *Varii nostri casus*) Plurimæ cum sceleratis civibus contentiones, cum Vatinio, cum P. Clodio, tribuno plebis, a quo ejectus est in exilium.

runt. Nam, [a] qui locus quietis, & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ [1] moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates exstiterunt. Neque vero nobis cupientibus atque exoptantibus, [b] fructus otii datus est ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, [c] celebrandas, interque nos recolendas. Nam [2] prima ætate incidimus [d] in ipsam perturbationem disciplinæ veteris: & consulatu [e] devenimus [3] in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: & [f] hoc tempus omne [4] post consulatum objecimus iis fluctibus, qui per nos

A 2 a com-

a *quæ vitæ pars*. b *quies & vitæ tranquillitas*. c *assidue tractandas*. d *in tempora, quibus antiqua reipublicæ administrandæ ratio perturbata est*. e *adiimus periculum amittendæ patriæ, libertatis, & vitæ*. f *toto illo tempore, quod a meo consulatu fluxit, vexatus sum iis periculis, quibus resp. per me liberata fuerat.*

1 *Moles molestiarum*) In verborum collocatione neglexit hic diligentiam Cicero, ut in fragmentis Epistolarum. *Res mihi invisæ visæ sunt*. & in Bruto n. 1. *parentis loco colere*.

2 *Prima ætate*) Anno U. C. DCLXVII. & consequenti, cum Tullius ageret annum vicesimum, exarsere bella civilia Cinnæ, Marii, & Syllæ, qui contra pristinum morem oppressa patriæ libertate, principatum invadere tentabant.

3 *In medium rerum* &c.) Conjurationem Catilinæ, quam ad excidium urbis erumpentem exstinxit singulari prudentia Tullius consul anno U. C. DCXCI.

4 *Post consulatum objecimus*) Cicero post gestum consulatum gravem perditorun civium invidiam sustinuit. Accusatus est a P. Clodio, tribuno plebis, quod Lentulum, Cethegum, & alios conjurationis cum Catilina socios interfici jussisset, quasi præter jus fasque cives indicta causa e medio sustulisset. Tueri se poterat opibus amicorum; at abire maluit in exilium, quam sua causa viros probos in periculum adducere. Statim domus ejus a Clodio diruta, bona publicata: Atque ii sunt fluctus, quibus cum eripuisset patriam, pene ipse submersus est. Paucis post mensibus, annitente præcipue Pompejo, revocatus est, eodem quo expulsus fuerat anno, qui fuit U. C. DCXCVI. ante Christum LVIII. *Cicero*, *Plutarchus*, &c. Ac paulo post, sedatis tempestatibus, hos ad Q. Fratrem libros scripsit.

a communi [1] peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar [a] studiis nostris: & quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum [b], vel resp. tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam. Tibi vero, frater, neque hortanti [c] deero, neque roganti: nam neque auctoritate quisquam apud me plus te valere potest,
2 neque voluntate. * [d] Ac mihi repetenda est veteris cujusdam memoriæ non sane satis explicata recordatio, sed ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ [e] viri omnium eloquentissimi, clarissimique senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti; quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis [2] ex commentariolis nostris inchoata, ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tantisque consecuti sumus; aliquid iisdem de rebus politius a nobis, perfectiusque proferri: solesque nonnumquam hac de re a me in disputationibus nostris dissentire: quod ego prudentissimorum hominum [f] arti-

a *Illi desiderio* literarum humaniorum, quo uterque incendimur. b quos sæpe in foro defendendos suscipio. c *Non recusabo* quod petis: *nam nullus est, cujus auctoritas & voluntas plus apud me ponderis habeat*. d *hic revocanda est mihi in memoriam antiqua quædam dissertatio inter Crassum & Antonium, cujus non satis distincte memini*. e L. Crassus & M. Antonius. f Historia, Jurisprudentia, &c.

1 *Peste*) Redundare vocem illam censet Lambinus, & per *commune*, τὸ κοινὸν, quod dicunt Græci, remp. significat.

2 *Ex commentariolis nostris*) Libros de Inventione sub annum ætatis vicesimum Cicero scripserat, rudes & impolitos, si cum his conferantur. Porro commentarius, liber est in quem referimus breviter aliquid memoriæ causa.

artibus eloquentiam contineri ſtatuam; tu autem illam ab [a] elegantia doctrinæ ſegregandam putes, & in quodam ingenii, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem ſæpenumero in ſummos homines, ac ſummis ingeniis præditos, intuenti, quærendum eſſe viſum eſt, quid eſſet, cur plures in omnibus rebus, quam in dicendo admirabiles exſtitiſſent. Nam quocumque te animo, & cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non [1] mediocrium artium, ſed [2] prope maximarum. Quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam rerum geſtarum vel utilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori [3] imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate præſtantiſſimos [4] pene innumerabiles; in dicendo autem excellentes vix paucos proferre poſſimus? Jam vero conſilio ac ſapientia qui regere ac gubernare remp. poſſent, multi noſtra; plures patrum [b] memoria; atque etiam majorum exſtiterunt: cum boni perdiu nulli, vix

a *ab apparatu variarum doctrinarum*. b *Ætate*.

1 *Mediocrium artium*) In pictura Zeuxis, Apelles, Protogenes: in ſtatuaria Polycletus, Phidias, Lyſippus; alii in aliis excelluere.

2 *Prope maximarum*) In arte imperatoria maximi quique duces tum Græci, tum Romani: in Mathematica, Euclides & Archimedes; In Medicis, Hippocrates, ejuſque filius, Theſſalus, Prodicus Polybius, Dexippus, Hippocratis diſcipuli, &, qui ſecundas ab Hippocrate tenuit, Diocles, nomen ſuum commendarunt. De Philoſophis dicetur numer. 9.

3 *Imperatorem*) Romanæ reipub. temporibus hoc nomen ducem ſignificavit, qui rem contra hoſtes bene ac feliciter gereret: poſtea illis tributum eſt, qui rerum ſummo jure ſoli potirentur.

4 *Pene innumerabiles*) Ut Manlios, Camillos, Fabios, Decios, Scipiones, Catones, &c.

[1] vix autem singulis [a] ætatibus singuli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate literarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quam cùm imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet; convertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque qui in iis floruerint, quamque multi: sic facillime quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas, judicabit.
3 * Neque enim te fugit laudatarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctissimis judicari; in qua [2] difficile est

a *Sæculis*.

1 *Vix autem singulis, &c.*) Plurimos quidem oratores ad incendendam eloquentiæ cupiditatem enumerat in Bruto Tullius, sed adeo non excellentes, ut sub libri finem dicat vix singulis ætatibus binos oratores laudabiles exstitisse. Et vero per quingentos & quinquaginta prope annos nullus Romæ fuit orator. Primus omnium, ut ex Q. Ennio refert Cicero in Bruto, eloquens fuit, & habitus est M. Cornelius Cethegus, qui collega P. Sempronio Tuditano consulatum gessit anno U. C. DI, ante Christum CCIV.

2 *Difficile est enumerare*) Ut omittam Pythagoram, Socratem, & alios vel antiquiores, vel minus nobiles, præcipuæ Philosophorum sectæ fuerunt omnino decem. Academica, quæ fuit triplex; vetus Platonem habet auctorem, media Arcesilaum, nova Lacydem, aut, ut alii volunt, Carneadem & Clitomachum. Sunt etiam qui quartam addunt Academiam, a Philone & Charmida institutam, uti refert Sextus. Cyrenaica fluxit ab Aristippo Cyrenæo, Eliaca a Phædone Eliensi, Megarica ab Euclide Megarensi, Cynica ab Antisthene Atheniensi, Eretrica a Menedemo Eretriate, Dialectica a Clitomacho Calchedonio, Peripatetica ab Aristotele Stagyrita, Stoica a Zenone Citieo, Epicurea ab Epicuro Atheniensi. Quorum omnium diversas iisdem de rebus opiniones colligere infinitum esset. Vide Clementem Alexandrinum lib. 1. Stromatum.

eſt enumerare, quot viri, quanta ſcientia, quantaque in ſuis ſtudiis varietate, & copia fuerint, qui non una aliqua in re ſeparatim elaborarint, [1] ſed omnia, quæcumque poſſent, [a] vel ſcientiæ perveſtigatione, vel differendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui [2] mathematici vocantur, quanta in obſcuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici, ſubtilique verſentur? quo tamen in genere [3] ita multi perfecti homines exſtiterunt, ut nemo fere ſtuduiſſe ei ſcientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, conſecutus ſit. [4] Quis muſicis, quis huic ſtudio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus ſe dedidit, quin omnem illarum artium pene infinitam vim, & materiam ſcientia & cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc videor eſſe dicturus; ex omnibus iis, qui in harum artium ſtudiis liberaliſſimis ſint, doctriniſque verſati, [5] minimam copiam poetarum egre-

 gio-

a *Vel rebus naturalibus inquirendis, vel ratiocinandi arte.*

1 *Sed omnia*) Gorgias Leontinus philoſophus ad omnia, de quibus quiſque audire vellet, paratum ſe denunciabat. Carneades item philoſophus eloquentiæ præſidio quicquid vellet, vel ab invitis extorquere poterat.

2 *Mathematici*) Si unam vim nominis attendamus, Mathematicus eum ſignificat, qui doctrinam aliquam tenet; nam ἀπὸ τοῦ μανθάνειν, *a diſcendo* dicitur; proprie tamen mathematici nomen cadit in eos, qui diſciplinis Aſtrologiæ, Geometriæ, Arithmeticæ, Muſicæ, &c. operam dant, quaſi illæ ſolæ plane diſcantur; quippe quæ certiſſimis demonſtrationibus innitantur, non, ut pleræque aliæ, ſola opinione conſtent.

3 *Ita multi perfecti*) Præter Euclidem & Archimedem, artis principes, inter mathematicos claruere Archytas Tarentinus, Eudoxus Gnidius, &c.

4 *Quis muſicis*) Cujus artis peritiſſimi fuere Ariſtoxenus cognomento Muſicus, Xenophilus, Alcidamas Eliates, &c.

5 *Minimam copiam poetarum*) Ante Ciceronis tempora multi quidem poetæ, sed pauci fuerant excellentes. Et in Græcis quidem, heroici, Homerus

giorum exſtitiſſe: atque in hoc ipſo numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, ſi diligenter, & ex noſtrorum, & ex Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quam poetæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum artium ſtudia fere reconditis, atque abditis e fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio [a] in medio poſita, communi quodam in uſu, atque in hominum more, & ſermone verſatur: ut in cæteris id maxime excellat, quod longiſſime ſit ab imperitorum intelligentia, ſenſuque disjunctum: in dicendo autem vitium vel maximum eſt a vulgari genere orationis, atque a
4 conſuetudine communis ſenſus [b] abhorrere. * Ac ne illud quidem vere dici poteſt, aut plures cæteris artibus inſervire, aut majore delectatione, aut ſpe uberiore, aut præmiis ad perdiſcendum amplioribus commoveri. Atque ut omittam Græciam, quæ ſemper eloquentiæ princeps eſſe voluit, atque illas [1] omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus

a *Facilius*. b *diſcedere*.

tantum & Heſiodus; lyrici, Pindarus, Anacreon; comici, Ariſtophanes, Menander; tragici Euripides & Sophocles principatum obtinuere. Ex Latinis autem, nonniſi Q. Ennius, heroicus & tragicus, Lucilius ſatyricus, Plautus, ac Terentius & alii pauculi nomen ſuum commendarunt.

1 *Omnium doctrinarum inventrices*) Non ingenuarum modo, ſed etiam illiberalium artium ferunt inventores fuiſſe Athenienſes. *Primi lanificii, & olei, & vini uſum docuere. Arare quoque & ſerere frumenta glandem veſcentibus monſtrarunt. Literæ certe, ac facundia, & hic civilis ordo diſciplinæ veluti templum Athenas habent.* Juſtinus lib. II. cap. 6. Nihilominus ab Hebræis, Ægyptiis, & Chaldæis artes fluxiſſe ad Athenienſes apud eruditos conſtat, & egregia inductione demonſtrat Clemens Alexandrinus lib. I. Stromatum.

bus ſumma dicendi vis & inventa eſt, & perfecta: in hac ipſa civitate profecto nulla unquam vehementius, quam eloquentiæ ſtudia viguerunt. [a] Nam poſteaquam, [1] imperio omnium gentium conſtituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adoleſcens non ſibi ad dicendum ſtudio omni enitendum putavit. Ac primo quidem [2] totius [b] rationis ignari, qui neque exercitationis ullam vim, neque aliquod præceptum artis eſſe arbitrarentur; tantum, quantum ingenio, & cogitatione poterant, [c] conſequebantur. Poſt autem, auditis oratoribus Græcis, cognitiſque eorum literis, adhibitiſque doctoribus, incredibili quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagrarunt. Excitabat eos magnitudo, & varietas, multitudoque in omni genere cauſarum, ut ad eam doctrinam, quam ſuo quiſque ſtudio conſecutus eſſet, adjungeretur uſus frequens, qui omnium magiſtrorum præcepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quæ nunc quoque ſunt, propoſita præmia, vel ad gratiam,

a *Roma* totum fere *terrarum imperium obtinente*. b *artis*. c *In eloquentia proficiebant*.

1 *Imperio omnium gentium*) Celeberrimas gentes, non tamen omnes, Romani ſubegere. In Oriente, Parthi ſemper indomiti. Septentrionem verſus, ultra Albim Romanum imperium nunquam extenſum eſt: nedum ante Ciceronis ætatem fuiſſet toto orbe conſtitutum. Itaque vel hic utitur hyperbole Tullius, vel civium ſuorum auribus ſervit potius, quam veritati.

2 *Totius rationis ignari*) Suetonius libro de claris rhetoribus rhetoricam apud Romanos perinde ac grammaticam difficilius receptam, imo vetere ſenatuſconſulto philoſophos & rhetores ex urbe ejectos dicit, C. Fannio Strabone, M. Valerio Meſſala Coſſ. anno U. C. DXCIV. ante Chriſtum CLX.

tiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. [1] Ingenia
vero (ut multis rebus possumus judicare) nostro-
rum hominum multum cæteris hominibus omnium
ge[illegible]ium præstiterunt. Quibus de causis, quis non
jure miretur, ex omni memoria ætatum, tempo-
rum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum
inveniri? Sed nimirum [a] majus est hoc quiddam,
quam homines opinantur, & pluribus ex artibus,
5 studiisque collectum. * Quis enim aliud in maxi-
ma discentium multitudine, summa magistrorum
copia, præstantissimis hominum ingeniis, infinita
causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propo-
sitis præmiis, esse causæ putet, nisi rei quandam in-
credibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est
enim & scientia comprehendenda rerum plurima-
rum, sine qua [b] verborum volubilitas inanis, atque
irridenda est: & ipsa oratio conformanda non solum
electione, sed etiam constructione verborum: &
omnes animorum motus, quos hominum generi re-
rum natura tribuit, penitus pernoscendi; quod
omnis vis ratioque dicendi eorum, qui audiunt,
mentibus aut sedandis, aut excitandis [c] expromenda
est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæ-
que, & eruditio libero digna, celeritasque & bre-
vitas & respondendi, & lacessendi, subtili venu-
state, atque urbanitate conjuncta. Tenenda præ-
te-

a *hæc ars eloquentiæ est aliquid difficilius*. b *oratio profluentibus ac belle sonantibus verbis redundans*. c *adhibenda est*.

1 *Ingenia*) *Nihil præcepta atque artes valent, nisi adjuvante natura*, inquit Fabius in procemio libri primi. *Quapropter ei, cui deerit ingenium, non magis hæc* de eloquentia *scripta sunt, quam de agrorum cultu sterilibus terris*.

terea eſt omnis antiquitas, exemplorumque vis; neque legum, aut juris civilis ſcientia negligenda eſt. Nam quid ego de actione ipſa plura dicam? quæ motu corporis, quæ geſtu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda eſt: quæ ſola per ſe ipſa quanta ſit, [1] hiſtrionum levis ars, & [2] [a] ſcena declarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci ſint, fuerintque, quos [b] animo æquo ſpectare poſſimus? Quid dicam de theſauro rerum omnium memoria? quæ niſi cuſtos inventis, cogitatiſque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiamſi præclariſſima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari deſinamus, quæ cauſa ſit eloquentium paucitatis; cum ex illis rebus univerſis eloquentia conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt: hortemurque potius liberos noſtros, cæteroſque, quorum gloria nobis, & dignitas chara eſt, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, ſed aliis quibuſdam, ſe id, quod expetunt, conſequi poſſe confidant. * Ac mea qui- 6
dem

a *Fabulæ quæ in theatris exhibentur*. b *libenter*.

1 *Hiſtrionum*) De quibus in libro 3. ad Heren. n. 26.

2 *Scena*) in theatro ſcena erat ſive tentorium, ſive tabernaculum, ſive quæſitum frondibus umbraculum: Scenæ tragicæ, quibus ancipites principum caſus exhibebantur, columnis, ſignis, ac regia magnificentia exornabantur pro dignitate argumenti. Comicæ privatarum ædium ſpeciem referebant. Satyricæ mutuo nexis arboribus, montibus, ſpeluncis, aliiſque rebus agreſtibus, inſtar topiarii operis, deformabantur. *Vitruvius*.

dem ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnarum, atque artium ſcientiam conſecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorefcat, & redundet oportet oratio: [a] quæ, niſi ſubeſt res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & pene puerilem. Neque vero ego hoc tantum oneris imponam, noſtris præſertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis ac vitæ, nihil ut iis putem licere neſcire: quamquam vis oratoris, profeſſioque ipſa bene dicendi hoc ſuſcipere, ac polliceri videtur, ut [1] omni de re, quæcumque ſit propoſita, ab eo ornate, copioſeque dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc pleriſque immenſum, infinitumque videatur, & quod Græcos homines, non ſolum ingenio, & doctrina, ſed etiam otio, ſtudioque abundantes, [b] partitionem quandam artium feciſſe video, neque in univerſo genere ſingulos elaboraſſe, ſed ſepoſuiſſe à cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forenſibus diſceptationibus judiciorum, aut deliberationum verſaretur, & id unum genus oratori reliquiſſe; non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi [c], re quæſita, & multum diſputata, ſummorum hominum prope conſenſu eſt tributum: Repetamque non ab [d] incunabu-

a *Si careat oratio re quadam illuſtri, quæ probe ſit oratori cognita, verborum ornatus & volubilitas inanis eſt.* b *A Græcis video artes diviſas eſſe in certas quaſdam partes, nec operam dediſſe omnibus eloquentiæ partibus aut diſcendis, aut docendis.* c quod judicia ac deliberationes ſpectat. d *rudimentis.*

1 *Omni de re*) Quod Gorgias Leontinus, aliique nonnulli ſophiſtæ Græci facere ſe poſſe jactitabant.

nabulis nostræ veteris, puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum; sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum, eloquentissimorum, & omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quod illa contemnam, quæ Græci, dicendi artifices, & doctores reliquerunt: sed cum illa pateant, in promtuque sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint; dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus a nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.
* [1] Cum igitur vehementius inveheretur [a] in cau- 7
sam principum consul Philippus, [b] Drusique tribunatus, pro senatus auctoritate susceptus, infringi jam, debilitarique videretur; dici memini, ludo-

a *In senatores.* b *Cum Drusus, qui tribunus plebis ideo factus fuerat, ut senatus auctoritatem contra equites defenderet, ab adversariis superaretur.*

1 *Cum igitur vehementius*) C. Sempronius Gracchus, tribunus plebis, anno U. C. Dcxxxii. ante Christum cxxii. legem tulerat, qua judicia publica a senatu, penes quem a regum tempore fuerant, quasi ab his non satis caste exercerentur, transferrentur ad equites Romanos. Verum cum in iis non satis integra fide versarentur equites, ea rursus sibi vindicare conati sunt senatores anno U. C. Dclxiii. ante Christum xci. adnitente imprimis M. Livio Druso, tribuno plebis, qui populum perniciosa spe largitionis, socios Italiæ populos, promissa ipsis civitate, in equestrem ordinem concitavit, ac demum legem tulit, ut æqua ex parte judicia penes senatum & equestrem ordinem essent, sive trecentos equites & totidem senatores. Eam ob rem tota graviter Italia turbatum est; maxime a sociis populis, qui cum promissum a Druso jus civitatis non obtinerent, bellum sociale seu Italicum conflaverunt. Drusus in senatu ut caput malorum accusatus, cum domum inde se reciperet, inter turbam, incerto auctore cultro vulneratus, in a-

[1] ludorum Romanorum diebus [2] L. Crassum, quasi [a] colligendi sui causa, se [3] in Tusculanum contulisse: venisse eodem, socer ejus qui fuerat, [4] Quintus Mucius dicebatur, & [5] M. Antonius, homo & consiliorum in repub. socius, & summa cum Crasso familiaritate conjunctus. Exierant [b] autem cum ipso Crasso adolescentes & Drusi maxime familiares, & [c] in quibus magnam tum spem majores natu dignitatis suæ collocarant, [1] C. Cot-

a *Recreandi animi causa.* b Roma Tusculanum. c *a quibus* Crassus *&* Antonius *jam ætate provectiores sperabant suam auctoritatem contra factionem equitum defensum iri, si tribuni plebis fierent.*

trio corruit, ac paulo post obiit. Philippus tum erat consul, tam senatui ac Druso infensus, quam addictus equitibus, a quibus exerceri judicia volebat. *Vellejus*, *Livius*, *Florus*, *Appianus*, &c.

1 *Ludorum Romanorum*) Ludos Romanos, qui & Magni appellati sunt, ex Latinorum, quos domuerat, manubiis instituit Tarquinius Priscus anno U. C. cl. ante Christum dciv. Edebantur singulis annis a pridie nonas Septembris ad pridie idus, a quarto nimirum ad duodecimum Septembris diem; quo tempore civilibus occupationibus vacabant. *Livius* &c.

2 *L. Crassum*) L. Licinius Crassus, celeberrimus orator, præcipuas in his dialogis partes agit. Natus est, ut ex Ciceronis Bruto patet, C. Lælio & Q. Cæpione Coss. sive anno U. C. dcxiv. ante Christum cxl. Qua morte defunctus fuerit, fuse refert Tullius sub initium lib. 3. de Oratore c. 1.

3 *In Tusculanum*) Quod in Tusculano agro aliquot post annis Ciceronis prædium fuit, nunc est insigne monachorum cœnobium, diciturque *Grotta Ferrata*. Tusculum autem est *Frascati*.

4 *Q. Mutius*) Q. Mucius Scævola, Q. Scævolæ, consulis anno dlxxx. filius, C. Lælii gener, in Stoica disciplina, jurisque scientia, & omni litterarum genere versatissimus. Ad quem audiendum a patre deductus est Cicero sumpta virili toga. Augur fuit anno U. C. dcxxi. ante Christum cxxxiii. Observant eruditi eum cum Q. Mucio pontifice, ad quem, hoc Q. Mucio augure mortuo, se conferebat Tullius, minime confundendum esse.

5. *M. Antonius*) Orator eximius natus coss. Appio Pulchro & Q. Cæcilio anno U. C. dcxi.

[1] C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, & [2] P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, deque universa rep. quam ob caussam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa [a] divinitus a [b] tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat; [c] ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi [d] tanto ante vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, [3] cum lauti accubuissent [e], tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis; eaque esset in homine jucunditas, & tantus in jocando lepos, [f] ut dies inter eos, curiæ fuisse videretur; convi-

a Singulari *ac prope divina prudentia*. b L. Crasso, Q. Mucio, & Antonio, *qui consulatu functi fuerant*. c mihi, qui hæc ab illo audivi. d *tanto tempore antequam illa evenirent*. e Mensæ. f *ut si habitum eo die inter eos colloquium ad subtristem senatus gravitatem accesserat, convivium saltem ruris Tusculani amœnitatem referret*.

ante Christum cxliii. de quo plura subinde his in libris occurrunt, & præcipue in Bruto c. 31. De ejus morte vide lib. 3. de Orat. c. 3.

1 *C. Cotta*) C. Aurelius Cotta dicendi laude præstans his temporibus petiit tribunatum, & obtinuit; a quo post Crassi mortem per invidiam depulsus, imo civitate deinde ejectus est. *Appian.* &c. Postea tamen consulatum gessit anno U. C. DCLXXIX. ante Christum lxxv. Cum illi decretus esset triumphus, mortuus est ante diem triumphi, ut refert Asconius in notis ad Pisonianam, cum cicatrix vulneris ejus, quod ante plures annos acceperat, rescissa esset repente. De quo plurima inferius, & in Bruto c. 46.

2 *P. Sulpicius*) Cujus in Bruto Tullius dicendi characterem describit, & sub initium lib. 3. de Oratore funestam mortem deplorat.

3 *Cum lauti accubuissent*) Solemnis ille mos fuit Romanorum, a nostro maxime discre-

209

vivium, Tusculani. Postero autem die, cum [a] illi majores natu satis quiessent, & in [b] ambulationem ventum esset; dicebat tum Scævolam [c] duobus spatiis, tribusve factis, dixisse: [1] Cur non imitamur, Crasse, [2] Socratem illum, [d] qui est in [3] Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus [e] admonuit; quæ non minus ad [f] opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quam illa, cujus umbram secutus est Socrates; quæ mihi videtur non tam [g] ipsa aquula, quæ describitur, quam Platonis oratione crevisse: sed [h] quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur; id meis pedibus certe concedi est æquius. Tum Crassum, Immo-

a *Postquam tres illi seniores* consulares, Crassus, Scævola, Antonius, *somno satis indulsissent*. b *locum idoneum ambulationi*. c *decursa bis terve ambulatione*. d *cujus meminit Plato in Phædro*. e *mihi* Socratem, & hunc Platonis dialogum *in memoriam revocavit*. f *inumbrandum*. g *ipso rivulo*. h *multo æquius est, ut id faciam quod fecit Socrates, meque in mollem herbam abjiciam; quippe non sum tam duris pedibus quam ille*, qui solitus erat nudis pedibus incedere: laboribus non sum tam assuetus, quam ille.

pans, in lectulis mensæ accumbere. Prius tamen ad sudorem abstergendum, cum vestibus lineis non uterentur, balneum petebant. Quadrans erat pretium in publicis balneis dari solitum.

1 *Cur non imitamur*) Apud Platonem in dialogo, qui Phædrus inscribitur, Socrates ad Ilissum, Atticæ fluvium, molliter in herba recumbens, sub alta & patulis diffusa ramis platano, multa differit.

2 *Socratem*) De quo dictum lib. 1. de Inventione in notis ad n. 51.

3 *Phædro*) Phædrus, dialogus Platonis, in quo Socratem de divina pulchritudine, & dignitate animorum, &c. disputantem inducit. Φαιδρὸς Græcis pulcher est.

mo vero [a] commodius etiam ; [1] pulvinosque poposcisse, & omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat. * Ibi, ut [2] ex pri- 8
stino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. Qui cum ita esset exorsus : Non sibi [b] cohortandum Sulpicium & Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam jam essent facultatem adepti, ut non [c] æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur. Neque vero mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quam posse dicendo [d] tenere hominum cœtus, [e] mentes allicere, voluntates impellere quo velit, unde autem velit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis, tranquillisque civitatibus, præcipue semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum exsistere unum, qui id, [3] quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu, atque auditu, quam sapientibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio, &

a *Commodius* quam in molli herba sedebimus. b ad eloquentiam. c *ejusdem ætatis adolescentibus*. d *attentos facere*. e *reddere sibi benevolos*.

1 *Pulvinos*) Qui sacculi sunt, lana vel tomento farti, quibus ad sedendum mollius, vel ad genua commodius ponenda utimur.

2 *Ex pristino sermone*) In quo de publicis calamitatibus collocuti fuerant non sine dolore.

3 *Quod omnibus*) Nempe a natura datum omnibus animi sensa dicendo exprimere : quod pauci recte faciunt.

perpolita? aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, [a] judicum religiones, senatus gravitatem, unius oratione [b] converti? Quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel provocare improbos, [1] vel te ulcisci lacessitus? Age vero, [c] ne semper [2] forum, subsellia, rostra, curiamque meditere, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium [d] humanitatis, quam sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestiis præstent,

a *Judices juramenti religione ad recte judicandum obligatos*. b *mutari* ad oratoris arbitrium. c *Ne putes eloquentiam versari tantum in causis publice dicendis*. d *humanæ societatis*.

1 *Vel te ulcisci lacessitus*) De ultione aliud alii veterum sensere. Damnarunt, Seneca lib. II. de ira cap. 32. Dion apud Plutarchum, & Juvenalis: imo Maximus Tyrius dicit eum, qui se ulciscitur, iniquiorem eo, qui prior nocuit: ὁ τιμωρῶν τῦ προϋπάρξαντος ἀδικώτερος. Approbavit Aristoteles lib. IV. de moribus ad Nicomachum cap. 21. Δοκεῖ γὰρ ὐκ αἰσθάνεσθαι ὐδὲ λυπεῖσθαι, μὴ ὀργιζόμενός τε ὐκ εἶναι ἀμυντικός. Τὸ δὲ προπηλακιζόμενον ἀνέχεσθαι, ἀνδραποδῶδες. Qui sic affectus est, *videtur & sensus & doloris expers, & cum non irascatur, ultionem negligere. Servile autem, si contumeliose tracteris, id tolerare*. Cui opinioni videtur accedere Tullius, in Antonium: *sic ulciscar facinora singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus*. Vide notas in lib. II. de Invent. n. 65.

2 *Forum, subsellia, &c.*) In foro jus dicebant prætores, &

ſtent, in hoc hominibus ipſis antecellat? Ut vero
jam [a] ad illa ſumma veniamus; [1] quæ vis alia po-
tuit aut diſperſos homines unum in locum congre-
gare, aut a fera, agreſtique vita ad hunc huma-
num cultum, civilemque deducere, aut jam con-
ſtitutis civitatibus, [2] leges, judicia, jura deſcribe-
re? Ac, ne plura, quæ ſunt pene innumerabi-
lia, [b] conſectar; comprehendam brevi: ſic enim
ſtatuo, perfecti oratoris moderatione, & ſapien-
tia non ſolum ipſius dignitatem, ſed & privatorum
plurimorum, & univerſæ reip. ſalutem maxime
contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, ado-
leſcentes, atque in id ſtudium, in quo eſtis, in-
cumbite; ut & vobis honori, & amicis utilitati,
& reip. emolumento eſſe poſſitis. * Tum Scævola 9
comiter, ut ſolebat: Cetera, inquit, aſſentior
Craſſo, ne aut de [3] C. Lælii, ſoceri mei, aut

a *Ad maximas utilitates* eloquentiæ. b *fuſius exponam*.

judices ab iis dati: unde cauſæ forenſes appellabantur. Subſellia eſſe tribunorum, triumvirorum, quæſtorum, & aliorum minora judicia exercentium ſcribit Aſconius. Roſtra, locus erat, ex quo dicebant oratores ad populum. Curia, ubi ſenatores & principes civitatis de rep. administranda inter ſe agebant.

1 *Quæ vis alia potuit*) Has laudes Tullius lib. v. Tuſculan. Quæſt. num. 5. philoſophiæ, poetæ arti ſuæ tribuunt.

2 *Leges, judicia, &c.*) Tullius lib. II. de Legibus num. 8. legum originem ad deum refert: *Hanc igitur*, inquit, *video ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, neque ſcitum aliquod eſſe populorum, ſed æternum quiddam, quod univerſum mundum regeret imperandi, prohibendique ſapientia*. Sane multi legislatores nulla dicendi laude floruerunt: ut facile quis intelligat Craſſum hic oratoribus plus æquo tribuere. De legum initiis conſule notas in lib. 3. de Orat. c. 29.

3 *C. Lælii*) C. Lælius, de

de hujus generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo, Crasse, vereor, ut tibi possim concedere: Unum, quod oratoribus civitates & ab initio constitutas, & sæpe conservatas esse dixisti: Alterum, quod, remoto foro, concione, judiciis, senatu, statuisti, oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum montibus ac silvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusque sepsisse? aut vero reliquas utilitates aut instituendis, aut conservandis civitatibus non a sapientibus, & fortibus viris, sed a disertis, & ornate dicentibus esse constitutas? An vero tibi [1] Romulus ille aut pastores & [b] convenas congregasse, aut [2] Sabinorum connubia conjunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio, & sapientia singulari? Quid

a *Crassi*, qui fuit Scævolæ gener. b *homines e vicinis locis convenientes*.

quo pluribus differit Tullius in Bruto, Sapiens vulgo appellatus, ingenio, doctrina, Poesi, & eloquentia clarus; a quo Terentium ipsum, in scribendis comœdiis adjutum refert Suetonius; ad amplissimos honores aditum sibi fecit, Africani Æmiliani amicitiam consecutus. Nec minus bellica virtute inclaruit: prætor Viriathi Lusitani ferociam repressit anno U. C. dcix. ante Christum cxlv. Ac nisi fraus obstitisset Q. Pompeji competitoris gessisset consulatum anno U. C. dcxiii. ante Christum cxli.

1 *Romulus*) Primus Romanorum rex; natus est, auctore Dionysio, anno ii. Olympiadis ii. ante Christum dcclxxi. Anno post decimo octavo, Romam condidit. Propter impotentiam odiosus, a patribus, ut creditur, discerptus obiit anno regni & U. C. xxxviii. ante Christum dccxvi. *Dionysius*, *Livius*, *Plutarchus*, &c.

2 *Sabinorum connubia conjun-*

Quid enim? in [1] Numa Pompilio, quid? in [2] Ser. Tullo, quid? in [3] ceteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam rempub. numquod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? [4] [a] exactis regibus, (tametsi ipsam [b] exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus) sicut deinceps omnia, nonne plena consiliorum, inania verborum videmus? Ego vero, si velim & nostræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quam adjumenta, per homines eloquentissimos importata; sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos

B 3 au-

a *Expulsis*. b *Expulsionem*.

nisse) Sabinorum puellas per ludorum occasionem anno regni quarto Romulus rapuit, ex quo grave bellum exarsit. Sabini porro populi sunt Italiæ inter Umbriam & Latium.

1 *Numa Pompilio*) Is fuit rex secundus; qui Romanos bello ferociores ad humaniorem vitam superstitiosa religionis specie transtulit. Regnum, quod XLIII. annos tenuit, auspicatus est annis ante Christum DCCXIV. *Livius*, &c.

2 *Ser. Tullo*) Qui sextus Romanorum rex, instituto censu, populo in classes distributo, urbe amplificata, ac regno summa virtute per annos XLIV. administrato, generi sui ac filiæ crudeli parricidio periit anno U. C. CCXIX. ante Christum DXXXV. *Livius*, &c.

3 *Ceteris regibus*) Tull. Hostilio, Anco Martio, & Tarquinio Prisco.

4 *Exactis regibus*) Tarquinius Superbus, septimus Romanorum rex, longe sceleratissimus, cum Lucretiæ stuprum intulisset, communi populi consensu Roma ejectus est; & cum eo simul regium nomen sublatum est exeunte anno U. C. CCXLIV. ante Christum DIX. Regifugium VI. Kalendas Martii in Kalendario Romano notatur. Ex quo tempore regibus suffecti sunt consules, qui bini quotannis ad remp. regendam eligerentur. Primi fuere L. Junius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

audisse [1] Ti. & C. Sempronios; [2] quorum pater, homo prudens, & gravis, haudquaquam eloquens, & sæpe alias, & maxime censor, saluti reipub. fuit; atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atque verbo [a] libertinos [3] in urbanis tribus transtulit: quod nisi fecisset, [4] rempublicam, quam nunc vix tenemus, jam diu nullam haberemus. At vero ejus filii diserti, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præsidiis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno consilio, vel [5] avitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, civitatum, eloquen-

a *Cives libertorum filios.*

1 *Ti. & C. Sempronios*) De quibus in Bruto commodior erit dicendi locus.

2 *Quorum pater*) Tiberius scilicet Sempronius, qui Corneliam Scipionis Africani majoris filiam duxit uxorem. Bis triumphavit, primum de Celtiberis, deinde de Sardis bis consul, & anno U. C. dlxxvii. & anno dxcii. libertinos, qui per omnes antea tribus erant sparsi, transtulit, ac redegit in urbanas tribus, quæ quatuor tantum erant, & rusticis postponebantur; quemadmodum ex Varrone colligitur lib. ii. de re rustica; ut minus valerent in suffragiis ferendis, neque in eorum manu essent comitia, ut ait Livius: idque ille non erudita, & ad amussim elaborata oratione perfecit, sed imperio, ac paucis verbis.

3 *In urbanas tribus*) Populum Romanum, ut tradit Dionysius Halicarnasseus, Romulus in tres partes divisit, quas tribus appellavit. Tribus prioribus totidem addidit Tarquinius Priscus. Ab hac opinione dissentit Livius, & urbem a Romulo quatuor in partes divisam, tribusque a tributo solvendo dictas existimat. Ceterum adeo tribuum numerus excreverat, ut Ciceronis ætate triginta quinque recenserentur. Urbanas tribus quatuor numerat Plinius, Suburranam, Palatinam, Collinam, & Exquilinam.

4 *Rempub. nullam haberemus*) Quia libertini comitia, & suffragia pro arbitrio moderantes omnia perturbassent in eligendis magistratibus.

5 *Avitis armis*) Virtute bellica, & victoriis avi materni Scipionis.

quentia, [1] rempublicam [a] dissipaverunt. * Quid? leges veteres, moresque majorum: quid? [2] auspicia, [3] quibus & ego, & tu, Crasse, cum magna reipub. salute præsumus: quid? [b] religiones & cæremoniæ: quid? hæc jura civilia, quæ jampridem [4] in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude versantur, num aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & [5] Ser. Galbam memoria teneo, divinum hominem in dicendo, & M. Æmilium Porcinam, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus [c] perculisti, ignarum legum, hæsitantem in majorum institutis, rudem in jure civili: & [d] hæc ætas nostra, præter te, Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, jus a nobis civile didicisti, quod interdum pudeat, juris ignara est. Quod vero in extrema oratione, quasi tuo jure sumsisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissime posse versari, id, nisi hic

 a in

a *Fere perdiderunt.* b *Sacra jura.* c *sic accusasti, ut in judicio vinceretur.* d *oratores hujus ætatis.*

1 *Remp. dissipaverunt*) Latis agrariis legibus: quam ob caussam, orta seditione, ambo cæsi sunt.

2 *Auspicia*) Certæ quædam conjecturæ ad res majoris momenti vel faciendas, vel omittendas apud Romanos ab avium cantu, volatu, & pastu, interdum e cælo ipso peti solitæ; quibus conjecturis & signis deorum voluntatem cognoscere se confidebant. Romani ab Etruscis auspicia habuere.

3 *Quibus præsumus*) Erant enim in augurum numero: augures autem curam auspiciorum gerebant.

4 *In nostra familia*) Scævolarum familia scientia juris floruit.

5 *Ser. Galbam*) De quo, perinde atque Æmilio Porcina, & Cn. Carbone, dicetur in Bruto.

[a] in tuo regno essemus, non tulissem, multisque præsto essem, qui aut [1] interdicto tecum contenderent, aut te [2] ex jure manu consertum vocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses. [b] Agerent enim tecum lege primum [3] Pythagorei omnes, atque [4] Democritici, cæterique in suo genere

a In eo, *in quo maxime* polles ac dominaris. V. cap. 16. b *legibus contra te uterentur*.

1 *Interdicto tecum contenderent*) Interdictum, prætoris est edictum, quo jubet aliquid vel fieri, vel omitti. Sententia est: multi litem tibi intenderent, & lege, ac prætoris edicto tecum agerent, quod eam rem, quæ pertinet ad alias artes, nimirum in omni disputatione copiose versari, tamquam oratori propriam vindices illi, ac tribuas.

2 *Ex jure manu consertum*) Manum conserere est proprie in prælio venire ad manus. Transfertur autem a militiæ certaminibus ad fori contentiones. Scilicet petitor, & is a quo petebatur, dicto die, in agrum litigiosum conveniebant, simulatoque conflictu, quasi per vim expellebatur ex agro petitor: hic deinde ad prætorem appellabat de vi, ac petebat ut sua sibi restituerentur. De hac locutione plura Gellius lib. xx. cap. 10. *manu* pro manus dicitur expuncta more veterum s: *consertum* in supino a *consero*, quod est committo. Cæterum hujus loci sententia est: multi repeterent ac restitui postularent, adhibita solemni juris formula, rem a te contra jus fasque occupatam.

3 *Pythagorei*) Philosophi, quorum dux Pythagoras. Hic autem ex insula Samo oriundus post diuturnas peregrinationes Crotone consedit, in ea Italiæ parte, quæ Magna Græcia appellata est, ibique incredibili concursu docuit. Quinquennne silentium, quod aliquando contraxit ad biennium, exigebat a discipulis, quibus nunquam licuit cum extraneis, hoc est non Pythagoricis de iis, quæ didicissent, loqui. Docuit μετεμψύχωσιν, cælum & stellas stare, terram moveri credidit, ut ex Plutarcho colligimus. Philosophum se primus appellavit, cum prius rerum naturalium interpretes Sophorum, sive sapientum nomen sibi arrogarent, atque ut cecinit Ovidius xv. Metamorph.

Mente deos adiit, & quæ natura negavit
Visibus humanis, oculis ea pectoris hausit.

Claruit, ut auctor est Diogenes Laertius, Olympiade lx. annis ante Christum dxl.

4 *Democritici*) Philosophi, quorum caput Democritus. Is au-

nere Physici; [a] vindicarentque ornati homines in docendo, & graves, [1] quibuscum tibi justo sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea [b] philosophorum greges, [c] jam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te [d] de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire convincerent: &, cum universi in te impetum fecissent, tum singulæ [e] familiæ litem tibi intenderent. Instaret [2] [f] Academia, quæ quidquid dixisses, id teipsum scire negaret. [3] Stoici vero nostri disputationum suarum, atque [g] interrogationum laqueis te irretitum tene-

a *Ab injusto possessore suam sibi rem restitui postularent*. b *innumerabiles philosophorum sectæ*. c illi ipsi primi philosophi, *qui a Socrate*, primo philosophiæ moralis auctore, *duxerunt originem*. d qui hæc omnia tribuis oratori. e *sectæ*. f *Academicorum secta*. g *argutis interrogationibus*.

tem patria Abderites risu solebat humano omnes casus excipere. Censuit atomos rerum omnium esse primordia; quam opinionem Gassendus hac ætate ingeniosissime illustravit. Democritus an oculis se privaverit, ut quam minime animus a cogitationibus abduceretur, ambigit Cicero lib. v. de Finibus; Plutarchus libro de curiositate falsum, Gellius lib. x. c. 18. verum existimat. Ætatis annum cix. cum attigisset, sine ullo doloris sensu vita functus est, ut ex Hipparcho refert in ejus vita Diogenes.

1 *Quibuscum tibi justo sacramento*) Sacramentum sponsio quædam est, ut patet ex Varrone lib. iv. de lingua Latina. Et qui petebat, inquit, & qui inficiabatur aliquid, utrique quingentos æris apud pontificem deponebant, aut certum numerum assium. Qui judicio vicerat, suum sacramentum, hoc est depositos a se nummos auferebat; victi pecunia redibat ad ærarium in pœnam injustæ litigationis.

2 *Academia*) Locus prope Athenas, ubi maximo discipulorum concursu philosophiam docuit Plato, cujus asseclæ inde Academici sunt appellati.

3 *Stoici*) Nomen habuere ἀπὸ τῆς στοᾶς, *a porticu*, quo ad

tenerent. [1] Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti [a] vincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plura [2] Aristotelem, Theophrastumque de his rebus, quam omnes dicendi magistros scripsisse ostenderent. [b] Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minima quidem societate conjungitur. Quamobrem ista tanta, tamque multa, [c] profitenda, Crasse, non censeo: satis id est magnum, quod potes præstare, ut in judiciis ea causa, quamcumque tu dicis, melior, & probabilior esse videatur: ut in concionibus, & sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus diserte, stultis etiam vere dicere videaris. Hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi o-
11 ratorum facultate posse. * Tum ille: Non sum, inquit, nescius, Scævola, ista inter Græcos dici, & disceptari solere. Audivi enim summos homines, cum [3] quæstor ex [4] Macedonia venissem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quod

a *probarent*. b *Prætermitto*. c *palam prædicanda*.

disputandum convenire solebant. Cujus sectæ fuit auctor Zeno Citieus e Cypro.

1 *Peripatetici*) Vide notas in lib. 1. de Invent. n. 61.

2 *Aristotelem, Theophrastumque*) De Aristotele lib. 1. de Inventione n. 7. de Theophrasto ibidem n. 61. diximus.

3 *Quæstor*) Hic apud Romanos magistratus publicæ pecuniæ in aliqua provincia curam gerebat. Quæstura Crassi incidit in annum U. C. dxliii. ante Christum cxi.

4 *Macedonia*) Græciæ regio celebris, quæ ad septentrionem & orientem maxime vergit.

quod eam [1] Carneades, & [2] Clitomachus, & [3] Æschines obtinebant. Erat etiam [4] Metrodorus, qui cum illis una ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum. Vigebat auditor [5] Panætii illius tui [6] Mnesarchus: & Peripatetici [7] Critolaus, & [8] Diodorus. Multi erant præterea præclari in philosophia, & nobiles, [a] a quibus omnibus una pene repelli voce oratorem a gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina, rerum-

a *Qui uno consensu judicabant oratorem non esse idoneum administrandæ reip.*

Prius Emathia & Pæonia.

1 *Carneades*) Patria Cyrenæus, novæ Academiæ princeps, de cujus obitu mira veterum dissensio. Hoc enim in libro dicit Antonius, se, cum Asiam proconsul peteret, Athenis convenisse Carneadem. Proconsulatus Antonii refertur ad annum U. C. dcliii. Ergo tunc temporis superstes erat Carneades. Apollodorus tamen in Chronicis apud Laertium tradit illum obiisse anno iv. Olympiadis clxii. qui est U. C. dcxxv. ante Christum cxxix. Vixit ad annum ætatis xc.

2 *Clitomachus*) Carthaginiensis philosophus; Carneadem audivit; eique successit. Tribus in sectis versatus est, Academica, Peripatetica, & Stoica. *Diogenes*.

3 *Æschines*) Longe alius ab Æschine Socratico, & ab eo rhetore, qui Demosthenis æmulus fuit. Fortasse Neapolitanus ille philosophus Academicus, cujus meminit Laertius; aut Mitylenæus, quem rhetoromastiga appellabant.

4 *Metrodorus*) Carneadis auditor, philosophus illustris, & arte pingendi clarus.

5 *Panætii*) Panætius philosophus Stoicus, Rhodius, Scipionis Africani præceptor elegantes de officiis libros conscripsit, eumque eodem in argumento Cicero secutus est. Floruit ducentis circiter ante Christum annis, & Athenis obiit.

6 *Mnesarchus*) Panætii discipulus Stoicorum sectam secutus est.

7 *Critolaus*) Is est qui cum Carneade & Diogene Stoico Romam legatus fuit ab Atheniensibus anno U. C. ut censet Tullius dcix. ante Christum clv.

8 *Diodorus*) Indolentiam honestati adjungebat ad beatitudinem, ut alibi Cicero tradit.

rerumque majorum ſcientia, ac tantum in judicia, & conciunculas, tanquam [1] in aliquod piſtrinum, detrudi & compingi videbam. Sed ego neque illis aſſentiebar, neque harum diſputationum inventori, & principi longe omnium in dicendo graviſſimo, & eloquentiſſimo, [2] Platoni, cujus tum Athenis cum Carneade diligentius legi [3] Gorgiam: quo in libro, hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipſe eſſe orator ſummus videbatur. [4] Verbi enim controverſia jam diu torquet Græculos homines, contentionis cupidiores, quam veritatis. Nam ſi quis hunc ſtatuit eſſe oratorem, qui tantummodo in jure, aut in judiciis poſſit, aut

apud

1 *In aliquod piſtrinum*) Ducta a ſervis metaphora, quorum nequiſſimos in piſtrinum ſupplicii cauſa compingebant.

2 *Platoni*) Plato divinus ille philoſophus, quem ex aeria mente ſuſceptum a patre ferunt, cujus in cunis parvulo dormienti apes in labellis dicuntur conſediſſe, ſingularis in dicendo ſuavitatis præſagium; natus eſt Athenis anno primo Olympiadis LXXXXIII. ante Chriſtum CCCCXXVIII. Socrati primum annos ſeptem operam dedit: tum longinquis in peregrinationibus alios alibi audivit. Reverſus in patriam Ariſtotelem habuit diſcipulum. Obiit ætatis anno LXXXVI. *Laertius*, &c.

3 *Gorgiam*) Gorgias Platonis dialogus, in quo rationem edocet, qua futiles rhetorum ſophiſtarum argutiæ refellantur. Tullius ſive ex ſua, ſive ex Craſſi ſententia non recte cenſuit in illo dialogo derideri oratores. Non veram rhetoricam, ſed adulterinam tantum, ut cuivis legenti patet, traducit. Neque vero paucos induxit in errorem hic dialogus, ut obſervavit Quintilianus lib. II. cap. 15. *Plerique*, inquit, *dum pauca ex Gorgia Platonis a prioribus imperite excerpta legere contenti, neque alia ejus volumina, evolvunt, in maximum errorem inciderunt: creduntque eum in hac eſſe opinione, ut rhetoricam non artem, ſed peritiam quandam gratiæ ac voluptatis exiſtimet*, &c.

4 *Verbi controverſia*) Maximo animorum æſtu contendunt inter ſe Græci, quis orator dicendus ſit, an ille qui tantum in cauſis forenſibus valeat, an qui de re qualibet ornate poſſit dicere.

apud populum, aut in ſenatu copioſe loqui; tamen huic ipſi multa tribuat, & concedat neceſſe eſt. Neque enim ſine multa pertractatione omnium rerump. neque ſine legum, morum, juris ſcientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipſis rebus ſatis callide verſari, & perite poteſt. Qui autem hæc cognoverit, ſine quibus ne illa quidem minima in cauſis quiſquam recte tueri poteſt, quid huic abeſſe poterit de maximarum rerum ſcientia? Sin oratoris nihil vis eſſe, niſi compoſite, ornate, copioſe eloqui; quæro, idipſum qui poſſit aſſequi ſine ea ſcientia, quam ei non conceditis? Dicendi enim virtus, niſi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta ſint, exſtare non poteſt. Quamobrem ſi ornate locutus eſt, ſicut fertur, & mihi videtur, phyſicus ille Democritus; materies illa fuit phyſici, de qua dixit; ornatus vero ipſe verborum, oratoris putandus eſt. Et ſi Plato de rebus a civilibus controverſiis remotiſſimis divinitus eſt locutus, quod ego concedo; ſi item [1] Ariſtoteles, ſi Theophraſtus, ſi Carneades in rebus iis, de quibus diſputaverunt, eloquentes, & in dicendo ſuaves, atque ornati fuerunt; [a] ſint hæ res, de quibus diſputant, in aliis quibuſdam ſtudiis: oratio quidem ipſa propria eſt hujus unius [b] rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim videmus, iiſdem de rebus jejune quoſdam, & exi-

a *Illæ res, de quibus diſputant, ſint* per me licet propriæ *aliarum artium*, puta philoſophiæ, mathematicæ, *&c.* b *artis oratoriæ*.

1 *Ariſtoteles*) Conſule lib. 1. de Invent. num. 7.

exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt [1] Chrysippum, disputavisse, [a] neque ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicen-
12 di in arte [b] aliena facultatem. * Quid ergo interest? aut [c] qui discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate, & elegantia non utuntur? Unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferunt [d] proprium; compositam orationem, & ornatam, & artificio quodam, & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita; aut nulla sit necesse est, aut [2] omnium irrisione ludatur. Quid est enim [3] tam furiosum, quam verborum vel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subjecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur, quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, si, [e] tamquam clientis causam, didicerit, dicet melius, & ornatius, quam ille ipse ejus rei inventor, atque artifex. Nam, si quis erit,

qui

a *neque idcirco non fuisse bonum philosophum*. b *non propria philosophiæ, sed rhetoricæ*. c *qua ratione*. d *quod suæ artis proprium est*. e *Tanquam orationem, qua defendit reum*, & quam recitat ex memoria.

1 *Chrysippum*) Qui natus Solis Ciliciæ oppido; vel, ut alii malunt, Tarsi, philosophus Stoicus & Cleanthis auditor celebris fuit Athenis. Mortuus est Olympiade cxliii. annis ante Christum ccviii. agens annum lxxiii. ut refert ex Apollodoro Laertius.

2 *Omnium irrisione ludatur*) Testis Peripateticus ille Phormio, qui coram Hannibale de re militari disserere aggressus, eximio duci visus est absurdissime delirare. Vide lib. ii. de Oratore c. 18.

3 *Tam furiosum*) Furiosi & insani sunt, qui plurima effutiunt, quæ non intelligunt.

qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, & certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam; fatebor equidem in his magis assidue versari hanc nostram [a] dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit, maximam vim existere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamque revocandis? quæ nisi qui naturas hominum, vimque omnem [b] humanitatis, caussasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut [c] reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus [d] philosophorum proprius videtur: neque orator, me auctore, unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi voluerint elaborare; [e] tractationem orationis, [f] quæ, sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe jam dixi, oratio gravis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. * [g] Quibus de rebus [1] Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. Sed 13

vide,

a *dicendi facultatem*. b *Hominum indolis*. c a perturbatione ad tranquillitatem *revocantur*. d qui agit de animorum permotionibus. e *elegantiam*, & *ornatum orationis*. f *quæ sine cognitione permotionum tractandarum inanis est*. g de animorum affectibus.

1 *Aristotelem*) Qui de concitandis animi motibus egregie disserit lib. II. Rhetorices.

vide, ne hoc, Scævola, [a] totum sit a me: nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque cæteros libros, [b] artis isti suæ nomine, [c] hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim cum illi in dicendo inciderint loci, (quod persæpe evenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum; clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ sua hæc esse omnia propria; nihil omnino ad oratorem pertinere. [d] Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, consumendi otii causa, disserant, cum concessero, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, exsanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam. Cogebat enim me [1] M. Marcellus hic noster, qui nunc [2] ædilis curulis est; & profecto, nisi ludos

nunc

a *Sit proprium artis meæ oratoriæ*. b *philosophiæ*. c in quibus agitur de movendis affectibus. d *quando hoc philosophis dedero, ut de his rebus omnibus privatim, & jejune disputent; hoc dabo oratoribus, ut de iisdem rebus palam, & copiose disserant*.

1 *M. Marcellus*) Quem Cicero servatum a Cæsare post bella civilia gratulatus est insigni oratione.

2 *Ædilis curulis*) Ædiles ab ædibus sacris & privatis procurandis nomen habuere. Ex plebe primum duo fuere: subinde anno U. C. CCCLXXXVIII. ante Christum CCCLXVI. ædiles curules primi creati sunt. Cum enim propter civiles discordias compositas, quod refert Livius lib. VI. censeret senatus, ut lu-

nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirifice deditus. Jam vero de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus, de jure civium generatim in [a] ordines, ætatesque descripto, [1] dicant vel Græci, si volunt, [2] Lycurgum, aut [3] Solonem (quanquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quam [4] Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo, & perpolitos: vel nostros [5] decemviros, qui XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant hoc genere & Ser. Galbæ, & socero tuo C.

a qui tres sunt; senatorius, equester, & plebejus.

di maximi fierent, recusantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum est a juvenibus patriciis se, honoris deorum immortalium causa, libenter futuros ædiles, tumque duo e patribus ædiles creati, curules dicti, quod sella curuli uterentur. Eorum munus fuit ludis edendis solemnibus & publicis præesse, sacrarum ædium curam gerere, templa, theatra & mœnia magnificis operibus reficere.

1 *Dicant vel Græci*) Dictum ironice.

2 *Lycurgum*) Lycurgus, Eunomi filius, Lacedæmoniorum legislator, Polydectæ fratris Spartanorum regis posthumum filium Charilaum, cujus pueri regnum tutoris nomine administratum usurpare poterat, solio restituit. Peregre deinde profectus ex collectis diversarum rerum publicarum institutis leges scripsit sapientissimas, quibus Lacedæmonios astrinxit. *Plutarch. Justin.* Quo potissimum tempore floruerit; incertum: alii ad Olympiadem primam, quæ incidit in annum DCCLXXVI. ante Christum, ejus ætatem referunt; contendunt alii centum annis eoque amplius antecessisse. *Plutarch.* &c.

3 *Solonem*) Solon Salamine natus, Atheniensium legislator, unus e septem Græciæ sapientibus, prætor Athenis fuit anno III. Olympiadis XLV. ante Christum DXCVIII. Mortuus est anno ætatis LXXX. ante Christum DLIX. eodem quo Cyrus in Perside regnare cœpit. *Plutarchus*, *Diogenes*.

4 *Hyperidem, aut Demosthenem*) De quibus in Bruto c. 35. & 36.

5 *Decemviros, qui* XII. *tabu-*

Lælio , quos constat dicendi gloria præstitisse . Nunquam enim negabo , esse quasdam artes proprias eorum , qui in his cognoscendis , atque tractandis studium suum omne posuerunt : sed oratorem plenum , atque perfectum esse eum dicam , qui de omnibus rebus possit varie , copioseque
14 dicere . * Etenim sæpe in iis causis , quas omnes proprias esse oratorum confitentur , est aliquid , quod non ex usu forensi , quem solum oratoribus conceditis , sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum , atque sumendum . Quæro enim , num possit aut contra imperatorem , aut pro imperatore dici sine rei militaris usu , aut sæpe etiam sine regionum terrestrium , aut maritimarum scientia : num apud populum de legibus jubendis , aut vetandis : num in senatu de omni reipub. genere dici , sine summa rerum civilium cognitione , & prudentia : num admoveri possit oratio ad sensus animorum , atque motus vel inflammandos , vel etiam extinguendos , (quod unum in oratore dominatur) sine diligentissima pervestigatione earum omnium rationum , quæ de naturis humani generis , ac moribus a philosophis explicantur . [a] Atque haud scio an minus hoc vobis sim probaturus , equidem non

a *Fortasse hoc quod sum dicturus , non perinde ac superiora vobis probabo .*

las , &c.) Sublatis regum decretis , & populo per viginti annos nullis legibus astricto , constituti sunt anno U. C. Ccciv. ante Christum Cccl. decemviri , qui a Græcis leges peterent : quas acceptas tabulis decem æreis inscripsere . Cum autem in primis legibus aliquid desideraretur , anno sequenti alias duas adjecere tabulas : unde & dictæ sunt leges XII. tabularum . *Dionysius* , *Livius* , &c.

non dubitabo, quod sentio dicere. Physica ista ipsa, quæ paulo ante, & mathematica, & cæterarum artium propria [a] posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur. Illustrare autem oratione siquis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si [1] Philonem illum architectum, qui Atheniensibus [2] armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quam oratoris, fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro [3] Hermodoro fuisset de [4] navalium opere dicendum, non, cum ab illo [b] causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioseque dixisset? Neque vero [5] Asclepiades is, quo nos medico, amicoque usi sumus, tum, cum eloquentia vincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, *omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes*: illud verius, Neque quenquam eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optime sciat, ignarusque sit faciundæ, ac poliendæ ora-

a *affirmasti*. b *eas res, quæ ad navalia pertinent*.

1 *Philonem*) Philo, insignis architectus, armamentarium mille navium, ut refert Plinius lib. VII. Atheniensibus fecit.

2 *Armamentarium*) Hoc loco est navium receptaculum: armamenta proprie sunt navium instrumenta.

3 *Hermodoro*) Qui Romanorum navalium fuit architectus.

4 *Navalium*) Navalia locus idoneus ad recipiendas, trahendas in siccum, aut fabricandas naves.

5 *Asclepiades*) Patria Prusiensis, primum rhetoricæ, deinde pressus inopia medicinæ operam dedit. Tantum arti suæ fidebat, ut sponsionem quan-

orationis, diserte id ipsum posse, de quo sciat, di-
15 cere. * Quamobrem siquis universam, & propriam oratoris vim definire, complectique vult; [1] is orator erit, mea sententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & composite, & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita proposui, [a] *quacunque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat, atque amputet, tamen illud [b] tenebo, si, quæ cæteris in artibus, aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi; tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent, quæ sint in quaque re; multo oratorem melius, quam ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret a [2] C. Mario affini

a Oratorem esse qui *quacunque de re* prudenter, composite & ornate dicat. b *affirmabo*.

dam cum fortuna fecisset, ne medicus crederetur, si unquam invalidus fuisset ipse; & victor suprema in senecta lapsu scalarum exanimatus est. Crasso & Pompejo familiaris, eorum ætate floruit circa annum U. C. DcI. ante Christum Civ. *Plinius lib.* VII.

1 *Is orator erit*) Videtur hic quinque partes artis oratoriæ facere: inventio est prudentiæ, collocatio compositionis, elocutio ornatus quibus accedunt memoria, & actio, sive pronunciatio.

2 *C. Mario*) Hic ille est C. Marius, celebris Romanorum imperator, *in bello hostibus, in otio civibus infestissimus, quietisque impatientissimus*, ut refert Paterculus; quem humili loco natum ad amplissimos reipublicæ magistratus singularis virtus evexit. Apud Sallustium dum loquitur, artis oratoriæ imperitum se dicit; & a Plutarcho reprehenditur, quod li-

affini nostro, &, cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pene hic melius, quam ipse ille scire videatur. Sin de jure civili, tecum communicabit, teque hominem prudentissimum, & peritissimum, in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin qua res inciderit, in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit; forsitan, si ei sit visum, (etsi hæc quidem nosse debet orator) cum [1] Sex. Pompejo, erudito homine in philosophia, communicabit. Hoc profecto efficiet, ut quamcunque rem a quoque cognoverit, de ea multo dicat ornatius, quam ille ipse, unde cognorit. Sed si me audierit, quoniam philolophia in tres partes est distributa, [a] in naturæ obscuritatem, in differendi subtilitatem, in vitam atque mores: [b] duo illa relinquamus, atque largiamur inertiæ nostræ: tertium vero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de vita & moribus totus est ora-

 tori

a *In physicam, quæ obscura est: in dialecticam, quæ subtilis; & in moralem philosophiam.* b *duas priores partes.*

teras Græcas contempserit. Inopiam eloquentiæ compensavit fortitudo. Confecit bellum Jugurthinum; Teutones & Ambrones Germaniæ populos, interfectis millibus ducentis, & paulo post Cimbros ingenti strage delevit. Cum provinciam belli Mithridatici suscipere contenderet, a Sylla, suo quondam legato, expulsus est ex urbe, in quam paulo post irrupit, &, Syllanis omnibus obtruncatis, septimum consul renunciatus in magistratu obiit anno U. C. DCLXVIII. ante Christum LXXXVI. *Plutarch. Appianus*, &c.

1 *Sex. Pompeio*) *Qui præstantissimum ingenium contulit ad summam juris civilis, & ad perfectam geometriæ, rerum Stoica-*

tori perdiſcendus: cætera ſi non didicerit, tamen poterit, ſi quando opus erit, ornare dicendo, ſi
16 modo erunt ad eum delata, & tradita. * Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiæ, ornatiſſimis, atque optimis verſibus, [1] Aratum, de cælo, ſtelliſque dixiſſe; ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum, [2] Nicandrum [3] Colophonium, poetica quadam facultate, [a] non ruſtica, ſcripſiſſe præclare; quid eſt, cur non orator de rebus iis eloquentiſſime dicat, quas ad certam cauſam, tempuſque cognorit? Eſt enim finitimus oratori poeta, numeris adſtrictior paulo, verborum autem licentia liberior, multis vero ornandi generibus ſocius, ac pene par; in hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis circumſcribat, aut definiat jus ſuum, quo minus ei liceat ca-

a *eleganti*.

rum ſcientiam. Tullius in Bruto.

1 *Aratum*) Qui poeta Græcus Solis urbe Ciliciæ natus eſt, ut auctor eſt Suidas, Olympiade CXXIV. annis ante Chriſtum CCLXXXIV. Inter alia adſtricta numeris oratione ſcripſit libros de aſtrologia, quos φαινόμενα inſcripſit. Ea primum Cicero, deinde veterum alii in Latinum ſermonem vertere. De Arato ſic judicat Quintilianus lib. x. cap. 1. *Arati materia motu caret, ut in qua nulla varietas, nullus affectus, nulla perſona, cui uſquam ſit oratio: ſufficit tamen operi, cui parem ſe credidit*.

2 *Nicandrum*) Nicander patria Colophonius, ut hic ait Cicero, (an potius Clarius, quod de ſe ipſe teſtatur?) cum poetica medicinam exercuit, Librum ſcripſit θηριακὰ & ἀλεξιφάρμακα, qui etiamnum exſtat: nam periiſſe illos neceſſe eſt, qui ſunt ab eodem de rebus ruſticis, ut ait Cicero, elaborati. Eum aliqui ſupparem Arato faciunt, alii duodecim Olympiadibus poſteriorem; alii denique, ut Suidas, ſub Attalo juniore floruiſſe tradunt.

3 *Colophonium*) Colophon Joniæ in Aſia minore urbs. Nunc *Altoboſco*, aliis *Belveder*.

eadem illi facultate, & copia vagari, qua velit. Namque illud quare, Scævola, negasti te fuisse laturum,[1] nisi in meo regno esses, quod in omni genere sermonis, in omni parte [a] humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere? Numquam mehercule hoc dicerem, si eum, [b] quem fingo, meipsum esse arbitrarer. Sed, ut solebat [2] C. Lucilius sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quam volebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus; sic sentio, Neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt [c] libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque [d] exstat, utrum simus earum rudes, an didicerimus. Ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio [3] palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: & qui aliquid [e] fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis judiciorum, concionum, senatus; [f] etiamsi propriæ cæteræ non adhibeantur artes, tamen facile declara-

 tur,

a *humanioris eruditionis*. b *Cujus ideam propono*. c *liberaliter instituto*. d *videtur*. e *manu formant ex luto, vel ex cera*. f *etsi orator in aliqua forensi causa non eodem modo loquatur de materia cæterarum artium propria, quo ipsi artifices*.

1 *nisi in meo regno*) V. Cap. 10.

2 *C. Lucilius*) Consule notas in lib. II. ad Herennium n. 19. Subiratus erat Scævolæ, qui in Albutium, Lucilii amicum, orationem habuerat.

3 *Palæstræ*) Palæstra aliquando gymnasium, vel magisterium significat; aliquando concinnitatem, & in gestu motuque corporis venustatem; aliquando

tur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc [1] declamatorio sit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.

17* Tum ridens Scævola, [a] Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, amplius. Id enim ipsum, quod contra me locutus es [b], artificio quodam [2] es consecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non esse oratoris, concederes, & ea ipsa, nescio quomodo, rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc, cum ego [3] prætor [4] Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ, [5] Apollonio, ea, quæ a Panætio acceperam, contulissem; irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contemsit, multaque non tam graviter dixit, quam facete. Tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem, doctrinamve contemneres, sed ut omnes, comites ac ministras oratoris esse

a *non pervicacius pugnabo*. b nempe oratorem in omni genere artis debere esse perfectum.

artem belle movendi corporis sive ad saltandum, sive ad pugnandum.

1 *Declamatorio opere*) Exercitatione puerili, in qua fictis argumentis ad scribendum & declamandum exercebantur interdum ætate provectiores.

2 *Es consecutus* &c.) Sensus est. Arte quadam mihi dedisti quæ vellem; cum dixisti artes omnes esse proprias quorundam hominum, eorum scilicet qui illas aut invenerint, aut profiteantur, aut diligentius excolant, visus es mihi concedere eas non esse proprias oratoris unius, quod ego contendo. Rursum cum easdem artes & oratori, si disputare de illis velit, necessarias esse dixisti, & ab eodem etiam ornatius, quam ab illis ipsis, quorum sunt propriæ, tractari: visus es illas mihi extorquere, & oratori tribuere tanquam suas.

3 *Prætor*) De quo lib. II. ad Heren. in notis n. 19.

4 *Rhodum*) Carpathii maris Insulam, hodie *Rhodes*.

5 *Apollonio*) Apollonius Molo, Rhodius fuit; quo rhetoricæ magistro usus est aliquan-

esse diceres. Quas ego, si quis sit unus complexus omnes, idemque si ad eas facultates istam ornatissimæ orationis adjunxerit; non possum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore. Sed is, si quis esset, aut si etiam unquam fuisset, aut vero si esse posset, tu esses unus profecto, qui & meo judicio, & omnium, vix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Unde si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, civilibusque versetur, quin scias; neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quam res & veritas ipsa concedat. Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui ante [a] ad agendum, quam ad cognoscendum venimus? quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotiis res ipsa ante [b] confecit, quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari? Quod [c] si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiamsi ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & [1] hercule etiam studium illud discendi acerrimum de-

a *Ad perorandas causas venimus*, *priusquam percepissemus artes oratori necessarias*. b *perduxit ad senectutem*. c *si tam peritus tibi esse videor*.

do ipse Tullius; cum dictatore Sylla Romam Apollonius venisset, ut refert Cicero in Bruto.

1 *Hercule*) Jurandi formula. Primo dicebant: *ita me Hercules adjuvet*: deinde brevius: *me Hercules*: postea *mehercule*: denique *Hercule*, aut *Hercle* dixerunt.

defuit; quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, & quantum oratorem futurum?
18* Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista, Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum, atque artium rationem, naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile est factu, præsertim in hac nostra vita, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur [a] eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti, quamvis illi ornate, & graviter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum, & lætum, sed [1] [b] palæstræ magis, & olei, quam hujus civilis turbæ, ac fori. Namque egomet, qui sero, ac leviter Græcas literas attigissem, tamen cum [2] pro consule [1] in

a Philosophorum, & mathematicorum. b *exercitationis ludicræ & umbratilis.*

1 *Palæstræ, & olei*) Athletæ & pugiles, qui corpus exercebant palæstra, solebant oleo corpus inungere, tum ad augendas vires, tum ut cutis lubrica, & oleo delibuta manus captantis adversarii facilius eluderet.

2 *Pro consule*) Romani post gestum Romæ consulatum, mittebantur in provincias, ut in iis jus dicerent, & eas gubernarent: tumque pro consule, vel proconsul dicebatur aliquis in provinciam proficisci; propraetor, vel pro prætore, si prætura Romæ perfunctus in provinciam iret. Aliquando tamen etiam qui consules non fuerant, cum imperio consulari mittebantur in provincias, nec minus appellabantur proconsules; ut hic ipse qui loquitur, Antonius, ante consu-

[1] in Ciliciam proficiſcens Athenas veniſſem, complures tum ibi dies ſum propter navigandi difficultatem commoratus: ſed cum quotidie mecum haberem homines doctiſſimos, eos fere ipſos, qui abs te modo ſunt nominati, cumque hoc, neſcio quomodo, apud eos [a] increbuiſſet, me in cauſis majoribus, ſicuti te, ſolere verſari, pro ſe quiſque, ut poterat, de officio & ratione oratoris diſputabat. Horum alii, ſicut iſte Mneſarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil eſſe dicebant, niſi quoſdam [2] operarios lingua celeri, & exercitata: oratorem autem, [b] niſi qui ſapiens eſſet, eſſe neminem: atque [3] ipſam eloquentiam, quod ex bene dicendi ſcientia conſtaret, [c] unam quandam eſſe virtutem; &, qui unam virtutem haberet, omnes habere; eaſque ipſas eſſe inter ſe æquales, & pares: ita, qui eſſet eloquens, eum virtutes omnes habere, atque eſſe ſapientem. Sed hæc erat [d] ſpinoſa quædam, & exilis oratio, longeque a noſtris ſenſibus abhorrebat. Carneades vero multo uberius iiſdem de rebus loquebatur; non quo aperiret ſententiam ſuam (hic enim [e] mos erat patrius

a *rumor ſparſus fuiſſet.* b *niſi qui philoſophiam teneret.* c *In virtutum numero eſſe reponendam.* d *implicata & obſcurior.* e *antiquus*, & jam inde ab ipſo Academiæ quaſi parente Platone acceptus.

latum, quem nonniſi triennio poſt obtinuit, proconſul in Ciliciam profectus eſt anno U. C. DCLII. ante Chriſtum CII. Imo nomina conſulis & proconſulis, prætoris & proprætoris non ſemel a veteribus confundi videas.

1 *In Ciliciam*) Quæ Aſiæ minoris eſt ora, quæ meridiem ſpectat, alluiturque mari mediterraneo, e regione inſularum Cypri & Rhodi: urbs primaria Tarſus eſt: nunc Caramania appellatur.

2 *Operarios*) Qui haberent uſum dicendi, artem ignorarent.

3 *Ipſam eloquentiam*) Elo-

trius Academiæ, adverſari ſemper omnibus in diſpu-
tando) ſed tum maxime tamen hoc ſignificabat,
eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi
præcepta traderent, nihil plane tenere, neque poſ-
ſe quenquam facultatem aſſequi dicendi, niſi qui
19 philoſophorum inventa didiciſſet. * Diſputabant
contra diſerti homines, Athenienſes, & in repub.
cauſiſque verſati; [a] in quis erat etiam is, qui nu-
per Romæ fuit, Menedemus, hoſpes meus: qui
cum diceret [b] eſſe quandam prudentiam, quæ ver-
ſaretur in perſpiciendis rationibus conſtituendarum,
& regendarum rerum publicarum, [c] excitabatur
homo promptus ab homine abundanti doctrina,
& quadam incredibili varietate rerum, & copia.
Omnes enim partes illius ipſius prudentiæ peten-
das eſſe a philoſophia docebat, neque ea, quæ ſta-
tuerentur in repub. de diis immortalibus, de diſci-
plina juventutis, de juſtitia, de patientia, de
temperantia, [d] de modo rerum omnium, cætera-
que, ſine quibus civitates aut eſſe, aut bene mo-
ratæ eſſe non poſſent, uſquam in [e] eorum inveni-
ri libellis. Quod ſi tantam vim rerum maximarum
arte ſua rhetorici illi doctores complecterentur,
quærebat, cur [f] de prooemiis, & de epilogis, & de
hujuſmodi nugis (ſic enim appellabat) referti eſ-
ſent

a *inter quos*. b artem oratoriam. c *Menedemus rhetor exercitatus* ad dicendum *vehementius excitabatur a Carnedde, homine docto, & copioſo*. d *de moderatione in rebus omnibus* adhibenda. e *rhetorum*. f *exordiis, & perorationibus*.

quentia eſt vis ipſa & facultas bene & apposite dicendi ad perſuadendum alterum: rhetorica eſt ars, quæ dat præcepta ad id præſtandum.

sent eorum libri : de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de justitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, littera in eorum libris nulla inveniretur. Ipsa vero præcepta [a] sic illudere solebat, ut ostenderet, non modo eos illius expertes esse prudentiæ [b], quam sibi [c] asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi [d] rationem, ac viam nosse. [e] Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis [f], qualem se ipse optaret, videretur ; id fieri vitæ [g] dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent : & uti eorum, qui audirent, sic [h] afficerentur animi, ut eos affici vellet orator : quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur. Hæc autem esse penitus in media philosophia

* re-

a De arte bene dicendi. b quæ ad regendam remp. requiritur. c *vindicarent*. d *artem certis legibus constantem*. e *rem præcipuam, in qua esset elaborandum oratori*. f nempe vir bonus. g *Probitate*. h *moverentur*.

1 *Caput*) Finis oratoris est alterum persuadere ; persuadet is cui fides habetur ; habetur autem viris probis, in quibus nulla est mendacii suspicio. Debet igitur orator id unum præ cæteris studere, ut sit vir bonus, aut certe talis videatur. Τοῖς γὰρ ἐπιεικέσι πιστεύομεν μᾶλλον ϗ θᾶττον περὶ πάντων μὲν ἁπλῶς. ἐν οἷς δὲ τὸ ἀκριβὲς μή ἐστιν, ἀλλὰ τὸ ἀμφιδοξεῖν ϗ παντελῶς, inquit Aristoteles lib. 1. Rhetor. cap. 2. *Bonis enim viris credimus magis & celerius generatim quidem in omnibus : maxime autem in eo quod exploratum non est, sed in varias opiniones trahi potest*. Ex his verbis falsi Carneades arguitur, qui nullam de sectanda vitæ probitate præceptionem rhetorum in libris traditam mox affirmat. Idem cum doctrinam movendorum affectuum ne a rhetoribus

[a] retrusa, atque abdita; quæ isti rhetores [b] ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuntians, docebat, illum in animis vel judicum, vel populi in omnem partem dicendo permovendis, non fuisse ignarum, [c] quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret [d] ille sine philosophia quenquam scire posse. * Huic [e] respondebat, Non se negare, Demosthenem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed sive ille hoc ingenio potuisset, sive, id quod constaret, [1] Platonis studiosus audiendi fuisset; [2] non, [f] quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quærendum. Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi: idque cum argumentis docuerat, [3] quod ita nati essemus, ut & blandiri, & suppliciter insinuare iis, a quibus esset petendum, & adversarios minaciter terrere possemus,

a *recondita & intima.* b *ne levissime quidem docerent.* c *qua ratione motus animorum excitaret.* d *Carneades.* e Carneades Menedemo. *Quam fuisset eloquens.*

quidem delibatam ait, ex toto libro rhetoricorum Aristotelis secundo refutatur.

1 *Platonis studiosus*) Demosthenes, de quo plura in Bruto, admodum adolescens in Academia Platoni dabat operam, verum audito forte Callistrato insigni oratore, eum deinceps, relicta Academia, sectatus est. *Ex Hermippo Gellius lib.* 3. *cap.* 13.

2 *Non, quid ille potuisset*) Ab uno ad omnes vitiosa est argumentatio. Nemo sic ratiocinetur; Demosthenes orator potuit in dicendo animos movere, ergo id poterunt cæteri oratores.

3 *Quod ita nati essemus*) Hoc Carneadis argumentum probat quidem aliquam esse naturalem eloquentiam; at non evertit artificialem, cujus præceptis perficitur vis persuadendi a natura insita.

mus, & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere; & ad extremum, deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: & quod consuetudo, exercitatioque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam primum, [1] quasi dedita opera, neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque a [2] Corace nescio quo, & Tisia, quos artis illius inventores, & principes fuisse constaret, eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam (sive ille irridens, sive quod ita putaret, atque ita audisset) me in illo numero, qui illa non didicissem, & tamen, ut ipse dicebat, possem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse, in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem vero negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusque perspectis, & in

1 *Quasi dedita opera*) Dicebat Carneades neminem scriptorem artis fuisse disertum, quasi omnes scriptores artis collegisset de industria, ut id probaret: vel sententia est, quasi scriptores artis certo consilio diserti esse noluissent. Errabat hic etiam Carneades: nam, ut alios prætercam, Gorgias, Isocrates, Protagoras, Theophrastus, eloquentiæ magistri diserti fuere.

2 *A Corace, & Tisia*) Artis rhetoricæ *scriptores antiquissimi Corax, & Tisias, ejus discipulus, Siculi: quos insecutus est vir ejusdem insulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis, ut traditur, discipulus*. Quintil. lib. 3. cap. 1. Corax Hieronis tyranni amicus floruit Olym. LXXVI. annis ante Christum CCCCLXXV. Vide Ciceronem in Bruto num. 46.

& in unum exitum ſpeƈtantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ traƈtarentur ab oratoribus, dubia eſse, & incerta; cum & dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, & audirentur ab iis, quibus [a] non ſcientia eſset tradenda, ſed exigui temporis aut falſa, aut certe obſcura opinio. Quid multa? ſic mihi tum perſuadere videbatur, neque artificium ullum dicendi, neque quenquam poſse, niſi qui illa, quæ a doƈtiſſimis hominibus in philoſophia dicerentur, cognoſset, aut callide, aut copioſe dicere. Quibus dicere Carneades ſolebat, ingenium tuum, Craſse, vehementer admirans, [1] me ſibi perfacilem in audiendo, te [b] perpugnacem in diſputando eſse

21 viſum. * Tumque ego hac eadem opinione adduƈtus, ſcripſi etiam illud quodam in libello, qui [2] me imprudente, & invito [c] excidit, & pervenit in manus hominum, Diſertos me cognoſse nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum ſtatuebam diſertum, qui poſset ſatis acute, atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere; eloquentem vero, qui mirabilius, & magnificentius augere poſset, at-

a *Non certa cognitio præceptorum diu, & accurate tradenda eſſet, ſed quædam obſervationes parum certæ brevi tempore eſſent exponendæ.* b *Obſtinatiorem.* c *in publicam lucem exivit.*

1 *Me ſibi perfacilem*) Cum artium imperitum ſe ſimularet Antonius, non erat quod doƈtiſſimorum ſententiam acrius impugnaret, ut Craſſus, quem omni diſciplina perpolitum eſſe conſtabat.

2 *Me imprudente, & invito*) M. Antonius *idcirco ſe ajebat nullam orationem ſcripſiſſe, ut, ſi quid ſuperiore judicio aƈtum, ei quem poſtea defenſurus eſſet, nociturum foret, non diƈtum a ſe affirmare poſſet*. Valer. Maximus lib. VII. c. 3.

atque ornare quæ vellet, omnesque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo, ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui ante, quam ad dicendum ingressi sumus, [a] obruimur ambitione, & foro; [b] sit tamen in re positum, atque natura. Ego enim, quantum auguror conjectura, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quam nos sumus, atque fuimus, & otio ac facultate discendi majore, ac maturiore, & labore atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumque dediderit, exsistat talis orator, qualem quærimus; qui jure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen, mea sententia, aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque quam hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpicius, [c] Insperanti mihi, inquit, & Cottæ; sed valde optanti utrique nostrum cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum satis fore videbatur, si, cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum [d] excipere possemus; ut vero penitus in eam ipsam totius hujus [1] vel studii, vel artificii, vel facultatis disputatio-

a *Occupamur labore petendorum magistratuum, & causarum in foro dicendarum*. b *ea difficultas & ab arte, & ab homine aliquo superari potest*. c *Evenit mihi præter spem & exspectationem*. d *annotari*.

1 *Vel studii, vel artificii*) Decorum servat hic Tullius, qui Sulpicium adolescentem inducit dubitantem an esset ars rhetorica, quod in dubium id revocasse videretur Antonius.

nem pene intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, [a] qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestrum, Crassi vero etiam amore; cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, cum & per memetipsum egissem, & [1] per Drusum sæpe tentassem: quo in genere, tu Antoni, (vere loquar) nunquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid, defuisti, & persæpe me, quæ soleres in dicendo observare, docuisti. Nunc, quoniam uterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam [b] princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit; date nobis hanc [c] veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit a vobis impetratum, magnam habebo, Crasse, [d] huic palæstræ, & Tusculano tuo gratiam, & longe [2] Academiæ illi, ac Lyceo tuum hoc
22 [e] suburbanum [3] gymnasium anteponam. * Tum ille, Immo vero, inquit, Sulpici, rogemus Anto-

a *Qui a pueritia utrumque vestrum maxime colerem*. b *primus Crassus hunc sermonem de arte oratoria est ingressus*. c *hanc gratiam*. d *huic loco, ubi mentem erudita disputatione exercebimus*, quemadmodum in palæstra solet exerceri corpus ad saltandum, aut arma tractanda. e *Urbi vicinum*.

1 *Per Drusum*) C. Cotta & P. Sulpicius, qui hic loquitur, Drusi maxime familiares erant, ut supra dictum c. 7.

2 *Academiæ illi, ac Lyceo*) De Academia dictum cap. 10. Lyceum autem gymnasium fuit prope Athenas celeberrimum, in quo docebat Aristoteles.

3 *Gymnasium*) Locus ubi exercentur corpora saltu, cursu, luctatione; a γυμνὸς *nudus*, quia in istis exercitationibus graviores vestes deponebant, ut essent expediti. Metaphorice significat locum, ubi animi litteris humanioribus informantur.

tonium, qui & poteſt facere, quod requiris, & conſuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem ſemper a genere hoc toto ſermonis refugiſſe, & tibi cupienti, atque inſtanti ſæpiſſime negaſſe, tute paulo ante dixiſti. Quod ego non ſuperbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo ſtudio rectiſſimo, atque optimo non obſequi vellem, præſertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumque cognoſſem, [a] ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentia, atque earum rerum, quæ quaſi traduntur in arte, inſcitia. Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Craſſe, loquerere, aſſecuti ſumus; de reliquo jam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimiſerimus. De his, credo, rebus [b], inquit Craſſus, [1] ut in cretionibus ſcribi ſolet, QUIBUS SCIAM, POTEROQUE. Tum ille [c], Namque quod tu non poteris, aut neſcies, quis noſtrum tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe poſtulet? Jam vero iſta conditione, dum mihi liceat, negare poſſe quod non potero, & fateri neſcire quod neſciam, licet, inquit Craſſus,

a *Sed certe propterea quod non eram in hujuſmodi diſputatione exercitatus, & inſtitutionum oratoriarum eram ignarus.* b vobis reſpondebo, *modo ſciam, aut poſſim, ut in jure loquuntur.* c Cotta.

1 *Ut in cretionibus*) Cretio, inquit Ulpianus, eſt certorum dierum ſpatium, quod datur inſtituto hæredi ad deliberandum, utrum expediat ei adire hæreditatem. Cretio duplex eſt: alia vulgaris, in qua adjiciuntur hæc verba, *quibus ſcieris poteriſque:* alia continua, in qua non adjiciuntur. Legunt alii, *ut in conditionibus*, quæ pactiones ſunt certa lege & conditione fieri ſolitæ.

ſus, veſtro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpicius; hoc primum ex te, de quo modo Antonius expoſuit, quid ſentias, quærimus: exiſtimeſne artem aliquam eſſe dicendi. Quid? mihi nunc vos; inquit Craſſus, tanquam alicui Græculo otioſo, & loquaci, & fortaſſe docto, atque erudito, quæſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me iſta curaſſe, aut cogitaſſe arbitramini, & non ſemper irriſiſſe potius eorum hominum impudentiam, qui cum in ſchola aſſediſſent, ex magna hominum frequentia dicere juberent, ſiquis quid quæreret? Quod primum ferunt [1] Leontinum feciſſe Gorgiam, qui permagnum quiddam ſuſcipere, ac profiteri videbatur, cùm ſe ad omnia, de quibus quiſque audire vellet, eſſe paratum denuntiaret. [2] Poſtea vero vulgo hoc facere cœperunt, hodieque faciunt, ut nulla ſit res neque tanta, neque tam improviſa, neque tam nova, de qua ſe non omnia, quæ dici poſſunt, profiteantur eſſe dicturos. Quod ſi te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxiſſem huc Græcum aliquem, qui nos iſtiuſmodi diſputationibus delectaret: quod ne nùnc quidem difficile factu eſt. Eſt enim apud [3] M. Piſonem, adoleſcentem [a] jam huic ſtudio deditum, ſummo hominem ingenio, noſtrique cupidiſſimum, Peripate-

a *Philoſophiæ*.

1 *Leontinum*) Ex urbe Leontio in Sicilia; nunc, auctore Nigro, dicitur *Lintini*.

2 *Poſtea vero* &c.) Multi poſt Gorgiam extemporalis eloquentiæ laudem aucupati ſunt, ut Protagoras, Prodicus, Thraſymachus, Eleas, & alii.

3 *M. Piſonem*) De quo ſatis fuſe Tullius in Bruto.

pateticus [1] Staſeas, homo nobis ſane familiaris, & , ut inter homines peritos conſtare video, in illo ſuo genere omnium princeps. * Quem tu, 23
inquit, mihi, Mucius, Staſeam, quem Peripateticum narras? [a] Gerendus eſt tibi mos adoleſcentibus, Craſſe, qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem ſine uſu, neque ex ſcholis [b] cantilenam requirunt; ſed ex homine omnium ſapientiſſimo, atque eloquentiſſimo, atque ex eo, qui non in libellis [c], ſed in maximis cauſis, & in [d] hoc domicilio imperii & gloriæ, ſit conſilio, linguaque princeps, [e] cujus veſtigia perſequi cupiunt, ejus ſententiam ſciſcitantur. Equidem te cum in dicendo ſemper putavi [f] deum, tum vero tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quam humanitatis: qua nunc te uti vel maxime decet, neque defugere eam diſputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adoleſcentes cupiunt accedere. Ego vero, inquit [g], iſtis obſequi [h] ſtudeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re ſentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam [i] auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi eſſe non puto) reſpondeo, Mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, ſed omnem eſſe contentionem in-

a *Debes obſequi adoleſcentibus*. b *inanem declamationem*. c plenis formularum declamandi. d in hac urbe Roma. e *quem imitari volunt*. f *divina quadam eloquentia præditum*. g Craſſus. h *cupio*. i *Id omittere, quod auctor es mihi, ut faciam*.

1 *Staſeas*) Peripateticus philoſophus patria Neapolitanus. *Cicero lib. v. de Finibus*.

ter homines doctos [a] in verbi controverſia poſitam. Nam ſi ars ita definitur, ut paulo ante expoſuit Antonius, ex rebus penitus perſpectis, planeque cognitis, atque ab [b] opinionis arbitrio ſejunctis, ſcientiaque comprehenſis; non mihi videtur ars oratoris eſſe ulla. Sunt enim varia, & ad vulgarem popularemque ſenſum accommodata omnia genera hujus forenſis noſtræ dictionis. Sin autem ea [1] quæ obſervata ſunt in uſu, ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animadverſa, ac notata, verbis deſignata, generibus illuſtrata, partibus diſtributa ſunt, (id quod fieri potuiſſe video) non intelligo, quamobrem non, ſi minus illa ſubtili definitione, at hac vulgari opinione, ars eſſe videatur. Sed ſive eſt ars, ſive artis quædam ſimilitudo, non eſt quidem ea negligenda: verum intelligendum alia quædam
24 ad conſequendam eloquentiam eſſe majora. * Tum Antonius vehementer ſe aſſentire Craſſo dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ii ſolerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rurſum eam totam, ſicut plerique philoſophi facerent, repudiaret. Sed exiſtimo, inquit,

a *In definitione hujus vocis*, ars, *quæ definitio vocatur in controverſiam*. b *Opinione, quæ pro hominum arbitrio mutatur.*

1 *Quæ obſervata ſunt in uſu*) Ad artem notione populari receptam quatuor hic requirit Craſſus. 1. ut vir callidus ac prudens ea diligenter obſervet, quibus, v. g. in dicendi facultate, facilius quiſpiam perſuadet. 2. ut obſervationes ſuas conſcribat. 3. tria dicendi genera, judiciale, exornativum, ac deliberativum clare explicet. 4. illa genera diſtribuat in partes, puta in conſtitutiones conjecturales, definitivas, juridiciales, &c. Quæ cum quis collegerit accurate, artem eloquentiæ tradiderit.

quit, gratum te his, Crasse, facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus, quam ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem, quoniam [a] institui, petamque a vobis, inquit, [b] ne has meas ineptias efferatis: quanquam [c] moderabor ipse, ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus [d] e [1] togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, videar, non ipse [e] aliquid a me promsisse, sed fortuito in sermonem vestrum incidisse. Equidem, cum peterem magistratus, [2] solebam [f] in prensando dimittere a me Scævolam, cum ei ita dicerem, [g] Me velle esse ineptum. Id erat petere blandius: quod, nisi inepte fieret, bene non posset fieri. Hunc autem esse unum hominem ex omnibus [h], quo præsente ego ineptus esse minime vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quam de dicendo dice-

a *Incepi*. b *ne communicetis cum aliis quæ a me parum apte ad tantam rem dicentur*. c *hunc adhibebo modum in dicendo*. d *e numero civium*. e *aliquid novi inventum a me afferre*. f *cum cives, quibus jus erat suffragii, blande salutarem, & amplexarer, solebam rogare Scævolam, ut abiret*. g *velle me ad vilia quædam obsequia dignitati meæ parum congruentia descendere, blanditiis populum demereri, quod recte fieri non posset, nisi ad ineptias me demitterem*. h memini.

1 *Togatorum*) Ut pallium Græcorum erat proprium, adeoque palliati vocabantur: ita a toga, qua Romani utebantur, togatorum nomen habuere. Virgilius.

Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

2 *Solebam in prensando*) Id paulo fusius explicat Valerius Maximus lib. IV. cap. 5. *Consulatum petens L. Crassus, cum omnium candidatorum more circum forum supplex populo ire cogeretur, nunquam adduci potuit, ut id præsente Q. Scævola, gravissimo & sapientissimo viro, socero suo, faceret. Itaque rogabat eum ut a se, dum ineptæ rei deserviret, discederet: majorem vere-*

te, cum idipſum dicere, nunqam ſit non ine-
25 ptum, niſi cum eſt neceſſarium? * Perge vero, Craſſe, inquit Mucius. Iſtam enim culpam, quam vereris, [a] ego præſtabo. Sic igitur cenſeo, inquit Craſſus, [1] Naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: [b] neque vero iſtis, de quibus paulo ante dixit Antonius, ſcriptoribus artis, rationem dicendi, & viam, ſed naturam defuiſſe. Nam & animi, atque ingenii celeres quidam motus eſſe debent, qui & ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumque ſint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni. Et ſi quis eſt, qui hæc putet arte accipi poſſe, quod falſum eſt, (præclare enim ſe res habeat, ſi hæc [c] accendi, aut commoveri arte poſſint; inſeri quidem, & donari ab arte non poſſunt omnia: ſunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipſo homine naſcuntur? [d] linguæ ſolutio, vocis ſonus, latera, vires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis? Neque hæc ita dico, [2] ut ars aliquid limare non poſſit: (neque enim ignoro, &, quæ

a *In me ſuſcipio quam times culpam*. Scio te nihil inepte facturum. b *Tiſiæ & Coraci, artis rhetoricæ inventoribus, non inſtitutiones oratoriæ, ſed ingenium defuit*. c *Hæc* quæ natura largitur. d *expedita* ad dicendum *lingua*.

cundiam dignitatis ejus, quam candidæ togæ ſuæ reſpectum agens.

1 *Naturam*) Conſule notam in c. 4. hujus libri.

2 *Ut ars aliquid limare*) Ars naturæ dotes perficit, corrigit vitia, ut liquet exemplo Demoſthenis. Ad eloquentiam & ingenio, & arte opus eſt, quod ad poeſim requirebat Horatius in Arte.

Natura fieret laudabile carmen, an arte
Quæſitum eſt; ego nec ſtudium ſine divite vena.
Nec rude quid proſit video ingenium; alterius ſic

quæ bona ſint, fieri meliora poſſe doctrina, &
quæ non optima, aliquo modo acui tamen, &
corrigi poſſe) ſed ſunt quidam aut ita lingua hæ-
ſitantes, aut ita voce abſoni, aut ita vultu, mo-
tuque corporis [a] vaſti, atque agreſtes, ut etiamſi
ingeniis, atque arte valeant, tamen in oratorum
numerum venire non poſſint. Sunt autem quidam
ita naturæ muneribus in iiſdem rebus habiles,
ita ornati, ut non nati, ſed ab aliquo deo ficti
eſſe videantur. Magnum quoddam eſt onus, at-
que munus, ſuſcipere, atque profiteri, ſe eſſe,
omnibus ſilentibus, unum maximis de rebus, ma-
gno in conventu hominum, audiendum. Adeſt
enim fere nemo, quin acutius, atque acrius vi-
tia in dicente, quam recta videat. Ita quicquid
eſt, in quo offenditur, id etiam illa, quæ lau-
danda ſunt, obruit. Neque hæc in eam ſenten-
tiam diſputo, ut homines adoleſcentes, [b] ſi quid
naturale forte non habeant, omnino a dicendi
ſtudio deterream. Quis enim non videat, [1] C.
Cœlio, [c] æquali meo, magno honori fuiſſe, ho-
mini [d] novo, illam ipſam, quamcumque aſſequi
potuerit, in dicendo mediocritatem? Quis ve-
ſtrum æqualem meum, Q. Varium, vaſtum ho-
minem, atque fœdum, non intelligit illa ipſa
facultate, quamcunque habuit, magnam eſſe in
civitate gratiam conſecutum? * Sed quia de ora- 26
to-

a *Incompoſiti in geſtu.* b *ſi quo naturæ dono careant.* c *qui ejuſdem mecum fuit ætatis.* d *cujus majores nobiles non fuerunt.*

Altera poſcit opem res, & conjurat amice.

1. *C. Cœlio*) De quo Tullius agit in Bruto, ut & de Q. Vario, de quo ibi multo ſentit honorificentius, quam hoc libro,

tore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra, detractis omnibus vitiis, orator, atque omni laude cumulandus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si hæc turba, &[a] barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc[b], quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quam diligenter, & quam prope fastidiose judicamus? [1] Nullæ enim lites, neque controversiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter providendum, non uti illis satisfaciat, [c] quibus necesse est, sed ut iis admirabilis esse videatur, [d] quibus libere liceat judicare. Ac si quæritis, plane, quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putavi. Mihi etiam quique optime dicunt, quique id facillime, atque ornatissime facere possunt, tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, & in ordienda oratione [2] perturbantur, pene

a *Indocta judicum & litigatorum turba*. b quæ sint oratoris perfecti dotes. c *quorum causam agit*. d cæteris auditoribus.

1 *Nullæ enim lites*) Hæc est Crassi sententia. Oratores malos ferimus, propterea quod litibus & forensi negotio carere homines non possunt, aut etiam nolunt: theatro autem, & ejusmodi artibus, in quibus est tantum oblectatio, possunt carere; unde malos actores pati non possunt.

2 *Perturbantur*) Id de se ipse Cicero fatetur oratione in Q. Cæcilium, quæ Divinatio dicitur. *Ita deos mihi velim propitios, ut, cum illius diei mihi venit in mentem, quo dicitato reo, mihi dicendum sit, non solum commoveor animo, sed etiam toto corpore perhorresco*. Et pro Dejotaro. *Cum in omni-*

pene impudentes videntur, [a] tametsi id accidere non potest. Ut enim quisque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, [1] variosque eventus orationis, exspectationemque hominum pertimescit. Qui vero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere, is mihi, etiamsi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim [b] pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, [c] impudentiæ nomen effugere debemus. Quem vero non pudet, (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehensione [d] solum, sed etiam pœna [e] dignum puto. Equidem & in vobis animadvertere soleo, & in me ipso sæpissime experior, ut [f] exalbescam in principiis dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus vero sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium [2] Q. Maximo debuerim, quod continuo [g] concilium

a *Quamvis id fieri non possit*, ut, qui optime dicit, in exordio non perturbetur. b *Pudorem tantummodo, ac metum significando*. c *facere debemus, ne videamur, ac dicamur impudentes*. d quæ pœna est animi. e corporis. f pallore. g judicum *consessum*.

omnibus causis gravioribus initio dicendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel usus, vel ætas mea postulare; tum in hac causa ita me multa perturbant, ut quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Dejotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat.

1 *Varios eventus*) Ita nonnunquam perturbantur egregii oratores, ut in dicendo hæreant. Obmutuit Demosthenes præsente Philippo Macedonum rege; obmutuit Theophrastus apud Athenienses orationem habiturus. Cicero ipse, exceptus acclamatione Clodianorum, ut refert Asconius, non ea, qua solitus erat, constantia dixit.

2. *Q. Maximo*) Q. scilicet Fabio Maximo Serviliano, qui consulatum gessit anno U. C. DCXI. deinde censuram anno DCXXVII. ante Christum CXXVII.

lium dimiserit, simul ac me fractum, ac debilitatum metu viderit. Hic omnes assensi, significare inter sese, & colloqui cœperunt. Fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modo non obesset ejus orationi, sed etiam [a] probita-
27 tis commendatione prodesset. * Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animadverti, Crasse, & te, & cæteros summos oratores, quanquam tibi par, mea sententia, nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoveri. Cujus quidem rei cum caussam quærerem, quidnam esset, cur, [b] ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret, has causas inveniebam duas: Unam, quod intelligerent ii, quos usus ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia eventum dicendi procedere: ita [c] non injuria, quotiescumque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo: cæterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quam solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi, id quod scirent, putantur. Noluit, inquiunt, hodie [d] agere [1] Roscius: aut, [e] crudior fuit. Oratoris peccatum, si quod est animadversum, [f] stultitiæ peccatum videtur. Stultitia autem excusationem non habet: quia ne-

a *Quia probitatem ejus ostendebat*. b *ut quisque orator eloquentissimus esset*. b *non immerito*. d *In theatro dicere*. e *stomacho laboravit propter cibos non concoctos*. f *ignorantiæ*.

1 *Roscius*) Insignis ætate Ciceronis histrio, de quo plura in his, & aliis libris oratoriis Tullius.

nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, ſtultus fuiſſe. Quo etiam gravius judicium in dicendo ſubimus. Quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur. Et, qui ſemel in geſtu peccavit, non continuo exiſtimatur neſcire geſtum: cujus autem in dicendo aliquid reprehenſum eſt, aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis. *Illud vero, quod a te 28
dictum eſt, eſſe permulta, quæ orator niſi a natura haberet, non multum a magiſtro adjuvaretur, valde tibi aſſentior; inque eo vel maxime probavi ſummum illum doctorem [1] Alabandenſem Apollonium, qui cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos judicabat non poſſe oratores evadere, operam apud ſeſe perdere, dimittebatque; & ad quamcumque artem putabat eſſe aptum, ad eam impellere, atque hortari ſolebat. Satis eſt enim cæteris artificiis percipiendis, tantummodo [b] ſimilem eſſe hominis, & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, ſiquis forte ſit tardior, poſſe percipere animo, & memoria cuſtodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non poſſumus fingere, facies, vultus, ſonus. In oratore autem acumen [2] dialecticorum, ſententiæ philoſophorum, verba prope poetarum, memoria ju-

a *Aut ſemper, aut diu opinantur homines eum eſſe tardum, & malum oratorem.* b *præditum eſſe ratione, ut cæteri homines præditi ſunt.*

1 *Alabandenſem*) Ex Alabanda, quæ urbs eſt Aſiæ minoris in Caria. Alius Apollonius Molo, cujus ſupra meminit, Rhodius fuit.

2 *Dialecticorum*) Quorum propria eſt ſubtilitas: profitentur enim artem diſſerendi, cujus finis eſt verum a falſo diſtinguere.

juriſconſultorum, vox tragœdorum, geſtus pene ſummorum actorum eſt requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri poteſt: quæ enim ſingularum rerum artifices ſingula ſi mediocriter adepti ſunt, probantur, ea niſi omnia ſumma ſunt in oratore, probari non poſſunt. Tum Craſſus, Atqui vide, inquit, in [1] [a] artificio perquam tenui, & levi, quanto plus adhibeatur diligentiæ, quam in hac re, quam conſtat eſſe maximam. Sæpe enim ſoleo audire Roſcium, cum ita dicat, Se adhuc reperire diſcipulum, quem quidem probaret, potuiſſe neminem: non quo non eſſent quidam probabiles, ſed quia ſi aliquid modo eſſet vitii, id ferre ipſe non poſſet. Nihil eſt enim tam inſigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ ſtabile, [b] quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque, [c] ut ad hanc ſimilitudinem hujus hiſtrionis oratoriam laudem dirigamus, videtiſne, quam nihil ab eo, niſi perfecte, nihil niſi cum ſumma venuſtate fiat? nihil niſi ita, ut deceat, & uti omnes moveat, atque delectet? Itaque hoc jam diu eſt conſecutus, ut in quo quiſque artificio excelleret, is in ſuo genere Roſcius diceretur. Hanc ego abſolutionem, perfectionemque in oratore deſide-

a *Hiſtrionum arte*. b *quam ſi peccatum admiseris, quo alii offendantur*. c *ut judicemus de oratore perfecto comparatione illius cum Roſcio inſtituta*.

1 *Artificio perquam tenui*) Non alia vilior, ſi ſervitia exceperis, quam hiſtrionum fuit apud Romanos conditio. Nonnullis Imperatorum legibus infames declarantur in codice Juſtiniani lib. xi. titulo xli. aliis tamen ab infamia vindicari videntur.

ſiderans, a qua ipſe longe abſum, facio impudenter: mihi enim volo ignoſci [a], cæteris ipſe non ignoſco. Nam qui non poteſt, qui vitioſe facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) [b] ad id, quod facere poſſit, detrudendum puto. * Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, 29
aut hunc Cottam, [1] jus civile, aut rem militarem jubes diſcere? nam quis ad iſta ſumma, atque in omni genere perfecta poteſt pervenire? Tum ille, Ego vero, inquit, quod in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum eſſe cognovi, idcirco hæc expoſui omnia; nec magis ad eos deterrendos, qui non poſſent, quam ad vos, qui poſſetis, exacuendos accommodavi orationem meam. Et quanquam in utroque veſtrum ſummum eſſe ingenium, ſtudiumque perſpexi, tamen hæc, [2] quæ ſunt in ſpecie poſita, de quibus plura fortaſſe dixi, quam ſolent Græci dicere, in te, Sulpici, divina ſunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipſo habitu, atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut ſuaviorem mihi videor audiſſe; quæ quibus a natura minora data ſunt, tamen illud aſſequi poſſunt, ut iis, quæ habeant, modice & ſcienter utantur, & [c] ut ne deceat. Id enim eſt ma-

a Qui hac perfectione caream, & iis qui carent non parcam, ſed ad alias artes etiam invitos traduci velim. b *ad aliquid aliud.* c *Ut ne peccent contra decorum.*

1 *Jus civile*) Tribus ſcilicet artibus operam vulgo dare ſolebant nobiles Romani, aut eloquentiæ, aut juriſprudentiæ, aut militiæ.

2 *Quæ ſunt in ſpecie poſita*) Quæ pertinent ad quandam corporis dignitatem; ut actio, vox, motus, & conformatio corporis.

maxime vitandum, & de hoc uno minime eſt facile præcipere, non mihi modo, qui, ſicut unus paterfamilias[a], his de rebus loquor, ſed etiam ipſi illi Roſcio; quem ſæpe audio dicere, Caput eſſe artis, Decere: quod tamen unum id eſſe, quod tradi arte non poſſit. Sed, ſi placet, [b] ſermonem alio transferamus, & noſtro more aliquando, non rhetorico, loquamur. Minime vero, inquit Cotta; nunc enim te jam exoremus neceſſe eſt, quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quicquid eſt, iſtud, quod tu in dicendo potes. Neque enim ſumus nimis avidi: [1] iſta tua mediocri eloquentia contenti ſumus; idque ex te quærimus, (ut ne plus nos aſſequamur, quam quantulum tu in dicendo aſſecutus es) quoniam, quæ a natura expetenda ſunt, ea dicis non[c] nimis deeſſe nobis, quid præterea eſſe [d] aſſumendum putes? * Tum Craſſus arridens, Quid cenſes, inquit, Cotta, niſi ſtudium, & ardorem quendam amoris? ſine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam aſſequetur. Neque vero vos ad eam rem video eſſe cohortandos; quos, cum mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto ſtudia nihil proſunt perveniendi aliquo, niſi illud, quod eo, quo intendas, ferat, deducatque, cognoris.

a Non ſicut artis magiſter in ſchola. b *omittamus ſermonem de præceptis oratoriis, & loquamur de iis rebus, de quibus quotidie ſolemus inter nos loqui.* c *non omnino.* d *addendum.*

1 *Iſta tua mediocri*) Ironice dictum: tua tibi videtur eloquentia mediocris, nobis maxima.

ris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacumque est, facultate quæritis, exponam vobis quandam non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat. Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! Quod enim neque precibus unquam, nec [a] insidiando, nec [b] speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret, meditandi, aut dicendi causa, non modo videre mihi, sed ex [1] ejus scriptore, & lectore Diphilo supplicari liceret; id spero nos esse adeptos; omniaque jam
ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros. * Tum 31
Crassus, Atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil exspectatione vestra dignum, nil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non negabo me ista omnium communia, & [c] contrita præcepta didicisse. Primum oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate: deinde, esse

a *Omnia clam tentando*. b *aditus omnes, quibus id consequi possem, vestigando*. c *pervulgata*.

1 *Ejus scriptore*) Romani studiis literarum addicti, ut parcerent operæ, servos habebant, quibus ad scribendum & legendum uterentur. Id Ciceroni Tyro, Crasso Diphilus præstabat.

omnem orationem aut [1] de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata. [a] In utraque autem re, quidquid in controversiam veniat, in eo quæri solere, [2] aut factumne sit; aut, si est factum, quale sit; aut etiam quo nomine vocetur; aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur. Exsistere autem controversias etiam [3] ex scripti interpretatione, in quo [4] aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut a sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subjecta quædam esse argumenta propria. Sed causarum, [b] quæ sint a communi quæstione sejunctæ, [5] partim in judiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certosque esse locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in delibera-

a *In utroque quæstionis genere.* b *Quæ finitæ sint, ac certis circumstantiis alligatæ.*

1 *De infinitæ rei quæstione*) Quæstio est argumentum orationis, sive id de quo quæritur. Ea quæstio, si nullis definita est circumstantiis personarum, loci, temporis, &c. vocatur infinita, & vulgo thesis, interdum etiam locus communis; verbi gratia, an bellum sit gerendum. Si designantur personæ, locus, tempus, &c. vocatur quæstio definita, seu hypothesis, causa, controversia: verbi gratia, an contra Cæsarem bellum sit gerendum. Vide Topica numero 79. &c.

2 *Aut factumne sit*) Hæc pertinent ad causarum constitutiones, de quibus dictum in notis ad librum 1. Herennianum num. 18.

3 *Ex scripti interpretatione*) De qua consule lib. II. ad Herenn. 13. & 14.

4 *Aut ambigue*) Vide librum eundem num. 16.

5 *Partim in judiciis*) De triplici genere, judiciali, deliberativo, & exornativo diximus lib. 1. Herenniano n. 2.

berationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus conſilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur. Cumque eſſet omnis oratoris vis, ac facultas [1] in quinque partes diſtributa: ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inventa non ſolum ordine, ſed etiam monumento quodam, atque judicio [a] diſpenſare, atque componere; tum ea denique veſtire, atque ornare oratione; poſt [b] memoria ſepire; ad extremum, agere cum dignitate, & venuſtate. Etiam illa cognoram, & acceperam, antequam de re diceremus, [2] initio conciliandos eorum eſſe animos, qui audirent: deinde rem demonſtrandam; poſtea controverſiam conſtituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: poſt, quæ contra dicerentur, refellenda, extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis eſſent, amplificanda, & augenda, quæque eſſent pro adverſariis, infirmanda, atque frangenda. * Au- 32
dieram etiam quæ de orationis ipſius ornamentis traderentur, in qua præcipitur primum, ut pure, & latine loquamur; deinde, ut plane & dilucide: tum, ut ornate: poſt, ad rerum dignitatem apte, & quaſi decore: ſingularumque rerum præcepta cognoram. Quinetiam, quæ maxime pro-

a *diſponere*. b *memoria conſervare*, & *quaſi claudere*.

1 *In quinque partes*) Inventionem ſcilicet, diſpoſitionem, exornationem, memoriam, & actionem.

2 *Initio conciliandos*) Partes orationis deſignat, exordium, narrationem, propoſitionem, confirmationem, refutationem, ac perorationem.

pria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram: nam de actione, & de memoria quædam brevia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum [a] artificum doctrina versatur; quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar. Habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, & quo intuens, ab eo, quodcunque sibi proposuerit, minus aberret. Verum ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti, sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse, atque [b] id egisse. Sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non ejicio. Est enim, etiamsi minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum [c] non illiberale. Præterea exercitatio quædam suscipienda vobis est; quanquam vos quidem [d] jampridem estis in cursu; sed iis, [e] qui ingrediuntur in stadium; quique ea, quæ agenda sunt in foro, [1] tamquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus: attamen ista, quæ abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus: quanquam sunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc

a *Dicendi magistrorum*. b *rebus observatis usos fuisse*. c *homine liberaliter educato dignum*. d *ista exercitatione jampridem utimini*. e *qui incipiunt studere eloquentiæ*.

1 *Tanquam in acie*) Forum comparatur cum acie & prœlio: exercitatio vero domestica cum palæstra, in qua milites tyrones ludicris certaminibus finguntur ad vera prœlia.

hunc de ipſa exercitatione quid ſentias, quærimus.
* Equidem probo iſta, Craſſus inquit, quæ vos 33
facere ſoletis, ut, cauſa aliqua poſita conſimili cauſarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodate. Sed plerique in hoc vocem modo, neque eam ſcienter, & vires exercent ſuas, & [a] linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur: in quo fallit eos [b] quod audierunt, Dicendo homines, ut dicant, efficere ſolere. Vere enim etiam illud dicitur, Perverſe dicere homines, perverſe dicendo, facillime conſequi. Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus, etſi utile eſt etiam [c] ſubito ſæpe dicere, tamen illud utilius, ſumto ſpatio ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere. Caput autem eſt, quod, ut vere dicam, minime facimus, (eſt enim magni laboris, quem plerique fugimus,) quam plurimum ſcribere.[1] Stilus optimus, & præſtantiſſimus dicendi effector, ac magiſter: neque injuria. Nam [d] ſi ſubitam, & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facile vincit; hanc ipſam pro-

a *Magna celeritate declamant*. b illud axioma. c *ex tempore*. d *ſi oratio parata præſtat extemporali, eadem certe ſi fuerit ſcripta, meditatam duntaxat ſuperabat*.

1 *Stilus*) Proprie ſignificat graphium, hoc eſt acum ferream, qua Romani veteres, cum in obductis cera tabulis ſcriberent, utebantur ad formandas in cera literas. Hic ſtilus ſumitur pro exercitatione ſcribendi frequenter, & per otium. Vulgo ſtilus eſt ipſe modus & oratio ſcribendi, ſeu conformatio certa ſententiarum & verborum in oratione: quomodo Ciceronianus, Virgilianuſque ſtilus dicitur, interdum etiam accipitur pro reprehenſione, quo ſenſu Tullius ait, cenſorium ſtilum pertimeſcere.

fecto assidua, ac diligens scriptura superabit, [a] Omnes enim sive artis sunt [1] loci, sive ingenii cujusdam, atque prudentiæ, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus, inquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus, [2] ostendunt se, & occurrunt; omnesque sententiæ, verbaque omnia, quæ sunt cujusque generis maxime illustrata, [b] sub acumen stili subeant, & succedant necesse est: tum ipsa collocatio, conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quisquam, nisi diu multumque [c] scriptitarit, etiamsi vehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur; & [d] qui a scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur; atque etiam, si quando in dicendo [e] scriptum attulerit aliquid, [f] cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Ut concitato navigio, cum remiges [3] [g] inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis

a *Omnia quæ vel ab arte inveniuntur, vel ingenii perspicacia.* b *expendantur ab eo, qui scribit accurate, ac per otium.* c *Sæpe scripserit.* d *qui dicit publice postquam privatim scripsit plurima.* e *recitaverit.* f *licet aliquid dicat non scriptum, simile illi sit quod ante scriptum attulerat.* g *desierunt remos impellere.*

1 *Loci*) Loci oratorii sunt argumentorum sedes; alii intrinseci, & in ipsa causa positi; ut definitio, enumeratio partium, &c. alii extrinseci, & extra rem ipsam; ut locus a fama, a testibus, &c.

2 *Ostendunt se*) Triplex scribentium utilitas. Inveniunt certius ea omnia, quibus probari, ac defendi causa potest; illustres sententias seligunt; verba expendunt: quod facere non possunt qui dicunt ex tempore.

3 *Inhibuerunt*) In hujus vocis notione deceptum olim se

navis motum, & curſum ſuum, intermiſſo impetu, pulſuque remorum: ſic in oratione perpetua, cum ſcripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua curſum, ſcriptorum ſimilitudine, & vi concitata. * In quotidianis autem [a] cogitationibus 34
equidem mihi adoleſcentulus proponere ſolebam illam exercitationem maxime, qua [1] C. Carbonem, noſtrum illum inimicum, ſolitum eſſe uti ſciebam, ut aut verſibus propoſitis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta [b] ad eum finem, quem memoria poſſem comprehendere, eam rem ipſam, quam legiſſem, verbis aliis quam maxime poſſem lectis pronuntiarem. Sed poſt animadverti, hoc eſſe in hoc vitii, quod ea verba, quæ maxime cujuſque rei propria, quæque eſſent ornatiſſima, atque optima, [c] occupaſſet aut [2] Ennius, ſi ad ejus verſus me exercerem, aut Gracchus, ſi ejus orationem mihi forte propoſuiſſem: ita, ſi iiſdem verbis uterer, nihil prodeſſe: ſi aliis, etiam obeſſe,

a *meditationibus* ad ſcribendum, b *quantum memoria poteram tenere.* c *prior uſurpaſſet.*

fuiſſe fatetur Cicero ad Atticum lib. XIII. epiſt. 21. *Inhibere illud tuum, quod valde mihi arriſerat, vehementer diſplicet. Eſt enim verbum totum nauticum. Quanquam id quidem ſciebam: ſed arbitrabar ſuſtineri remos, cum inhibere eſſent remiges juſſi. Id non eſſe ejuſmodi didici heri, cum ad villam noſtram navis appelleretur. Non enim ſuſtinent, ſed alio modo remigant. Id ab ἐποχῇ remotiſſimum eſt..... Inhibitio autem remigum motum habet, & vehementiorem quidem, remigationis navem convertentis ad puppim.*

1 *C. Carbonem*) Qui ſibi veneno necem intulit, ut traditur in Bruto.

2 *Ennius*) De quo diximus in notis ad lib. II. Herennianum n. 34. De Gracco Cicero diſſerit in libro de claris oratoribus.

cum minus idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes [a] explicarem; quibus lectis hoc assequebar, ut, cum ea [1] quæ legerem Græce, Latine redderem, non solum optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam [b] exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea. Jam vocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, pravitatemque veniamus. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quam plurimis & nostris scriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam [2] locorum, simulacrorumqne ratio-

a *In sermonem Latinum verterem.* b *quædam Latine verba de novo facerem, ad Græcarum vocum similitudinem formata.*

1 *Quæ legerem Græce, Latine redderem*) *Hoc veteres oratores optimum judicabant... Hoc Cicero sua ipse persona frequentissime præcipit: quinetiam libros Platonis, atque Xenophontis edidit hoc genere translatos.* Quintilianus lib. x. cap. 5.

2 *Locorum, simulacrorumque rationem*) Memoria artificialis, de qua consulendus liber 3. ad Herennium n. 34. maxime in eo continetur, ut loca, & imagines quædam animo informentur, quibus velut imponantur & inhæreant ea, quorum volumus meminisse. Loca sunt, verbi gratia, domus aliqua, ubi limen, cubicula, fenestræ, &c. Imagines, aliæ sunt hominum & ferarum, aliæ rerum anima & motu carentium, ut arborum, lapidum, &c. quæ imagines certo inter se ordine collocatæ, res ipsis affixas facilius exhibent. Vide Fabium lib. xi. cap. 2.

tionem, quæ in arte traditur. [a] Educenda deinde dictio eſt ex hac domeſtica exercitatione, & umbratili, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in caſtra, atque aciem forenſem. Subeundus uſus omnium, & [b] periclitandæ vires ingenii: & [c] illa commentatio incluſa in veritatis lucem proferenda eſt. Legendi etiam poetæ; cognoſcenda hiſtoria; omnium bonarum artium ſcriptores, ac doctores, & legendi, & pervolutandi, & exercitationis cauſa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi: diſputandumque de omni re in contrarias partes; &, quicquid erit in quaque re, quod probabile videri poſſit, eliciendum, atque dicendum. Perdiſcendum jus civile; cognoſcendæ leges; percipienda omnis antiquitas; [d] ſenatoria conſuetudo, [e] diſciplina reip. [1] jura ſociorum, [2] fœdera, pactiones, [f] cauſa imperii cognoſcenda eſt. [g] Libandus etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo, tanquam ſale, perſper-

a *oportet ut orator, qui ſe privatim exercuit ad recte, & cum dignitate dicendum, idipſum deinde in foro præſtet.* b *experiendum quid poſſit vis ingenii.* c *id faciat in aliqua vera cauſa, quod in fictis cauſis factitavit.* d *Quæ ſit conſuetudo ſenatus* in rep. adminiſtranda. e *politica ſcientia.* f *ea quæ pertinent ad jura imperii.* g *modice cognoſcendus.*

1 *Jura ſocorium*) Socii Romanorum dicebantur ii populi, qui vel ſua ſponte, & bello non laceſſiti ſocietatem cum Romanis inibant; vel qui ab iis victi, certas, quibus uterentur, leges accipiebant; ſuas etiam fœdere conſtituto ſervabant.

2 *Fœdera*) Multo plus habent dignitatis, & cæremoniarum, quam pactiones: fiunt enim fœdera vocatis divis, dato jurejurando, occiſa porca; pactiones ſola voce aliquando concipiuntur, & data invicem, acceptaque fide. Rurſum, pactiones iniri cum privatis poſſunt, non fœdera.

spergatur omnis oratio. [a] Effudi vobis omnia; quæ sentiebam; quæ fortasse, quemcumque patrem familias arripuissetis [b] ex aliquo circulo,
35 eadem vobis percunctantibus respondisset. * Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. Sed quanquam satis iis, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quam ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid est, Cotta, inquit? quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea a Crasso requiratis? Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. Tantus enim cursus verborum fuit, & sic evolavit oratio, ut ejus vim, atque [c] incitationem adspexerim; vestigia, ingressumque vix viderim; & tanquam in aliquam locupletem, ac [d] refertam domum venerim, [e] non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis, & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisque rebus [f] constructis, ac reconditis: sic modo in oratione Crassi divitias, atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra, atque integumenta perspexi; sed ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit: ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, [g] quid possideat, neque plane nosse, ac vidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum, vil-

lam-

a *Promiscue exposui*. b *ex hominum otiose confabulantium turba*. c *motum celerrimum*. d *domum plenam* vestibus, signis, &c. e *non proposita*, ut quis curiose per otium inspiciat. f *in acervum congestis*. g *quænam sint illæ divitiæ, quibus Crassi ingenium abundat*.

Jamque venisses? si ea seposita, ut dicis, essent, tuque valde spectandi cupidus esses; non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet; præsertim si esset familiaris: similiter nunc petis a Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, [1] quasi per transennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet. Ego vero, inquit Cotta, a te peto, Scævola; me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab [a] homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contemserit, hæc, [b] quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere: sed tu hoc nobis da, Scævola, & perfice, ut Crassus hæc, quæ [c] coarctavit, & peranguste refersit in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet. Ego mehercule, inquit Mucius, antea vestra magis hoc causa volebam, quam mea. Neque enim tantopere hanc a Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in causis oratione delector. Nunc vero, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, ut, quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contingit, ne gravere [d] exædificare id opus, quod instituisti. [e] Formam enim totius negotii opinione ma-

jo-

a Crasso. b *quæ Crassus fortasse nimis abjecta, & pueris tantum explicanda credat.* c *congessit ac stipavit.* d *ad fastigium perducere.* e *designationem operis, primis veluti lineamentis expressam, meliorem, quam putabam, esse video.*

1 *Quasi per transennam*) Per cancellos fenestris oppositos, visui tamen pervios. Metaphora ducta est a mercatoribus, qui mercibus pretiosis, quas a prætereuntibus nolunt contrectari, tales cancellos objiciunt. Itaque per transennam aspicere, idem est, quod nec propius, nec singillatim intueri.

jorem, melioremque video; quam vehementer
36 probo. * Enimvero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit [a] ille, si de istis communibus, & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipub. denique de nostro ipso jure civili? Hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: [b] in oratoris vero instrumento tam lautam supellectilem nunquam videram. Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam innumerabilia, & immensa, & ad ipsum tuum jus civile veniam) [c] oratores putare eos, quos multas horas [d] exspectavit, [e] cum [1] in campum properaret & ridens, & [f] stomachans [2] Scævola, cum

a Scævola. b *In iis rebus, quas adhibet orator ad instruendam orationem*. c *in numerum oratorum referre*. d *spectans audivit*. e *cum in campum* Martium ad comitia *festinaret*. f *ægre ferens* Hypsei, & Octavii, causidicorum, ignorantiam juris civilis.

1 *In campum*) A Marte, cui sacer erat, nomen habuit campus Martius, ubi & comitia centuriata habebantur, &, tanquam in palæstra, juventus Romana militiæ rudimentis instituebatur.

2 *Scævola*) Non ille Q. Scævola augur, Crassi socer, quo præsente Crassus hic disserit; sed alter Q. Scævola, pontifex, jurisconsultus peritissimus, & tum, cum hoc judicium disceptaretur, tribunus erat plebis, anno

[1] cum Hypseus maxima voce, plurimis verbis a M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne adversarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestia, stultitia adversarii, liberaretur? Ego vero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarim. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed juris civilis prudentia; quod alter plus, [a] lege

a *In ea lite, quæ ipsi intendebatur ex lege.*

no scilicet U. C. Dcxlix. ante Christum cv.

1 *Cum Hypseus*) Causam integram accipe. Ibat Scævola pontifex in campum Martium ad comitia; iter illi per forum fuit; in eo reperit oratores duos inter se litigantes, & graviter ignoratione juris civilis peccantes. Horum uni nomen Hypseus erat, alteri Cn. Octavius, qui consulatum gesserat anno U. C. Dcxxvi. ante Christum Cxxviii. Hypseus accusabat aliquem tutorem, quod pupilli fortunas male administrasset. Hoc *judicium tutelæ* appellatur. Octavius tutorem defendebat. Judex hujus controversiæ M. Crassus, qui tum prætor urbanus erat, nempe anno U. C. Dcxlviii. ante Christum Cvi. Qui judicio tutelæ damnabatur, cogebatur pupillo, cujus rebus male consuluisset, pecuniam solvere, ac damnum resarcire; deinde lege duodecim tabularum jubebatur aliquid ultra pendere, mulctæ nomine. Quod si pupillus, aut ejus patronus plus a reo peteret, quam deberetur, cadebat causa. Hoc petebat Hypseus, & plus petebat, quam par esset, adeoque debebat causa cadere. Contendebat, inquit L. Crassus, ut ei, quem defendebat, nempe suo pupillo, causa cadere liceret: hoc est, petebat, ut edicto prætoris tribueretur pupillo suo major pecuniæ summa, quam deberetur; quod erat velle causam amittere. Octavius, tutoris accusati defensor imperitus, cum deberet hoc ipso vehementer lætari,

ge agendo, petebat, quam [1] lex in XII. tabulis permiſerat; quod cum impetraſſet, cauſa caderet: alter iniquum putabat [a] plus ſecum agi, quam quod erat in actione: neque intelligebat, ſi ita eſſet actum, litem adverſarium perditu-
37 rum. * Quid? his paucis diebus, nonne, [b] nobis in tribunali [2] Q. Pompeji, [3] præt. urbani, familiaris noſtri, ſedentibus, [c] homo ex numero diſertorum [4] poſtulabat, [d] ut illi, unde petere-tur,

a *Plus a ſe peti in lite, quam quod lex permitteret in ejuſmodi lite.* b *cum delecti a Q. Pompejo judices eſſemus.* c *cauſidicus aliquis, qui vulgo putabatur diſertus.* d *ut debitori, a quo petebatur pecunia*, quem ipſe defendebat, *liceret uti beneficio & exceptione legis, quæ hanc habebat appoſitam conditionem, ut ne pecunia peteretur ante diem pactam inter creditorem ac debitorem.*

ri, quod plus, quam fas erat, peteretur: id enim ſi objeciſſet poſtea, & probaſſet, cauſam obtinuiſſet, ac reum tutorem turpi judicio tutelæ male adminiſtratæ, atque omni moleſtia, & periculo liberaſſet: Octavius, inquam, longa oratione recuſabat, ne plus peteretur, hoc eſt ne Hypſeus cauſa caderet, atque ipſe litem obtineret.

1 *Lex in duodecim tabulis*) Vide c. 13.

2 *Q. Pompeji*) Hoc ipſo anno, quo Cicero fingit habitos eſſe hos de oratore dialogos, ſcilicet U. C. DCLXIII. ante Chriſtum XCI. Q. Pompejus Rufus urbanam juriſdictionem ſortitus obtinuit.

3 *Prætoris urbani*) Conſule notas in lib. II. ad Heren. n. 19.

4 *Poſtulabat, ut illi*) Hæc fuit cauſa. Debebat quidam alteri certam pecuniæ ſummam ſolvendam v. g. ineunte menſe Januario; alter, ſeu petitor non exſpectavit ad illud tempus, ſed petiit ut ſibi ſolveretur v. g. menſe Decembri ineunte, & accuſavit debitorem, quod pecuniam non ſolveret. Cauſidicus imperitus, qui debitorem defendebat, cum litem inferre petitori debuiſſet eo nomine, quod ante tempus peteret pecuniam (erant enim graves pœnæ poſitæ illis, qui ante tempus pactionis, vel obligationis litem intenderent) id enim ſi feciſſet, cauſa cecidiſſet petitor; hoc poſtulavit tantum, ut ſibi liceret, ac debitori, quem defendebat, uti beneficio legis, & exceptione, quæ vetabat ne pecunia peteretur ante illam diem, qua cœpta eſſet deberi. Quod cum poſtulabat, non intelligebat homo juris ignarus, comparatum hoc eſſe in utilitatem petitoris,

tur, vetus atque usitata [1] exceptio daretur, *Cujus pecuniæ dies fuisset?* quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut si ille inficiator probasset judici, ante petitam esse pecuniam, quam esset cœpta deberi, petitor rursus cum peteret, exceptione excluderetur, *Quod ea res in judicium antea venisset*. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quam eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controversias, causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur? Equidem propinquum nostrum [2] P. Crassum illum Divitem, cum multis aliis rebus elegantem hominem, & ornatum, præcipue in hoc [a] efferendum & laudandum puto, quod cum [3] P. Scævolæ frater esset, solitus [b] ei persæpe dicere, Neque illum in jure civili satis illi arti facere posse, nisi dicen-

a *Prædicandum*. b est.

ris, & adversario suo prodesse. Hinc enim factum, ut petitor postea litem de integro intulerit, tanquam si ea res nunquam in judicium antea venisset; quam litem inferre non potuisset, si inficiator, hoc est debitor probasset judici, ante petitam esse pecuniam, quam deberi cœpisset. Petitor enim, cum postea pecuniam suam peteret apud judicem, exclusus fuisset lege, hoc est impeditus ne ageret, ac moveret litem: lex enim excipit, hoc est prohibet, ne agatur iterum ea de re, quæ jam in judicium venit, seu quæ jam dijudicata est.

1 *Exceptio*) De qua dictum in notis lib. 1. de Invent. n. 56.

2 *P. Crassum*) De quo dicemus in notis ad Brutum. Ex eadem erat familia ac L. Crassus, qui loquitur, & eum vocat propinquum suum.

3 *P. Scævolæ frater*) P. Scævola transierat in Crassorum familiam, adoptatus a P. Licinio Crasso, qui pater fuit hujus P. Crassi, de quo hic fit mentio.

cendi copiam [a] aſsumſiſset: (quod quidem hic, [1] qui mecum Cos. fuit, filius ejus eſt conſecutus:) neque ſe ante cauſas amicorum tractare, atque agere cœpiſse, quam jus civile didiciſset. Quid vero ille [2] M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritiſſimus? Verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adeſt vir [b] in dicendo ſummus, quem ego unum oratorem maxime admiror: ſed tamen idem hoc ſemper jus civile contempſit. Verum, quoniam ſententiæ, atque opinionis meæ voluiſtis eſse participes, nihil occultabo, &, quoad potero, vo-
38 bis exponam, quid de quaque re ſentiam. * Antonii incredibilis quædam, & prope ſingularis, & divina vis ingenii videtur, etiamſi hac ſcientia juris nudata ſit, poſse facile cæteris [c] armis prudentiæ cauſas tueri, atque defendere. Quamobrem hic nobis ſit exceptus: cæteros vero non dubitabo primum inertiæ condemnare ſententia mea, poſt etiam impudentiæ. Nam [d] volitare in foro, hærere in jure, ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum re-

a *adjunxiſſet* ad ſcientiam juris civilis. b Antonius in jure civili parum verſatus. c *argumentis*, *quæ ſuppeditat prudentia*. d *Cauſidicum ſe profiteri & venditare*, *in jure aſſidue verſari*.

1 *Qui mecum Conſul fuit*) in conſulatu collegæ fuere L. Licinius Craſſus & Q. Mucius Scævola anno U. C. DCXIX. ante Chriſtum XCIII. Hos narrat Tullius in Bruto collegas in omnibus magiſtratibus fuiſſe, præterquam in tribunatu plebis, & cenſura.

2 *M. Cato*) Cenſorius nimirum, cujus laudes Cicero in Bruto fuſe perſequitur num. 294.

rerum obire, [a] in quibus sæpe non [1] de facto, sed de æquitate, ac jure certetur; jactare se [2] in causis centumviralibus, in quibus [3] usucapionum, [4] tutelarum, [5] gentilitatum, [6] agnationum, [7] alluvionum, circumluvionum,

F

a *In quibus sæpe non agitur, utrum res aliqua facta sit, necne; sed* cum factum esse constet, *quæritur, an jure, an injuria facta sit.*

1 *De facto*) Causa, in qua agitur de facto, a rhetoribus vocatur conjecturalis status; quia veritas plerumque conjecturis indagatur.

2 *In causis centumviralibus*) Centumviri erant minores judices apud Romanos e singulis tribubus lecti ad exercenda privata de causis minoris ut plurimum momenti judicia. Porro erant illi centum quinque, terni scilicet ex unaquaque tribu; tribus autem erant triginta quinque: attamen, quo facilius nominarentur, centumviri sunt appellati. His præsidebat prætor, ut colligimus ex Plinio juniore, ex quo etiam intelligimus centumvirorum numerum ad centum octoginta excrevisse.

3 *Usucapionum*) Usucapio, sive ususcapio, est jus possidendi, & capiendi rem aliquam, quia usus illa fuisti per certum tempus lege constitutum, eamque possedisti.

4 *Tutelarum*) Tutela a Servio Sulpitio definitur, Vis ac potestas in capite libero ad defendendum eum, qui per ætatem se ipse defendere nequit, jure civili data ac permissa.

5 *Gentilitatum*) Gentilitas est ordo & series hominum, qui sunt ex eadem familia, quique ob eam causam jura quædam habent sibi propria, v. g. hæreditatis adeundæ, suscipiendæ tutelæ, &c. Hæc autem jura non obtinebant, neque gentilitate gaudebant servi, liberti, libertini, & capite diminuti. *Cicero in Topicis.*

6 *Agnationum*) Agnati virilis sexus propinquitate juncti sunt, quibus, ut gentilibus, propria jura sunt.

7 *Alluvionum, circumluvionum*) Alluit prædium, vel agrum fluvius, quando præter illum it: circumluit, quando totum instar insulæ cingit. *Alluvio*, inquit Justinianus Instit. lib. II. cap. I. *est incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligere non possis, quantum quoque momento temporis adjiciatur.* Ex alluvione autem, & circumluvione variæ controversiæ nascuntur; v. g. si vis fluminis de prædio tuo partem aliquam detraxerit, & vicini prædio adjunxerit, cuja sit ea pars? si arbores tuæ in vicini prædium delatæ fluvio, in eo prædio radices egerint, fructum tulerint, &c.

num, [1] nexorum, [2] mancipiorum, [3] parietum, luminum, [4] stillicidiorum, [5] testamentorum ruptorum, cæterarumque rerum innumerabilium jura versentur, cum omnino, quid suum, quid alienum, quare denique civis, an peregrinus, servus, an liber quisquam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. [6] Illa vero deridenda arrogantia est, in minoribus navigiis rudem esse se confiteri; [7] quinqueremes, aut etiam majores,

1 *Nexorum*) Nexum, sive nexus, est obligatio civilis, quæ cum contrahebatur, aliquis libram & æs manu tenebat, qui vocabatur libripens. Vide notas in Topica. Præterea civis ille nexus dicebatur, qui cum esset liber, pecuniamque alteri deberet, illi addicebatur in servitutem, ut ipsi pro pecunia, quam deberet, nec posset solvere, servilem operam præstaret, dum æs alienum dissolveret. Nexus autem dicebatur, quod necteretur, id est compedibus, aut nervo vinctus, & clausus teneretur. *Livius lib.* VIII. addictus etiam vocabatur.

2 *Mancipiorum*) Mancipium, inquit Isidorus, est quidquid manu capi potest. Aliquando sumitur pro quolibet servo: hic pro aliqua re, quæ accipitur, aut alteri possidenda traditur: vel pro actione, qua id fit.

3 *Parietum*, *luminum*) De pariete communi sæpe incidit controversia; de tigno in parietem immisso, de alio pariete aut adjuncto, aut supra communem exædificato, &c. Item de luminibus; v. g. si quis altius ædificet, ac vicini luminibus officiat; si quis prospectum in ædes tuas habeat, &c.

4 *Stillicidiorum*) Stillicidium est aquæ pluviæ lapsus e tecto. Unde possunt oriri lites de servitute stillicidii, de immittendis & recipiendis stillicidiis.

5 *Testamentorum*) Testamentum, inquit Modestinus, *est voluntatis nostræ justa sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit*. Paulo aliter Ulpianus; *est mentis nostræ justa contestatio, in id solemniter facta, ut post mortem nostram valeat*. Pluribus de causis rescindebantur, posteriore testamento, capitis diminutione, &c. De rescissis, & ratis testamentis affert exempla Valerius Maximus lib. VII. cap. 7. & 8.

6 *Illa vero*) Quemadmodum turpe est, ac non ferendum, si quis glorietur se posse gubernare maximas naves, qui fateatur parva navigia non posse flectere: sic turpe est in minimis causis tractandis imperitum esse illum, qui tamen gravissimas, & publicas suscipere non dubitet.

7 *Quinqueremes*) Naves sunt quinque remorum ordinibus instructæ.

res, gubernare didicisse. Tu mihi cum [a] in circulo decipiare adversarii [1] stipulatiuncula; cum obsignes tabellas [b] clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam causam majorem committendam putem? Citius hercule is, qui [2] duorum scalmorum naviculam in portu everterit, in [3] Euxino ponto [4] Argonautarum navem gubernarit. Quid si ne parvæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili; [c] quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia juris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa major, quam illius militis, de cujus morte cum domum falsus ab exercitu nuntius venisset, & pater ejus, re credita, testamentum mutasset, & quem ei visum esset, fecisset hæredem, essetque ipse mortuus; res delata est ad centumviros, cum mi-

a *In aliquo hominum consessu.* b *ejus quem defendis.* c *Quam insignis est impudentia.*

1 *Stipulatiuncula*) Obligatio est, quam aliquis in se recipit, cum certis verbis interrogatus respondet: spondes? spondeo. fidejubes? fidejubeo.

2 *Duorum scalmorum*) Scalmus est lignum teres, ad quod remi alligantur, & circa quod vertuntur, Ὅθεν μὲν αἱ κῶπαι ἐνδέδενται, σκαλμός, inquit Pollux lib. 1. cap. 9. *Id unde remi alligantur, scalmus est.* Navicula igitur duorum scalmorum est ea, quæ duobus remis utitur.

3 *Euxino ponto*) Mare illud, quod a Bosphoro Thracio orientem versus & septentrionem porrigitur. Primo Axenus pontus, quasi inhospitalis, propter immanem eorum, qui littora occupabant, feritatem dictus est; postea, iisdem Græcorum commercio mansuefactis, pontus Euxinus, id est hospitalis appellari cœpit; nunc *La mer noire.*

4 *Argonautarum*) De quibus lib. II. ad Herennium n. 34.

les domum reveniſſet, [a] egiſſetque lege in hæreditatem paternam teſtamento exhæres filius. Nempe in ea cauſa quæſitum eſt de jure civili; Poſſetne paternorum bonorum exhæres eſſe filius, quem pater teſtamento neque hæredem, neque exhæredem [1] ſcripſiſſet nominatim? * [2]
39 Quid? qua de re inter Marcellos & Claudios patricios centumviri judicarunt, cum Marcelli ab liberti filio [3] ſtirpe, Claudii patricii ejuſdem nominis hæreditatem gente, ad ſe rediiſſe di-

a *Repetiiſſet paterna bona, quæ lege & jure ſua erant, utque paternum teſtamentum irritum eſſe pronunciaretur.*

1 *Scripſiſſet nominatim*) Filio, qui in poteſtate eſt, præterito, inquit Cajus juriſconſultus, inutile eſt teſtamentum: debet enim nominatim appellari cum ab hæreditate excluditur; alioquin legitime non erit exhæres.

2 *Quid? qua de re*) Res hæc erat in controverſia. Filius liberti cujuſdam e Claudiorum familia inteſtato deceſſit. Ejus hæreditas redibat lege ad Claudios. Sed Claudiorum duæ familiæ erant: altera patricia, altera plebeja; utraque nobiliſſima. Claudii patricii, Pulchri vocabantur, ut notat Aſconius: plebeji, Marcelli dicebantur. Utrique de iſta hæreditate certabant. Et patricia quidem gens Claudiorum ſibi hæreditatem vindicabat jure gentilitatis; quia libertus iſte e gente Claudia erat: & quamvis ſervitutem ſerviſſet, tamen injuſtam eam ſervitutem fuiſſe contendebant, ob quam, jure gentilitatis, privari nemo tum poterat. Claudiorum gens plebeja, qui Marcelli dicebantur, eandem ſibi vindicabat hæreditatem, non jure quidem gentilitatis, quia libertum juſtam ſervitutem, qua gentilitatis jus amittebatur, ſerviiſſe dicebant; ſed jure ſtirpis, quia libertus iſte erat e ſtirpe Claudiorum; quod jus ſtirpis non amittebatur, ut jus gentilitatis ſervitute etiam juſta, capitis diminutione, adoptione, &c. Idemque jus certa de cauſa Marcellis magis favebat, quam Pulchris; quia v. g. libertus iſte, licet ab Appio Claudio, unde omnes Claudii erant, ſtirpem & genus duceret, tamen Marcellis ſtirpe propior erat, quam Pulchris. Hæc origo litis ac diſſidii inter Claudios & Marcellos.

3 *Stirpe*) Stirps erat in plebejis, gens in patriciis.

dicerent; nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis jure dicendum? Quid quod item in centumvirali judicio certatum esse accepimus? [1] qui Romam in exsilium venisset, cui Romæ exsulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoque esset mortuus, nonne in ea causa jus applicationis, obscurum sane, & ignotum, patefactum in judicio, atque illustratum est a patrono? Quid? nuper, cum ego C. Sergii Oratæ contra hunc nostrum Antonium judicio privato causam defenderem, nonne omnis nostra in jure versata defensio est? [2] Cum enim Marius Gratidianus ædes Oratæ vendidisset, neque servire quandam earum ædium partem [a] in mancipii lege dixisset;

a *In pactione venditionis & emptionis.*

1 *Qui Romam*) Quidam peregrinus (sic appellatur quicunque civis non est) Romam venit, in exsilium ejectus ex urbe sua, & patria. Applicuit sese, id est adjunxit ad Romanum civem, quem coleret, observaretque, ut cliens patronum, & a quo vicissim defendebatur, ac si civis & cliens suus fuisset. Contigit ut ille peregrinus testamento nullo facto moreretur. Civis Romanus, cui peregrinus ille tanquam patrono addictus fuerat, ejus hæreditatem postulavit apud centumviros, ea de causa, quod iste peregrinus ad ipsum applicuisset sese, & veluti ipsi dedidisset. Hoc, applicationis jus appellat Cicero. De isto jure antea obscuro, quia raræ sunt hujusmodi causæ, dicendum causidico fuit, adeoque illustrandum & patefaciendum.

2 *Cum enim Marius*) Rem omnem paulo fusius explicat Cicero lib. 3. de officiis: M. *Marius Gratidianus, propinquus noster, C. Sergio Oratæ vendiderat ædes eas, quas ab eodem* Sergio *ipse* Marius *paucis ante annis emerat. Hæ Sergio serviebant: sed hoc in mancipio*, sive in contractu venditionis, *Marius non dixerat. Adducta res in judicium est. Oratam Crassus, Gratidianum defendebat Antonius. Jus Crassus urgebat; quod vitium venditor non dixisset, sciens id oportere præstari: æquitatem Antonius; quoniam id vitium ignotum Sergio non fuisset, qui*

ſet; defendebamus, quidquid fuiſſet incommodi [a] in mancipio, id ſi venditor ſciſſet, neque declaraſſet, [b] præſtare debere. Quo quidem in genere familiaris noſter M. Bucculejus, homo neque meo judicio ſtultus, & ſuo valde ſapiens, & a juris ſtudio non abhorrens, ſimili in re quodam modo nuper erravit. Nam cum ædes L. Fufio venderet, [c] in mancipio lumina, uti tum eſſent, ita recepit. Fufius autem, ſimulatque ædificari cœptum eſt in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conſpici poſſet, [d] egit ſtatim cum Bucculejo, [e] quod, cuicunque particulæ cæli officeretur, quamvis eſſet procul, mutari lumina putabat. Quid vero? [1] clariſſima M'. Cu-

a *In tabellis*, *&* *ſcripto*. b *in venditoris damnum verti oportere*. c *in contractu venditionis promiſit ſe præſtiturum*, *ne qui ex illis ædibus patebat proſpectus*, *immutaretur*; *aut ſi id fieret*, *damnum a ſe ſarciendum*. d *in jus vocavit Bucculejum*. e *quod proſpectus cæli aliqua parte impediretur*.

qui illas ædes vendidiſſet, *nihil fuiſſe neceſſe dici*: *nec eum eſſe deceptum*, *qui id*, *quod emerat*, *quo jure eſſet*, *teneret*. In eodem libro ſtatuit Tullius ad bonam fidem pertinere in venundando, notum eſſe emptori vitium, quod novit venditor.

1 *Clariſſima M'. Curii cauſa*) Coponius quidam moriens cum uxorem gravidam putaret, filium, qui ſe mortuo naſceretur, (is poſthumus dicitur, quaſi poſtremo loco, ſeu qui poſt humatum patrem natus) reliquit hæredem; ſubſtituit illi hæredem ſecundum M'. Curium, ea conditione, ut M'. Curius eſſet hæres, ſi filius poſthumus ante moreretur, quam ſui juris eſſet. Deceſſit ſubinde Coponius: ſed cum uxor ejus revera gravida non eſſet, nullus ei natus eſt filius poſthumus. Statim M. Coponius, agnatus mortui, apud centumviros egit, ut ſibi liceret hæreditatem adire: oratorem & patronum delegit Q. Scævolam, Contra M'. Curius, ſecundus hæres teſtamento relictus, ſibi hanc hæreditatem poſtulabat, eo nomine, quod hæres fuiſſet inſtitutus, ſi poſthumus ante moreretur, quam poſſet per ætatem e tutoris cuſtodia & poteſtate exire: perinde autem eſſe, quod nullus fuiſſet poſthumus, ac ſi natus revera foret, ac mortuus ante tempus a patre conſtitutum. Erat Curii patronus L. Craſſus,

Curii causa, Marcique Coponii nuper apud centumviros, quo concursu hominum, qua exspectatione defensa est? cum Q. Scævola, [a] æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplina juris civilis eruditissimus, & ingenio, prudentiaque acutissimus, & oratione maxime limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque, Nisi posthumus, & natus, &, antequam in suam tutelam veniret, mortuus esset, hæredem eum esse posse, [b] qui esset secundum posthumum, & natum, & mortuum, hæres institutus: ego voluntatem defenderem, hac eum tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, Si filius non esset, qui [c] in tutelam veniret, M'. Curius esset hæres. Num [d] destitit uterque nostrum in ea causa, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formu-

a *Qui ejusdem mecum est ætatis.* b *qui post filium posthumum, & natum, & mortuum secundo loco scriptus esset hæres.* c *perveniret ad eam ætatem, qua possidere posset ea bona, quæ fidei tutoris erant credita.* d *cessavit.*

sus, quem Cicero nunc loquentem facit. Q. Scævola scripto nitebatur: hæc esse verba testamenti, ut Curius tantum hæres esset, si posthumus ante certum tempus moreretur: mori eum non posse, qui natus non sit: natum non esse posthumum, itaque hereditatem M. Coponio agnationis jure ascribendam esse, non M'. Curio, qui conditione testamenti excluderetur. Crassus contra, voluntatem ejus, qui testamentum fecisset, ac scripti sententiam spectandam esse contendebat, non ipsa verba, & apices scripti. Hanc fuisse mentem testatoris: Si filius sibi non esset, qui hereditatem paternam adiret, ut M'. Curius heres esset. Causam obtinuit L. Crassus, ut refert Cicero oratione pro Cęcina n. 53.

mulis, hoc est in medio jure civili versari? 40* Omitto jam plura exempla causarum amplissimarum, quæ sunt innumerabilia. [1] Capitis nostri sæpe potest accidere ut causæ versentur in jure. Etenim sic [2] C. Mancinum, nobilissimum, atque optimum virum, ac consularem, cum eum [a] propter invidiam [3] Numantini fœderis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidisset, eumque illi non recepissent, posteaque Mancinus domum revenisset, neque in senatum introire dubitasset; P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis, de senatu jussit educi, quod eum civem negaret esse: quia memoria sic esset pro-

di-

a *Quia odiosus erat* Romanis *ob fœdus cum Numantinis initum*.

1 *Capitis nostri*) Causa capitis apud Romanos ea dicebatur, in qua agebatur de status mutatione, sive capitis diminutione. Triplex est autem capitis diminutio: maxima, cum aliquis simul & civitatem, & libertatem amittit: minor, sive media, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur: minima, cum & civitas, & libertas retinetur, sed status hominis commutatur. Maxima servum facit: media peregrinum: minima filium familias, vel patrem familias. *Justinianus lib.* I. *Instit. cap.* 16.

2 *C. Mancinum*) C. Hostilius Mancinus consul anno U. C. DCXVII. ante Christum CXXXVII. prodigiorum contemptor, a Numantinis victus, & castris exutus, pacem cum iis ignominiosam fecit. Sed hanc ratam esse vetuit senatus: itaque ipse sciens, ac volens illis deditus est. Cum autem non esset ab iisdem receptus, Romam rediit. Quæsitum est, an pro cive habendus esset, sive an ullum ei postliminium esse posset. Negabat P. Rutilius, tribunus plebis, ob eam causam, quam Cicero commemorat. Affirmabant alii, quia non erat receptus ab hostibus; deditionem enim, aut donationem sine acceptione non posse intelligi; Mancinum igitur non habendum esse pro dedito, quem hostis accipere nollet. Pro Mancino judicavit populus Romanus, illumque obtinuisse præturam anno U. C. DCXX. tradit Pomponius jurisconsultus. *Florus in epitome*, *Appianus*, &c.

3 *Numantini*) Vide notas in lib. IV. Herenn. n. 19.

ditum, Quem pater suus, aut populus vendidisset, aut [1] paterpatratus dedisset, [a] ei nullum esse [2] postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus civilibus causam, contentionemque [3] majorem, quam de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis consularis? præsertim cum hæc [4] non in crimine aliquo, quod ille posset inficiari, [5] sed in civili jure consisteret. [b] Similique in genere, [c] inferiore ordine, [6] siquis apud

a *ei jus nullum esse bona sua, & pristinum, quem in civitate obtinebat, locum recuperandi.* b *in simili causa postliminii.* c *in homine inferioris ordinis*, quam fuisset Mancinus.

1 *Paterpatratus*) Is unus e fecialibus erat, sanctiori quadam ornatus dignitate, atque auctoritate, ad patrandum, hoc est sanciendum aliquod fœdus, res repetendas, bellum indicendum hosti, &c. Feciales autem fidei publicæ inter populos præerant; nec licebat bellum inferre, nisi ipsi justis de causis susceptum declarassent, atque indixissent. *Livius lib.* I.

2 *Postliminium*) Vide Topica n. 36.

3 *Majorem*) Illa scilicet Mancini causa, in qua agebatur de illius ordine, civitate, & libertate: de ordine, an senator esset, quo in ordine erat antequam hosti dederetur: de civitate, an habendus esset in numero civium: de libertate, an servus esset, an liber: de capite, an capite diminutus esset, proindeque in exsilium pellendus, aut etiam omnino perdendus.

4 *Non in crimine aliquo*) Constabat enim illius crimen, videlicet fœdus ignominiosum cum Numantinis factum.

5 *Sed in jure civili*) Cujus est statuere, quæ sit vis illius vocis, postliminium; & an ille pro dedito sit habendus, ac proinde privandus jure postliminii, qui hostibus quidem deditus fuerit, verum ab iis non receptus: quæ causa erat Mancini.

6 *Siquis*) Aliquis e populo fœderato, homo inter suos liber & ingenuus, Romam venerat; ibi servitutem serviit; ea servitute liberatus ad suos rediit; ab iis receptus non est. Quæsitum est, an is dicendus esset ad suos redire postliminio, an desiisset civis Romanus esse. Causa quærendi hæc erat; quod inter fœderatos postliminium non est, sed tantum inter hostes: itaque si ille assertus in libertatem, factus erat civis Romanus, sine postliminio poterat redire ad suos. Non poterat tamen amplius esse civis Romanus, quia jure Romano nemo poterat, ut ait Cicero pro Corn. Balbo, duarum civitatum civis esse.

apud nos serviſſet ex populo fœderato, ſeſeque liberaſſet, ac poſtea domum reveniſſet; quæſitum eſt apud majores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet, & amiſiſſet hanc civitatem. Quid? de libertate, quo judicium gravius eſſe nullum poteſt, nonne ex jure civili poteſt eſſe contentio,[1] cum quæritur, is, qui domini voluntate[2] cenſus ſit, continuone, an[3] ubi luſtrum conditum, liber ſit? Quid?[a] quod uſu, memoria patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex Hiſpania Romam veniſſet, cum uxorem prægnantem in provincia reliquiſſet, Romæque alteram[4] duxiſſet,[b] neque[5] nuntium priori remiſiſſet, mortuuſque eſſet[c] inteſtato, & ex utraque filius natus eſſet; mediocriſne res in contro-

tro-

a *Quod ætate patrum noſtrorum contigit.* b *neque repudiaſſet priorem uxorem*, quam duxerat in Hiſpania. c *non facto teſtamento.*

1 *Cum quæritur, is*) Cum a cenſoribus numerarentur cives Romani de more quinto quoque anno; in eo numero recenſebantur tantum cives, non ſervi: ſi quis igitur ſervus domini ſui voluntate cenſus eſſet, ſeu relatus in tabulas, in quibus ſcribebantur tantum civium nomina, & fortunæ, quæri poterat, an ille continuo libertate donatus fuiſſet a domino, & an liber eſſet, & e civium numero.

2 *Cenſus ſit*) Cenſum inſtituit Servius Tulius, rex Romanorum ſextus.

3 *Ubi luſtrum conditum*) Condi luſtrum dicebatur, cum cenſus perfectus erat & abſolutus: abſolvebatur autem ſacrificio ſolemni. Luſtrum eſt ipſe cenſus ſeu recenſio civium: a luſtrando dicitur: tunc enim veluti luſtrabantur, & recognoſcebantur cives omnes. Aliquando luſtrum eſt ſpatium annorum quinque: quia exactis quinque annis fiebat cenſus.

4 *Duxiſſet*) In uxorem accepiſſet. Viri novas uxores ducere ſolebant domum ſuam.

5 *Nuncium remiſiſſet*) Non licebat Romanis plures habere uxores: at eas repudiare, quæ ductæ eſſent, certis de cauſis fas erat, & iis quaſi renuntiare.

troversiam adducta est? cum quæreretur [a] de duobus civium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de ejus matre; quæ, si judicaretur, [1] certis quibusdam verbis, [2] non novis nuptiis, fieri cum superiore divortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia jura suæ civitatis ignorantem, erectum & celsum, alacri & prompto ore, ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis civibus lucem ingenii, & consilii sui porrigentem, atque tendentem,
nonne in primis flagitiosum putandum est? * Et, 41
quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiem hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris magna, ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, o dii immortales, non dicerem hoc, audiente Scævola, nisi ipse dicere soleret, nullius artis faciliorem sibi cognitionem videri. Quod quidem certis de causis a plerisque [b] aliter existimatur: primum,

a *de puero, qui natus erat ex posteriori conjuge, & ejus matre, quæ haberetur loco concubinæ, si statuerent judices divortium faciendum esse certis & conceptis verbis, non vero novis tantum nuptiis contrahendis.* b *Creditur esse difficillima juris cognitio.*

1 *Certis quibusdam verbis*) His fere verbis, cum vir uxorem repudiabat, utebatur: Res tuas tibi habeto, tuas tibi res agito: Quorum altero restituit dotem, altero tutoris munus in rebus uxoris deponebat.

2 *Non novis nuptiis*) Videtur is qui nuptias cum altera uxore contrahit, priorem repudiare: hunc tamen tacitum consensum recentiores jurisperiti negant sufficere. Lis igitur hæc, & controversia erat, an verbis, an mente sola, & novis nuptiis factis, divortium fieri censeretur.

mum, quia veteres illi, qui huic ſcientiæ præfuerunt, obtinendæ, atque augendæ potentiæ ſuæ cauſa, pervulgari artem ſuam noluerunt: deinde, [a] poſteaquam eſt editum, [1] expoſitis a Cn. Flavio primum actionibus, nulli fuerunt, qui [b] illa artificioſe digeſta generatim componerent. [2] Nihil eſt enim, quod ad artem redigi poſſit, niſi ille prius, qui illa tenet, quorum artem inſtituere vult, habeat illam ſcientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum ſit, artem efficere poſſit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum a me eſſe paulo obſcurius: ſed experiar, & dicam, ſi potero, pla-
42 nius. * Omnia fere, [c] quæ ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa, & diſſipata quondam fuerunt: ut

a *poſtquam patefactum eſt* id quod veteres tectum voluerant. b *varia præcepta juris civilis revocarent ad certa genera rerum*. c *quæ in artem redacta ſunt*.

1 *Expoſitis a Cn. Flavio*) *Poſſet agi lege necne*, inquit Cicero pro Muræna num. 25. *pauci quondam ſciebant. Faſtos enim vulgo non habebant. Erant enim in magna potentia qui conſulebantur: a quibus etiam dies tanquam a Chaldæis petebantur. Inventus eſt ſcriba quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit*, id eſt oſtenderit, doctrinam veterum illorum juriſconſultorum non admodum reconditam fuiſſe, *& ſingulis diebus ediſcendos faſtos populo propoſuerit, & ab ipſis cautis juriſconſultis eorum ſapientiam compilarit*. Cn. iſte Flavius, patre libertino natus, ob faſtos populo promulgatos fuit ædilis curulis a forenſi turba creatus anno U. C. Cdxlx. ante Chriſtum Ccciv. *Liv. lib.* ix. *& Pomponius de origine juris*.

2 *Nihil eſt enim*) Eſt enim opus quadam ſcientia ad artem inſtituendam, & res artificioſe ordinandas. Philoſophiam intelligit, ut colligitur ex c. 42. Neque ſatis eſt ea ſcire, quæ in artem poſſint redigi, niſi via illa teneatur, quam quia pauci tenebant, nulli perdiu fuerunt, qui artem juris civilis conſtituerent; unde orta eſt illius cognoſcendæ difficultas, quæ jam nulla eſt, arte inventa, & perfecta.

ut in [a] musicis, [1] numeri, & voces, & modi: [2] in geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: in astrologia, cæli conversio, ortus, obitus, motusque siderum: [3] in grammaticis, poetarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus: in hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere; ignota quondam omnibus, & diffusa late videbantur. [b] Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam, divulsamque conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in jure civilis finis hic, [c] legitimæ, atque usitatæ in rebus, causisque civium, æquabilitatis conservatio. Tum sunt [4] notanda genera, & ad certum numerum pau-

a *In arte musica.* b *jus civile in artem redactum est, cujus artis conficiendæ rationem philosophi a se profectam venditant.* c *æquabilitatis, quæ constat legibus, & usu.*

1 *Numeri, & voces, & modi*) Ex his constat musica. 1. voce, in qua spectatur tonus varius, alius acutus, alius gravis, alius remissus; hinc variæ canentium partes. 2. ex numeris, quæ sunt intervalla vocum, ac tempora, cum voces aut protrahuntur, aut contrahuntur, aut inciduntur, &c. 3. ex modis: modus, seu modulatio, est coagmentatio quædam vocum, ac numerorum.

2 *In geometria*) Ars est qua tum locorum intervalla, tum rerum, quæ sub aspectum cadunt, longitudinem, latitudinem, altitudinem ac profunditatem dimetimur, ex γῆ *terra*, & μέτρον *mensura*. Lineamenta sunt linearum ductus, formæ sunt figuræ, &c. De his Euclides fuse disserit.

3 *In Grammaticis*) Grammatica est ars emendate loquendi. Asciscit sibi subsidia ex poetis quos evolvit, & historicis quos explicat. Versatur etiam in interpretatione verborum, & eorum origine indaganda: hanc ejus partem etymologiam vocant, hoc est notationem nominum, & veræ originis rationem.

4 *Notanda genera*) Juris genera ista sunt: aliud publicum est

paucitatemque revocanda. [1] Genus autem eſt id, quod ſui ſimiles communione quadam, ſpecie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes. Partes autem ſunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, ſubjiciuntur. Omniaque, quæ ſunt vel generum, vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, eſt exprimendum. [2] Eſt enim definitio, Earum rerum, quæ ſunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, & circumſcripta quædam explicatio. Hiſce ego rebus exempla adjungerem, niſi apud quos hæc haberetur oratio, cernerem: nunc complectar quod propoſui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, [3] quod jamdiu cogito, aut alius quiſpiam aut me impedito [a] occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca ſunt; deinde eorum generum quaſi quædam membra diſpertiat; tum propriam cujuſque vim definitione declaret: perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam, atque uberem, quam diffi-

a *Prius fecerit quam ego.*

eſt jus, aliud privatum. Rurſus publicum aliud ſpectat res ſacras; aliud magiſtratus, ordinemque civitatis; aliud continetur legibus; aliud ſenatuſconſultis, &c. aliud civium eſt; aliud exterorum, &c. Vide Ciceronem in Topicis.

1 *Genus eſt id*, &c.) Vide notas in Topica n. 13.

2 *Eſt enim definitio*) Id attulit quod maxime definitionem continet. Vulgo enim duæ illius partes afferuntur: una explicat id, quod eſt rei, quam definire volumus, commune cum aliis rebus: altera id quod eſt illi proprium. Homo eſt animal rationis compos: animal, hoc illi cum belluis commune: rationis compos, hoc proprium eſt ac peculiare.

3 *Quod jam diu cogito*) Hoc in perſona Craſſi de ſe ipſe Cicero dicere videtur: eum enim ſcripſiſſe librum de jure civili in artem redigendo teſtis eſt Gellius lib. 1. cap. 22.

difficilem, atque obſcuram. Atque interea tamen,
dum hæc, quæ diſperſa ſunt, [a] coguntur, vel
paſſim licet carpentem, & colligentem undique,
repleri juſta juris civilis ſcientia. * Nonne vi- 43
detis, equitem Romanum, hominem acutiſſimo
omnium ingenio, ſed minime cæteris artibus e-
ruditum, [1] C. Aculeonem, qui mecum vivit,
ſemperque vixit, ita tenere jus civile, uti, cum
ab hoc diſceſſeritis, nemo de iis, qui peritiſſimi
ſunt, anteponatur? Omnia enim ſunt poſita ante
oculos, collocata in uſu quotidiano, in congreſ-
ſione hominum, atque in foro: neque ita mul-
tis literis, aut voluminibus magnis continentur.
Eadem enim ſunt [b] elata primum a pluribus:
deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iiſ-
dem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſæpius. Accedit ve-
ro, quo facilius percipi, cognoſcique jus civile
poſſit, (quod minime plerique arbitrantur) mi-
ra quædam in cognoſcendo ſuavitas, & delecta-
tio. Nam, ſive quem [c] aliena ſtudia delectant,
plurima eſt & in omni jure civili, & in [2] pontifi-
cum

a *donec illa in unum corpus aliquis redigat, poteſt unuſquiſque carpendo, & colligendo undique, ſatis idoneam ſibi comparare juris civilis ſcientiam.* b *in lucem edita.* c *aliena* a ſtudio juris.

1 *C. Aculeonem*) Hic eques Romanus Ciceronis materteram duxit uxorem: propterea filios Aculeonis Cicero conſobrinos ſuos vocat lib. II. de Oratore.

2 *Pontificum libris*) In quibus eſt jus ſacrorum. Pontifices, religionis & rerum divinarum apud Romanos arbitri, ita ſunt appellati, quod poſſent facere, hoc eſt ſacrificare. Qui Maximus dicebatur, cæteris ſumma auctoritate præerat, nec niſi in maximis rebus, quæ religionem ſpectabant, verſabatur. Pontifices Maximi auctoritate valuerunt ad tempora C. Julii Cæſaris; Poſt quem reliqui Cæſares hanc dignitatem uſurparunt.

cum libris, & in [1] XII. tabulis, [a] antiquitatis effigies; quod & verborum prisca vetustas cognoscitur, & [b] actionum genera quædam majorum consuetudinem, vitamque declarant: sive quis [c] civilem scientiam contempletur, (quam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ) totam hanc [d] descriptis omnibus civitatis utilitatibus, ac partibus, XII. tabulis contineri videbitis: sive quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat, (dicam audacius,) [e] hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui jure civili & legibus continentur. Ex his enim & dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, justus, atque honestus labor honoribus, præmiis, atque splendore decoratur; vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exsiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere.
44 nere. * Fremant omnes licet; dicam quod sentio: Bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi videtur XII. tabularum libellus, si quis legum fontes, & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac, si nos, id quod

a *Superiorum temporum, & morum.* b *controversiarum & litium.* c *scientiam administrandæ civitatis.* d *ordine compositis.* e philosophia *fontes disputationum suarum habet contentos in jure civili.*

1 *XII. tabulis*) De quibus supra diximus in notis ad c. 13.

quod maxime debet, nostra patria delectat, cujus rei tanta est vis, ac tanta natura, ut [1] Ithacam illam, in asperrimis saxulis, tanquam nidulum, affixam, [2] sapientissimus vir immortalitati anteponeret; quo amore tandem inflammati esse debemus in ejusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primum nobis mens, mos, disciplina, nota esse debet; vel quia est patria, parens omnium nostrum; vel quia tanta sapientia fuisse in jure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiam, & voluptatem, quod, quantum præstiterint nostri majores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum [3] Lycurgo, & [4] Dra-

1 *Ithacam*) Insulam in Jonio mari prope Cephaleniam. Sophiano dicitur hodie, *Valle di Compare*; Porcaccio, *Theachi*; Turcis, *Phiachi*. De Ithacæ sterilitate vide Homerum lib. IV. Odysseæ.

2 *Sapientissimus vir*) Ulysses scilicet, cui Calypso pollicita est immortalitatem, modo secum manere perpetuo vellet. Sic enim illa Ulyssem alloquitur lib. V. Odysseæ.

Ε'νθάδε κ' αὖθι μενὼν σὺν ἐμοὶ τόδε δῶμα φυλάσσοις,
Α'θάνατός τ' εἴης.

Hic si mecum manens hanc domum servares, & immortalis esses. Ulysses respondet,

Α'λλὰ μὲν ὣς ἐθέλω, καὶ ἔλδομαι ἤματα πάντα
Οἴκαδέ τ' ἐλθέμεναι, καὶ νόστιμον ἦμαρ ἰδέσθαι.

Sed enim sic volo, & cupio singulis diebus domum repetere, & reditus diem videre.

3 *Lycurgo*) De quo supra c. 13.

4 *Dracone*) Draco primus Atheniensium legislator, cujus severiores leges sanguine, non atramento, scriptas, draconis, non hominis, esse dicebant: tanta scilicet fuit illarum immanitas, ut in levia pariter, & gravia delicta capitali pœna animadverterent; nec minus addicerent morti eum, qui otii convictus esset, quam qui parricidium admisisset. Cum in theatrum aliquando prodiisset, conjectis in eum undique stragulis & vestimentis suffocatus est. Floruit, ut tradit libro I. Stromatum Clemens Alexandrinus, XXXIX. Olympiadis anno

cone, & [1] Solone noſtras leges conferre volueritis. Incredibile eſt enim, quam ſit omne jus civile, præter hoc noſtrum, inconditum, ac pene ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cum hominum noſtrorum prudentiam cæteris omnibus, & maxime Græcis, antepono. His ego de cauſis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores eſſe vellent, juris civilis co-
45 gnitionem eſſe neceſſariam. * Jam vero ipſa per ſeſe quantum afferat iis, qui ei præſunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, [a] miniſtros ſe præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos [2] πραγματικοὶ vocantur: ſic in noſtra civitate contra ampliſſimus quiſque, & clariſſimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis ſcientiam ſic appellatus a ſummo poeta [b] eſt,

[c] *Egregie cordatus homo, catus* [3] *Æliu' Sextus;*

multique præterea, qui cum [d] ingenio ſibi auctore dignitatem reperiſſent, perfecerunt, ut in [e] reſpon-den-

a *Subſerviunt oratoribus*, ſuggerendo illis leges, & jus civile, quo opus eſt ad cauſam. b *Ennio*. c *Sextus Ælius*, *homo inſignis prudentiæ*, & *ſapientiæ*. d *opera ingenii ſui*. e *reſpondendo* iis, qui ſe conſulerent *de jure*.

anno 1. quo leges tulit, ante Chriſtum DCXXIV. Eum perhibent tribus verſuum millibus vitæ præcepta tradidiſſe.

1 *Solone*) v. notas ſuperiores in c. 13.

2 Πραγματικοὶ) Πρᾶγμα eſt negotium, actio: illi cauſidici apud Græcos velut agebant, inſtruebantque cauſas, quas oratores pronunciarent: tela ſubminiſtrabant, quæ ab oratoribus torquerentur.

3 *Æliu' Sextus*) De quo in Bruto. Catus idem eſt, quod cautus. Æliu' ſcriptum eſt pro Ælius; in verſu enim s veteres ad libitum tollebant.

dendo jure, auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, valerent. Senectuti vero [a] celebrandæ, & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quam juris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium jam ab adolescentia comparavi, non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis, ut, cum me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere cœpissent, ista ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarius, quam honoribus, & reipub. muneribus perfunctum senem posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille [1] Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui cives consilium expetant,

[2] [b] *Suarum rerum incerti? quos ego mea ope ex*
Incertis certos, compotesque consili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus jurisconsulti, totius oraculum civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii [1] ja-

a *ab otio, & solitudine vindicandæ.* b *an sunt in periculo rerum suarum? ego illos auxilio meo facio ex periclitantibus securos; iis suggero consilia, ne sese implicent molestis in negotiis.*

1 *Pythius Apollo*) Delphis colebatur. Pythius autem dicebatur, ut volunt, a serpente Pythone, quem interemit. *Ovidius Metamor.* 1. Ad Apollinis oraculum reges undique, ac Populi confluebant: sic ad prudentem & peritum jurisconsultum cives sui responsa, & velut oracula petituri conveniunt.

2 *Suarum rerum*) Versus tres jambici ex tragœdia quadam Enniana.

[1] janua, & vestibulum, quod in ejus infirmissima valetudine, [a] [2] affectaque jam ætate, maxima quotidie frequentia civium, ac summorum hominum
46 splendore celebratur. * Jam vero illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque jura, quæ sunt propria civitatis, atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, & vetustatis exempla, oratori nota esse debere. Nam ut in rerum privatarum causis, atque judiciis depromenda sæpe oratio est ex jure civili, & idcirco, ut ante diximus, oratori juris civilis scientia necessaria est: sic in causis publicis [3] judiciorum, concionum, senatus, omnia hæc, & antiquitatis memoria, & publici juris auctoritas, & regendæ reip. ratio ac scientia, tanquam aliqua materies, iis oratoribus, qui versantur in rep. subjecta esse debent. Non enim causidicum nescio quem, neque [b] proclamatorem, aut [4] rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, [c] qui pri-

a *ad exitum vergente.* b *Declamatorem* insulsum. c *qui cæteris dicendo antecellat.*

1 *Janua, & vestibulum*) Janua primus est ingressus in interiora domus: vestibulum spatium est januam inter & viam relictum: ut qui ædium dominum venissent salutatum, neque in ipsis essent ædibus, neque in via starent. Vide Gellium lib. XVI. cap. 5.

2 *Affecta*) *Affecta, sicuti M. Cicero, & veterum elegantissimi locuti sunt, ea proprie dicebantur, quæ non ad finem ipsum, sed proxime finem progressa deductave erant.* Gellius lib. 3. cap. 16.

3 *Judiciorum, concionum, senatus*) Judicia exercentur in foro: conciones fiunt ad populum e rostris: senatus habetur in curia.

4 *Rabulam*) Eum quem insana dicendi, seu quæstus potius dicendo faciendi rabies agitat; qui quod ratione non potest, oratione & clamore obtinere contendit.

primum fit ejus artis antistes, [a] cujus cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur; ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed divinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit non tam [1] caduceo, quam nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hostium tela versari: tum qui scelus, fraudemque nocentis possit dicendo [b] subjicere odio civium, suppliciοque constringere: idemque, ingenii præsidio, innocentiam judiciorum pœna liberare: idemque languentem, labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum motum res & causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare. Hanc vim si quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut a me posse exponi tam brevi, vehementer errat; neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem vobis, quoniam ita voluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa, ita putavi esse demonstranda; non ut ipse dux essem (quod & infini-

a *quamvis natura magnam artis oratoriæ facultatem afferat hominibus, tamen ars ea tanta est, ut ipse deus hanc facultatem dedisse putetur hominibus.* b *adducere in odium.*

1 *Caduceo*) Caduceus bacillus quidam est duobus anguibus hinc inde exstantibus ita illigatus, ut inter illos medius sit. Insigne est Mercurii. Describitur a Virgilio his versibus. IV. Æneid.

Tum virgam capit; hac animas ille evocat orco
Pallentes, &c.

Legati, & feciales, qui pacem petebant, præferebant caduceum, & caduceatores interdum vocabantur. Qui virgam

nitum est, & non necessarium;) sed ut commonstrarem tantum viam, &, ut fieri solet, [1] digitum
47 ad fontes intenderem. * Mihi vero, inquit Mucius, [a] satis, superque abs te videtur [b] istorum studiis, si modo sunt studiosi, esse factum. Nam, ut Socratem illum solitum ajunt dicere, [c] perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ, percipiendæque virtutis; (quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quam bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam) sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis, facillime vos ad ea, quæ cupitis, perventuros [d] ab hoc aditu, januaque patefacta. Nobis vero, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, perque jucunda: sed pauca etiam requirimus, inprimisque ea, quæ valde breviter a te, Crasse, de ipsa arte [e] percursa sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere. Ea si paulo latius dixeris, expleris omnem exspectationem diuturni desiderii nostri. Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum; sed [f] vias earum rerum, rationemque

a *Copiose, ut nihil quæri amplius debeat*. b Sulpicii & Cottæ. c *Se id, quod volebat, consecutum esse*. d a Crasso. e *cursim dicta*. f *artem*.

illam, insigne pacis, gestabant, erant jure gentium ubique tuti & incolumes. Hæc est porro hujus loci sententia: Orator non tam oratoris persona, quam orationis auctoritate tutus sit.

1 *Digitum ad fontes intenderem*) Id est, ostenderem discendi cupidis, unde parari posset eloquentia. Metaphora ducta est ab iis, qui sitientibus fontes præmonstrant, quibus sitim compescant.

que cupimus cognoſcere. Quid ſi, inquit Craſſus,
quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem,
veſtræ potius obſecutus ſum voluntati, quam aut
conſuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Anto-
nio, ut ea, [a] quæ continet, neque adhuc protu-
lit, ex quibus unum libellum ſibi excidiſſe jamdu-
dum queſtus eſt, explicet nobis, & illa dicendi [b]
myſteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius:
nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas,
ſentiemus. Peto igitur, inquit Craſſus, a te, quo-
niam id nobis, Antoni, hominibus [c] id ætatis, o-
neris ab horum adoleſcentium ſtudiis imponitur,
ut exponas, quid iis de rebus, quas a te quæri vi-
des, ſentias. * [d] Deprehenſum equidem me, in- 48
quit Antonius, plane video, atque ſentio; non
ſolum quod ea requiruntur a me, quorum ſum
ignarus, atque [e] inſolens, ſed quia, quod in cau-
ſis valde fugere ſoleo, ne tibi, Craſſe, ſuccedam,
id me nunc iſti vitare non ſinunt. [f] Verum hoc
ingrediar ad ea, quæ vultis, audacius, quod idem
mihi ſpero uſu eſſe venturum in hac diſputatione,
quod in dicendo ſolet, ut nulla exſpectetur ornata
oratio. Neque enim ſum de arte dicturus, quam
nunquam didici; ſed de mea conſuetudine: ipſaque
illa, [g] quæ in commentarium meum retuli, ſunt
ejuſmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, ſed in
G 4 re-

a *quæ apud ſe ſervat.* b *Secreta præcepta.* c *hujus ætatis*, jam ſenibus. d *occupatum ex improviſo.* e *quorum uſum non habeo*: non enim conſuevi tradere dicendi præcepta, & ea valde obſervare. f *ſed eo audacius aggrediar explicare ea, quæ petitis, quod idem mihi ſpero eventurum in hac diſputatione, quod ſolet in cauſis dicendis.* g *quæ ſcripſi in libello a me refricandæ memoriæ cauſa confecto.*

rerum usu, causisque tractata: quæ si vobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem; [a] meam facilitatem laudatote, cum vobis non meo judicio, sed vestro studio inductus, non gravate respondero. Tum Crassus, Perge modo, inquit, Antoni; nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum pœniteat ad hunc te sermonem impulisse. Ego vero, inquit, pergam; & id faciam, [1] quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur; ne vagari, & errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent. Nam, si forte quæreretur, quæ esset ars [b] imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator; qui [c] cum esset constitutus, Administrator quidam belli gerendi; tum adjungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de [d] commeatu, de insidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi; [e] quarum qui essent animo, & scientia compotes, eos esse imperatores dicerem:

a *Laudate me quod ita fuerim commodus, ut vobis responderim; non quod ita judicarem esse mihi faciendum, homini rerum istarum ignaro, sed ut ardori discendi vestro servirem.* b *Ducis exercitus.* c *cum ita esset definitus.* d *annona militari.* e *satis haberent fortitudinis, ac prudentiæ, ut ea præstarent.*

1 *Quod in principio fieri*, &c.) Desumpta est ex Phædro Platonis hæc sententia: Περὶ παντὸς, ὦ παῖ, &c. *In omni re, o fili*, &c.

rem: utererque exemplis [1] Africanorum, & [2] Maximorum: [3] Epaminondam, atque [4] Hannibalem, atque ejus generis homines nominarem. Sin autem quæreremus, [a] quis esset is, qui ad remp. moderandam, usum, & scientiam, & studium suum contulisset, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas reip. pararetur, augereturque, teneret, iisque uteretur, hunc reip. rectorem, & consilii publici auctorem esse habendum: prædicaremque [5] P. Lentulum, principem illum, & T. Gracchum.

a *quis esset optimus reip. gubernator.*

1 *Africanorum*) Africani duo fuere; alter P. Cornelius Scipio Africanus Major, consul factus anno U. C. Dxlix. bellum in Africam transtulit; ubi Asdrubale Carthaginiensi, & Syphace Numidiæ rege iterum debellatis, illustre consecutus est Africani cognomentum. Accusatus de accepta ab Antiocho pecunia ad pacis leges ferendas, adversariorum invidiæ cessit, & Liternum in Campaniam se recepit, ibique obiit anno U. C. Dlxxi. ante Christum clxxxiii. *Livius*, *Plutarchus*, &c. Alter P. Scipio Æmilianus Africanus Minor, Carthaginem *invisam Romano nomini funditus sustulit*, ut narrat Paterculus, *fecitque suæ virtutis monumentum, quod fuerat avi ejus clementiæ. Numantiam item excisam æquavit solo. Nec quisquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidio nomen suum perpetuæ commendavit memoriæ...... Post duos consulatus, duosque triumphos, mane in lectulo repertus est mortuus, ita ut quædam elisarum faucium in cervice reperirentur notæ*, anno U. C. Dcxxv. ante Christum cxxix.

2 *Maximorum*) Cujus nominis fuere complures arte militari celeberrimi, quibus omnibus antecelluisse videtur Q. Fabius Maximus, qui Hannibalem Romæ imminentem cunctando fregit, remque Romanam restituit. *Polyb. Liv.* &c.

3 *Epaminondam*) Qui Thebanorum dux maximam Lacedæmoniis cladem attulit ad Leuctra, quæ Bœotiæ urbs est, eorum duce Cleombroto occiso: anno 1. Olympiadis cii. ante Christum ccclxxii. suis imperium peperit. *Diodorus*, &c.

4 *Hannibalem*) Vide notas in lib. 3. Herennianum n. 2.

5 *P. Lentulum*) De quo, ut & de cæteris, qui hic laudantur, disserendi locus erit in Bruto.

chum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium. & innumerabiles alios cum ex nostra civitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quisnam jurisconsultus vere nominaretur, eum dicerem, Qui legum, & consuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & [a] ad cavendum, peritus esset: & ex eo genere [1] Sex. Ælium, M. Manilium, P.
49 Mucium nominarem. * Atque, ut jam ad leviora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poeta quæratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. [b] Philosophi denique ipsius, qui de sua vi, ac sapientia unus omnia pene profitetur, est tamen quædam descriptio, ut is, Qui studeat omnium rerum divinarum, atque humanarum vim, naturam, causasque nosse, & omnem bene vivendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem [c] non facio eundem, quem Crassus; qui mihi visus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine, atque eum puto esse, Qui verbis ad audiendum jucundis, & sententiis ad probandum accommodatis uti

a *Ad providendum, ne sui consultores decipiantur.* b *philosophus, etsi videatur omnes artes unus complecti, & profiteri, certa definitione tamen, & limitibus suis circumscribi potest.* c *Non ita definio, ut Crassus;* angustioribus terminis eloquentiam circumscribo.

1 *Sex. Ælium*) Vide Ciceronem in Bruto, ubi & de M. Manilio, & de P. Mucio agetur.

uti possit in causis forensibus, atque communibus. Hunc ego appello oratorem; eumque esse præterea instructum voce, & actione, & lepore quodam volo. Crassus vero mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus, immensis pene, describere: nam & civitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit: in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere, cum sæpissime tibi senatus breviter, impoliteque dicenti, maximis sit de rebus assensus. [1] M. vero Scaurus, quem non longe ruri apud se esse audio, vir regendæ reip. scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem gravitatis, & consilii sui [2] vindicari a te, Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas; jam, credo, huc veniat, & hanc loquacitatem nostram vultu ipso, aspectuque conterreat: qui quanquam est in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur. [3] Neque vero, siquis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in [a] procuratione civitatis egregius, illam

a *Administratione*.

1 *M. Scaurus*) Consule notas in Brutum n. 3.

2 *Vindicari*) Vindiciæ, auctore Festo, appellantur res, de quibus controversia est: vindicare vero dicitur ille qui rem, de qua controversia est, suam esse dicit.

3 *Neque vero siquis*) Facile fieri potest, ut idem sit & senator bonus, & eximius orator: verum dotes illæ diversæ sunt; neque enim sequitur, ut qui bonus est senator, is sit orator illustris; & qui illustris orator, sit senator bonus. Sed ita distinguuntur illæ facultates, ut in diversis hominibus separatæ sæpe reperiantur.

lam scientiam dicendi copia est consecutus. Multum inter se distant istæ facultates, longeque sunt diversæ, atque sejunctæ; neque eadem ratione, ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reip. dignitatem exornabant.

50 * [a] Neque enim est interdictum aut a rerum natura, aut a lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius, quam singulas artes, nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis [1] Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & juris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia. Nam si quisquam, ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumserit, is perficiet, ut quod præterea sciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam esse videatur: [b] licet ista ratione dicamus, [2] pila bene, & [3] duodecim scrupis ludere, proprium esse juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius opti-

a *neque natura, neque lex, neque mos ullus prohibet, ne unus aliquis artes multas discat.* b *poterimus pari jure dicere,* (ironice dictum.)

1 *Pericles*) De quo Tullius in Bruto, ut de P. Crasso, ac cæteris oratoribus, qui passim hic laudantur. In nostris in Brutum notis ea congessimus, quæ ad illustrium oratorum notitiam pertinerent.

2 *Pila*) Vide notas in lib. 3. de Oratore c. 15.

3 *Duodecim scrupis ludere*) Legunt alii *scriptis ludere*. Recte etiam, ut ostendit Victorius lib. v. Var. Lect. cap. 13. est enim scriptus, lapis, vel calculi genus, quo utebantur veteres in hoc ludi genere, quemadmodum docent Nonius & Festus. Scrupus lapillum si-

optime fecerit: eademque ratione dicantur, &, quos [1] φυσικὸς Græci nominant, iidem poetæ, quoniam [2] Empedocles physicus egregium poema fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque a se possideri volunt, dicere audent, geometriam, aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac, si jam placet, omnes artes oratori [a] subjungere, tolerabilius est, sic potius dicere, Ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum jucunda quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse; neque ea, ut sua, possedisse, sed, ut aliena, [b] libasse. Fateor enim, [c] callidum quendam hunc, & [d] nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque [e] hospitem in agendo

a Quasi famulas *subjicere*. b *leviter attigisse*. c *exercitatum*, & *acutum*. d *politum usu*, & *arte*. e *ignarum*.

gnificat. Duodecim scrupi totidem sedibus alternis, albo & nigro colore signatis, dispositi ludum hunc præbebant. Pro scrupis nunc adhibentur orbiculi ex ebore, vel buxo. Singulare est quod Quintilianus lib. XI. cap. 3. contigisse narrat illi Scævolæ, cum scrupis luderet: is cum prior calculum promovisset, essetque victus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset, recordatus rediit ad eum, quicum luserat, hicque ita factum esse confessus est.

1 Φυσικοὶ) Φύσις, *natura*: φυσικοὶ, qui res naturales, earum causas, & effecta indagant.

2 *Empedocles*) Philosophus, idemque poeta Agrigentinus. Eum tradunt, ut absumpto corpore crederetur immortalis, in ardentem Ætnæ montis voraginem sese dedisse præci-

51 do esse debere. * [a] Neque vero [1] istis tragoediis tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse, perturbor; quod ita dixisti, Neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cum eo maxime vis oratoris, magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit; in quo philosophia sit oratori necessario percipienda: quo in studio, hominum quoque ingeniosissimorum, otiosissimorumque [b] totas aetates videmus esse contritas; quorum ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis non modo non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque versamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quae non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim unquam orator magnus, & gravis, cum iratum adversario judicem facere vellet, haesitavit ob eam causam, quod nesciret, quid esset iracundia, [2] fervorne mentis, an cupiditas pu-nien-

a *Non moveor iis rationibus, quae tam vehementer, ac tragice attulisti.* b *totam vitam consumptam.*

cipitem; ejectis autem ferreis crepidis rem fuisse deprehensam. Ita Hippobotus apud Laertium, qui neque hoc, neque alia de ejus morte commenta approbat. Id constat, eum floruisse Olympiade lxxxiv. annis ante Christum ccccxliv. *Lucretius lib.* 1. *Horatius in Arte*, &c.

1 *Istis tragoediis tuis*) Tragoedias in nugis agere dicuntur, qui rem parvam clamitando, ut fieri solet a tragoediarum actoribus, magnam faciunt.

2 *Fervorne mentis*) Sic iracundia describitur ab Aristotele per causam materialem: est, inquit, fervor sanguinis circa cor, propter ulciscendi doloris cupiditatem. Melius idem Aristoteles lib. II. Rhetor. cap.

niendi doloris? Quis, cum cæteros animorum motus aut judicibus, aut populo dicendo miſcere, atque agitare vellet, ea dixit, quæ a philoſophis dici ſolent: qui partim [1] omnino motus negant in animis ullos eſſe debere, quique eos in judicum mentibus concitent, ſcelus eos nefarium facere: partim, qui tolerabiliores volunt eſſe, & ad veritatem vitæ propius accedere, permediocres, ac potius leves motus debere eſſe dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ conſuetudine mala, ac moleſta, & fugienda, multo majora, & acerbiora verbis facit; itemque ea, quæ vulgo expetenda, atque optabilia videntur, dicendo amplificat, atque ornat; neque vult ita ſapiens inter ſtultos videri, ut qui audiant, aut illum ineptum [a], aut Græculum [b] putent; aut, [2] etiamſi valde probent ingenium oratoris, ſapientiam admirentur, ſe eſſe [c] ſtultos moleſte ferant. Sed ita [d] peragrat per animos hominum, ita ſenſus,

a Si de reconditioribus philoſophiæ diſputationibus agat apud populum. b ſi eruditionem putide, ac frigide oſtentare velit. c *rudes, & imperitos.* d *penetrat.*

2. Ἔστιν ἡ ὀργὴ ὄρεξις μετὰ λύπης τιμωρίας φαινομένης διὰ φαινομένην ὀλιγωρίαν εἰς αὐτὸν ἢ εἰς αὐτοῦ τινα μὴ προσηκόντως. *Ira eſt cum dolore* conjuncta *cupiditas ultionis ſperatæ, propter apparentem contemptum, quo quis vel ſe, vel e ſuis aliquem immerito affectum putat.* Tullius ſic IV. libro Tuſculan. quæſt. Ira eſt *libido puniendi ejus, qui læſiſſe videatur injuria.*

1 *Omnino motus negant*) Stoici negant motus in animis ullos eſſe debere: Peripatetici mediocres admittunt. Vide Tullium lib. 3. Tuſcul. quæſt.

2 *Etiamſi valde probent*) Licet auditores maxime probent ingenium oratoris, ab eo tamen ſolent alienari, cum orator plus æquo ſuam eruditionem venditat. Qui ingenium & doctrinam aperte prædicat, auditori videtur exprobrare inopiam ingenii & ſcientiæ: quod valde offendit animos: nemo enim, ut ut ſit hebes & ignarus, vi-

ſus, menteſque pertractat [a] ut non deſideret philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat oratione, [1] Summum illud bonum in animone ſit, an in corpore; virtute, an voluptate definiatur: an [b] hæc inter ſe jungi, copularique poſſint: an vero, ut quibuſdam viſum, nil certum ſciri, nihil plane cognoſci, & percipi poſſit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque eſſe diſciplinam, & multas, copioſas, variaſque rationes. Sed aliud quiddam, longe aliud, Craſſe, quærimus: acuto homine nobis opus eſt, & natura, uſuque callido, qui ſagaciter perveſtiget, quid ſui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo perſuadere velit, cogitent, ſentiant, opinentur, exſpectent.

52 * [c] Teneat oportet [2] venas cujuſque generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, ſenſuſque [d] deguſtet. Philoſophorum autem libros reſervet ſibi [e] ad hu-
ju-

a *Ut carere facile poſſit philoſophorum definitionibus.* b *virtus & voluptas.* c *oportet ut intelligat locos, & argumenta, quibus moveri, ac tractari poſſint animi hominum, cujuſcunque ſint illi generis, ordinis, ætatis.* d *cognoſcat.* e *ruri in villa legendos.*

videri tamen, aut putari amat.

1 *Summum illud bonum*) Diſcrepantes philoſophorum de ſummo bono ſententias egregie & breviter Cicero collegit Tuſculan. quæſt. lib. v. num. 84. *Sunt autem hæ de finibus, ut opinor, retentæ defenſæque ſententiæ: primum ſimplices quatuor: nihil bonum, niſi honeſtum, ut Stoici: nihil bonum, niſi voluptatem, ut Epicurus: nihil bonum, niſi vacuitatem, ut Hieronymus: nihil bonum, niſi naturæ primis bonis aut omnibus, aut maximis frui, ut Carneades contra Stoicos diſſerebat. Hæc ſimplicia: illa mixta: tria genera bonorum; maxima, animi; ſecunda, corporis; externa tertia, ut Peripatetici, nec multo veteres Academici ſecus. Voluptatem cum honeſtate Dinomachus, & Callipho copulavit. Indolentiam autem honeſtati Peripateticus Diodorus adjunxit.*

2 *Venas*) Metaphora ducta a venis aquarum, & metallo-
rum

juſcemodi Tuſculani requiem, atque otium; ne, ſiquando ei dicendum erit de juſtitia, & fide, [a] mutuetur a Platone; qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: uſque eo illa, quæ dicenda de juſtitia putabat, a vitæ conſuetudine, & a civitatum moribus [b] abhorrebant. [1] Quod ſi ea probarentur in populis, atque in civitatibus, quis tibi, Craſſe, conceſſiſſet, clariſſimo viro, & ampliſſimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixiſti? [2] *Eripite nos ex miſeriis, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas noſtro ſanguine non poteſt expleri: nolite ſinere nos cuiquam ſervire, niſi vobis univerſis, quibus & poſſumus, & debemus*. Omitto *miſerias*, in quibus, ut illi ajunt, vir fortis eſſe non poteſt: omitto *fauces*, ex quibus te eripi vis, [c] ne judicio iniquo exſorbeatur ſanguis tuus; quod ſapienti negant accidere poſſe: *ſervire* vero non modo te, ſed univerſum ſenatum, cujus tum cauſam agebas, auſus

H es

a *Deſumat*. b *aliena erant*. c *Ne iniquo judicio pereas*.

rum, quas inveſtigant ii, qui metalla, aut aquas ſub terra latentes explorant.

1 *Quod ſi ea probarentur*) Si philoſophiæ placita libenter audiret populus, nunquam orationem tuam, Craſſe, populus Romanus probaviſſet: ea quippe abhorrebat a documentis philoſophorum, qui negant hominem probum & ſapientem ſervi re cuiquam poſſe, &c.

2 *Eripite nos*) Verba ſunt deprompta ex Oratione quadam, quam Craſſus paulo ante ad populum habuerat; qua vehementer conquerebatur de equitibus Romanis, qui cum judicia impotentius, & iniquius exercerent, tum vero ſenatum vehementer vexabant. Craſſus igitur, qui ſenatorum partes & cauſam tuebatur, ita alloquebatur populum: *Eripite nos*, &c.

es dicere? [a] Poteſtne virtus, Craſſe, *ſervire*, iſtis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? [1] quæ & ſemper, & ſola libera eſt; quæque etiam, ſi corpora capta ſint armis, aut conſtricta vinculis, tamen ſuum jus, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ vero addidiſti, Non modo ſenatum *ſervire* poſſe populo, ſed etiam *debere*, quis hoc philoſophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, doloremque referens, probare poſſet? Senatum *ſervire* populo, cui populus ipſe moderandi, & regendi ſui poteſtatem, quaſi quaſdam ha-
53 benas, tradidiſſet? * Itaque hæc cum a te divinitus & ego dicta arbitrarer, P. [2] Rutilius Rufus, homo doctus, & philoſophiæ deditus, non modo parum commode, ſed etiam turpiter & flagitioſe dicta eſſe dicebat. Idemque [3] Serg. Galbam, quem hominem probe noſſe, & comme-
mi-

a *an homo virtute præditus ſervus eſſe poteſt, ſi audiimus philoſophos, quorum præceptis inſtitutum eſſe vis oratorem?*

1 *Quæ ſemper*) Videndum Ciceronis paradoxum, cujus hæc eſt inſcriptio; *Omnes ſapientes liberi, omnes ſtulti ſervi*.

2 *P. Rutilius Rufus*) Cujus meminit Cicero in Bruto n. 113.

3 *Serg. Galbam*) Q. Sergius Galba Hiſpanam provinciam, poſt exactam Romæ præturam, obtinuit. Is, Luſitanis ad xl. millia contra interpoſitam fidem partim interfectis, partim venditis, accuſatus, ejus nomen deferente L. Scribonio tribuno plebis, perorante contra illum Catone, cum invidia & odio populi premeretur, & pœnas videretur daturus, C. Sulpicii Galli, propinqui ſui, viri populo acceptiſſimi, nuper demortui, filium adoleſcentem in medium protulit, cum duobus filiis ſuis, quos populi tutelæ flens, & quaſi moriturus commendavit. C. Sulpicii Galli recordatio, pupilli orbitas, ac puerorum aſpectus ita populum ab odio ad miſericordiam tradu-

minisse [1] se ajebat, pergraviter reprehendere solebat, quod is, L. Scribonio [a] quæstionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato, Galbæ gravis, atque acer inimicus, aspere apud populum R. & vehementer esset locutus: quam orationem in [2] Originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicii Galli, propinqui sui Q. pupillum filium ipse pene in humeros suos extulisset [b], qui patris clarissimi recordatione & memoria fletum populo moveret, & duos filios suos parvos tutelæ populi commendasset, ac se, tanquam [3] in procinctu testamentum faceret, [4] sine libra, atque tabulis, populum Rom. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque cum & invidia, & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum [c] tragœdiis liberatum ferebat;

 quod

a *Eum accusante.* b *ut toti populo spectandum exhiberet.* c *hac vehementi, & tragica oratione.*

duxerunt, ut judicio ac periculo Galba liberatus fuerit, anno U. C. DCV. ante Christum CXLIX. *Livius lib.* 49. *Valer. Maxim. lib.* VIII. *cap.* I. De Galba plura apud Tullium in Bruto n. 82.

1 *Commeminisse*) Erat enim tum adolescens Rutilius, cum Galba floreret.

2 *Originibus*) Liber hic fuit M. Catonis, cujus inscriptio hæc erat, *Origines*; quia in eo libro agebat de originibus urbium, & populorum Italiæ. Vide Ciceronem in Bruto n. 294.

3 *In procinctu testamentum*) Milites Romani prœlium commissuri, tribus pluribusve suis commilitonibus audientibus, heredem nominabant, ut si caderent in prœlio, testamento condito morerentur. Id testamentum *in procinctu* vocabatur, cum ad prœlium accincti milites nihil aliud nisi pugnæ signum exspectabant. Vide Gellium lib. XV. cap. 27.

4 *Sine libra, & tabulis*) Aliud erat testamenti genus per familiæ emancipationem; quo paterfamilias imaginaria venditione jus omne suum, ac bona transferebat in alium. Is porro ritus erat. Quinque testibus, ac li-

quod item apud Catonem ſcriptum eſſe video, Niſi pueris, & lacrymis uſus eſſet, pœnas eum daturum fuiſſe. Hæc Rutilius valde vituperabat, & [a] huic humilitati [1] dicebat vel exſilium fuiſſe, vel mortem anteponendam. Neque vero hoc ſolum dixit, ſed ipſe & ſenſit, & fecit: nam cum eſſet ille vir exemplum, ut ſcitis, innocentiæ, cumque illo nemo neque integrior eſſet in civitate, neque ſanctior; [2] non modo ſupplex judicibus eſſe noluit, ſed ne ornatius quidem, aut liberius cauſam dici ſuam, quam ſimplex oratio veritatis ferebat. [b] Paulum huic Cottæ [3] tribuit partium, diſertiſſimo adoleſcenti, ſororis ſuæ filio. Dixit item cauſam illam

a *Vecordiæ*. b *Paſſus eſt ut C. Cotta ſuam cauſam ageret*, ac partem aliquam defenſionis obtineret.

libripende, præſentibus, futurus heres imaginarii pretii nomine nummum æneum dabat patrifamilias, ac ſolemnem verborum formulam pronunciabat: *Hujus ego familiam, quæ mihi empta eſt hoc ære æneaque libra jure Quiritium, meam eſſe aio*. Deinde ære percutiens libram, illud æs dabat patrifamilias, qui tum hereditatis adeundæ jus emptori concedebat. Is autem, qui emebat, vocabatur emptor familiæ: eaque teſtamenta in tabulis ſcribebantur. Tertium teſtamenti genus calatis comitiis in populi concione fiebat. Conſule Gellium ibidem.

1 *Dicebat vel exſilium*) Nempe homo Stoicus, qui affectus omnes ex hominum animis ſublatos vellet, ac ſervilem hunc agendi modum a ſapientis dignitate, & libertate vehementer abhorrere cenſebat.

2 *Non modo ſupplex*) P. Rutilius Rufus orator, juriſconſultus, philoſophus, & hiſtoricus, quæſtor in Aſia anno U. C. DCXXXIII. ante Chriſtum CXXI. cum a publicanorum injuriis Aſianos defenderet, in invidiam & odium equeſtris ordinis, qui tum judicia exercebat, quo ex ordine publicani legebantur, vocatus eſt. Accuſatus repetundarum, damnatus, & in exſilium miſſus eſt. Vide Brutum n. 113.

3 *Tribuit partium*) Oratores & patroni alii erant primarum partium, qui principem cauſæ locum, ac defenſionis habebant; qui primi dicebant, vel de rebus præcipuis: alii ſecundarum, alii tertiarum, &c.

lam quadam ex parte Qu. Mucius, more suo, nullo apparatu, pure, & dilucide. Quid si tu nunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam petendum esse paulo ante dicebas? &, si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere? quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, [1] pestiferi cives, suppliciοque digni, tamen [a] omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evellisset vis orationis tuæ. Nunc talis vir amissus est, dum causa [2] ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis civitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo remp. imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? [3] pedem nemo in illo judicio supplosit; credo, [b] ne Stoicis renuntiaretur. * Imitatus est [c] homo Ro- 54
manus, & consularis, veterem illum Socratem, qui, quum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in judicio capitis

a *oratione tuā eloquenti, & copiosa extinxisses crudele odium, quo populi animos* adversus Rutilium *incenderant*. b *ne id*, opinor, *moleste ferrent Stoici*, qui ejusmodi tragicos affectus condemnant. c Rutilius.

1 *Pestiferi cives*) Equites Romani, qui in gratiam publicanorum Rutilium damnaverant.

2 *Ita dicitur, ut si*) Non dicitur ornatius, ac liberius, quam simplex ratio veritatis ferat; nullis excitatis affectibus, nulla quæsita commiseratione, &c. id quod fieri Plato volebat in sua illā ficta rep. quam administrandam tradidit philosophis, exterminata omni elegantia dicendi, & copia.

3 *Pedem nemo*) Valet pedis supplosio, ut Cicero monet, in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Si fuerit crebrior, inepti hominis est, ut docet Fabius

[a] pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed magister, aut dominus videretur esse judicum. Quinetiam, quum ei [1] scriptam orationem disertissimus orator [2] Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in judicio uteretur, non invitus legit, & commode scriptam esse dixit: sed, inquit, ut, si mihi calceos [3] Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent viriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam videri; fortem, & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est; neque solum primis sententiis, quibus tantum statuebant judices, damnarent, an absolverent, sed etiam illis, [4] quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi [5] pœnæ æstimatio. [b] Ex sententia, cum judicibus da-

a In quo accusabatur, quod deos negaret. b *Juxta sententiam condemnationis, cum pœnæ æstimatio danda esset judicibus, interrogabatur reus.*

1 *Scriptam orationem*) Vetitum olim Athenis fuit, ne quis ad suam defensionem oratorem adhiberet. Igitur Lysias orator tum optimus scribebat orationes, quas eloquentiæ rudes, quia pro se ipsi dicere jubebantur, ediscerent, ac pronunciarent. Ea causa fuit, cur scriptam orationem obtulerit Socrati.

2 *Lysias*) De quo differemus in notis ad Brutum n. 35.

3 *Sicyonios*) Sicyon urbs Peloponnesi, in Græcia, Corinthum inter, & Athenas, teste Sophiano nunc appellatur *Basilica*. Hic olim muliebres calcei elegantissimi conficiebantur.

4 *Quas iterum*, &c.) Quibus de pœna statuerent, & æstimarent quam gravis deberet esse. Id autem fiebat, cum fraus capitalis non erat, seu cum crimen capite plectendum non erat. Alioquin gravioribus delictis erat pœna capitis legibus constituta. Bis igitur sententiam ferebant judices, semel cum damnabant reum: iterum, cum pœnam constituebant.

5 *Pœnæ æstimatio*) Proprie æstimatio in re forensi ac judiciis ad pecuniam & pretium spectat, quod mulctæ nomine reo pendendum imponitur.

daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maxime confiteretur: quod cum [1] interrogatus Socrates esset, respondit, [a] Sese meruisse, ut amplissimis honoribus, & præmiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus in [3] Prytaneo publice præberetur: qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cujus responso sic judices [a] exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent; qui quidem si absolutus esset, (quod mehercule etiamsi nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi [4] propter dicendi inscientiam, tamen a se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius;

a *In eum concitati sunt.*

1 *Interrogatus Socrates esset*) Hinc colligitur judicibus id primo propositum fuisse, ut Socrates non capitis reus mulcta aliqua tantum afficeretur. Et vero narrat Laertius, sic interrogatum Socratem respondisse, se drachmas viginti quinque soluturum; tumultuantibus autem judicibus, dixisse, se dignum qui in Prytaneo aleretur.

2 *Sese meruisse*) Hoc desumtum ex Platone in apologia Socratis.

3 *Prytaneo*) Locus Athenis, ubi publico sumptu alebantur ii, qui de rep. optime meriti essent.

4 *Propter dicendi inscientiam*) In dicendo tantum valuit Socrates, ut, quemadmodum in apologia ipse sibi ab adversariis objectum testatur, deteriorem causam oratione meliorem efficeret. & in libris sequentibus dicitur *rebus omnibus*, *omnium judicio*, *quacunque se in partem dedisset*, *facile princeps*. Imo ipse, teste Antonio paulo supra, ita pro se dixit, ut non supplex, aut reus, sed magister, aut dominus videretur esse judicum. Conciliandus igitur secum ipse Antonius hoc modo. Noluit mentes judicum Socrates permovere, quia id nefas putavit:

rius; tantum dico, & [a] aliud illud esse, atque
55 hoc, & hoc sine illo summum esse posse. * Nam quod jus civile, Crasse, tam vehementer [b] amplexus es, [c] video quid egeris: tum, quum dicebas, videbam. Primum Scævolæ [d] te dedidisti, quem omnes amare meritissimo pro ejus eximia suavitate debemus: cujus artem [e] cum indotatam esse, atque incomitatam, & incomtam videres, verborum eam dote locupletasti, & ornasti. Deinde quod in ea tu plus operæ, laborisque consumseras, cum ejus studii tibi & [1] hortator, & magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione [f] exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno: sit sane tanta, quantam tu illam esse vis: etenim sine controversia & magna est, & late patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, & clarissimi cives ei studio etiam hodie præsunt: sed vide, Crasse, ne, dum [g] novo, & alieno ornatu velis ornare juris civilis scientiam, [h] suo quoque eam, concesso, & tradito spolies, atque denudes. Nam, si ita diceres, Qui jurisconsultus esset, esse eum oratorem, itemque qui esset orator, juris

a *Aliam esse ab arte philosophorum bene dicendi artem, & hanc sine philosophia summam, & excellentem esse posse.* b *prædicasti.* c *intelligo quæ tua mens fuerit.* d *obsequi voluisti.* scientiam juris civilis *nullis instructam ornamentis.* f *plus justo laudavisses.* g *orationis splendore, & copia*, qui ornatus oratoris est, non jurisconsulti, adeoque novus, & alienus. h *Eam spolies dignitate, quam per se sine arte oratoria obtinet.*

vit; artem vero, quam ut illicitam non attigit, dictus est nescivisse.

1 *Hortator, & magister*) Vel Scævola Crassi socer, vel L. Cælius Antipater, cujus Cicero meminit in Bruto.

juris eundem esse consultum ; præclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, & ejusdem socias dignitatis. Nunc vero jurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseque plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumserit, esse posse. Ita & tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi [1] leguleius quidam cautus, & acutus, [2] præco actionum, [3] cantor formularum, [4] auceps syllabarum. Sed quia sæpe utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedissequamque ad-
junxisti. * Quod vero impudentiam admiratus 56
es eorum patronorum, qui aut, cum parva nescirent, magna profiterentur; aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquamque didicissent; utriusque rei facilis est, & promta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis [5] coemtio fiat, nesciat, eundem ejus mu-

1 *Leguleius*) Is est, qui legum apices, minutasque formulas juris callet, & sequitur.

2 *Præco actionum*) Qui denunciat imperitis juris, quando agi lege, necne possit; quo genere actionis suum quisque jus persequatur: qui sic interest actionibus & litibus, ut præco auctionibus ac venditionibus. *Strebæus*.

3 *Cantor formularum*) Qui juris formulas recitat. Formulæ autem sunt concepta verba, quibus vel patroni, vel judices utuntur in foro; quæ quia semper eandem formam retinent, & ex iis informantur lites, ideo formulæ appellantur: interdum etiam dicuntur carmina.

4 *Auceps syllabarum*) Qui syllabas & interpunctiones omnes, puta legis alicujus, testamenti, &c. expendit, ac, velut auceps aviculas, observat, & persequitur.

5 *Coemtio*) Ritus erat apud Romanos contrahendi matrimonii; de quo agemus in notis ad Topica n. 14. quem in librum rejicimus explicanda quæ de jure passim hic occurrunt.

mulieris, quæ coemtionem fecerit, causam posse defendere. [a] Nec si parvi navigii, & magni eadem est in gubernando scientia, idcirco qui, quibus verbis [1] erctum cieri oporteat, nesciat, idem hercifcundæ familiæ causam agere non possit. Nam, quod maximas centumvirales causas in jure positas protulisti; quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M'. Curii, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilii Mancini controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissensio. Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, cum hic jurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non juris scientia, sed eloquentia, sustentatus. Equidem hoc sæpe audivi, cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consularis, Ser. Galba [b] assectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo [c] despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum; qui cum Crassum [d] seduxisset, atque ad

a *Quamvis qui parvum navigium gubernare nesciat, idem non possit magnum; tamen qui nescit qua formula hercisci familiam oporteat, is poterit causam hercifcundæ familiæ agere.* b *Per urbem comitaretur.* c *promisisset in matrimonium.* d *A turba abduxisset*, ut facilius illum consuleret.

1 *Erctum cieri*) Ercisci, sive hercisci, verbum vetus, significat dividere: hercifcundæ familiæ judicium illud est, quod fit in rei, vel pecuniæ hereditariæ divisione. Erctum, ut ait Donatus citatus a Servio in III. Æneid. hereditatem significat, & citum divisionem.

ad eum [a] retulisset, responsumque ab eo verum
magis, quam ad suam rem accommodatum [b] abs-
tulisset; ut eum tristem Galba vidit, nomine ap-
pellavit, quæsivitque, qua de re ad Crassum re-
tulisset: ex quo ut audivit, [c] commotumque ut
vidit hominem, [d] Suspenso, inquit, animo, &
occupato, Crassum tibi respondisse video. Dein-
de ipsum Crassum manu prehendit: Et heus tu,
inquit, quid tibi in mentem venit ita responde-
re? Tum ille fidenter, homo peritissimus, con-
firmare, ita se rem habere, ut respondisset: nec
dubium esse posse. Galba autem [e] alludens va-
rie, & copiose, multas similitudines afferre, mul-
taque [1] pro æquitate contra jus dicere: atque
illum, cum disserendo par esse non posset,
(quanquam fuit Crassus in numero disertorum,
sed par Galbæ nullo modo) ad auctores confu-
gisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mu-
cii, fratris sui, libris, & in Sex. Ælii [f] com-
mentariis scriptum protulisse; ac tamen conces-
sisse Galbæ, disputationem sibi probabilem, &
prope veram videri. * Attamen quæ causæ sunt 57
ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non
possit, omnino in judicium vocari non solent.
Num

a *causam illi suam, consulendi causa, exposuisset.* b *accepisset.* c *perturbatum* responso Crassi ad suam utilitatem minus accommodato. d *incerto ac dubitante.* e non refutans Crassum dedita opera, sed quasi *ludibundus.* f jurisconsultorum peritissimorum.

1 *Pro æquitate contra jus*) Æquitatis nomine intelligitur ἐπιείκεια, benignitas, qua lex scripta mitigatur, ratione habita rerum, personarum, ac temporum: jus autem, ut hic sumitur, est exacta & severa legis ad verbum interpretatio.

Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus est, hereditatem petit? nemo: quia constat, [1] agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem juris [2] in controversiis ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non esse difficile oratori, ejus partis, quamcunque defendat, [a] auctorem aliquem invenire; a quo cum [3] [b] amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis, viribusque torquebit. Nisi vero (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævolæ) tu libellis, aut præceptis soceri tui caussam M'. Curii defendisti: [c] nonne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia ([d] frequens enim te audivi, atque affui)

a Jurisperitum aliquem *auctorem, qui sit ejusdem sententiæ.* b *argumenta & rationes jam informatas, & in adversarium vibrandas, instar hastarum, quæ habiles, & ad torquendum sunt expeditæ.* c *nonne tua oratio versata est in defendenda æquitate, & ejus, qui testamentum condiderat, voluntate*, contra adversarium, qui verba ipsa testamenti spectanda, & ita, uti scripta erant, accipienda esse contendebat? d *sæpe.*

1 *Agnascendo rumpi testamentum*) Si paterfamilias ante fecit testamentum, quam natus ei sit filius, irritum est nato filio, & amittit jus omne ad hereditatem is, qui illo testamento heres fuerat institutus: filius enim nascendo, quia inter agnatos prior est, ac potior, jus omne ad hereditatem sibi vindicat. Agnasci dicitur, qui nascitur cum aliis, qui ex eadem stirpe per viros deinceps ducta nati & sanguine conjuncti sunt.

2 *In controversiis*) Conjicit Lambinus legendum *juris incontroversi*, hoc est certi.

3 *Amentatas hastas*) Amentum lorum est quoddam mediæ hastæ alligatum, in quod inseritur vibrantis manus, ne vacillet, utque certius & expeditius hastam impellat. Vocabulo ad artem oratoriam translato, amen-

affui) [a] multo majorem partem ſententiarum ſale tuo, & lepore, & politiſſimis facetiis pellexiſti: cum & [b] illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scævolæ, qui excogitaſset, Naſci prius oportere, quam emori; cumque multa colligeres ex legibus, & ex ſenatuſconſultis, & ex vita, ac ſermone communi, non modo acute, ſed etiam ridicule ac facete: [c] ubi ſi verba, non rem ſequeremur, confici nil poſset. Itaque hilaritatis plenum judicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi vis egregia, ſumma feſtivitate, & venuſtate conjuncta profuit. Ipſe ille Mucius paterni juris defenſor, & quaſi patrimonii propugnator ſui, quid in illa cauſa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromtum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuiſset imperitis occultius? nempe ejus omnis oratio verſata eſt in eo, ut, Scriptum plurimum valere oportere, defenderet. At in hoc genere pueri apud magiſtros exercentur omnes, cum in ejuſmodi cauſis [1] alias ſcriptum, alias æquitatem defendere docentur. Et, credo, [2] in illa militis cauſa, ſi tu aut here-

a *feciſti lepore tuo, ut maxima pars judicum ſecundum te ſententiam ferret.* b *jocatus fueris in Scævolam, quaſi qui nimium eſſet acutus, & ingenioſus.* c *Ex quibus nihil poſſet concludi, ſi tantum verba ſpectarentur, non ſententia verborum.*

mentatas haſtas recte dixeris argumenta ab altero cogitata, quæ verbis tuis exornata ſint.

1 *Alias ſcriptum*) Quid dicendum pro ſcripto adverſus ſententiam, pro ſententia adverſus ſcriptum, fuſe cum in libris Herennianis, tum II. de Inventione explicatum.

2 *in illa militis cauſa*) De qua dictum ſuperius. Pater filium, qui erat in exercitu, obiiſſe

redem, aut militem defendisses, [a] ad [1] Hostilianas te actiones, non ad tuam vim, & oratoriam facultatem contulisses. Tu vero vel si testamentum defenderes, [b] sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo judicio positum videretur; vel si causam ageres militis, patrem ejus, ut soles, dicendo [2] a mortuis excitasses; statuisses ante oculos: complexus esset filium; flensque eum centumviris commendasset: lapides mehercule omnes flere ac lamentari coegisset, [c] ut totum illud, [3] UTI LINGUA NUNCUPASSET, non in XII. tab. quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine
58 scriptum videretur. * Nam quod inertiam accusas

a *Usufne fuisses codice illo, in quem Hostilius, jurisconsultus celeberrimus, varias actiones, seu litium agendarum formulas retulit; an potius rhetorum libris, ac praeceptis?* b *dixisses tanti esse momenti hoc testamentum, ut nisi accurata scripti ratio haberetur, jura omnia testamentorum perturbanda forent.* c *illusisses etiam voces illas* XII. *tabularum*, uti lingua nuncupasset, *easque dixisses simillimas esse magici carminis*, quod ferme ad terrorem incutiendum hominibus scriptum est, non ad rei veritatem.

falso audivit; alium instituit heredem: rediit miles; egit lege in paternam hereditatem.

1 *Hostilianas actiones*) Quis Hostilius iste sit ambigitur. Pomponius inter jurisperitos non recensuit. Actiones Hostilianas interpretantur nonnulli praescriptas Hostilia lege, quae anno U. C. DlxxxIII. lata est de furtis: ut furti agere liceret eorum nomine, qui apud hostes essent, &c.

2 *A mortuis excitasses*) Figuram hanc rhetores vocant prosopopoeiam, quasi personae fictae inductionem, v. g. cum homo demortuus excitatur velut a mortuis, ac loqui fingitur.

3 *Uti lingua nuncupasset*) Legunt alii nuncupassit, hoc est, nuncupaverit. Haec erant concepta verba XII. tabularum. *Uti lingua nuncupasset, ita jus esto.* Cujus formulae & carminis ea sententia est, & in dicendo jure ac statuendo habendam esse verborum & scripti rationem, & ita judicandum v. g. de pactione, stipulatione, venditione, uti ea pactio & venditio verbis concepta fuerit, seu uti lingua vendentium, & contrahentium nuncupaverit, seu pronunciaverit.

ſas adoleſcentium, qui iſtam artem primum facillimam non ediſcant; (quæ quam ſit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantia, quaſi difficillima ſit, [a] ita ſubnixi ambulant: deinde etiam tu ipſe videris, qui eam artem facilem eſse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non eſſe, ſed aliquando, ſiquis aliam artem [b] didicerit, ut hanc artem efficere poſſit, tum eſse illam artem futuram:) deinde, quod ſit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes iſtam voluptatem, & ea ſe carere patiuntur; nec quiſquam eſt eorum, qui ſi jam ſit ediſcendum ſibi aliquid, non [1] Teucrum Pacuvii malit, quam [2] Manilianas venalium vendendorum leges ediſcere. Tum autem, quod amore patriæ cenſes nos noſtrorum majorum inventa noſse debere; non vides, veteres leges aut ipſas ſua vetuſtate conſenuiſse, aut novis legibus eſse ſublatas? Quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & præmia propoſita ſint virtutibus, & ſupplicia vitiis; equidem putabam, Virtutem hominibus ([3] ſi modo tradi ratione poſſit) inſtituendo, & per-

a *Elati & arrogantes*, quaſi rem difficillimam tenerent. b Dialecticam.

1 *Teucrum Pacuvii*) Teucer tragœdia fuit ſcripta a Pacuvio poeta, de quo diximus in notis ad lib. II. Herennianum n. 36.

2 *Manilianas*) Scriptas a Manilio juriſconſulto, de quo Tullius in Bruto.

3 *Si modo tradi ratione*) Magna olim inter Philoſophos quæſtio, an eſſent virtutes a natura inſitæ. Socrates in Memnone apud Platonem ait, non parari induſtria, ſed divinitus dari: cenſet Galenus corporis conſtitutioni mores hominum eſſe conſentaneos: rectius Peripatetici docent, animis ineſſe virtutum ſemina, quæ pro cujuſque ſtudio fru-

persuadendo, [1] non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, [a] quam sit bellum cavere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla juris scientia tamen causis [b] satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, Neque me unquam jus civile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in jure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem cujusdam generis, atque artis; aliud in communi vita, & vulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros [c] obire, aut res rusticas vel fructus causa, vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut, quid sit [2] sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, [3] Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non idem

a *quam sit res egregia vitium fugere*. b *Causas agere non pessime*. c *invisere*.

fructus ferre possint.

1 *Non minis, & vi*) Scil. ut ait Horat.

Oderunt peccare boni virtutis amore:
Oderunt peccare mali formidine poenae.

2 *Sementis*) Differt a semine; est enim ipsa seminandi actio. Sementem facere, est seminare, Messis est satorum matura perceptio.

3 *Magonis*) Mago Carthaginiensis scripsit Punice libros octo & viginti de re rustica, quos ex senatusconsulto Cassius Dionysius Uticensis convertit. *Varro lib.* 1. *de re rustica cap.* 1. *&* *Columella*, qui eundem rusticationis parentem appellat.

iidem in jure civili, præsertim cum in causis,
& in negotiis, & in foro [a] conteramur, satis in-
structi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in no-
stra patria peregrini, atque advenæ esse videa-
mur? Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata
obscurior; difficile, credo, sit cum hoc Scævola
communicare; quanquam ipsi omnia, quorum ne-
gotium est, consulta ad nos, & exquisita defe-
runt. An vero si [b] de re ipsa, si [c] de finibus,
cum in rem præsentem non venimus, si [1] de ta-
bulis, & [2] præscriptionibus controversia est, [d] con-
tortas res, & sæpe difficiles necessario perdisci-
mus: si leges nobis, aut si hominum peritorum
responsa cognoscenda sunt, veremur, ne ea, si ab
adolescentia juri civili minus studuerimus, non
queamus cognoscere? * Nihilne igitur prodest 59
oratori juris civilis scientia? Non possum nega-
re prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cu-
jus eloquentia copia rerum debeat esse ornata:
sed multa, & magna, & difficilia sunt ea,
quæ sunt oratori necessaria, ut ejus industriam

a *assidue occupati simus*. b *si de aliquo certo negotio*, & suis circumstantiis alligato, quod *proinde difficilius est*. c *de agrorum limitibus; quando ipsos agrorum fines, de quibus controversia est, ipsi non dedimus*. d *implicatas & obscuras*.

1 *De tabulis*) Tabulæ sunt chartæ, scripta, instrumenta litis: & quidem hic privatæ tabulæ intelliguntur; publicæ enim tabulæ sunt libri, & literæ, quæ publicam memoriam continent:

2 *Præscriptionibus*) Præscriptio hoc loco, (nam alio fere sensu nunc ista vox usurpatur) idem significat quod exceptio, seu exclusio. Exceptio est apposita quædam clausula, quæ vel prohibet, ne quis agat, hoc est, litem intendat; vel conditionem apponit, qua conditione vis & significatio legis actionem permittentis certis limitibus circumscribitur.

[1] in plura ſtudia diſtrahere nolim. Quis neget opus eſſe oratori in hoc oratorio motu, ſtatuque, Roſcii geſtum, & venuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus in geſtu diſcendo hiſtrionum more elaborare. Quid eſt oratori tam neceſſarium, quam vox? tamen me auctore nemo dicendi ſtudioſus, Græcorum more, & tragœdorum, [a] voci ſerviet, qui & annos complures ſedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes ſenſim excitant, eandemque, cum [b] egerunt, ſedentes ab acutiſſimo ſono uſque ad graviſſimum ſonum [c] recipiunt, & quaſi quodam modo colligunt. [d] Hoc nos ſi facere velimus, ante condemnentur ii, quorum cauſas receperimus, quam toties, quoties perſcribitur, [2] Pæanem, aut [3] Nomionem citarimus. Quod ſi in geſtu,

a *Vocis fingendæ curam habebit.* b *emiſerunt contentius.* c *demittunt, atque inflectunt.* d *ſi nos, ſimiliter ac Græci, voci ſerviemus, ante condemnabuntur clientes noſtri, quam toties, quoties ab illis Græculis, fingendæ vocis magiſtris, præſcribitur, cantando pronunciaverimus hymnos, Pæanem, & Nomionem.*

1 *In plura ſtudia*) Tam multa ſunt, tamque difficilia, quæ ſunt oratori neceſſaria, ut nolim eum iis omnibus omnino cognoſcendis operam dare, ne tot rebus cognoſcendis diſtractus non ſatis habeat otii ad artem ſuam plane percipiendam.

2 *Pæanem*) Pæan hymnus in honorem Apollinis, qui re bene geſta canebatur. Virgil. VI. Æneid.

---- *Lætumque choro Pæana canentes.*

Apollo dicebatur Pæan vel ἀπὸ τοῦ παίειν, *a feriendo*, quod radiis feriat, vel ἀπὸ τοῦ παύειν τὰς ἀνίας, *a ſedandis moleſtiis.*

3 *Nomionem*) Alter erat hic hymnus eidem Apollini ſacer, qui olim ad Amphryſum greges Admeti paverat: νομεὺς paſtor eſt; unde Nomion quaſi paſtoricius. Legunt alii hoc loco *Munionem*, nec quid ſit explicant: divinant alii Munychionem, & interpretantur hymnum Dianæ; quam Athenienſes olim Munychiam appellabant: alii *minuritionem* conjiciunt, ut ſit cantio, quæ leni, &

stu, qui multum oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborare nobis non licet; ac tantum in utroque assequi possumus, quantum, [a] in hac acie quotidiani muneris, spatii nobis datur: quanto minus est ad juris civilis perdiscendi occupationem descendendum? quod & summatim percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod vox, & gestus subito [b] sumi, & aliunde arripi non potest: juris utilitas, ad quamcunque causam, quamvis repente, vel a peritis, vel de libris depromi potest. Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis juris peritos, cum ipsi sint peritissimi, & qui, ut abs te paulo ante dictum est, pragmatici vocantur. [1] In quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum auctoritate leges, & jura tecta esse voluerunt. Sed tamen [c] non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adjutorem dare.
* Nam quod dicis senectutem a solitudine [d] vindi- 60
cari juris civilis scientia, [e] fortasse etiam pecuniæ

a *In hac forensi quasi pugna.* b *formari ac perfici.* c *non omisissent Græci erudire oratorem in jure civili, si, &c.* d *liberari.* e *vide ne opes & fortuna felix id faciant*, & senectutem facilius a solitudine vindicent.

& remissiore voce edatur. Hymnos ejusmodi, sive Pæanem, sive Nomionem, idoneis numeris ac modis comparatos habebant Græculi, qui vocem declamandi causa fingebant; eos citabant sæpius, & exercitationis causa cantabant.

1 *In quo*, &c.) Consultius faciunt Romani Græcis: illi enim jurisperitos volunt esse homines amplissimos, & clarissimos; cum apud Græcos fere sint homines despicatissimi, qui adducti mercedula se oratoribus administros præbent.

magnitudine. Sed nos non quid nobis utile, verum quid oratori necessarium sit, quærimus: quanquam, [a] quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, [1] solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, [2] eo tardiores tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. Quod si [3] ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis [4] excogitat, [b] quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quam multa sunt, & quam varia genera dicendi, & [c] quod haud sciam an tu primus ostenderis, qui jamdiu multo dicis remissius, & lenius, quam solebas: neque minus hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis, & contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Sci-

a *quoniam in plurimis rebus, quæ pertinent ad oratorem, explicandis, utimur exemplis, & similitudinibus ab eodem artifice*, nempe Roscio, ductis. b *Pedes ac numeros orationis non tantum lentiores, & solutiores facere nos possumus*, qui, ut poetæ & histriones, numeris certis ac modis astricti non sumus; *sed totam orationis conformationem mutare* ad levandum dicendi laborem. c *quod tu fortasse primus ostendisti.*

1 *Solet idem Roscius*) Probare contendit oratorem juris civilis imperitum, quanquam sit senex, non ideo deserendum, & solitudine laboraturum esse. Caussas enim aget orator senex, sed remissius tamen, & lenius; ut Roscius jam senior agebat fabulas moderatius, & minori contentione.

2 *Eo tardiores tibicinis*) Solebant histriones cum dicerent, vel agerent, adhibere tibicinem, ad cujus modos vocem, gestumque accommodarent. Itaque Roscius dicebat se, cum senior foret, ac proinde lentius caneret, ac remissius ageret, adhibiturum quoque tibicinem lentiorem, qui modos tardiores faceret.

3 *Ille, astrictus*) Versus enim, qui recitantur ab actore comœdiæ, certis pedibus ac numeris astricti sunt.

4 *Excogitat*) Nempe ut remissiorem tibicinem sibi apponat, ne senilis vox laboret.

Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore, nunquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quod [a] si jam hoc facere non poteris, aut noles; vereris, ne tua domus, talis & viri, & civis, si a litigiosis hominibus non colatur, a cæteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed, tanquam portum aliquem, exspectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti, otium. Reliqua vero etiamsi adjuvant, historiam dico, & prudentiam juris publici, & [b] antiquitatis iter, & exemplorum copiam, siquando opus erit, a viro optimo, & istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate versentur: sed mehercule [c] non ita multum spatii mihi videtur, si modo ea facere, & persequi volent, quæ a te, Crasse, præcepta sunt; qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere visus es [d] huic ætati; sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum prope necessarias. Nam & subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ commentationes, ac stilus ille tuus, quem tu vere dixisti perfectorem dicendi esse, ac magistrum, multi sudoris est, & illa orationis suæ cum

a *si agere vehementius, & voce, lateribusque contendere non poteris.* b *notitiam consuetudinum antiquarum.* c *brevior videtur ætas, ea persequi volentibus.* d *juventuti.*

ſcriptis alienis comparatio, & de alieno ſcripto ſubita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi cauſa, diſputatio, non mediocris contentionis eſt, vel ad memoriam, vel ad imi-
61 tandum. * Illud vero fuit horribile, quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluiſti enim in ſuo genere unumquemque noſtrum [a] quaſi quendam eſſe Roſcium; dixiſtique, Non tam ea, quæ recta eſſent, probari, quam quæ prava ſunt, [b] faſtidiis adhæreſcere: quod ego non tam faſtidioſe in nobis, quam in hiſtrionibus, ſpectari puto. Itaque nos raucos ſæpe attentiſſime audiri video; [c] tenet enim res ipſa, atque cauſa: at [1] [d] Æſopum, ſi paulum irraucuerit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, ſimulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa ſunt, quæ teneant, quæ ſi omnia ſumma non ſunt, (& pleraque tamen magna ſunt,) neceſſe eſt, ea ipſa, quæ ſunt, mirabilia videri. Ergo, ut ad primum illud revertar; ſit orator nobis is, qui, ut Craſſus deſcripſit, accommodate ad perſuadendum poſſit dicere. Is autem [e] concludatur in ea, quæ ſunt in uſu civitatum vul-

a *Tam perfectum eſſe, quam ſit Roſcius.* b *faſtidium creare.* c *attentionem conciliat.* d *Æſopum, ſi aliquantulum raucus fuerit, ſibilis, & ſiniſtro clamore explodi.* e *tractet tantum eas res.*

1 *Æſopum*) Hiſtrionem longe celeberrimum, cujus filius, furioſæ luxuriæ juvenis, cantu commendabiles aviculas, immanibus emtas pretiis, in cœna pro ficedulis apponere, acetoque liquatos magnæ ſummæ uniones potionibus aſpergere ſolitus erat. *Valer. Max. lib.* IX. *cap.* I. *Plinius lib.* X.

vulgari, ac forensi; remotisque cæteris studiis, quamvis ea sunt ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies [a] urgeatur; imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem [1] Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentia, industriaque superarit; cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam [b] literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo [c] planius eo locutus putaretur. Deinde cum [d] spiritus ejus esset angustior, tantum [e] continenda anima in dicendo est assecutus, ut [2] una continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum est) conjectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat; neque is consistens in loco, sed inambulans, atque [f] adscensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium, & ad laborem incitandos juvenes vehemen-

a *diligenter occupetur.* b *literam*, *R*, *sive ρ*, *quæ prima est in hac voce ῥητορική*, rhetorica. c *commodius.* d *halitus.* e *spiritum in pectore diutius retinendo.* f *locum aliquem arduum ascensu superans.*

1 *Demosthenem*) De quo plura in Bruto.

2 *Una continuatione verborum*) Periodum videtur intelligere, cujus verba omnia continua, partes omnes aptæ ex sese invicem, & colligatæ sunt. Demosthenes igitur in una eademque periodo bis vocem contendebat, bis remittebat: contendebat in prioribus periodi membris, remittebat in posterioribus; idque uno spiritu, & perpetua pronunciatione faciebat: unde illum oportuit esse amplo, & prolixo spiritu, cujus tamen spiritus antea erat angustior.

ter aſſentior: cætera, quæ collegiſti ex variis, & diverſis ſtudiis, & artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio officio, at-
62 que munere ſejuncta eſſe arbitror. * Hæc cum Antonius dixiſſet, ſane dubitare viſus eſt Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. Tum Craſſus, [1] Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis; [a] atque haud ſcio an aliter ſentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum conſuetudine, qua tibi nemo unquam præſtitit: cujus quidem ipſius facultatis exercitatio, oratorum propria eſt, ſed jam in philoſophorum conſuetudine verſatur, maximeque eorum, qui de omni re propoſita in utramque partem ſolent copioſiſſime dicere. Verum ego non ſolum arbitrabar, his præſertim audientibus, a me informari oportere, qualis eſſe poſſet is, qui habitaret in ſubſelliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod cauſarum neceſſitas poſtularet; ſed majus quiddam videbam, cum cenſebam, oratorem, præſertim in noſtra repub., nullius ornamenti expertem eſſe oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circumdediſti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptiſque oratoris quæſita ſunt; ſed opinor, [b] ſecundum hunc diem: ſatis enim multa a nobis hodie

a *aliter ſentire te ſuſpicor*. b *Poſt hunc diem*.

1 *Operarium*) Operarius eſt is qui opus manu facit. Operarium oratorem vocat, qui ad laborem & operam tenuem abjectus ſit, uti mercenarius, qui mercedula adductus improbo & humili labore occupetur.

die dicta sunt. [1] Nunc & Scævola, quoniam [2] in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor [a] frangat; & nos ipsi, quoniam [b] id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scævola, Sane, inquit, vellem non constituissem, [c] in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio: libenter audirem Antonium. Et, cum exsurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod jus nostrum civile [d] pervellit, quam jucundus, quod se id nescire confessus est.

a *imminuat*. b *quoniam jam ad medium diem processimus*. c *promisissem*. d *insectatus est*.

1 *Nunc & Scævola*) Cur in his dialogis non perstet Scævola, causam affert ipse Tullius lib. IV. ad Atticum epist. 16. *Quod in iis libris, quos laudas, personam desideras Scævolæ; non eam temere dimovi: sed feci idem, quod in* πολιτείᾳ *deus ille noster Plato, cum in Piræeum Socrates venisset ad Cephalum locupletem, & festivum senem: quoad primus ille sermo haberetur, adest in disputando senex: deinde cum ipse quoque commodissime locutus esset, ad rem divinam dicit se velle discedere: neque postea revertitur. Credo Platonem vix putasse satis consonum fore, si hominem id ætatis in tam longo sermone diutius retinuisset. Multo ego satius hoc mihi cavendum putavi in Scævola; qui & ætate & valetudine erat ea, qua meministi, & iis honoribus, ut vix satis decorum videretur eum plures dies esse in Crassi Tusculano: & erat primi libri sermo non alienus a Scævolæ studiis. Reliqui libri* τεχνολογίαν *habent, ut scis. Huic joculatoriæ disputationi senem illum, ut noras, interesse nolui.*

2 *In Tusculanum*) Aliam quandam agri Tusculani partem intelligit, ab ea disjunctam, in qua erant.

M. T.

M. T. CICERONIS DE ORATORE AD Q. FRATREM

DIALOGUS, ſeu LIBER II.

1 a MAgna nobis pueris, Quinte frater, ſi memoria tenes, opinio fuit, L. Craſſum non plus attigiſſe doctrinæ, quam quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuiſſe: erantque multi, qui, quanquam non ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incenſos ſtudio dicendi a doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent; ut, ſi homines non eruditi ſummam eſſent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, & ſtultum in nobis eru-

INTERPRETATIO.

a *Ita homines opinabantur olim, cum eſſemus pueri.*

erudiendis [1] patris nostri, optimi, ac prudentissimi viri, studium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone, propinquo nostro, & L. Cicerone patruo, solebamus; quod de Crasso pater, & Aculeo, [a] quocum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui [2] cum Antonio in Ciliciam profectus [b] una [3] decesserat, multa nobis de ejus studio, doctrinaque sæpe narravit: cumque nos cum [4] consobrinis nostris, Aculeonis filiis, & ea disceremus, quæ Crasso placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus, ([c] cum essemus ejusmodi, quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græce sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam videretur, & [d] doctoribus nostis ea

a *Qui matris nostræ sororem habebat in matrimonio*. b *in Ciliciam abierat, simul cum Antonio profectus*. c *cum vel hac ætate puerili satis haberemus ingenii, ut intelligeremus quam eruditus esset*. d *interrogando objicere iis, a quibus docebamur*.

1 *Patris nostri*) M. Tullius Ciceronis pater, stirpe Tullia antiquissima ortus, cum esset infirma valetudine, in Arpinati villa fere ætatem egit in literis. *Cicero lib. II. de Legibus* n. 3. Eum ex regio Volscorum genere editum in Eusebii Chronico legitur. Contra fulloniam fecisse, & vitibus oleisque colendis dedisse operam, tradit Q. Calenus in oratione maledica apud Dionem lib. XLVI. Cum alibi scribit Cicero se novum hominem, sine ulla majorum commendatione, tum oratione II. contra Rullum n. 1. *Mihi quidem apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur; non quod non tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos disciplinisque institutos videtis, sed quod laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt*.

2 *Cum Antonio in Ciliciam*, &c.) Vide notas in lib. I. de Orat. ad c. 18.

3 *Decesserat*) Id est, itineri se commiserat; non autem, ut quidam interpretantur, mortuus fuerat. Cicero enim ille patruus in patriam redux narrabat, quemadmodum Antonius Athenis & Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset.

4 *Consobrinis*) Consobrini sunt proprie qui ex duabus so-

ea ponere in percunctando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur. De Antonio vero, quanquam sæpe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum [a] hominum sermonibus dedisset; tamen ipse adolescentulus, [1] quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsivi. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc novum, (nam jam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis, variisque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid [b] existimare possem, rudem, aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quam illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam [2] Græcis anteferre. Antonius autem [c] probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur: atque ita se uterque [d] graviorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur. [e] Quorum consilium quale fuerit, nihil sane

a *versatus, & collocutus esset cum hominibus eruditissimis.* b *judicare.* c *Remotiorem ab omni fraudis & fuci faciendi suspicione.* d *plus habiturum auctoritatis in dicendo.* e *recte ne an secus voluerint Crassus & Antonius videri literarum maxime Græcarum aut contemptores, aut imperiti, non est hujus loci expendere:* eruditi certe fuerint necesse est.

roribus nascuntur, quasi consorini. *Cajus*. Qui vero e duobus fratribus geniti sunt, proprie patrueles vocantur.

1 *Quantum ætatis meæ*, &c.) Adolescentium enim est tacere plurimum, & audire; non proterve loqui, non interrogare perperam.

2 *Græcis*) Quorum eruditio, aut potius loquacitas jam a Romanis contemnebatur.

ne ad hoc tempus. Illud autem eſt hujus inſtitutæ ſcriptionis, ac temporis, neminem eloquentia, non modo ſine dicendi doctrina, ſed ne ſine omni quidem ſapientia, florere unquam, & præſtare potuiſſe. * Etenim cæteræ fere artes [a] ſe ipſæ per ſe tu- 2
entur ſingulæ: bene dicere autem, quod eſt ſcienter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis ſepta teneatur. Omnia, quæcunque in hominum diſceptationem cadere poſſunt, bene ſunt ei dicenda, qui hoc ſe poſse profitetur, aut eloquentiæ nomen relinquendum eſt. Quare equidem & in noſtra civitate, & in ipſa Græcia, quæ ſemper [b] hæc ſumma duxit, multos & ingeniis, & magna laude dicendi ſine ſumma rerum omnium ſcientia fuiſse fateor: talem vero exſiſtere eloquentiam, qualis fuerit in Craſso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuiſse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum ſermonem, quem illi quondam inter ſe de his rebus habuiſsent, mandarem literis; vel ut illa opinio, quæ ſemper fuiſset, tolleretur, Alterum non doctiſſimum, alterum plane indoctum fuiſse; vel ut ea, quæ exiſtimarem a ſummis oratoribus de eloquentia divinitus eſse dicta, cuſtodirem literis, ſi ullo modo aſsequi, complectique potuiſsem; vel mehercule etiam, ut laudem eorum jam prope ſene-

a certa quadam, ac definita in materia verſantur, *neque aliis artibus indigent, ut earum auxilio poſſint præſtare id quod profitentur.*
b *eloquentiam ſummo ſemper in pretio habuit.*

nescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum, atque a silentio vindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum [1] alter non multum, ([a] quod quidem exstaret,) & idipsum adolescens, [b] [2] alter nihil admodum scripti reliquisset; deberi hoc a me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc [c] vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. [3] Quod hoc etiam spe aggredior majore ad probandum, quia non [4] de Servii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, nullius memoria jam refellente; sed edo hæc iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt; ut duos summos viros iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum & præsentium memoria teste,
3 commendemus. * Nec vero te, carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam li-

a *Quod quidem scriptum esset.* b *nihil omnino.* c *recentem.*

1 *Alter non multum*) Pauca exstabant Crassi scripta; aliquot partes orationis pro Licinia virgine: oratio de colonia Narbonensi deducenda: oratio pro lege Servilia; & pauca nonnulla.

2 *Alter nihil admodum*) Ait nihil omnino oratorium reliquisse Antonium; cujus tamen supererat libellus de ratione dicendi; de quo in Bruto c. 44.

3 *Quod hoc etiam spe*) Fore ut probem doctissimos fuisse Crassum & Antonium; contra quam putabatur, hoc spero facilius, quod etiamnum vivant ii, qui Crassum & Antonium viderunt, & audierunt, qui possint me refellere, si quid fingam.

4 *De Servii Galbæ*) De quo, & C. Carbone, dicetur in notis ad Brutum.

libris, quos tu [a] agrestes putas, insequor ut erudiam: (quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse?) sed quoniam sive [b] judicio, ut soles dicere, sive, ut ille pater eloquentiæ de se [1] Isocrates scripsit ipse, pudore [c] a dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti; sive, ut ipse jocari soles, unum putasti [d] satis esse non modo in una familia rhetorem, sed pene in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros [e] in eo fore genere, quod merito, propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, jejunitatem bonarum artium, possit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi, & Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillime poteris judicare, qui [f] prudentiam, rationemque dicendi per teipsum; usum autem per nos percipere voluisti. Sed, quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus, conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque veniamus. Postero igitur die, [g] quam illa erant acta, [2] hora fere secunda,

a *incultos*. b *certo consilio*. c *a causis publice agendis*. d *sufficere quod unus ego e nostra familia rhetor essem*. e *a te reponendos esse in eorum librorum numero, qui merito contemnuntur, propterea quod illi, a quibus scripti sunt, bonarum artium sunt ignari*. f *Artem & præcepta eloquentiæ*. g *illa disputata, quæ superiore libro exposita sunt*.

1 *Isocrates*) De quo in Bruto.

2 *Hora fere secunda*) Secunda scilicet post solis ortum. Apud Romanos enim prima hora diei erat ea, qua sol oriebatur; duodecima & ultima, qua occidebat.

da, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius sederet; Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eo [1] Quintus Catulus senex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, [2] commotus Crassus surrexit, omnesque admirati, majorem aliquam esse causam eorum adventus suspicati sunt. Qui cum inter se, [a] ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent, Quid vos tandem? Crassus, num quidnam, inquit, novi? Nihil sane, inquit Catulus: etenim vides esse [3] ludos: sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes. Cum ad me in Tusculanum, inquit, heri vesperi venisset Cæsar [b] de Tusculano suo, [c] dixit mihi, a se Scævolam hinc euntem esse conventum; ex quo mira quædam se audisse dicebat, Te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in schola prope ad Græcorum [d] consuetudinem disputasse. Ita frater exoravit me ipsum, non quidem a studio audiendi nimis abhorrentem; sed mehercule verentem tamen, ne molesti vobis interveniremus, ut huc secum venirem. Scævolam enim ita di-

a *pro usitata sua familiaritate*. b *de suo agro suburbano*. c *mihi dixit, se convenisse Scævolam, qui a te redibat*. d qui in utramque partem disputant.

1 *Q. Catulus cum C. Julio fratre*) Quorum, ut & aliorum, quorum hic obiter fit mentio, characterem describit Cicero in Bruto.

2 *Commotus Crassus*) Veritus nimirum, ut causa gravior aliqua eos repente, ac prima luce venire compulisset: & vero tum in rep. vehementer turbabatur ob senatorum & equitum dissensionem, de qua meminit initio libri superioris c. 3.

3 *Ludos*) Romanos, de quibus libro superiore.

dicere ajebat, bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam. Hoc ſi tu [a] cupidius factum exiſtimas, Cæſari attribues; ſi familiarius, utrique noſtrum. Nos quidem, niſi forte moleſti intervenimus, veniſſe delectat. * Tum Craſſus, Equidem, quæ- 4
cunque cauſa vos huc attuliſſet, lætarer, cum apud me viderem homines mihi cariſſimos, & amiciſſimos; ſed tamen (vere dicam) quævis mallem fuiſſet, quam iſta, quam dicis. Ego enim, (ut, quemadmodum ſentio, loquar) nunquam mihi minus, quam heſterno die, placui: magis adeo id [b] facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit; qui dum obſequor adoleſcentibus, me ſenem eſſe ſum oblitus; fecique id, quod ne adoleſcens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, diſputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, tranſactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum veniſtis. Tum Cæſar, Equidem, inquit, Craſſe, ita ſum cupidus te in illa longiore, ac [c] perpetua diſputatione audiendi, ut, ſi id mihi minus contingat, vel hoc ſim quotidiano tuo ſermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta plus quam ego apud te valere videantur; & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo [d] tuæ ſuavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te urgebo: neque committam, ut, dum vereare tu ne ſis ineptus, me eſſe [e] judices.

a *Curioſius*. b *benigniore quadam indulgentia*. c *non interrupta*. d *ut eadem comitate nobiſcum loqui non graveris*. e ineptum.

Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæſar, ex omnibus Latinis verbis hujus verbi [a] vim vel maximam ſemper putavi: quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, *quod non ſit aptus*: idque in ſermonis noſtri conſuetudine perlate patet. Nam qui aut, tempus quid poſtulet, non videt, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat, aut eorum, quibuſcum eſt, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut cuique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus eſt, is *ineptus* eſſe dicitur. Hoc vitio [b] cumulata eſt eruditiſſima illa Græcorum natio. Itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio impoſuerunt. [c] Ut enim quæras omnia, quomodo Græci *ineptum* appellent, [1] non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ ſunt innumerabiles, haud ſcio, an ulla ſit major, quam, ut illi ſolent, quocumque in loco, quoſcumque inter homines viſum eſt, de rebus aut difficillimis, aut non neceſſariis argutiſſime diſputare. Hoc nos ab iſtis adoleſcentibus facere, inviti & recuſantes, heri coacti ſumus. * Tum Catulus, [d] Ne Græci quidem, inquit, Craſſe, qui in civitatibus ſuis clari, & magni fuerunt, ſicuti tu es, noſque omnes

a *ſignificationem.* b *maxime laborat.* c *quamvis omnia eorum vocabula excutias.* d *Atqui non omnes Græci fuerunt ſimiles eorum, qui ſe offerunt nobis invitis, ut audiantur.*

1 *Non reperies*) Et vero fruſtra ſunt qui totam hujus verbi vim expreſſiſſe putant vocabulis ἀνάρμοστος, ἀπειρόκαλος, σκαιὸς, ἀπρεπὴς, &c. minus aberrat ἀνεπιτήδειος. eſt enim ἐπιτήδειος, *idoneus*, *commodus*, cui ſi jungatur α privativum, idem fere ſignificabit, quod apud Latinos *ineptus*.

mnes in nostra republica volumus esse, [1] horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt; nec tamen in otio sermones hujusmodi, disputationesque fugiebant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi ambulamus, & [2] palæstra, & tot locis [a] sessiones, gymnasiorum, & Græcarum disputationum memoriam quodammodo [b] commovent? aut importunum tempus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes [c] hi simus, ut sine his studiis [d] nullam vitam esse ducamus? Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis, & delectationis causa, non disputationis invenisse arbitror. Nam & sæculis multis ante gymnasia inventa sunt, quam in his philosophi garrire cœperunt; & hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia philosophi teneant, ta-

a *sedilia.* b *renovant.* c *ita comparati sumus.* d *insuavem, & acerbam.*

1 *Horum Græcorum*) Græci permulti Romæ philosophiam, & bonas artes docebant; sed, quia plerique ex iis omnes erant ostentatores, argutuli & inepti, fere contemnebantur.

2 *Palæstra*) Locus est patens & apertus ad exercitationes corporis, cursum, luctationem, &c. idoneus. Interdum philosophi, maxime in Græcia, in ejusmodi locis adolescentes docebant, ac disputationes habebant. Palæstra idem fere significat quod gymnasium; ἀπὸ τῆς πάλης, a luctatione, dicitur palæstra. Consule notas in superiorem librum c. 16.

men eorum auditores [1] diſcum audire, quam philoſophum, malunt; qui ſimul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus, & graviſſimis diſputantem philoſophum omnes [2] unctionis cauſa relinquunt: ita leviſſimam delectationem graviſſimæ, ut ipſi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis eſſe, aſſentior: verum otii fructus eſt, non contentio animi, ſed relaxa-
6 tio. * Sæpe ex ſocero meo audivi, cum is diceret, Socerum ſuum Lælium ſemper fere cum Scipione ſolitum [a] ruſticari, eoſque incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, cum rus ex urbe, tanquam e vinculis, evolaviſſent. Non audeo dicere de talibus viris, [b] ſed tamen ita ſolet narrare Scævola, [3] Conchas eos, & umbilicos ad [4] Cajetam, & ad [5] Laurentum legere conſueſſe, & ad omnem animi remiſſionem, ludumque deſcendere. Sic enim ſe res habet, ut quemadmodum volucres videmus procreationis, atque utilitatis ſuæ cauſa fingere, & conſtruere nidos, eaſdem autem, cum aliquid effe-

a *Ruri eſſe animi cauſa.* b quia videtur id eſſe indignum illorum gravitate.

1 *Diſcum*) Diſcus eſt moles ferri, vel plumbi, vel etiam lapidis, quam juvenes certatim ultra metam aliquam, & finem conſtitutum, alius alio longius, projicere conabantur. Quod ludi genus eleganter deſcripſit Homerus Odyſſeæ lib. VIII. Diſcum quam philoſophum audire malle, non ſine proverbii ſpecie dicitur de eo, qui ad ineptas voluptates propenſior eſt, quam ad utilia.

2 *Unctionis cauſa*) Non quidem ut diſcum jaculentur, ſed ut ea certamina obeant, in quibus uncti oleo corpora exercent.

3 *Conchas & umbilicos*) Concha eſt piſcium teſta, quales vacuæ ſunt multæ in litore maris. Umbilicus eſt lapillus rotundus, in umbilici humani morem factus.

4 *Cajetam*) Cajeta eſt portus Italiæ in Campania non procul a Neapoli. Hodie *Gajette*.

5 *Laurentum*) Sic legendum potius quam *Lucrinum*, cum edi-

fecerint, levandi laboris sui causa, passim ac libere solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi, gestiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura, atque labore. Itaque illud, quod ego in [1] causa Curiana Scævolæ dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si, inquam, Scævola, nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus, omnium testamenta tu scribes unus. Quid igitur? inquam; quando ages negotium publicum [a]? quando amicorum? quando tuum? [b] quando denique nihil ages? Tum illud addidi. Mihi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit; in qua permaneo, Catule, sententia; meque, cum huc veni, hoc ipsum nihil agere, & [c] plane cessare delectat. Nam, quod addidisti tertium, Vos eos esse, qui vitam insuavem sine his studiis putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut [2] C. Lucilius, homo doctus, & perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quam ipse [d]: [e] quo etiam scripsit, [3] *Persium non curo le-*

 ge-

a In senatu, in foro, in comitio? b *quandonam eris in otio*? c *delectat me ipsa vacatio ab omni opere & labore*. d intelligeret. e *quam in sententiam scripsit se non curare legere Persium, sed malle Lælium*.

tiones optimæ; tum Valerius Maximus lib. VIII. cap. 8. suadet. Est autem Laurentum urbs Latii ad mare Tyrrhenum, quæ hodie dicitur *S. Laurentii*.

1 *In causa Curiana*) In oratione, quam habui pro Curio, cujus causa exposita est libro superiore c. 39.

2 *C. Lucilius*) De quo in notis ad lib. II. Heren. c. 5.

3 *Persium*) Persius hic, de

gere; (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus) *Lælium Decimum volo*; quem cognovimus virum bonum & non illiteratum, [a] sed nihil ad Persium: sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos: malo enim non intelligi orationem meam,
7 quam reprehendi. * Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor [b] navasse operam, quod huc venerim: nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de tota eloquentia disserat, quemque jamdudum Cotta & Sulpicius exspectant? Ego vero, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius a vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, [c] quod ad fratrem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utroque respondeo. Sic faciemus: atque ista quidem conditione, [d] vel ut verbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit: & simul, [e] Præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam [f] neque domi imperaram, & [g] hic, apud quem eram futurus,

rus,

a *Sed nulla in re cum Persio comparandum*. b *non operam perdidisse*. c *se venturum ad Julium Cæsarem fratrem*, ut apud eum cœnaret, *promiserat*. d *ut hic manerem, quamvis me non invitares*. e *Sublata*. f *non jusseram mihi cœnam domi apparari*. g *Julius* frater meus, *apud quem eram cœnaturus, tam facile promisit, etiam me non consulto, neque rogato*, quid vellem, *se hic futurum*.

quo Lucilius loquitur, non est poeta ejusdem nominis, qui sub Nerone floruit, sed orator doctus, qui scripsit Gracchi tempore: de quo Cicero mentionem facit in Bruto, quem consule n. 99.

rus, ſine mea ſententia tam facile promiſit. Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt; & ille, Audite vero, audite, inquit; hominem enim audietis [1] de ſchola, atque a magiſtro, & Græcis literis eruditum. Et eo quidem loquar [a] confidentius, quod Catulus auditor acceſſit; cui non ſolum nos Latini ſermonis, ſed etiam Græci ipſi ſolent ſuæ linguæ ſubtilitatem, elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid eſt, ſive artificium, ſive ſtudium dicendi, [2] niſi acceſſit os, nullum poteſt eſſe; docebo vos, diſcipuli, id, quod ipſe non didici, quid de omni genere dicendi ſentiam. Hic poſteaquam arriſerunt, [b] Res mihi videtur eſſe, inquit, facultate præclara, arte mediocris. [3] Ars enim earum rerum eſt, quæ ſciuntur: [c] oratoris autem omnis actio opinionibus, non ſcientia continetur. Nam & [d] apud eos dicimus, qui neſciunt, & ea dicimus, quæ neſcimus ipſi: itaque & [e] illi alias aliud

 iiſdem

a *Audacius*. b *eloquentia mihi videtur habere parum artis, at vi quadam naturæ ac indole maxime effici*. c *cauſæ, in quibus agendis orator verſatur, in quibus nulla eſt certa cognitio, ſed opinio tantum probabilis*. d *dicimus apud imperitos*. e *imperiti, qui nos audiunt*.

1 *De ſchola*) Ironice dictum, ut & quæ conſequuntur. Audietis hominem, qui magiſtris numquam operam dedit.

2 *Niſi acceſſit os*) Os hoc loco confidentiam, audaciam & impudentiam quandam ſignificat. Oportet, inquit, me pene eſſe impudentem, qui velim docere quod ipſe nunquam didicerim: ſed quoniam oratores audaciam hanc in laude ponunt, neque orator eſſe bonus quiſquam poteſt, niſi ſit idem ore duriori, & paulo confidentior, aggrediar ſane ad dicendum, quid ſentiam de eloquentia.

3 *Ars enim*) Eloquentiam non eſſe proprie artem ſic probat Antonius. Ars, inquit, certiſſimis ac veriſſimis nititur principiis, & verſatur in iis rebus, quas certa ſcientia percipere.

iisdem de rebus & sentiunt, & judicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam uterque nostrum eadem de re alias aliud defendat, [a] cum plus uno verum esse non possit. Ut igitur in ejusmodi re, quæ [b] mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perveniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam [c], [d] si causam putatis esse, cur audiatis. *

8 Nos vero, & valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quod nulla mihi ostentatione videris esse usurus. [e] Exorsus es enim non gloriose [1] magis, ut tu putas, a veritate, quam a nescio qua dignitate. Ut igitur [f] [2] de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, Artem esse non

a *Cum simplex & unica quædam res sit veritas*, adeoque necesse sit falsum dicere, qui aut alteri, aut sibi ipsi pugnantia defendat. b *falsa opinione*. c ut dici potest. d *si vobis causa videtur* idonea. e *adhibuisti exordium non ostentationis plenum*, *ductum magis a veritate*, *ut tu quidem putas*, *quam ab ambitiosa quadam dignitate*, quam arti suæ conciliare plerique student. f *de ipsa eloquentia generatim sumpta*.

pere possumus; eloquentia autem versatur in causis in utramque partem probabilibus, & in iis rebus, in quibus quid certum, quid verum sit, deprehendi nullatenus potest. Nam contrarias causas tractant oratores, & alias aliud de iisdem rebus iidem sentiunt. Non est igitur proprie ars eloquentia.

1 *Magis, ut tu putas a veritate*) Antonius professus erat initio minimum artis eloquentiam habere. Juxta hanc suam opinionem, quam veram existimat, utitur exordio simplici, & quod ab artis fuco alienum est.

2 *De ipso genere*) Genus eloquentiæ est ars, vel facultas, vel scientia: est enim id illi commune cum artibus aliis & disciplinis. Negabat autem Antonius vel scientiam esse, vel artem.

non maximam; ſic illud affirmo, Præcepta poſſe quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & [a] ad excipiendas eorum voluntates. [b] Hujus rei ſcientiam ſi quis volet magnam quandam artem eſſe dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere, ac nulla ratione cauſas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter conſuetudinem aliquam callidius id faciant; non eſt dubium, quin, [1] ſi quis animadverterit, quid ſit, quare alii melius, quam alii dicant, id poſſint notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is, ſi non plane artem, at quaſi artem quandam invenerit. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro, atque in cauſis, ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, poſſem vobis exponere! Sed [c] de me videro: nunc hoc propono, quod mihi perſuaſi, Quamvis ars non ſit; tamen nihil eſſe perfecto oratore præclarius. Nam, ut uſum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera civitate dominatur, tanta oblectatio eſt in ipſa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus jucundius percipi poſſit. Qui enim cantus [d] moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri poteſt? quod carmen artificioſa verborum concluſione aptius? qui actor in imitanda, quam orator [e] in ſuſcipienda veritate jucundior? Quid

autem

a *Ad captandas quaſi ex inſidiis voluntates*. b *ſcientiam* tractandorum animorum, & bene dicendi. c *non refert nunc id poſſim necne*. d *Sententiarum verborumque dignitate gravis*. e *in tractandis veris cauſis*.

1 *Si quis animadverterit*) Hæc omnia deſumta ſunt ex Ariſtotelis Rhetor. lib. 1.

autem subtilius, quam acutæ, crebræque senten-
tiæ? Quid admirabilius, quam res splendore illu-
strata verborum? quid [a] plenius, quam omni re-
rum genere cumulata oratio? Neque enim ulla
non propria oratoris est res, quæ quidem ornate
9 dici, graviterque debeat. * Hujus est in dando
consilio de maximis rebus cum dignitate expli-
cata sententia; ejusdem & languentis populi in-
citatio, & effrænati moderatio. Eadem facultate
& fraus hominum ad perniciem, & integritas ad
salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ar-
dentius, quis a vitiis acrius revocare, quis vitu-
perare improbos asperius, quis laudare bonos or-
natius, quis cupiditatem vehementius frangere ac-
cusando potest? quis mœrorem levare mitius con-
solando? Historia vero, testis temporum, lux ve-
ritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia ve-
tustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immorta-
litati commendatur? Nam si qua est ars alia,
quæ verborum aut faciendorum, aut deligendo-
rum scientiam profiteatur; si quisquam dicitur,
nisi orator, formare orationem, eamque varia-
re, & distinguere quasi quibusdam verborum, sen-
tentiarumque insignibus; aut si via ulla, nisi ab
hac una arte, traditur, aut argumentorum, aut
sententiarum, aut denique descriptionis, atque
ordinis: [b] fateamur aut hoc, quod hæc ars pro-
fiteatur, alienum esse, aut cum aliqua alia arte
esse

a *perfectius*. b si qua ars alia præter artem oratoriam docet hæc omnia, *dicendum sane fuerit*, *aut hoc esse illi arti*, *quæ hoc doceat*, *alienum*, & aliunde sumtum, nempe ab arte oratoria, cujus hæc propria sunt; *aut certe hoc illi esse cum arte oratoria commune*.

esse commune. [a] Sed si in hac una est ea ratio, atque doctrina; non si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est hujus unius proprium: sed ut orator de iis rebus, quæ cæterarum artium sunt, si modo eas cognorit, (ut heri Crassus dicebat) optime potest dicere: sic cæterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. [b] Neque enim, si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam id, quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: [c] in qua quia vis magna est in hominum ingeniis, eo multi, etiam sine doctrina, aliquid omnium generum, atque artium consequuntur: sed [d] quid cujusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cum videris, quid quæque doceant; tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut cæteri, si diserti sint, [e] aliquid ab hoc habeant: hic nisi

a *Si ars oratoria una docet modum componendæ atque illustrandæ orationis, non idcirco minus hoc erit illius unius proprium, quod alii aliarum artium periti bene, & ornate locuti sunt.* b *Si agricola quispiam de sua arte ornate loquatur, non idcirco putandum est agriculturam esse ipsam artem bene dicendi: vel si pictor*, &c. c *in qua* eloquentia *multi omnium generum & artium homines aliquid consequuntur*, & aliquid dicendo possunt, *eam ob causam, quia vis magna est in hominum ingeniis; ut sine cognitione* præceptorum eloquentiæ *de suis tamen artibus eloquenter, & ornate dicant.* d *quæ sit artis cujusque materia propria, ex eo quod quæque doceat, videri potest: itaque cum ars oratoria doceat hoc unum recte dicere, hoc illius unius proprium est, non aliarum.* e *aliquid ab oratore sumant: orator vero nisi ab arte sua, & quasi penu domestico copiam & regulas bene dicendi sumat, eas non possit aliunde mutuari.*

nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit. * Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamen, mihique ignosces. *Non enim possunt, quin exclamem*, [1] ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris cum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissime: quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro: tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum, diserte dicere; idque si quis in alia arte faciat, eum assumto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, [a] hominemque reddidit. Nam hesterno sermone unius [b] *cujusdam operis*, ut ait [2] Cæcilius,

a *Humaniorem effecit*. b *operarium quemdam, & mercenarium faciebat oratorem, qui opus faceret, non secus ac remiges, & bajuli faciunt*.

1 *Ut ait ille in Trinummo*) Ut ait servus in comœdia Plauti, quæ Trinummus inscribitur, Actu III. Scena II. Stasimus servus ad verba Lysitelis adolescentis hunc in modum exclamat:

Non enim possum quin exclamem:
Euge! euge! Lysiteles, πάλιν
Facile palmam habes, hic victus: vicit tua comœdia.

2 *Cæcilius*) Natione Insuber Gallus, professione comicus poeta; quod servus fuisset, servile nomen habuit Statius, ut notat Gellius lib. IV. cap. 20. Vixit Romæ, & comœdiæ princeps habitus est ætate sua. Eum licet dicat Cicero malum Latinitatis auctorem, tamen ei primas inter comicos tribuit Volcatius Sedigitus, quod refert Gellius lib. XV. cap. 24. Ipse Tullius lib. de opt. gen. Orat. n. 2. videtur ipsi primum inter comicos locum dare. Sane apud Nonium in verbo *poscere* Varro principatum in argumentis Cæcilio dedit. *In argumentis Cæcilius poscit palmam*,

lius, *remigem aliquem, aut bajulum*, nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, [a] Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos a te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, [b] quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum vos, Catule, & Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit; Duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur; unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendane esset eloquentia; expetendine honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re & definita quæreretur; cujusmodi sunt quæ in foro, atque in civium causis, disceptationibusque versantur. [1] Ea mihi videntur aut in lite ordinanda,

a *volebam scilicet heri te refellere, ut a te Scævolam, Cottamque abducerem*: (id joco dictum) *nunc dicam quod sentio*. b *quoniam agimus præcipue de illa parte artis oratoriæ, quæ in foro judiciisque versatur*.

mam, in ἤθεσι Terentius, in sermonibus Plautus. Claruit Cæcilius anno U. C. DLXXVII. ante Christum CLXXVII.

1 *Ea mihi videntur*) Antonius quæstiones, sive materiam oratori propositam revocat ad deliberationes, & ad ju-

da, aut in consilio dando esse posita. Nam illud tertium, quod & a Crasso tactum est, &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustravit, adjunxit, etiamsi opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus,
11 an laudationes? id enim video poni genus tertium. * Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia, mater vestra, laudata, [1] cui primum mulieri hunc honorem in nostra civitate tributum puto: sed non omnia, quæcunque loquimur, mihi videntur ad artem, & ad præcepta esse revocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare; neque illa [a] elementa desiderare, quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? [b] Positis enim iis rebus,

a *Præcepta rudia &* trita, quæ ad laudationes pertinent. b *si enim statuamus res duplicis generis spectandas esse, alias quæ natura vel fortuna dentur hominibus, alias quas sibi homines comparare possunt, ut Crassus dixit*, &c.

dicia, quia hæc plerumque ab eo tractantur; & si quando versetur in exornativo genere, vel ad defensionem, vel ad suasionem laudatio; vituperatio ad accusationem, aut dissuasionem referri facile potest: v. g. in oratione pro Lege Manilia in laudes Pompeii Tullius excurrit, ut suadeat eum deligendum imperatorem contra Mitridatem: secunda Philippica invehitur in Antonium, ut tanquam hostis reip. condemnetur, quod spectat ad genus judiciale.

1 *Cui primum mulieri*) Popilia si matronarum prima publice post mortem laudata est, erravit Plutarchus in vita Camilli, qui diu ante Popiliam funebris orationis honorem matronis concessum refert, propterea quod ornamenta sua ad persolvendum Apollini votum contulissent: nisi forte tanto post

rebus, quas Craſſus in illius orationis ſuæ, quam [1] contra collegam cenſor habuit, principio dixit, *Quæ natura, aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus ſe vinci poſſe animo æquo pati; quæ ipſi ſibi homines parare poſſent, in iis rebus ſe pati vinci non poſſe*; qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda ſibi eſſe fortunæ bona. Ea ſunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, cæterarumque rerum, quæ ſunt aut corporis, aut extraneæ; ſi habuerit, bene his uſum; ſi non habuerit, ſapienter caruiſſe; ſi amiſerit, moderate tuliſſe. Deinde quid ſapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid juſte, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ ſint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam; & qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium [a] genus, [b] quoniam ineſt in ratione rerum? non enim, ſi eſt facilius, eo de numero quoque eſt excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, [c] quæ cadunt aliquando in ora-

a Nempe exornativum. b *quoniam eſt in ordine trium dicendi generum*. c *quæ ab oratore dici & tractari poſſunt aliquando, de iis nolo ita dicere, quaſi ſine oratoriis præceptis tractari non poſſint*.

poſt id ſenatuſconſultum tempore nulla ſit laudata; quod vix credibile eſt. *Strebæus*.

1 *Contra collegam*) Cn. Domitium Ahenobarbum, Neronis Imperatoris atavum, de quo dicebatur non eſſe mirandum, quod barbam haberet aheneam, cui os ferreum, & cor plumbeum eſſet. Cenſor fuit anno U. C. DCLXII. ante Chriſtum XCII. Cum L. Craſſo graves exercuit inimicitias. Vide Plinium lib. XVII. cap. 1. & Valerium Maximum lib. IX. cap. 1.

oratorem, quamvis exigua ſint, ea ſic tractare, quaſi nihil poſſit dici ſine præceptis ſuis. Nam & teſtimonium [a] ſæpe dicendum eſt, ac nonnunquam etiam accuratius; ut mihi neceſſe fuit in [1] Sex. Titium, ſeditioſum civem, & turbulentum. Explicavi in eo teſtimonio dicendo omnia conſilia conſulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro republica reſtitiſſem; quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, expoſui: diu retentus ſum, multa audivi [b], multa reſpondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de teſtimoniis dicendis, quaſi in arte tradere? Nihil ſa-
12 ne, inquit Catulus, neceſſe eſt. * Quid ſi (quod ſæpe ſummis viris accidit) [2] mandata ſint exponenda, aut in ſenatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a ſenatu? num quia genere orationis in hujuſmodi cauſis accuratiore eſt utendum, idcirco pars etiam hæc cauſarum numeranda videtur, aut propriis præceptis inſtruenda? Minime vero, inquit Catulus: non enim deerit homini diſerto in ejuſmodi rebus facultas, ex cæteris rebus, & cauſis comparata. Ergo item, inquit, illa, quæ ſæpe diſerte agenda ſunt, & quæ ego paulo ante, (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris eſſe, neque habent ſuum

locum

a *Ab oratore confirmandum, vel infirmandum*. b ab accuſatore.

1 *Sex. Titium*) Hic tribunus plebis fuit anno U. C. Dclv. ante Chriſtum Xcix. cum agraria lege lata plebem ſibi vellet demereri, conſulem Antonium, qui hic loquitur, acrem habuit adverſarium. *Julius Obſequens*.

2 *Mandata ſint exponenda*) Ut fit in legationibus, in quibus obeundis plurimum ingenii & eloquentiæ requiritur.

locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minus diserte, quam quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: [a] sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, assentio. Age vero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? [b] Si, ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si, ut nostri, nihil opus est oratore: satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci quoque sic initio scriptitarunt, [1] ut noster Cato, [2] ut Pictor, ut [3] Piso. Erat enim historia nihil aliud,

L nisi

a *Non debet ars oratoria istis rebus propria præcepta ponere*, siquidem sufficiunt communia. b *si ita scribatur historia, uti eam scripsere Græci, summum oratorem desiderat*, est enim ab illis ornate scripta.

1 *Ut noster Cato*) De quo Cicero fuse in Bruto.

2 *Ut Pictor*) Fabii, clarissima gens, teste Plinio lib. xxxv. cap. 4. Pictorum nomen ex eo traxerunt, quod princeps ejus cognominis ipse ædem Salutis pinxit anno U. C. Ccccl. ante Christum Ccciv. Ex Fabiis Pictoribus alius ædem Salutis pinxit, alius consulatum gessit cum Ogulnio, alius jurisconsultus, alius, de quo jam agimus, historicus fuit, si Livio credimus, *scriptorum antiquissimus*, cui prænomen erat Quinctus, ut ex Appiano recte colligit Vossius. In Romanos plus æquo propensus, in describendo bello Punico Carthaginiensium gloriam sæpe deterit. In quo reprehenditur a Polybio. Floruit anno U. C. Dxxx. ante Christum Ccxxiv.

3 *Piso*) L. Piso *vir tanta virtute atque integritate fuit*, teste Tullio, *ut etiam illis optimis temporibus, cum hominem invenire nequam neminem posses, solus tamen frugi nominaretur*. Consul fuit anno Dcxxi. ante Christum Cxxxiii. Orationes reliquit, & annales, ut quidem refert Cicero, sane exiliter scriptos, quos tamen simplicissima fuisse suavitate Gellius tradit lib. xi. cap. 14.

nisi [1] annalium confectio: cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad [2] P. Mucium, pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, efferebatque [a] in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi; ii qui etiam nunc Annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos [3] Pherecydes, [4] Hella-

a *In librum, in tabulam, ut ex ea populus posset historiam cognoscere, quæ tabulæ appellantur etiam nunc annales maximi.*

1 *Annalium confectio*) Sempronius Asellio apud Gellium lib. v. cap. 18. hoc statuit annales inter & historiam discrimen, quod annales tantummodo quid factum, quoque anno gestum sit aliquid exponant: historia vero non modo quid factum sit demonstret, verum etiam & rerum causas, & hominum consilia explicet.

2 *P. Mucium*) Non eum, quo præceptore usus est in jure civili Cicero, nam is est Q. Mucius & ipse pontifex maximus; sed hujus patrem P. Mucium, qui consul fuit anno U. C. DCXXI. ante Christum CXXXIII.

3 *Pherecydes*) Atheniensis historicus, alius a Pherecyde Scyrio antiquiore, physico, & theologo, historiam primus oratione numeris soluta scripsit Darii, Hystaspis filii, temporibus, adeoque floruit circa Olympiad. LXVIII. annis ante Christum DVIII. Eusebium & Suidam, qui duos agnoscant Pherecydas historicos, graviter errare observavit Scaliger, & recte probat Vossius lib. IV. de historicis Græcis cap. 4.

4 *Hellanicus*) Hellanici duo sunt, alter Mitylenæus, sive Lesbius scripsit de antiquissimis gentium principibus, & alia quam plurima: Herodotum annis duodecim præcessit, ut ex Pamphila refert Gellius lib. XV. cap. XXIII. adeoque natus est anno I. Olympiadis LXXI. ante Christum CCCCXCVI. nec nisi octoginta quinque post annis obiit, ut testatur Lucianus in Macrobiis. Alter Milesius fuit. De utroque suo more Vossius erudite disserit.

lanicus, [1] Acusilas fuit, aliique permulti; talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio, ([a] modo enim huc ista sunt importata) &, dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse, brevitatem. [b] Paululum se erexit, & addidit historiæ majorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, [2] Antipater: cæteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. * Est, inquit Catulus, ut dicis: sed i- 13
ste ipse Cælius neque distinxit historiam varietate locorum, neque verborum collocatione, & tractu orationis leni, & æquabili perpolivit illud opus; sed ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, superiores. Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in caussis, atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti a caussis forensi-

 bus,

a *Non ita pridem hæc orationis ornamenta a Græcis didicimus.*
b *historiam velut jacentem humi extulit, & oratione grandiori scripsit.*

1 *Acusilas*) Argivus historicus quæ vincta numeris oratione Hesiodus, eadem soluta scripsit; aut potius hujus carmina pedestrem in sermonem transtulit, & tanquam sua edidit, ut docet Clemens Alexandrinus lib. VI. Stromatum. Paulo ante Persarum in Græcos expeditionem, hoc est Olympiade circiter LXXII. annis ante Christum DXXX. vixisse tradit Josephus lib. I. contra Apionem.

2 *Antipater*) L. Cælius Antipater belli Punici historiam edidit, ut ait Tullius in Oratore, & L. Crassi, qui in his dialogis primas tenet, magister fuit, ut idem refert in Bruto, quem consule ad c. 22.

bus, cum ad cæteras res illuſtres, tum ad ſcribendam hiſtoriam maxime ſe applicaverunt. Namque & [1] Herodotum illum, [a] qui princeps genus hoc ornavit, in cauſis nihil omnino verſatum eſſe accepimus: atqui tanta eſt eloquentia, ut me quidem, quantum ego Græce ſcripta intelligere poſſum, magnopere delectet. Et poſt illum [2] Thucydides omnes dicendi artificio, mea ſententia, facile vicit: qui ita creber eſt rerum frequentia, ut verborum prope numerum ſententiarum numero conſequatur; ita porro verbis aptus, & preſſus, ut neſcias, utrum res oratione, an verba ſententiis illuſtrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam eſt in republica verſatus, e numero accepimus eorum, qui cauſas dictitarunt: & hos libros tum ſcripſiſſe dicitur, cum a republica remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere ſolitum eſt, in exſilium pulſus eſſet. Hunc conſecutus eſt Syracuſius [3] Philiſtus, qui cum Dionyſii tyranni fami-

a *qui primus hiſtoriam ornate ſcripſit.*

1 *Herodotum*) Herodotus patria Halicarnaſſeus, ut ipſe teſtatur, Thurius deinde appellatus, quod, ut ait Strabo, ſocium ſe deducendæ in Thurios coloniæ præbuiſſet, Hiſtoriæ pater floruit Olympiade LXXXIV. annis ante Chriſtum CCCCXLIV.

2 *Thucydides*) Is fuit Olori filius, qui ad bellum Peloponneſiacum ſcribendum excitatus eſt, cum Herodotum libros ſuos recitantem audiſſet. Claruit Olympiade LXXXVII. annis ante Chriſtum CCCCXXX. *Denſus*, inquit Quintilianus lib. X. cap. I. *& brevis, & ſemper inſtans ſibi Thucydides; dulcis, & candidus, & fuſus Herodotus: ille concitatis, hic remiſſis affectibus melior: ille concionibus, hic ſermonibus: ille vi, hic voluptate.* Eum tamen interdum tam obſcurum eſſe, ut vix intelligatur, Cicero fatetur in Bruto.

3 *Philiſtus*) Patria Syracuſius, *pene puſillus Thucydides* a Cicerone lib. II. epiſt. 12. ad Q. fratrem appellatus: quia, ut notat Fabius lib. X. cap. I. erat *imitator Thucydidis, & ut multo in-*

fâmiliariſſimus eſſet, otium ſuum conſumſit in hiſtoria ſcribenda, maximeque Thucydidem eſt, ſicut mihi videtur, imitatus. Poſtea vero, quaſi ex clariſſima [a] rhetoris officina, duo præſtantes ingenio, [1] Theopompus, & [2] Ephorus, ab Iſocrate magiſtro impulſi, ſe ad hiſtoriam contulerunt; cauſas omnino nunquam attigerunt. * Denique etiam a philoſophia profectus 14
princeps [3] Xenophon, [b] Socraticus ille; poſt [c] ab Ariſtotele [4] Calliſthenes, comes Alexandri, ſcripſit hiſtoriam: & hic quidem rhetorico pe-

a *E ſchola Iſocratis.* b *Diſcipulas Socratis.* c *diſcipulus Ariſtotelis.*

infirmior, ita aliquatenus lucidior. Obiit Olympiade CVI. annis ante Chriſtum CCCLVI. Cum pro Dionyſio juniore in prælio navali pugnaret, victus violentas ſibi manus intulit, ut narrat Diodorus Siculus.

1 *Theopompus*) Chius, clariſſimus, Dionyſio Halicarnaſſeo teſte, omnium Iſocratis diſcipulorum. Auctor eſt Suidas eum hiſtoriarum Herodoti epitomen ſcripſiſſe. Refert Joſephus, Theopompum, cum vellet ex ſacris codicibus quædam in ſuas hiſtorias transferre, mente turbatum fuiſſe; cumque in ſomno didiciſſet id accidiſſe, quod evulgare divina tentaſſet, ab incepto deſtitiſſe, priſtinæque ſanitati eſſe reſtitutum. Vixit annis ante Chriſtum circiter CCCLX.

2 *Ephorus*) Patria Cumæus, quem dicit Seneca ſæpe decipi, ſæpe decipere. Memoriæ prodidit Diodorus Siculus, eum res a Græcis & Barbaris ab Heraclidarum reditu pene per DCCL. annos geſtas, & in triginta volumina diſtributas ſcripſiſſe. Diſcipulus Iſocratis fuit, ac floruit Olympiade CIX. annis ante Chriſtum CCCXLIV.

3 *Xenophon*) Athenienſis, Socratis primum auditor, tum dux in bello; præclare factis ita ſummi imperatoris famam adeptus eſt, ut privatis ſubinde ſtudiis eloquentiæ palmam multis præripuerit. Refert Suidas datum ei nomen Atticæ Muſæ, vel apis Atticæ, quod, ut ait Tullius, ejus oratio ſit melle dulcior. Maxime floruit, teſte Laertio, Olympiadis XCIV. anno IV. nempe ante Chriſtum CCCCI. Nonagenario major apud Corinthum obiit, anno I. Olympiadis CV. ante Chriſtum CCCLX.

4 *Calliſthenes*) Olynthius, Ariſtotelis non modo diſcipulus, verum etiam conſobrinus, ut narrat Laertius, tantæ fuit arrogantiæ, ut ſcripta ſua factis

ne more; ille autem ſuperior leniore quodam ſono eſt uſus, & qui illum impetum oratoris non habeat; vehemens fortaſſe minus, ſed aliquanto tamen eſt, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium [1] Timæus, quantum autem judicare poſſum, longe eruditiſſimus, & rerum copia, & ſententiarum varietate abundantiſſimus, & ipſa compoſitione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribendum attulit, ſed nullum uſum forenſem. Hæc cum ille dixiſſet, Quid eſt, inquit, Catule, Cæſar? ubi ſunt, qui Antonium Græce negant ſcire? quot hiſtoricos nominavit? quam ſcienter? [a] quam proprie de unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari de-

a *quam eleganter dixit quæ propria cujuſque virtus in ſcribendo foret?*

Alexandri Magni ſuperiora eſſe prædicaret. Odioſus Alexandro, quod divinos ipſi decerni honores diſſuaſiſſet, minimeque aulæ & aſſentantium accommodatus ingenio, initæ in caput regis conjurationis falſo ſuſpectus, ante tortus interiit Olympiadis CXIII. anno II. ante Chriſtum CCCXXVII. *Nullius cædes*, inquit Curtius lib. VIII. *majorem apud Græcos Alexandro excitavit invidiam, quam quod præditum optimis moribus artibuſque, a quo revocatus ad vitam erat, cum interfecto Clyto mori perſeveraret, non tantum occiderit, ſed etiam torſerit, indicta quidem cauſa*. Arrianus, Plutarchus, &c.

1 *Timæus*) Tauromenii in Sicilia natus, trecentis circiter ante Chriſti ortum annis floruit, regnante Agathocle, cui ob indictum exſilium ulciſcendi ſtudio fuit præter modum infenſus, adeo ut in hujus principis rebus nullam, auctore Suida, fidem mereatur. Varia fuit de ipſo veterum ſententia: hic eximie laudatur a Cicerone. Eum alii cenſent nullo delectu quidlibet in ſuas hiſtorias inferſiſſe, Heſychiuſque & Suidas eum γραοσυλλέκτριαν, *anum collectricem*, appellatum fuiſſe referunt. Longinus libro περὶ ὕψους Timæum dicit ſæpe frigidum, & ad puerilia delabi. Ait Diodorus Siculus, propter intempeſtivas reprehenſiones nuncupatum eſſe ἐπιτίμαιον, id eſt, re-

desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum [a] aucupans horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor: aliquid tamen: ut cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer: sic, cum istos libros [b] [1] ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum [c] cantu quasi colorari. [d] Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt a vulgo intelligi. In philosophos vestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt fere inscripti de rebus notis, & illustribus, de virtute, de justitia, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino, [2] quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita

a *Quærens*. b *in villa mea, quæ est prope Misenum*. c *illorum oratione suavi*. d *sed ne me literarum Græcarum putetis esse peritiorem*, quam sim.

reprehensorem. Annos XCVI. vixit, teste Luciano in Macrobiis.

1 *Misenum*) Misenus mons Campaniæ: Vulgo *Miseno*. Misenum oppidum vocant Josephus & Orosius: a Miseno, qui Æneam in Italiam secutus erat, nomen accepit. *Virgilius Æneid. lib.* VI.

2 *Quasi alia quadam lingua*.) Poetarum enim sermo ab oratione numeris soluta remotior est; maxime Græcorum, qui dialectos suas amant, verbis inusitatis gaudent, &c.

ita loquuntur, ut videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. [a] * Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? [b] haud scio, an flumine orationis, & varietate maximum. Neque tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis: sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, [1] primam esse historiæ legem, Ne quid falsi dicere audeat? deinde [c] [2] Ne quid veri non audeat? Ne qua suspicio [d] gratiæ sit in scribendo? Ne qua simultatis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa [e] autem exædificatio posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio [3] ordinem temporum desiderat, regionum de-

a unde digressus sum; nempe ajo nulla esse præcepta in rhetoricis propria historiæ. b *fortasse copia & dignitate orationis maximum.* c *ne quid, quod verum sit, non audeat dicere.* d *Propensionis* erga partem alteram. e *structura historiæ.*

1 *Primam esse historiæ legem*) Perstringit hic historiæ leges, quarum prima est veritas, quæ vel visu, vel ex multorum simili relatione exploratur. Adversus hanc legem graviter peccarunt Herodotus, Theopompus, & alii præcipue Græci, quorum in historiis plerumque reperitur similis poeticæ licentia. Ut nemo miretur Juvenalem scripsisse Satyra 1.

--- *Et quidquid Græcia mendax*
Audet in historia.

2 *Ne quid veri non audeat*) Veritati dicendi libertatem adjungat historicus: ab omni affectu liber nec inimicorum virtutes, nec amicorum vitia supprimat: quod in Thucydide, ac Polybio probatur. Id eleganter in libello de scribenda historia exponit Lucianus. *Talis igitur mihi sit historicus; metus expers, muneribus incorruptus, liber, in dicendo libertatis, & veritatis amicus: &, ut Comicus ille ait, ficus ficus, ligonem ligonem appellet: non odio, neque amicitiæ quicquam tribuens, non parcens, aut miserescens, aut erubescens, aut exorabilis: æquus judex, benevolus omnibus, eo usque ut ne alteri tribuat plus quam par est; hospes in libris ac peregrinus, sui juris, nullius imperio subditus, non quid huic vel illi placiturum sit cogitans, sed quid actum sit exponens.*

3 *Ordinem temporum*) Historiæ peritus scriptor & chronologiam adjungat, qua res suis con-

descriptionem: vult etiam, quoniam [1] in rebus magnis, memoriaque dignis consilia primum, deinde acta, postea eventus exspectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo; & cum de eventu dicatur, [a] ut causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis; hominumque ipsorum non solum res gestæ, sed etiam, qui fama, ac nomine excellant, de cujusque vita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis, [b] fusum, atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis, persequendum est. Harum tot, tantarumque rerum videtisne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissime; sed locum suum [c] in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum. [d] Atque in hoc genere illa quoque est infinita silva, quod

a *ut explicentur causæ, cur res facta sit, alias casu & fortuito, alias sapienter, aut temere.* b *numerosum, & cohærens.* c *in libris rhetorum, qui artem oratoriam tradunt.* d *in iis rebus, de quibus nulla præcepta tradita sunt, numerantur quæstiones duæ: altera definita, & personis rebusque circumscripta: altera infinita: quæ duæ quæstiones infinitam rerum sylvam & copiam complectuntur.*

consignentur temporibus, & geographiam, qua describatur qua quidque regione gestum sit.

1 *In magnis rebus*) Vix quicquam in historico vitiosius est, quam si rebus maximis leviter tactis minuta quæque persequatur; non aliter, inquit Lucianus, ac si quis Jovis Olympici majestatem nec videat, nec laudet, neque ignaris explicet: sed subsellii rectitudinem, & crepidæ concinnitatem admiretur, & studiosius exponat.

quod oratori plerique, (ut etiam Craſſus oſtendit) duo genera ad dicendum dederunt: Unum de certa, definitaque cauſa, quales ſunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus verſantur. addat, ſi quis volet, etiam laudationis: Alterum, quod appellant omnes fere ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tempore, & ſine perſona, quæſtionem. Hoc quid, & quantum ſit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. [1] Si enim eſt oratoris, quæcunque res infinite poſita ſit, de ea poſſe dicere, dicendum erit ei, quanta ſit [2] ſolis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuum, non ſolum de iis controverſiis, quæ temporibus, & perſonis notæ ſunt, hoc eſt, de omnibus forenſibus, ſed etiam de generum infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis,
16 quod ſit exceptum. * Sed ſi illam quoque partem quæſtionum oratori volumus adjungere vagam, & liberam, & late patentem, ut de rebus bonis, aut malis; expetendis, aut fugiendis; honeſtis, aut turpibus; utilibus, aut inutilibus; de virtute, de juſtitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia,

1 *Si enim eſt oratoris*, &c.) In infinita cauſa verſari non poſſe oratorem probat inductione plurimarum artium, quæ infinitas continent quæſtiones ab uſu oratorio remotiſſimas. Aſtrologia ſolis magnitudinem, geometria terræ figuram inveſtigat, aliud aliæ artes inquirunt; quorum pleraque oratorie, hoc eſt, fuſe & ornate tractari non poſſunt.

2 *Solis magnitudo*) Quanta ſit ſolis magnitudo, quæ figura terræ, diximus in notis ad librum 1. de Inventione num. 81

citia, de fide, de officio, de cæteris virtutibus, contrariisque vitiis dicendum oratori putemus; itemque de republica, de imperio, de re militari,[a] de disciplina civitatis, de hominum moribus: [b] assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum civium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto; si minus ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat, at certe, ut in causa prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter & splendide, sine ulla serie disputationum, & sine jejuna concertatione verborum. Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot, tantarumque rerum nulla a me præcepta ponentur, sic statuo; ut in cæteris artibus cum tradita sunt cujusque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse est: ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cujusvis vel formæ, vel ætatis, etiamsi non didicerit, pingere; [c] neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: neque est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, a doctore tradan-

a *De arte politica*. b *demus* oratorem *disserere* de hominum moribus, *non fuse & implicate, ut philosophi, sed obiter & quadantenus* pro sua facultate. c *Neque timendum est*.

dantur; ſed qui primarum, & certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua non incommode [a] perſequuntur. Similiter arbitror, in hac ſive ratione, ſive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus ſit, ut eorum mentes, [b] qui aut de rep. aut de ipſius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium movere poſſit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quam [1] Polycletum illum, cum [2] Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamſi hæc nunquam ſeparatim facere didiciſſet.
17 * Tum Catulus, Præclare mihi videris, Antoni, poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futurus; quid etiam ſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumeret. Deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera cauſarum, cætera innumerabilia exercitationi, & [c] ſimilitudini reliquiſti. Sed [d] videto, ne in iſtis duo-

a *percipiunt*. b *qui judices ſunt, quorum eſt aliquid ſtatuere de iis rebus de quibus audiunt*. c *Reliquiſti cognoſcenda ex aliorum quæ didicerit ſimilitudine*. d *cave ne iſta duo genera*, judiciale ſcilicet, & deliberativum, quæ tantum aſſignas oratori, *ſint velut hydra in Herculea ſtatua, & pellis leonis, qua Hercules tegitur*, hoc eſt, ſint opera leviora & faciliora: *illa autem quæ præceptis non indigere dicis; ſint Hercules*, hoc eſt, opera majora & difficiliora.

1 *Polycletum*) Sicyonium Statuarium inſignem, celebrem Olympiade LXXXVII. annis ante Chriſtum plus minus CCCCXXX.

2 *Herculem*) Jovis ex Alcmena filium, qui poſt purgatum monſtris orbem, deorum in numerum, ut fingunt poetæ, a Jove relatus eſt. Inter alia fortitudinis portenta non poſtrema ſunt illa duo, quæ hic obiter indicantur; horrendum leonem in Nemea ſylva occidit, detractamque pellem geſtavit pro inſigni: hydram colubris & capitibus pullulantem ferro & face in Lerna palu-

duobus generibus hydra tibi ſit, & pellis; Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de univerſis generibus rerum, quam de ſingulorum cauſis, ac multo etiam majus de natura deorum, quam de hominum litibus, dicere. Non eſt ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule,[a] non tam doctus, quam (id quod eſt majus) expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium litterarum, & politioris humanitatis experti: in cauſarum contentionibus magnum eſt quoddam opus, atque haud ſciam, an de humanis operibus longe maximum; in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu, & victoria judicatur; ubi adeſt armatus adverſarius, qui ſit & feriendus, & repellendus; ubi ſæpe [b] is, qui rei dominus futurus eſt, alienus, atque iratus, aut etiam amicus adverſario, & inimicus tibi eſt; cum aut docendus is eſt, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad cauſam oratione moderandus; in quo ſæpe benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum; qui tanquam [1] machinatione aliqua, tum ad ſeveritatem, tum

a *dicam id quod non tam ſtudio quam experientia didici*. b *is qui de tota controverſia pro arbitrio ſtatuet, eſt animo infenſo*.

lude oppreſſit. Cum anno ætatis LII, ut ſcribit Euſebius, morbo peſtilenti afflatus, ſeſe in rogum ardentem doloris impatiens immiſiſſet, magnum dedit Poetarum fabulis argumentum. Ejus mortem referunt ad annum ante Chriſtum MCCXXXVII.

1 *Machinatione*) Ut tormentis machiniſque bellicis quatiuntur

tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus [1] si quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam [2] Phidias, [3] Minervæ signum efficere possit; non sane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora il-
18 la opera facere discat, laborabit. * Tum Catulus, Quo ista majora, ac mirabiliora fecisti, eo me major exspectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusve præceptis ea tanta vis comparetur; non quo mea quidem jam intersit, (neque enim ætas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus judicum vi quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cum ipse nunquam so-

untur muri, capiuntur arces: sic affectibus commotis animi expugnantur.

1 *Si quis*, &c.) Hujus loci sententia est: Quemadmodum artifex, si quod est præcipuum ac difficillimum, possit efficere, & statuam veluti ponere, de statuæ ornamentis, ac levioribus operibus non laborabit: ita orator, si quod in arte sua maximum est, assecutus fuerit, reliqua facile comprehendet.

2 *Phidias*) Celebris ebore sculpendo statuarius, præter Jovem Olympium, quem nemo æmulatur, inquit Plinius lib. XXXIV. cap. 8. fecit & ex ebore Minervam. Floruit Olympiade LXXXIII. ante Christum annis CDXLVIII.

3 *Minervæ*) Sive Palladis, quæ artium Dea Græce dicitur Ἀθηνᾶ.

forum, nunquam ullum judicium adſpexerit; ut Peripateticus ille dicitur [1] Phormio, cum [2] Hannibal Carthagine expulſus, [3] Epheſum ad [4] Antiochum veniſſet exſul, [a] proque eo, quod ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, ut eum, quem dixi, ſi vellet, audiret; cumque [b] ſe non nolle dixiſſet, locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cum cæteri, qui illum audierant, vehementer eſſent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipſe de illo philoſopho judicaret. Hic [c] Pœnus, non optime Græce, ſed tamen libere reſpondiſſe fertur, Multos ſe deliros ſenes ſæpe vidiſſe; ſed qui magis, quam Phormio, deliraret, vidiſſe neminem. Neque mehercule injuria: quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano, omnium gentium victore, certaſſet, Græcum hominem, qui nunquam hoſtem, nunquam caſtra vidiſſet, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigiſſet, præcepta de re militari da-

a *Et quia ille* Phormio *magna erat eruditionis gloria, invitatus eſſet* Hannibal. b *dixiſſet ſe libenter auditurum*. c Hannibal Carthaginienſis.

1 *Phormio*) Peripateticus ille philoſophus, qui ſe deridendum obtulit Hannibali, vixit Olymp. cxlv. annis ante Chriſtum cc.

2 *Hannibal*) Conſule notas in lib. III. ad Heren. n. 2.

3 *Epheſum*) Quæ urbs eſt Joniæ in Aſia minore: etiamnum appellatur *Epheſe*.

4 *Antiochum*) Syriæ regem, qui motus ab Hannibale, Romanis bellum intulit anno U. C. DLXII. ante Chriſtum CXCII. ac triennio poſt a L. Cornelio Scipione conſule, ejuſque fratre legato P. Cornelio Scipione Africano ingenti ſtrage profligatus, pacem iniquis conditionibus redemit. *Livius*, &c.

dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur: quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros: sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut Hannibalem, sed
19 pueros, aut adolescentulos docere conantur. * Erras, Catule, inquit Antonius; nam egomet [a] in multos jam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrum quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt; facile omnes perpetior, & perfero. Nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat; aut efficiunt, ut me non didicisse minus pœniteat. Dimitto autem eos non tam contumeliose, quam philosophum illum Hannibal, & [b] eo fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina, quantum ego judicare possum, perridicula. Dividunt enim [c] totam rem in duas partes, in causæ controversiam, & in quæstionis. Causam appellant, [d] rem positam in disceptatione rerum, & controversia: Quæstionem autem, [e] rem positam in infinita dubitatione. De causa præcepta dant: de altera parte dicendi mirum silentium est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere ac pronuntiare: [f] rem sane non reconditam. Quis enim hoc non

sua

a *In multis similes isti Phormioni.* b *ob hanc meam humanitatem mihi sunt molestiores.* c *materiam omnem rhetoricæ subjectam.* d *rem alligatam certis rebus & circumstantiis, de quibus disceptatur.* e *rem quæ nullis personarum, temporum, aut locorum circumstantiis definita est.* f *quæ partitio minime recondita est & subtilis.*

ſua ſponte viderit, neminem poſſe apte dicere; niſi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminiſſet? Atque hæc ego non reprehendo: ſed [a] ante oculos poſita eſſe dico; ut [1] eas item quatuor, quinque, ſexve partes, vel etiam ſeptem, (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas eſt ab his omnis oratio diſtributa. Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, benevolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: Deinde rem narrare, ita ut veriſimilis narratio ſit, ut aperta, ut brevis: Poſt autem dividere cauſam, aut proponere: Noſtra confirmare argumentis, ac rationibus: Deinde contraria refutare. Tum autem alii concluſionem orationis, & quaſi perorationem collocant; alii jubent, antequam peroretur, ornandi, aut augendi cauſa, digredi: deinde concludere, ac perorare. Non hæc quidem reprehendo: ſunt enim concinne diſtributa; ſed tamen, id quod neceſſe fuit hominibus expertibus veritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum eſſe voluerunt, ea in totis orationibus ſunt conſervanda. [2] Nam ego mi-

M hi

a *trita & vulgaria*.

1 *Eas item quatuor*) Orationem diſtribuunt nonnulli quatuor in partes, exordium, narrationem, confirmationem, & perorationem. Confirmationi ſubjungunt alii refutationem. Sunt & qui partitionem, & qui digreſſionem adjungant.

2 *Nam ego mihi*, &c.) Aberrat hic Antonius: etſi enim judicis benevolentiam tota oratione debet orator aucupari, præcipue eam ſibi conciliet in exordiis neceſſe eſt, cum vel auditor præjudicatis in gratiam adverſariorum opinionibus laborat, vel nondum bene erga nos videtur animatus.

hi benevolum judicem facilius facere possum in cursu orationis, quam cum omnia sunt [a] inaudita: docilem autem, non cum polliceor, me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: [1] attentum vero, crebro tota actione excitandis mentibus judicum, [b] non prima denuntiatione, efficere possumus. Jam vero narrationem quod jubent verisimilem esse, & apertam, & brevem, recte nos admonent: quod hæc narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde [2] mihi videntur errare; omninoque in hoc omnis est error, quod [c] existimant, artificium esse hoc quoddam non dissimile cæterorum; cujusmodi de ipso jure civili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur, in quo vitium est, si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes, in quo & deesse aliquam partem, & [d] superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare. * Sed hoc si in jure civili, si etiam in parvis, aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt, non idem sentio [e] tanta hac in re, tam-

que

a *Nondum a judicibus audita.* b *in prima postulatione attentionis.* c *putant artem eloquentiæ similem esse artibus aliis, v. gr. juris civilis, in quo tradendo, & componenda quasi arte, primo sunt exponenda rerum genera, puta quotuplex sit jus,* &c. d *Supervacaneam esse.* e *in arte eloquentiæ, quæ tam late patet.*

1 *Attentum vero*) Imo tradunt nonnulli malæ caufæ multum prodesse, si parum intelligatur: adeoque satius tum esse auditorem reddere non attentum, quam attentum. Falluntur: ineptit enim orator, qui ab oratione sua auditorem avertit: sapit autem, qui ab accurata rationum infirmarum consideratione avocat.

2 *Mihi videntur errare*) Tota

que immensa posse fieri. [a] Sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent: omnia jam explicata, & perpolita assequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. Sed videant, [b] quid velint, ad ludendumne, an ad pugnandum arma sint sumturi. [c] Aliud enim pugna, & acies; aliud ludus, [1] campusque noster desiderat. [d] Attamen ars ipsa ludicra armorum, & gladiatori, & militi prodest aliquid: sed animus acer, & præsens, & acutus idem, atque versutus invictos viros efficit, non difficilius arte conjuncta. Quare ego tibi oratorem sic jam instituam, si potuero, ut [e] quid efficere possit, ante perspiciam. [f] Sit enim mihi tinctus literis; audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: [g] tentabo quid deceat, [2] quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos pervenire,

 non

a *quod si qui tamen sunt*, qui putant eloquentiam, ut jus civile, in minutas partes ac præcepta posse dividi; *adeant illi sane rhetoricæ magistros, a quibus hæc omnia divisa & explicata discent*. b *quo consilio* rhetoricam doceri *velint*. c *aliud requirit forum & concio; aliud umbratilis dicendi exercitatio*. d *quemadmodum militem & gladiatorem adjuvat ars ipsa lanistarum, & umbratilis armorum meditatio: sic ars conjuncta cum animo acri, præsenti, acuto atque versuto facilius oratorem faciet invictum*. e *quemadmodum sit ad eloquentiam comparatus* a natura, & ab eruditione. f *sit instructus aliqua cognitione artium*. g *experiar quam decens sit & aptus tota corporis conformatione*.

ta hæc Antonii ratiocinatio egregie refellitur à Cæsare hujus libri c. 80. &c.

1 *Campusque noster*) Ad campum Martium spectat, in quo ludicra belli simulacra in armis exercebant.

2 *Quid voce*) Oratori enim ad agendum opus est canora voce, firmis lateribus, spiritu libe-

non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo: tantum ego in excellente oratore, & eodem viro bono, pono esse ornamenti universæ civitati. Sin videbitur, [a] cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus; [1] permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit [b] absurdus; [2] ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. [c] Nam neque is, qui optime potest, deferendus ullo modo est a cohortatione nostra; neque is, qui aliquid potest, deterrendus: [d] quod alterum, divinitatis mihi cujusdam videtur: alterum, vel non facere quod non optime possis, vel facere quod non pessime facias, humanitatis: tertium vero illud, clamare contra quam deceat, & quam possit, hominis est, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti, [3] stultitiæ suæ quamplurimos testes

a *Cum vim omnem & contentionem adhibuerit.* b *Minime factus ad eloquentiam.* c *qui naturam & indolem affert præclaram ad dicendum, semper cohortandus est.* d *posse optime dicere, divinum quidem est: omittere vero eloquentiam, quia non possis ad summos oratores pervenire, vel in eam incumbere, quia speres te venturum ad mediocres, neque futurus sis inter pessimos, humanum: at clamare incondite, & præter vires, invita Minerva, dicere stultum est.*

libero, & expedita lingua.

1 *Permittam ipsi*) Scilicet tolerabilis est in arte oratoria mediocritas: ut ait Horatius in Arte:

---- consultus juris & Actor
Causarum mediocris, abest virtute diserti
Messalæ, nec scit quantum Cassellius Aulus:
Sed tamen in pretio est.

2 *Ut se contineat*) Quippe, ut idem canit,

Tu nihil invita dices, faciesve Minerva.

3 *Stultitiæ suæ*) Sensus est: Orator absurdus, & ab eloquentia penitus abhorrens, quasi privatus præco, sua voce, tanquam tuba, multos testes suæ stultitiæ convocat.

teſtes domeſtico præconio colligentis. De hoc igi-
tur, qui erit talis, ut cohortandus, adjuvanduſ-
que ſit, ita loquamur, ut ei tradamus ea dunta-
xat, quæ nos uſus docuit, ut nobis ducibus veniat
eo, quo ſine duce ipſi pervenimus, quoniam me-
liora docere non poſſumus. * Atque, ut a fami- 21
liari noſtro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpi-
cium [a], primum in cauſa parvula adoleſcentulum
audivi, voce, & forma, & motu corporis, &
reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quæ-
rimus; oratione autem celeri & concitata, (quod
erat ingenii,) & verbis [b] efferveſcentibus, &
paulo nimium redundantibus, (quod erat ætatis,)
non ſum aſpernatus. [c] [1] Volo enim ſe efferat in ado-
leſcente fœcunditas: nam facilius, ſicut in viti-
bus, [d] revocantur ea, quæ ſeſe nimium profude-
runt, quam, [e] ſi nihil valet materies, [f] nova ſar-
menta cultura excitantur: ita volo eſſe in adole-
ſcente, unde aliquid amputem. [g] Non enim pot-
eſt in eo eſſe ſuccus diuturnus, quod nimis celeriter

 eſt

a qui jam hic adeſt. b *elatis & acribus*. c *non mihi diſplicent adoleſcentes plus juſto fœcundi & uberes in dicendo*. d *Reſecantur ſarmenta quæ luxuriant, & plus nimio ſe profundunt*. e *ſi vitis ipſa & radix vitioſa ſit*. f *novi ſurculi educuntur*. g quemadmodum *non poteſt is fructus habere ſuccum diuturnum, qui præcox fuerit, & nimium cito maturus*: ita non poteſt adoleſcens diu eſſe eloquens, cujus oratio jam ſit quaſi decocta, & matura.

1 *Volo enim*) Quam in ſententiam egregie Fabius lib. II. cap. 4. *Audeat*, inquit, *hæc ætas plura, & inveniat, & inventis gaudeat; ſint licet iſta non ſatis interim ſicca & ſevera. Facile remedium eſt ubertatis: ſterilia nullo labore vincuntur. Illa mihi in pueris natura nimium ſpei dabit, in qua ingenium judicio præſumitur. Materiam eſſe primum volo vel abundantiorem, atque ultra quam oporteat fuſam. Multum inde decoquent anni, multum ratio limabit, aliquid velut uſu ipſo deteretur,* ſit

est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, [a] neque dimisi tempus; & eum sum cohortatus, ut forum sibi [b] ludum putaret esse ad discendum; magistrum autem, quem vellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum: quod iste [c] arripuit, & ita sese facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusavit [2] C. Norbanum, defendente me. Non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. [d] Omnino in illud genus eum Crassi magnificum, atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem, studio, atque imitatione incidisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum, atque omni
22 animo intueretur. * Ergo hoc sit primum in præ-

a *Occasionem* ejus cohortandi *non sum passus elabi mihi.* b *scholam.* c *perlibenter me admonentem audivit.* d *sua Sulpicium indoles ducebat in eam dicendi rationem magnificam, qua Crassus utebatur: ea tamen indoles non satis profecisset, nisi in hoc dicendi genus studio & imitatione incubuisset, assuevissetque ita orationem suam conformare, ut Crassum omnino, quem imitaretur, aspiceret.*

sit modo unde excidi possit, & quod exsculpi. Erit autem, si non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quam cælatura altior rumpat.

2 *C. Norbanum*) Anno U. C. Dclx. ante Christum xciv. C. Norbanus, quod tribunus plebis Q. Servilium Cæpionem a Cimbris victum seditiosis concionibus ultra modum vexasset, reus majestatis a P. Sulpicio Rufo juvene peractus est. Hominis nocentissimi causam suscepit M. Antonius ejus olim quæstor, & tum eloquentia sua, tum etiam equitum favore obtinuit. De hoc judicio pluribus infra c. 44. differit Antonius Sulpicium alloquens,

præceptis meis, ut [a] demonstremus, [1] quem imitetur, atque ita, ut, [b] quæ maxime excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentissime persequatur: tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores sæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, [c] quæ insignia, ac pene vitiosa, consectantur imitando. Nihil est facilius, quam [d] [2] amictum imitari alicujus, aut [e] statum, aut motum. Si vero etiam vitiose aliquid est, id sumere, & in eo vitiosum esse, [f] non magnum est; ut ille, qui nunc etiam, amissa voce, [g] furit in rep. [3] Fusius, [h] nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur: [i] oris pravitatem, & verborum latitudinem imitatur. Sed ta-

M 4 men

a *Ostendatur* oratori ad eloquentiam aspiranti *aliquis quem imitetur*. b *curet imitari diligentissime illa quæ in eo erunt præstantissima*. c *Quæ oculos feriunt*. d *certam rationem componendæ togæ*. e *positionem corporis rectam*. f *non magnæ operæ ac laudis est*. g *turbulentis concionibus remp. vexat*. h *vim & impetum*. i *oris contorti deformitatem, & vastam hiantemque pronunciationem*.

1 *Quem imitetur*) *Necesse est*, inquit Fabius lib. x. cap. 11. *aut similes, aut dissimiles bonis simus: similem raro natura præstat, frequenter imitatio*. Prudenter idem paulo post monet, in hoc imitationis onere suscipiendo suas cuique vires esse consulendas. *Nam quædam sunt inimitabilia, quibus aut infirmitas naturæ non sufficiat, aut diversitas repugnet. Nec cui tenue ingenium erit, sola velit fortia & abrupta: cui forte quidem, sed indomitum, amore subtilitatis & vim suam perdat, & elegantiam, quam cupit, non assequatur*.

2 *Amictum*) Vide notas in Brutum c. 55.

3 *Fusius*) De Fusio & Fimbria agitur in Bruto. Fusium autem hic furere dicit Antonius ad nomen ejus respiciens; Furius enim & Fusius, quemadmodum Valerius & Valesius, commutan-

men ille nec deligere ſcivit, cujus potiſſimum ſimilis eſſet; & in eo ipſo, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentiſſime perſequatur. Quid enim cauſæ cenſetis eſſe, cur [a] ætates extulerint ſingulæ ſingula prope genera dicendi? quod non tam facile in noſtris oratoribus poſſumus judicare; quia ſcripta, ex quibus judicium fieri poſſet, non multa ſane reliquerunt; quam in Græcis, ex quorum ſcriptis, cujuſque ætatis quæ dicendi ratio, voluntaſque fuerit, intelligi poteſt. Antiquiſſimi fere ſunt, quorum quidem ſcripta [b] conſtent, [1] Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides; ſubtiles, acuti, breves, ſententiis magis, quam verbis abundantes. Non potuiſſet accidere, ut unum eſſet omnium genus, niſi aliquem ſibi proponerent ad imitandum. Conſecuti ſunt hos Critias, Theramenes, Lyſias. Multa Lyſiæ ſcripta ſunt, nonnulla Critiæ, de Theramene audivimus. Omnes etiam tum retinebant illum [c] Periclis ſuccum, ſed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus eſt Iſocrates, magiſter iſto-

a *Quot ætates fuerunt, totidem diverſa exſtiterint dicendi genera.* b *ſuperſint.* c *orationem plenam ſuavitatis & roboris, qua uſus eſt Pericles, retinebant, ſed tamen erant paulo copioſiores.*

tantur, ut obſervat Quintilianus lib. 1. cap. 4.

1 *Pericles, atque Alcibiades*, &c.) Non ſemel jam monuimus de oratoribus tum Græcis, tum Latinis, qui paſſim hic laudantur, dicturos eſſe nos in notis ad Brutum, quo in libro Tullius oratores omnes, quorum exſtat memoria, recenſet.

ſtorum omnium,[a] cujus e ludo, tanquam [1] ex e-
quo Trojano, [2] meri principes exierunt: ſed [b]
eorum partim in pompa, partim in acie illuſtres
eſſe voluerunt. * Itaque & illi, Theopompi, E- 23
phori, Philiſti, [3] Naucratæ, multique alii, [c] na-
turis differunt; voluntate autem ſimiles ſunt, &
inter ſeſe magiſtri: & ii, qui ſe ad cauſas contu-
lerunt, ut Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus,
Æſchines, Dinarchus, aliique complures, etſi
inter ſe pares non fuerunt, tamen ſunt omnes in
eodem veritatis imitandæ genere verſati; [d] quo-
rum quamdiu manſit imitatio, tamdiu genus il-
lud dicendi, ſtudiumque vixit. Poſteaquam, ex-
ſtinctis his, omnis eorum memoria ſenſim obſcu-
rata eſt, & evanuit; alia quædam dicendi mol-
liora, ac remiſſiora genera viguerunt. Inde De-
mochares, quem ajunt ſororis filium fuiſſe Demo-
ſthenis: tum Phalereus ille Demetrius, omnium
iſtorum, mea ſententia, politiſſimus, aliique eo-
rum ſimiles exſtiterunt. Quæ ſi volemus uſque ad
hoc

a *cujus e ſchola viri in dicendo præſtantiſſimi, ut heroes ac duces ex alvo equi Trojani, prodierunt.* b *alii eorum orationibus ad pompam & ludicram exercitationem ſcriptis, alii cauſis in foro dicendis celebres eſſe voluerunt.* c *indole & ingenio ſunt diſcrepantes: ſed idem omnes efficere conati ſunt*, nempe unum aliquem præſtantem oratorem imitari. d *quamdiu fuerunt qui eos imitarentur, tandiu manſit ac floruit dicendi genus illud, quod fuerant conſectati.*

1 *Ex equo Trojano*) Poetarum fabulis notum eſt, a principibus Græcis in ingentem equum ligneum incluſis Trojam poſt decennium fuiſſe captam & incenſam. *Virgil.* II. *Æneid.*

2 *Meri principes*) Ita legitur apud Nonium in *Merum*, idque interpretatur hoc loco ſincerum. In multis editionibus habetur *innumeri principes*.

3 *Naucratæ*) Naucratem Iſocratis diſcipulum fuiſſe tradit Quintilianus lib. III. cap. 6.

hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie [1] Alabandensem illum [2] Meneclem, & ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cujus se similes plerique esse vellent. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. Quod si hic noster Sulpicius faceret, multo ejus oratio esset pressior; in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate [a] [3] inest luxuries quædam, quæ stilo depascenda est. Hic Sulpicius, Me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille, Quasi vero, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desunt: [4] sed tamen ne [5] tabulas quidem conficere existimor: verum

& in

a *Rerum & verborum inutilis copia, quam scriptione crebra quasi resecare oporteat.*

1 *Alabandensem*) Oriundum ex Alabanda, quæ urbs est Asiæ minoris in Caria.

2 *Meneclem, & Hieroclem*) Illustrissimos Asiæ oratores, quos cum audierit Antonius, ipseque Tullius puer, ut tradit in Bruto c. 8. floruisse oportet circa annum U. C. Dclx. ante Christum civ.

3 *Inest luxuries*) At Cicero lib. de claris oratoribus ait, hujus Sulpicii stilum esse pressum ac concisum. Nempe orationem adolescentis redundantem ac dissipatam subinde coercuerat ætas maturior.

4 *Sed tamen ne, &c.*) Hæc est Antonii sententia. Non tamen sum in scribendo tam negligens, quam dicis. Quemadmodum enim existimor non conficere tabulas, quas tamen a me confici satis probat res mea familiaris recte administrata: sic scribendi exercitationem penitus a me non omitti satis declarat hæc mea, quantulacunque est, dicendi facultas & copia, quam videlicet numquam, nisi crebro multumque scribendo assecutus essem.

5 *Tabulas conficere*) Est scribere commentarios domesticos, in quo referantur rationes acceptæ & expensæ pecuniæ.

& in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cumque est, quid faciam, judicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animadverti recte potest, Cæsar, & Cotta, quorum [a] alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, & salem; [b] alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque vero vester æqualis, Curio, [c] patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quenquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, [d] suam quandam expressit quasi formam, figuramque dicendi: quod ego maxime potui judicare in ea causa, quam ille contra me apud [1] centumviros [2] pro fratribus Cossis dixit: in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. * Verum, [e] ut aliquando 24
ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotii est, judiciorum, atque litium (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eru-

a Cæsar. b Cotta. c *qui patrem habuit in dicendo facile principem*. d *proprium quoddam ac suum sibi fecerat dicendi genus*, non aliunde imitando expressum. e *Ut oratorem, quem instituimus, doceamus, quemadmodum agendæ sint* in foro graviores *causæ*.

1 *Centumviros*) Vide notas in librum superiorem cap. 38.

2 *Pro fratribus Cossis*) An qui genus ducebant ab illustribus illis Corneliis Maluginensibus Cossis, qui magistratus amplissimos gessere?

eruditi magiſtri) hoc ei primum præcipiemus, Quaſcunque cauſas erit acturus, ut eas diligenter, penituſque cognoſcat. Hoc [a] in ludo non præcipitur: faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. [b] Lex peregrinum vetat in murum adſcendere: adſcendit: [c] hoſtes repulit: accuſatur. Nihil eſt negotii hujuſmodi cauſam cognoſcere. Recte igitur nihil de cauſa dicenda [d] præcipiunt: hæc eſt enim in ludo cauſarum fere formula. At vero in foro, [e] tabulæ, teſtimonia, pacta, conventa, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa [f], vita denique eorum, qui in cauſa verſantur, tota cognoſcenda eſt: quarum rerum negligentia pleraſque cauſas, & maxime privatas, (ſunt enim multo ſæpe obſcuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, [g] dum operam ſuam multam exiſtimari volunt, ut toto foro [h] volitare, & a cauſa ad cauſam ire videantur, cauſas dicunt incognitas: [i] in quo eſt illa quidem magna offenſio, vel negligentiæ, ſuſceptis rebus; vel perfidiæ, receptis: ſed etiam illa major opinione, quod nemo poteſt de ea re, quam non novit, non turpiſſime dicere: ita dum inertiæ vituperationem, quæ major eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, [k] tarditatis. Equidem ſoleo dare operam, ut de ſua

a *in exercitatione puerili & ſchola*. b qualis eſt iſta. c peregrinus. d magiſtri puerorum. e *libri, in quos acta publica referuntur*. f juriſconſultorum. g *dum in pretio eſſe volunt propter multitudinem cauſarum, quas ſuſcipiunt*. h *ſeſe oſtentare*. i *in quo peccant illi graviter, & negligentia, qui res ſuſceptas cauſaſque non curent, & perfidia, quia id non præſtant, quod in ſe receperunt, hoc eſt, ſe facturos promiſerunt*. k *ignorantiæ*.

ſua quiſque re me ipſe doceat, &, [a] ut ne quis alius adſit, quo liberius loquatur, & [b] agere adverſarii cauſam, ut ille agat ſuam, & quicquid de ſua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille diſceſſiſſet, [c] tres perſonas unus ſuſtineo ſumma animi æquitate, meam, adverſarii, judicis. [d] Qui locus eſt talis, ut plus habeat adjumenti, quam incommodi, hunc judico eſſe dicendum: ubi plus mali, quam boni reperio, id totum [e] abjudico, atque rejicio. Ita aſſequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: [f] quæ duo plerique, ingenio freti, ſimul faciunt. Sed certe iidem illi melius aliquando dicerent, ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus, cauſamque cognovi, ſtatim occurrit animo, [g] quæ ſit cauſa ambigui. Nihil eſt enim, quod inter homines ambigatur, ſive [h] ex crimine cauſa conſtet, ut facinoris; ſive [i] ex controverſia, ut hereditatis; ſive ex deliberatione, ut belli; ſive ex perſona, ut laudis; ſive [k] ex diſputatione, ut de ratione vivendi: [l] in quo non [1] aut Quid factum ſit, aut fiat, fu-

a *Ut removeantur arbitri & teſtes, ne quis audiat quod mecum ille loquitur.* b *objicio ipſi quæ ab adverſario dici poſſunt, ut ea refellat ipſe.* c *Trium hominum, meas, adverſarii, & judicis partes ſuſtineo, nulli plus favendo quam alteri ex illis tribus,* non mihi plus quam adverſario & judici. d *cum aliqua pars cauſæ eſt ejuſmodi.* e *adhibito judicio rejicio.* f *eodem tempore & cogitant quid ſibi dicendum ſit, & illud ipſum dicunt.* g *quid in dubium & in quæſtionem veniat.* h *ex accuſatione ob crimen illata.* i *ex jure ambiguo & dubio.* k *ex aliqua re quæ in diſputationem apud eruditos vocetur.* l *in quo non quæſtio ſit, an aliquid factum ſit,* quod pertinet ad ſtatum conje-

1 *Aut quid factum ſit*) De conſtitutionibus cauſarum egimus lib. 1. ad Herennium n. 18.

futurumve sit, quæratur, aut Quale sit, aut Quid vocetur. * Ac nostræ fere causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque [a] inficiatione defenduntur. Nam & de pecuniis [b] repetundis, quæ maximæ sunt, neganda fere sunt omnia: & [1] de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione sejungere: de sicariis, de veneficiis, de peculatu, inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in judiciis, [c] ex controversia Facti. [2] In deliberationibus plerumque ex Futuri, [d] raro etiam ex Instantis, aut Facti. Sæpe autem res non, Sit, necne, sed Qualis sit, quæritur: ut cum [3] L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo

con-

conjecturalem; *an tale sit factum*, quale criminatur adversarius, quod refertur ad statum finitivum: *denique an jure id factum sit quod objicitur*, tumque est status qualitatis. a *negando crimen*. b *quæ contra leges ereptæ sunt*. c *in quo genere causæ ambigitur an res aliqua facta sit*, & vulgo negatur esse facta. d *Raro* controversia est *de re quæ mox facienda est, aut jam facta est*.

1 *De ambitu*) Difficile est, inquit Antonius, in causa de ambitu, quo quis ad magistratus obtinendos suffragia civium malis artibus quærit, ita reum defendere, ut fatearis largitionem quidem ab illo factam esse, verum non ad emenda suffragia populi, sed liberalitatis tantum ac benignitatis ergo. Quare præstat inficiatione uti, ac negare penitus ullam largitionem esse factam.

2 *In deliberationibus*) Oriuntur etiam causæ ex controversia futuri, hoc est, in deliberationibus venit in controversiam id quod futurum est, raro id quod instat, & quod mox faciendum est, nunquam id quod est jam factum.

3 *L. Opimii causam*) Anno U. C. DCXXXIII. ante Christum CXXI. L. Opimius consul C. Gracchum in tertii tribunatus plebis petitione repulsum, ac vim parantem oppressit. Consulatu perfunctus a P. Decio tribuno plebis accusatus est majestatis, quod cives indemnatos occidisset: verum a C. Carbone defensus, frequentibus suffragiis est absolutus. *Livii epitome*, &c.

consul, nihil de C. Gracchi nece negabat; sed id jure, pro salute patriæ, factum esse dicebat; ut eidem Carboni tribuno pleb. [a] alia tum mente [b] rempub. capessenti, P. Africanus de [1] Ti. Graccho interroganti, responderat, Jure cæsum videri. [c] Jure autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut [d] oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse videantur. Jam [e] Quid vocetur, quæritur, cum, quo verbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in [2] Norbani causa summa contentio: pleraque enim de iis, quæ ab isto objiciebantur, cum confiterer, tamen [f] ab illo majestatem imminutam negabam; ex quo verbo [3] lege Apuleja tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, [g] quod causam facit, lucide, breviterque definiat. Quod mi-

a quia tum addictus Gracchorum partibus erat. b *magistratum in republica gerenti*. c *ita defenduntur, ut ea jure facta esse orator dicat*. d *rationi & officio consentaneum fuerit ea facere*. e *aliquando quæritur quo nomine res appellanda sit*. f *negabam a Norbano læsam esse pop. Rom. majestatem, quo verbo lex Apuleja utebatur, & ex quo Norbani causa pendebat*. g *in quo explicando tota controversia vertitur*.

1 *Ti. Graccho*) De quo consulendus Ciceronis Brutus.

2 *Norbani*) Vide quæ annotavimus paulo superius c. 20. Erat porro crimen majestatis seditiones concitare.

3 *Lege Apuleja*) Anno U. C. DCLII. ante Christum CII. L. Apulejus Saturninus tribunus plebis legem de majestate tulit, ut conjicit Pighius, occasione metuum, qui Romæ concitati sunt, cum Cimbri superatis Alpibus ad Athesim fluvium Q. Catuli proconsulis exercitum invaderent, & equites Romani, præsidiis suis pulsi, Urbem pavidi repeterent. Ex tam turpi fuga, & ipsa civium trepidatione, maxime videbatur imminuta pop. Rom. majestas.

mihi quidem perquam puerile videri solet. [1] Alia est enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio, ut, cum quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit. Quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset *majestatem minuere*. Etenim definitio primum reprehenso verbo uno, aut addito, aut demto, sæpe [a] extorquetur e manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque pene puerilem: tum in sensum, & in mentem judicis intrare non potest; ante enim præterlabitur, quam percepta
26 est. * Sed in eo genere, in quo [b] quale sit quid, ambigitur, exsistit etiam ex scripti interpretatione sæ-

a *Sic infirmatur ab adversario, ut ea uti deinde non possis.* b *an aliqua res jure sit facta, necne.*

1 *Alia est enim*, &c.) Cum de aliqua re inter se disceptant eruditi, adeo accuratam adhibent definitionem, ut neque desit quicquam, neque supersit. V. g. artem definient, ut Cicero lib. 1. de Orat. c. 20. *Quæ cognitis penitusque perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus continetur*. Legem dicent esse regulam morum, stabilem, ex superioris auctoritate consociationi hominum atque communitati ad ipsius bonum impositam: civitates appellabunt cœtus hominum jure sociatos. Verum in foro ad multitudinis captum fusius explicantur definitiones. Ejusmodi est Tullii lib. II. de Legibus n. 13. legis definitio. *Lex est justorum injustorumque distinctio, ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ supplicio improbos afficiunt, defendunt & tuentur bonos*.

ſæpe contentio, in quo nulla poteſt eſſe, niſi [a] ex ambiguo, controverſia. Nam illud ipſum, cum [1] ſcriptum [b] a ſententia diſcrepat, genus quoddam habet ambigui; quod tum explicatur, cum ea verba, quæ deſunt, [c] ſuggeſta ſunt: quibus additis defenditur, ſententiam ſcripti perſpicuam fuiſſe: & [d] ex contrariis ſcriptis ſi quid ambigitur, non novum genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa duplicatur. Itaque aut nunquam [e] dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut [f] referendis præteritis verbis, id ſcriptum, quodcunque defendimus, ſuppleatur. [g] Ita fit, ut unum genus in iis cauſis, quæ propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum aliquid ambigue. Ambiguorum autem complura genera ſunt, quæ mihi videntur ii melius noſſe, qui dialectici appellantur: hi autem noſtri [h] ignorare, qui non minus noſſe debeant: tum illud eſt frequentiſſimum in omni conſuetudine vel ſermonis, vel ſcripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba ſint prætermiſſa. Iterum autem peccant, cum genus hoc cauſarum, quod in ſcripti interpretatione verſatur, ab illis cauſis, in quibus, Qualis quæque res ſit, diſceptatur, ſejungunt: nuſquam enim tam quæritur, quale ſit

 ge-

a *niſi quia ſcriptum in utramque partem accipi poteſt.* b *diſſentis a voluntate* illius qui ſcripſit. c *addita ſunt.* d cum naſcitur controverſia *ex duobus ſcriptis, quæ ſibi videantur eſſe contraria, non eſt novum cauſæ genus, ſed idem ac ſuperius*, quod naſcitur ex ambiguo ſcripto. e *definiri.* f *ſupplendo verba quæ omiſſa ſunt, in quibus de ambiguo ſcripto diſputatur.* h oratores.

1 *Scriptum a ſententia*) De ſtatu ſcripti & voluntatis egimus in notis ad Lib. II. Heren. n. 13. &c.

genus ipſum rei, quam in ſcripto, quod totum a facti controverſia ſeparatum eſt. Ita [1] tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem & controverſiam cadere poſſunt; Quid fiat, factum, futurumve ſit, aut Quale ſit, aut Quomodo nominetur: nam & illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, Rectene factum ſit, totum in eo eſt,
27 quod, Quale ſit, quærimus. * Sed jam [2] ad inſtitutum revertar meum. Cum igitur, [a] accepto cauſæ genere, & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius conſtituo, quam, Quid ſit illud, quo mihi referenda ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæſtionis, & judicii: deinde illa duo diligentiſſime conſidero, quorum alterum commendationem habet noſtram, aut eorum, quos defendimus: alterum eſt accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa: ut probemus vera eſſe ea, quæ defendimus: ut conciliemus nobis eos, qui audiunt: in animos eorum, ad quemcunque cauſa poſtulabit motum, vocemus. [b] Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubjecta materies: Una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, ſed in re poſitæ, ratio-

a *ubi primum cognovi genus cauſæ*, quæ ad me defertur. b *argumenta*, *quibus aliquid probatur*, *duplicis ſunt generis*, *alia ab oratore non excogitantur &c.*

1 *Tria ſunt omnino genera*) Explicat paucis cauſarum ſtatus, de quibus diſſeruimus lib. 1. Heren. n. 18.

2 *Ad inſtitutum*) Redeo, inquit Antonius, ad id, quod dicendum mihi propoſui, nempe ut doceam vos, quid maxime in agendis cauſis ſpectare ſoleam.

tione tractantur; [1] ut tabulæ, testimonia, pacta, conventa, quæstiones, leges, senatusconsulta, [a] res judicatæ, decreta, responsa, & reliqua, si qua sunt, quæ non reperiuntur ab oratore, sed ad oratorem a causa, atque a [b] reis deferuntur. Altera est, quæ tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est. Ita [c] in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum est. Atque [d] isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. Quod etiamsi ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simulac posita sit causa, habeant quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere; tamen & tardi ingenii est rivulos consectari, fontes rerum non videre: & jam ætatis est, ususque nostri, [e] a capite, quod velimus, arcessere, &, unde omnia manant, videre. Et [f] primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debebit. Nam pro

a *Præjudicia* vulgo appellant. b *iis quorum causa agitur.* c *in eorum argumentorum genere, quæ non inveniuntur ab oratore.* d *rhetoricæ magistri.* e *res ab ipso principio repetere.* f *ii loci, qui arte carent, debent esse nobis meditati, ut ad eorum similitudinem ea, quæ in causis dicendis occurrent, tractemus; modo generatim, modo definite.*

1 *Ut tabulæ, testimonia*, &c.) Locos rhetorum extrinsecos quinque numerat Aristoteles, leges, testes, pacta, quæstiones, & juramenta. Frustra hic augentur ab Antonio, cum tabulæ, senatusconsulta, res judicatæ, & decreta ad leges, responsa autem ad testimonia referri possint. Verum de locis disserendi proprius erit in Topicis locus.

tabulis, & contra tabulas; [1] pro teſtibus, & contra teſtes; pro quæſtionibus, & contra quæſtiones; & item de cæteris rebus ejuſdem generis, vel ſeparatim dicere ſolemus de genere univerſo, vel definite de ſingulis temporibus, hominibus, cauſis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum eſt enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare teſtes, tabulas, quæſtiones oportet. Hæc ſunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. Itemque illa, quæ ſunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem; explicationem magis illuſtrem, perpolitamque deſiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda ſint in cauſis, primum, Quid; deinde, Quomodo dicamus: alterum, quod totum [a] arte tinctum videtur, tametſi artem requirit, tamen prudentiæ eſt pene mediocris, Quid dicendum ſit, videre: alterum eſt, in quo oratoris vis illa divina, virtuſque cernitur, ea, quæ dicenda ſunt, ornate, copioſe, varieque di-
28 cere. * Quare illam partem ſuperiorem, [b] quoniam ſemel ita vobis placuit, non recuſabo, quo mi-

a *Arte plenum*. b quæ docet quid ſit dicendum, & quænam res valeant ad faciendam fidem.

1 *Pro teſtibus*) Quis eſſet hujus loci tractandi modus, veterum exemplis expoſuimus in notis ad lib. II. Heren. num. 9. De quæſtionibus ibidem diximus n. 10. Conſulendus præterea Topicorum liber.

minus perpoliam, atque conficiam: (quantum consequar, vos judicabitis) Quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moveantur. Hæc sunt enim tria numero: ea vero quemadmodum illustrentur, [a] præsto est qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaque, [b] si quid est in me, quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. Atque ego is, qui sum, quantuscumque sum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & judico, Neminem omnium tot, & tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniquà partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso & vestiendum, & ornandum. Tum Crassus, Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neque enim est bo-

a *adest* Crassus. b *si quid dicendo possum.*

boni, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & vestire, & ornare; præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit [a] excitare [1] reum consularem, & ejus [b] diloricare tunicam, & judicibus [2] cicatrices adversas senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum, furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, Multos sæpe impetus populi non injustos esse; [c] quos præstare nemo possit? multas etiam [d] e republica seditiones sæpe esse factas, ut cum reges essent [e] exacti, ut cum [f] tribunitia potestas esset constituta? illam Norbani seditionem, ex luctu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & jure esse conflatam? Potuit [g] hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi, ac facultate dicendi tractari? Quid ego

a *Jubere ut e subselliis surgeret, ubi rei sedebant.* b *abscindere vestem interiorem.* c *quos prospicere & impedire nemo possit.* d *conjunctas cum utilitate reipub.* e *expulsi, suffectis in eorum locum consulibus.* f *cum ille magistratus, qui tribunus plebis dictus est, fuit institutus.* g *ea pars orationis tum lubrica.*

1 *Reum consularem*) M'. Aquilium, qui post servile bellum in Sicilia confectum de repetundis pecuniis causam dixit. Cum judicum misericordiam implorare nollet, M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam ab ejus pectore discidit, ut honestas cicatrices bello acceptas ostenderet. Quibus conspectis reus absolutus est. *Livii epitome*.

2 *Cicatrices adversas*) Quæ in pectore, vel alia parte anteriori accipiebantur vulnera, dicebantur adversa, erantque gloriosa: ut contra aversa inhonesta, utpote in fuga, & tergo accepta.

ego de [1] Cn. Manlii, quid de [2] Q. Regis [a] commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed hæc ipsa, quæ nunc [b] ad me delegare vis, ea semper in te eximia, & præstantia fuerunt. * Tum 29
Catulus, Ego vero, inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrum dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, non explices; neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam a Crasso dici maluisse. Hic Crassus, Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat, Quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur; quæ quanquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis [c] pervagata: illa deprome nobis, unde afferas quæ sæpissime tractas,

 sem-

a *de commiseratione, quam concitasti in causa Cn. Manlii, & Q. Regis.* b *Vis mihi tribuere.* c *vulgo cognita.*

1 *Cn. Manlii*) A Cimbris Cn. Manlius & Q. Servilius Cæpio proconsules victi prælio castrisque bini exuti sunt: octoginta millia militum occisa, calonum ac lixarum quadraginta millia. *Livii epitome lib.* LXVII. Ea clades incidit in annum U. C. DCXLIX. ante Christum CV.

2 *Q. Regis*) Q. Marcius Rex celeberrimo in rep. Rom. genere, plurimis magistratibus cum dignitate gestis, consul fuit anno U. C. DCXXXVI. ante Christum CXVIII. Verum quæ fuerit ejus causa, in qua commiserationem excitavit Antonius, non est, quod sciam, a veteribus traditum.

ſemperque divinitus. Depromam equidem, inquit
Antonius; & quo facilius id a te exigam, quod
peto, nihil tibi a me poſtulanti recuſabo. Meæ
totius orationis, & iſtius ipſius in dicendo facul-
tatis, quam modo Craſſus in cælum verbis ex-
tulit, tres ſunt rationes, ut ante dixi; una con-
ciliandorum hominum, altera docendorum, ter-
tia concitandorum. Harum trium partium prima
lenitatem orationis, ſecunda acumen, tertia vim
deſiderat. Nam hoc neceſſe eſt, ut is, [a] qui no-
bis cauſam adjudicaturus ſit, aut inclinatione vo-
luntatis propendeat in nos, aut defenſionis argu-
mentis adducatur, aut animi permotione coga-
tur. Sed quoniam illa pars, [b] in qua rerum ipſa-
rum explicatio, ac defenſio poſita eſt, videtur o-
mnem hujus generis quaſi doctrinam continere,
de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pau-
ca enim ſunt, [c] quæ uſu jam tractata, & animo
30 quaſi habere notata videamur. * Ac tibi ſapienter
monenti, L. Craſſe, libenter aſſentiemur, ut ſin-
gularum cauſarum [d] defenſiones, quas ſolent magi-
ſtri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem
ea capita, unde omnis ad omnem & cauſam, &
orationem diſputatio ducitur. Neque enim, quo-
ties verbum aliquod eſt ſcribendum nobis, to-
ties ejus verbi literæ ſunt cogitatione conquiren-
dæ; nec quoties cauſa dicenda eſt, toties ad ejus
cauſæ [e] ſepoſita argumenta revolvi nos oportet; ſed
ha-

a *qui ſecundum nos judicaturus eſt.* b *in qua continentur defen-ſionis argumenta, & ratio probandi docetur.* c *quæ experientia didi-cerim, quæque animo pridem notata mihi jam occurrant.* d *Locos quibus orator ad cauſæ defenſionem uti debet.* e *propria, & quaſi ſepoſita a communibus argumentis.*

habere [a] certos locos, qui, ut litteræ ad verbum ſcribendum, ſic illi ad cauſam explicandam, ſtatim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt qui eſt verſatus in rebus, vel uſu, quem ætas denique affert; vel auditione, & cogitatione, quæ ſtudio & diligentia [b] præcurrit ætatem. Nam ſi tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, ſi erit idem in conſuetudine civitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus ac voluntatibus civium ſuorum [c] hoſpes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. [1] Subacto mihi ingenio opus eſt, ut agro non ſemel arato, ſed novato, & iterato, quo meliores fœtus poſſit, & grandiores edere. Subactio autem eſt uſus, auditio, lectio, literæ. Ac primum [d] naturam cauſæ videat, quæ nunqam latet, Factumne ſit, quæratur, an Quale ſit, an Quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his [e] ſubductionibus, quas [f] iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt, quo ſublato controverſia ſtare non poſſit: deinde, quid veniat in judicium, quod iſti ſic jubent quærere; Interfecit [2] Opimius Gracchum:

[a] quid

a *communes quoſdam omnibus cauſis locos*. b *conciliat prudentiam & cognitionem, quam ætas afferre poteſt*. c *ignarus*. d *genus ac ſtatum*. e *diviſionibus*. f rhetores Græculi.

1 *Subacto*) Translatio ducta ab agricultura. Ut ager non ſemel aratus, ſed iterum ac tertio proſciſſus poteſt meliores & grandiores fructus afferre: ita perdomitum & excultum ingenium & plura & meliora producit. Modus autem colendi ingenii eſt uſus, auditio, &c.

2 *Opimius*) An. U. C. DCXXXIII. ante Chriſtum CXXI. *C. Gracchus ſeditioſo tribunatu acto, cum*

[a] quid facit causam? quod [b] reipublicæ causa, cum [c] ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. [d] At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in judicium, licueritne [e] ex senatusconsulto, servandæ reipub. causa. Perspicua hæc sunt quidem, & in vulgari prudentia sita; sed illa quærenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta ad id, quod in ju-
31 dicium venit, spectantia, debeant afferri. * Atque hic illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus; non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quam sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes, atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum: Unum appellant, in quo sine personis, atque temporibus de universo genere quæratur: Alterum, quod, personis certis, & temporibus definiatur: ignari, omnes controversias ad universi generis vim & naturam referri. Nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quæstio est, num pœna videatur esse afficiendus, qui civem ex senatus-

con-

a *quodnam est causæ caput?* b Gracchum interfecit. c *cives jussit arma sumere, probante senatu, & edicto facto.* d *Decius contendit* Gracchi cædem *non fuisse licitam, quia contra leges facta fuit.* e Gracchum occidere.

Aventinum armata quoque multitudine occupavisset, a L. Opimio consule ex senatusconsulto vocato ad arma populo pulsus, interemptus est...... Anno consequente *L. Opimius accusatus apud populum a Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos cives in carcerem conjecisset, liberatus est.* Epitome Livii lib. LXI.

consulto patriæ conservandæ causa interemit, cum id per leges non liceret. [1] Nulla denique est causa, in qua id, quod in judicium venit, ex reorum personis, non generum ipsorum universa disputatione quæratur. Quin etiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, Ceperitne contra leges pecunias [2] P. Decius, argumenta & criminum, & defensionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam universam: [3] quod sumptuosus, de luxuria: quod alieni appetens, de avaritia: quod seditiosus, de turbulentis, & malis civibus: quod a multis arguitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia necessario a tempore, atque homine ad communes rerum, & generum summas revolventur. [a] Atque hæc forsan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in judicium tum, cum de facto quæratur: sed tamen criminum est mul-

a *Facta, & crimina, quæ in judicium veniunt, & agitantur in foro, permulta fortasse esse videantur homini non acutissimo: sed quamvis revera multa essent genera, ipsi tamen loci, unde factorum accusatio & defensio petitur, minime multi sunt.*

1 *Nulla est causa*) Nulla est causa, inquit Antonius, in qua id, quod in judicium & controversiam vocatur, quæri debeat ac peti ex ipsis reorum personis, sed omnia referri debent ad universum genus. Sic in hac ipsa, quæ modo proposita est causa, ad oratoris locos nec Opimii, nec Decii persona pertinet; non ex ipsis deducenda sunt argumenta, sed ex ipso facto, quod generatim spectatur.

2 *P. Decius*) Non unus ex iis qui se pro patria devoverunt; fortasse is fuerit, qui quæstura functus est anno U. C. DCXXVIII. ante Christum CXXVI.

3 *Quod sumptuosus*) Accusatur v. g. Decius, quod sumptus nimios fecerit? argumenta defensionis & accusationis petenda erunt e communi genere & loco, de luxuria; quod alienas opus appetiverit? de avaritia, &c.

multitudo, non defensionum, aut locorum, infinita. * Quæ vero, cum de facto non ambigitur, quæruntur, Qualia sint,[a] ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura; si ex rebus, valde & modica, & illustria. [b] Nam si [1] Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescunque is, quem [c] paterpatratus dediderit, [d] receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin illa controversia causam facit, Videaturne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, [e] postliminium esse; nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. Ac, [f] si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, [g] extra quæstionem est, & [h] ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam; quanquam reprehendendi sunt, [i] qui in genere definiendo istas causas describunt in personis, & in temporibus positas esse. Nam [k] etsi incurrunt tempora, & personæ, tamen intelligen-

a *si recensere velis eos, quorum privata causa in judicium venit, multa sunt: si res ipsas, & causarum genera spectes, pauca, & cognitu facilia.* b *si persona Mancini & nomine includimus ejus causam, & novam litem statuimus, quoties novus reus erit*, &c. c *pacis & belli conficiendi auctoritatem habens.* d ab hoste, cui paterpatratus ipsum tradidit. e *jus eorum, qui ad suam civitatem, unde absfuerunt, domumque suam ac limen postea revertuntur.* f *si quod argumentum peti potest ab hominis dignitate*, &c. g *non pertinet ad causæ totius caput.* h *argumenta quæ petuntur ab ipsis reis, revocanda sunt ad locum illum communem, quo nititur controversia.* i *qui cum causarum genera duo faciant, alterum in personis ac temporibus positum esse volunt.* k *licet causæ sint astrictæ certis personis ac temporibus.*

5 *Mancini causam*) Quam explicuimus lib. 1. de Orat. c. 40. Eodem loco exponitur, quid sit paterpatratus.

gendum eſt, non ex iis, ſed [a] ex genere quæſtionis pendere cauſas. [b] Sed hoc nihil ad me: nullum enim nobis certamen cum iſtis eſſe debet. Tantum ſatis eſt intelligi, [1] ne hoc quidem eos conſecutos, quod in tanto otio, etiam ſine hac forenſi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum diſcernerent, eaque paulo ſubtilius explicarent. Verum hoc, ut dixi, nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noſter, & Sulpici. [c] Quomodo nunc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum: eſt enim infinita. Si in perſonis ponitur; quot homines, tot cauſæ: ſin ad generum univerſas quæſtiones referuntur; ita modicæ, & paucæ ſunt, ut omnes eas, diligentes, & memores, & ſobrii oratores percurſas animo, & prope decantatas habere debeant. [d] Niſi forte exiſtimatis, a [2] Manio Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum; & ea re multa attuliſſe, quamobrem, poſthumo non nato, Curium tamen heredem Coponii eſſe oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſæ vim, ac naturam nomen Coponii, ac Curii pertinuit: in genere erat uni-

a *Ex controverſia univerſim ſpectata*. b *parum curo*, quam recte iſti rhetores cauſarum genera diviſerint. c *ſi ſequamur iſtorum præcepta*. d *niſi forte creditis L. Craſſum, cum M'. Curii cauſam egit, ab ipſo nomine & perſona M'. Curii argumenta ſumpſiſſe, quibus ad dicendum uteretur; & ea re*, ejus nomine ac perſona *multum profeciſſe, ut probaret Curium heredem Coponii eſſe oportere, quamvis Coponio poſthumus filius nullus natus eſſet*.

1 *Ne hoc quidem*) Cauſas, ut par eſt, agere non potuerunt ſine exercitatione forenſi: at certe recte dividere ac definire illas ipſas cauſas in otio ſuo potuerunt & debuerunt: in quo tamen ipſo peccarunt.

2 *A Manio Curio*) Totam hanc cauſam expoſuimus lib. 1. de Orat. in notis ad c. 39.

universo rei, negotiique, non in tempore, ac nominibus omnis quæstio, [a] cum scriptum ita sit: SI MIHI FILIUS GENITUS, ISQUE PRIUS MORITUR, & cætera; TUM UT MIHI ILLE SIT HERES: Si natus filius non sit, videaturne is, qui filio mortuo institutus heres sit,
32 heres esse. [b] * Perpetui juris, & universi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontes desiderat. In quo etiam isti nos jurisconsulti impediunt, a discendoque deterrent. Video enim in [1] Catonis, & Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de jure viro aut mulieri responderint; credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati a jure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abjiceremus. Sed [c] hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. Est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffusum, & dissipatum est, in certa genera [d] coacturum, & ad artem facile redacturum.

a *tota quæstio versabatur in explicando illo scripto*, si mihi &c. b *controversia quæ jure aliquo certo & perpetuo nititur, non pendet ab hominum nominibus, sed ad communes quosdam dicendi locos, qui sunt argumentorum fontes, revocanda est*. c *Sed aliquando Crassus juris scientiam hominum nominibus, ac factis impeditam explicabit, & ad certa rerum genera*, quæ pauca sunt, *revocabit* d *collecturum*,

1. *Catonis & Bruti*) M. Catonem, principem Porciæ familiæ, celebrem fuisse jurisconsultum, ejusque libros ætate sua exstitisse tradit Pomponius ff. lib. 1. tit. 2. de Origine juris. Ibidem fit Bruti mentio. *Post hos fuerunt P. Mucius, & Brutus, & Manilius, qui fundaverunt jus civile. Ex his P.*

rum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de jure, didicit; & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in jure, vel apte describere, vel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum a Crasso discemus, cum se de [a] turba, & a subselliis in otium, (ut cogitat) solitudinemque contulerit. Jam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audivi, cum diceret, sibi certum esse, a judiciis, causisque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum sæpe a viris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas; quæ, si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc vere a Catulo dicta sunt, [b] tibi mecum in eodem est [1] pistrino, Crasse, vivendum: & [c] istam oscitantem, & dormitantem sapientiam, [2] Scævolarum, & cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leniter, &, [d] Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simulatque ad eam confugero, in

a *a tumultu & forensibus causis.* b *eadem ars causarum in foro tractandarum nobis, dum vivemus, erit exercenda, quamvis sit plena defatigationis.* c *cessantem & otiosam.* d *Absolve quod incepisti.*

Mucius etiam decem libellos reliquit, Brutus septem, & exstant volumina scripta, Manilii monumenta: illi duo consulares fuerunt, Brutus pretorius, P. autem Mucius & pontifex maximus.

1 *Pistrino*) Hic ingentis ac molesti laboris plenum opus significat; ducta translatione ab exercitatione durissima, cui servi addicebantur.

2 *Scævolarum*) Sic vocat jurisconsultos, inter quos celeberrimus erat Scævola.

34 in libertatem vindicabit. * [a] Hujus quidem loci, quem modo ſum exorſus, hic eſt finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus perſonis, neque in infinita temporum varietate, ſed in generum cauſis, atque naturis omnia ſita eſſe, quæ in dubium vocarentur: genera autem eſſe definita non ſolum numero, ſed etiam paucitate: ut eam materiem orationis, quæ cujuſque eſſet generis, ſtudioſi qui eſſent dicendi, [b] omnibus locis deſcriptam, inſtructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico, & ſententiis. [c] Eæ vi ſua verba parient, quæ ſemper ſatis ornata mihi quidem videri ſolent, ſi ejuſmodi ſunt, ut ea res ipſa peperiſſe videatur. Ac, ſi verum quæritis, quod mihi quidem videatur, (nihil enim aliud affirmare poſſum, niſi ſententiam, & opinionem meam) [d] hoc inſtrumentum cauſarum, & generum univerſorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique ſcrutari locos, ex quibus argumenta eruamus; quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo conſiderarint, ſtudio adhibito & uſu, pertractata eſſe poſſunt: ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita, & ad illos, quos ſæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum eſt ſive artis, ſive animad-

a *eo ſpectat omnis diſputatio, quam ſupra de locis communibus exorſus ſum, ut &c.* b *diſtributam in omnes locos communes, & univerſa genera.* c *ſi res ac ſententiæ collectæ fuerint, ex iis naſcentur ſua ſponte verba.* d *hanc ſupellectilem ac copiam præceptorum artis nobis debemus comparaſſe, antequam in forum veniamus, neque ad ea tum primum recurrere, cum cauſa nobis traditur peroranda.*

madverſionis, ſive conſuetudinis, noſſe [a] regiones, intra quas [1] venere, & perveſtiges, quod quæras. [b] Ubi eum locum omnem cognitione ſepſeris, ſi modo uſum rerum percallueris, nihil te effugiet; atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. * Et ſic, cum ad inveniendum in 35
dicendo tria ſint; acumen, deinde ratio, quam licet (ſi volumus) appellemus artem, tertium diligentia, non poſſum equidem non ingenio primas concedere: ſed tamen ipſum ingenium diligentia [c] etiam ex tarditate incitat. Diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in cauſis defendendis plurimum valet. Hæc præcipue colenda eſt nobis; hæc ſemper adhibenda; hæc, nihil eſt, quod non aſſequatur. Cauſa ut penitus, quod initio dixi, nota ſit, diligentia [d] eſt: ut adverſarium attente audiamus, atque ut ejus non ſolum ſententias, ſed etiam verba omnia [e] excipiamus, vultus denique perſpiciamus omnes, qui ſenſus animi plerumque indicant, diligentia eſt. Id tamen diſſimulanter facere, [f] ne ſibi ille aliquid proficere videatur, prudentia eſt. Deinde ut in iis locis, quos proponam paulo poſt, [g] pervolvatur animus, ut ſe penitus

a argumentorum *ſedes*, *quarum ope quaſi venando quæras & captes id quod vis*. b *poſtquam aliquem locum diligenter excuſſeris*. c *Quamvis tardum ſit*, *excitat*. d *efficit*. e *colligamus* & animadvertamus, ut melius orationis ejus firmamenta convellere poſſimus. f *ne putet* adverſarius *a ſe bene perorari cauſam*, ſi videat ſe ſtudioſe & attente audiri. g *totus occupetur*.

1 *Venere*) Lectionem noſtram cum probatiſſimi codices, tum ipſa quæ ſequuntur verba confirmant; in quibus translatio a venatione ducta continuatur. Habent plerique minus recte, *intra quas venire debeas, ut perveſtiges quod quæras*.

insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia [a] est: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: hæc [b] magna sunt. [c] Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti: ars demonstrat tantum, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire: reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore; complectar uno verbo, quo sæpe jam usi sumus, diligentia: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundent philosophi, qui, ut opinor (sed tu hæc, Catule, melius [d]) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose, & ab-
36 undanter loquantur. * Tum Catulus; Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed [1] Aristoteles, is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumenti via, non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inveniretur: [e] a quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua; sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legi-

a diligentia efficit. b *hæc magna percipiuntur commoda ex eloquentia.* c *cum ad eloquentiam primum valeat & ingenium, & diligentia, ad illam ars parum conferre potest.* d *intelligis, & explicare potes.* e *Cujus tu methodum & artis tradendæ viam sequeris.*

1 *Aristoteles*) De quo notas consule in librum 1. de Inventione num. 7.

legisti, atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quam putaramus. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule: Semper ego existimavi, jucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorem fore, [a] qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. Atque ego idem existimavi, pecudis esse, non hominis, cum [b] tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseque & videndi res obscurissimas, & bene vivendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem; & , si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, [c] subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci, Catule, & [d] istorum omnium summatim causas, & genera ipsa gustavi. * Valde 37
hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem [1] libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam hæc civitas aspernata nunquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, [e] cum erat in hac gente [2] magna

a *qui quam minimum significaret se artem eloquentiæ didicisse, nullo vero modo Græcas literas attigisse.* b *tantam eruditionem.* c *clam & privatim audiendo.* d *leviter & cursim didici summa capita & genera causarum ac rerum, quas docent.* e *cum erat Græcæ ditionis ea pars Italiæ, quæ magna Græcia dicitur.*

1 *Libidinis scopulum*) Connotat vel Circes, vel Sirenum scopulos poetarum fabulis celebres.

2 *Magna Græcia*) Ad orientalem Italiæ plagam Brutios inter & Salentinos pertinet ea regio, quam olim magnam Græciam dixere: nunc pars est Regni Neapolitani.

gna illa Græcia : ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt ; [1] qui annis permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras : quo etiam major vir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ civitatis duobus prope sæculis ante cognovit, [a] quam eam Græci natam esse senserunt. Et certe non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, [2] L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audivi, cum dicerent, pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus civitatis, quod, cum [3] ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres

a *Antequam Græci cognoscerent illam regendæ civitatis scientiam*, quam a Pythagora didicerunt.

1 *Qui annis permultis*) Numa Pompilius, secundus Romanorum rex, de quo diximus libro superiore in notis ad c. 9. regnum, quod tenuit annos quadraginta tres, auspicatus est anno U. C. xl. Olym. xvi. 3. ante Christum Dccxiv. Tarquinio Superbo rege, qui regnare cœpit, ut refert Dionysius, anno iv. Olymp. Lxi. U. C. Ccxxi. Pythagoras in Italiam venit, & quidem, si credimus Jamblicho, circa Olymp. Lxx. annis circiter ab U. C. Ccxxii. Ex quibus colligitur, quod hic tradit Catulus, Numam duobus prope sæculis prius vixisse quam Pythagoram, annis scilicet omnino centum octoginta duobus.

2 *L. Furio*) De quo videndus Ciceronis Brutus.

3 *Ad senatum legatos*) Carneades Academicus, Diogenes Stoicus, & Critolaus Peripateticus, celeberrimi ætatis suæ philosophi, ab Atheniensibus Romam ad senatum populumque Romanum legati sunt, ut postularent civitati remitteretur talentum fere quingentum mulcta, quam propter Oropi vastationem fecerat. Tempus hujus legationis Cicero Academ. Quæst. lib. iv. refert ad P. Scipionem & M. Marcellum coss. qui anno Urbis Dxcix. ante Christum cv. remp. administrarunt. Gellius lib. xvii. temporibus belli Punici secundi; Pausanias in Achaicis an. U. C. Dciii. assignat. *Gellius lib.* vii. *cap.* xiv. De Carneade & Critolao diximus libro superiore c. ii.

tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem. Itaque eos, dum Romæ essent, & a se, & ab aliis frequenter auditos: [a] quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiæ, sicut [1] Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris. [b] Minime, inquit Antonius: ac sic decrevi [2] *philosophari* potius, ut [3] Neoptolemus apud Ennium, *paucis. Nam omnino haud placet.* Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse: Ego ista studia [c] non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adversariam esse arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. * Sed, ut eo re- 38
vocetur, unde huc declinavit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videsne Diogenem fuisse, qui diceret,

 ar-

a *cum scires eorum auctoritate & nomine philosophiam niti:* b *non* Indixi bellum philosophiæ, ut ais: *eam igitur attingo, sed obiter, ac paucis: nam in ea totum esse, & omnino philosophari non placet.* c Philosophiæ.

1 *Zethus*) Jovis ex Antiopa filius, frater Amphionis, cui in condendis Thebis operam commodavit: Eum, ut ab artibus aversum, Pacuvius in tragœdia invehentem in musicam inducit, quam Amphion tuetur. Consule lib. II. ad Heren. n. 43.

2 *Philosophari*) Censet Vossius versum illum Ennii fuisse trochaicum quadratum hujusmodi.

Philosophari mihi est necesse; at paucis: nam omnino haud placet.

Idque colligit ex lib. II. Tusculanarum Quæstionum n. 1. ubi legitur: *Neoptolemus quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino haud placere.*

3 *Neoptolemus*) Pyrrho, Achillis filio, Neoptolemi cognomen impositum, quod adolescentulus in bello Trojano militiæ tirocinium fecerit.

artem se tradere bene differendi, & vera, ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco [1] Διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo verum inveniatur, sed tantum est, quo modo judicetur. Nam & [a] omne, quod eloquimur, sic, ut id aut esse dicamus; aut non esse; & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent, verumne sit, an falsum; & si conjuncte sit elatum, & adjuncta sint alia, judicent, rectene adjuncta sint, & verane summa sit uniuscujusque rationis: & ad extremum [b] ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modo ea, quæ jam non possint ipsi dissolvere, sed etiam [c] quibus ante exorsa, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igitur [d] Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet; atque idem etiam impedit, quod & multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolvi, & genus sermonis affert non liquidum, non fusum, ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad im-

a *omnis propositio aut affirmat aliquid, aut negat: & si quidem simplex sit, profitentur dialectici se judicare an vera, an falsa sit: & si composita sit, judicant an id, quod subjicitur propositioni, recte adjunctum sit, an secus, & an tota ratio simul sumpta sibi cohæreat.* b *ipsi se impediunt* nimia *subtilitate.* c *quibus refellantur ea, quæ ab iis in principio disputationis probata esse videbantur.* d Diogenes, & similes illius *Stoici nihil oratorem adjuvant.*

1 Διαλεκτικὴν) Dialecticam ἀπὸ τοῦ διαλέγεσθαι, a differendo nomen habet.

impellendos, ad ea probanda, [a] quæ non aurificis ſtatera, ſed quadam populari trutina examinantur. Quare iſtam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium eſt, in judicandis nimium loquax. Critolaum iſtum, quem ſimul cum Diogene veniſſe commemoras, puto plus [b] huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe. [c] Erat enim ab iſto Ariſtotele, a cujus inventis tibi ego videor non longe aberrare. Atque inter hunc Ariſtotelem, cujus & illum legi librum, in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum, & illos, in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit, & [d] hos germanos hujus artis magiſtros, hoc mihi viſum eſt intereſſe, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim, naturamque viderat, hæc quoque adſpexit, quæ ad dicendi artem, quam ille deſpiciebat, pertinebant: illi autem, qui [e] hoc ſolum colendum ducebant, [f] habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, ſed uſu in hoc uno genere, ſtudioque majore. Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi, & varietas perquam eſſet optanda nobis; qui nullam unquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus eſt quiddam, quam ab iis, qui hæc tradunt, & docent, poſtulandum ſit. * Ego autem, ſi quem nunc plane 39

a *quæ non expenduntur peritorum judicio & accurata quadam ſtatera, qualis eſt aurificum.* b *Arti oratoriæ.* c *ex Ariſtotelis ſchola prodierat.* d *hos qui ſe profitentur rhetoricam proprie docere.* e *unam artem bene dicendi.* f *verſati ſunt.*

rudem institui ad dicendum velim, [a] his potius tradam assiduis, uno opere [1] eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo jam imbutus usu, & satis acri ingenio esse videatur; [b] illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde universum flumen erumpat: qui illi sedes, & tanquam domicilia argumentorum commonstret, & ea breviter illustret, verbisque definiat. Quid enim est, in quo [c] hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, [2] aut [d] ex sua sumi vi, atque natura, aut assumi [e] foris? Ex sua vi, cum aut res, [f] quæ sit tota, quæratur, aut pars ejus, aut vocabulum, quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. Extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, de-

a *dabo illum informandum eloquentiæ magistris, qui ejus artis præcepta discipulorum auribus diu noctuque inculcant.* b *tradam illum alicui erudiendum, qui non tantum rivulos eloquentiæ, sed ipsum fontem, unde omnia oriuntur argumenta, commonstret.* c *Laboret.* d *ex causæ natura sumi.* e *extra causam.* f *quomodo sit definienda.*

1 *Eandem incudem*) Proverbii genus est in eos, qui indefessa assiduitate eidem studio incumbunt, similes fabrorum, qui continuis ictibus incude percussa ferrum emolliunt.

2 *Aut ex sua vi*) Designat locos rhetorum intrinsecos & extrinsecos, de quibus cum & fusius & accuratius agat Cicero in Topicis, eo rejecimus notas omnes & exempla, quibus possunt illustrari.

definitione universa [a] vis explicanda est, sic: Si majestas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Rom. tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Rom. potestati tradidit. Sin [b] pars; partitione, hoc modo: Aut senatui parendum [c] de salute reip. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium [d], superbum; suum [e], arrogans: utendum igitur fuit consilio senatus. [f] Sin ex vocabulo, ut Carbo: Si consul est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit [1] Opimius? Sin ab eo, [g] quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci: nam & conjuncta quæremus, & genera, & partes generibus subjectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia, & causas rerum vestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt, & [h] majora, paria, minora quæremus. * Ex 40
[i] conjunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum [2] Q. Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere

a *rei natura.* b *si* quæritur *pars* aliqua totius alicujus, ea explicanda erit *partitione* & enumeratione. c *in causa, ubi agebatur salus reipub.* d instituere. e adhibere. f *si* argumentum sumitur *a nomine* rei alicujus, *ut Carbo* sumpsit in Opimii causa, ita argumentum instituendum erit: *Si consul*, &c. g *quod affectum est ad id, de quo quæritur.* h *comparationem a majori ad minus, a pari, a minori ad majus.* i *a conjugatis.*

1 *Opimius*) De quo paulo superius diximus c. 28.

2 *Q. Metellum*) Anno U. C. DCLVII. ante Christum XCVII. præturam obtinuit Q. Metellus, Pii cognomentum adeptus, quod, ut ait scriptor de viris illustribus, patrem Numidicum precibus, ac lacrymis assiduis ab exilio revocasset. Qua singulari

re autem: Si magistratus [a] in populi Rom. potestate esse debent, quid [1] Norbanum accusas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis? Ex [b] parte autem ea, quæ est subjecta generi: [2] Si omnes, qui reipublicæ consulunt, cari nobis esse debent, certe in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis retinemus & nostram salutem, & imperii dignitatem. Ex similitudine autem: Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros [c] indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Jam ex contrario; Si Gracchus nefarie, [d] præclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & [e] causa nemini, & tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex [f] consentaneis, & præcurren-

a *Subjecti esse populo Romano*. b *ex specie*. c *benevolentia*. d fecit. e *si fuit nemini causa* cur illum interfectum vellet, nisi tibi. f *verisimilibus*.

lari pietate facilem ad summos honores aditum paravit.

1 *Norbanum*) Consule notas superiores c. 21.

2 *Si omnes*) Hoc argumentum (*Omnes qui reip. consulunt, cari nobis esse debent; ergo & imperator qui reip. consulit*) præter mentem Antonii non ducitur a specie, sed a genere: ratio enim, unde probatur nobis carum esse debere imperatorem, generatim & ad imperatores, & alios omnes, qui reip. student, extenditur. Rectius a specie sic argumentaberis: *suum unicuique reddere justitiæ est, ergo & virtutis*. Scilicet

rentibus, & repugnantibus, ut olim Craſſus adoleſcens: Non ſi Opimium defendiſti, Carbo, idcirco te iſti bonum civem putabunt: ſimulaſſe te, & aliud quid quæſiſſe perſpicuum eſt, quod Ti. Gracchi mortem ſæpe in concionibus deploraſti, quod Pub. Africani necis ſocius fuiſti, [1] quod eam legem in tribunatu tuliſti, quod ſemper a bonis diſſenſiſti. Ex cauſis autem rerum ſic: Avaritiam ſi tollere vultis, mater ejus eſt tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ ſunt orta de cauſis: Si ærarii copiis & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, [a] vectigalibus ſerviamus. Majora autem, & minora, & paria comparabimus, ſic. Ex majore: Si bona exiſtimatio divitiis præſtat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis eſt expetenda? Ex minore ſic:

[b] [2] *hic parvæ conſuetudinis*
Cauſa hujus mortem fert tam familiariter:
Quid ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari ſic: [3] Eſt ejuſdem & eripere [c] contra rempub.

a *Curemus vectigalia.* b *filius meus propter parvam cum ea conſuetudinem ejus mortem tam acerbe deflet*, quam ſi ea familiariter uſus fuiſſet. c *contra utilitatem reipub.*

cet virtutis ſpecies eſt juſtitia, ex qua recte colligitur, id omne, quod ad juſtitiam pertinet, ad virtutem ſpectare.

1 *Quod eam legem*) Pighius ad annum Urbis DCXXXIV. ante hæc verba deeſſe nonnihil ſuſpicatur; ſicque ex varia manuſcriptorum codicum lectione locum eſſe reſtituendum putat, *Quod P. Africani necis ſocius fuiſti, quod C. Graccho dux & auctor repetendæ per ſeditiones tribuniciæ poteſtatis fuiſti, quod eam legem*, &c.

2 *Hic parvæ*) Verba Simonis ſenis in Andria Terentii, Actu 1. Scena 1.

3 *Eſt ejuſdem*) Conferuntur hic inter ſe duo crimina; alterum

pub. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea [a] sublevantur, [1] ut hæc: Hoc verum est; dixit enim Qu. Lutatius. Hoc falsum est; habita enim quæstio est. Hoc sequi necesse est; recito enim tabulas: de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc, ut [2] brevissime dici potuerunt, ita a me dicta sunt.

41 * Ut enim si aurum cui, quod esset [b] multifariam defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa, & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret: sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint; reliqua cura, & cogitatione eruuntur. [3] Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed

a *adhibentur ad probandam causam.* b *multis in locis.*

rum repetundarum, quo quis alterius facultates contra jus invadit; alterum ambitus, quo suas opes aliquis largitur ad populi suffragia sibi demerenda.

1 *Ut hæc*) Congerit hic tres locos extrinsecos: primum a testimoniis, cujus hoc affert exemplum; Hoc dicit Q. Lutatius, est igitur verum: Alterum a tormentis; Ad exprimendam veritatem tormentis subjectus est ille quem oportuit; nec simile quicquam indicavit, ergo falsum est: Tertium a tabulis; Rem ita esse patet ex tabulis; ergo id in dubium revocare nemini licet.

2 *Brevissime*) Fusiorem videlicet locorum explicationem meditabatur Cicero in libro Topicorum; quapropter ne sæpius eandem incudem tundat, hic tantum perstringit, quod alibi copiosius exponet.

3 *Quod autem*, &c.) Quis sit locorum usus explicabimus in Topicis.

sed ut doctissimis hominibus[a] usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita [b] excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si vero assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita afficiet, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit; nihil profecto præterea ad dicendum requiret. Jam illud videmus, Nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas, & id quare ita sit, ostendere; & ex iisdem illis locis interdum concludere, [c] relinquere alias, alioque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, [d] prius ut simile confirmes: deinde quod agitur, adjungas: [e] puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare possit; ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur. * Hæc ut & properans, & apud do- 42
ctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando [f] ad illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quam ut faveat oratori is, qui

a *Animadversiones quasdam, quibus utor, quas experientia didici.* b *investigatis.* c *aliquando non concludere.* d *afferenda & illustranda similitudo priori loco: tum id adjungendum quod agitur.* e *partes.* f *ad rem longe majoris momenti, nempe quemadmodum animi movendi sint.*

qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quam judicio, aut consilio, regatur. [1] Plura enim multo homines judicant [2] odio, aut [3] amore, aut [4] cupiditate, aut [5] iracundia, aut [6] dolore, aut [7] lætitia, aut [8] spe, aut [9] timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut [a] præscripto, aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscare, quo te dicis intendere. Quidnam, inquit? [b] Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles. Vide quam sim in isto genere, inquit,

a *Certa aliqua ratione.* b *emisisti ordinem, qui tibi maxime placet.*

1 *Plura enim homines*) Recte Aristoteles lib. II. Rhetoric. observat, cum pro diversis animi motibus diversa sentiant ac faciant homines, aliudque mens tranquilla, aliud agitata suggerat, permagni interesse oratoris varias pro tempore auditorum in animis excitare perturbationes, adeoque ipsi tenendam esse artem movendorum affectuum, quibus concitatus auditor eo, quo voluerit orator impellere, facile feratur.

2 *Odio*) Quod est abalienatio quædam animi perfecta, qua quis alterum & perditum velit, & perdat, si possit.

3 *Amore*) Quid sit, exposuimus lib. 1. de Invent. n. 93. & lib. II. de Invent. c. 51.

4 *Cupiditate*) Qum Aristoteles lib. 1. Rhetor. definit rei jucundæ appetitum.

5 *Iracundia*) Consule notas in librum superiorem n. 220.

6 *Dolore*) Quem Tullius lib. IV. Tusc. Quæst. ait esse ægritudinem cruciantem.

7 *Lætitia*) Est, inquit ibidem Cicero, opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur.

8 *Spe*) Vide notas inferiores c. 52.

9 *Timore*) Timor est ægritudo vo-

quit, Catule, deus. Non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potius incurrere. Ac [a] res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic, tamquam ignotum hominem, præteribam, tantum potest in dicendo, ut [b] ad vincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi videris ante tempus a me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset jam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere. Sed cum [1] tria sint a me proposita, de uno dictum: cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum. * [c] Valet igitur multum 43
ad vincendum, [2] probari mores, instituta, & facta, & vitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus; & item improbari adversariorum; animosque eorum, apud quos agitur, concilia-

a *ista dispositio argumentorum.* b *ad causam obtinendam.* c *Ad persuadendum maxime prodest constans omnium opinio de probitate oratoris.*

voluntatis respondens mentis ambiguitati, malum prope imminens, vixque declinabile intuentis.

1 *Tria sint a me*) Divisit Antonius inventionem in tres partes; quarum prima doceat; altera conciliet, tertia moveat oratorem. De prima disseruit; cum alias explicuerit, de oratione disponenda sermonem instituet.

2 *Probari mores*) Communis est hæc rhetorum omnium sententia, neminem oratorem esse posse, nisi qui probis moribus fuerit. Ut enim persuadeat, qui scopus est eloquentiæ, is esse debet hujus artis studiosus, cui fides habeatur in ea re, quæ certo sciri non potest; cujusmodi sunt causæ omnes, in quibus versatur orator.

liari quam maxime ad benevolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi [1] dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ; quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quam fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: [2] si quid persequare acrius, ut invitus, & coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa proferri perutile est: eaque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in ad-

tor. Sic autem sunt homini, ut quem noverint improbum, ei difficillime credant. Adi Aristotelem lib. I. Rhet. cap. 2. & Quintilianum lib. XII. cap. I.

1 *Dignitate hominis*) Moribus suis captat judicum benevolentiam Cicero oratione pro P. Sulla n. I. *Quanquam ex hujus incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in cæteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam misericordiamque, notam omnibus quondam, nunc quasi intermissam agnoscerent: improbi ac perditi cives edomiti atque victi, præcipitante repub. vehementem me fuisse atque fortem; conservata mitem ac misericordem faterentur.*

2 *Si quid persequare acrius*) Hujus oratorii præcepti egregium nobis exhibet exemplum Cicero Divinatione in Verrem n. 4. *Tuli graviter & acerbe, judices, in eum me locum adductum, ut aut eos homines spes falleret, qui opem a me atque auxilium petissent: aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adolescentia dedissem, tempore atque officio coactus ad accusandum traducerer... Adductus sum, judices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine institutoque majorum, ut onus hoc laboris atque officii non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, judices, consolatur, quod hæc, quæ videtur esse accusatio mea, non potius accusatio, quam defensio est existimanda. Defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam.*

adverſarios ex contrario conferenda. Sed genus
hoc totum orationis in iis cauſis excellet, in qui-
bus minus poteſt inflammari animus judicis acri &
vehementi quadam incitatione. Non enim ſemper
fortis oratio quæritur, ſed ſæpe placida, ſummiſ-
ſa, lenis, quæ maxime commendat reos. Reos
autem appello, non eos modo, qui arguuntur,
ſed omnes, quorum de re diſceptatur: ſic enim o-
lim loquebantur. Horum igitur exprimere mores
oratione, juſtos, integros, religioſos, timidos,
perferentes injuriarum, mirum quiddam valet; &
hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in
peroranda, tantam habet vim, ſi eſt ſuaviter, &
cum [a] ſenſu tractatum, ut ſæpe plus, quam cau-
ſa, valeat. Tantum autem efficitur ſenſu quodam,
ac ratione dicendi, ut [1] quaſi mores oratoris effin-
gat oratio. Genere enim quodam ſententiarum,
& genere verborum, adhibita etiam actione leni,
facilitatemque ſignificanti, efficitur, ut probi, ut
bene morati, ut boni viri eſſe videantur. * Huic 44
autem eſt illa diſpar adjuncta ratio orationis, quæ
alio quodam genere mentes judicum permovet, im-

 pel-

a *arte & prudentia*.

1 *Quaſi mores auditoris*) Videtur hoc præceptum oratorium ex Ariſtotele depromtum lib. II. Rhetor. Ut ſimilitudo morum, ita oratio, quæ moribus auditoris accommodata eſt, ejus conciliat benevolentiam. Operæ pretium eſt igitur ætatis cujuſque indolem oratione exprimere. Quod idem ad poetæ commendationem requirit Horatius in Arte,

Si plauſoris eges aulea manentis, & uſque
Seſſuri, donec cantor, Vos plaudite, dicat,
Ætatis cujuſque notandi ſunt tibi mores,
Mobilibuſque decor naturis dandus, & annis.

pellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut salvum velint, aut metuant, aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus abducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius est enim [a] currentem (ut ajunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non solum morbus ejus, cui mederi volet, sed etiam [b] consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem cum aggredior ancipitem causam, & gravem ad animos judicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione, curaque versor, ut odorer quam sagacissime possim, [1] quid sentiant, quid existiment, quid exspectent, quid velint, quo deduci oratione facillime posse videantur. Si se dant, &, ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent; accipio quod datur, & [c] ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est [d] integer, quietusque judex, plus est

a *hominem jam aliqua ex parte perturbatum incitare, quam commovere tranquillum.* b *quibus rebus æger assueverit, cum valeret.* c *Eos magis excito ad eos motus, quo ipsi feruntur.* d *nondum ulla perturbatione commotus.*

1 *Quid sentiant*) Idem tradit Aristoteles lib. II. Rhetor.

est operis: sunt enim omnia dicendo excitanda,
nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet il-
la, quæ recte a bono poeta [a] dicta est [b] *flexani-
ma, atque omnium regina rerum*, oratio, ut non
modo inclinantem erigere, aut stantem inclina-
re, sed etiam adversantem, & repugnantem, ut
imperator bonus ac fortis, capere possit. * Hæc 45
sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat,
quæ a me divinitus tractari solere diceret, & in
causa M'. Aquilii, Caiique Norbani, nonnullis-
que aliis, quasi præclare acta, laudaret; quæ
mehercule ego, Crasse, cum a te tractantur in
causis, horrere soleo: [1] tanta vis animi, tantus
impetus, tantus dolor oculis, vultu, gestu, [2] di-
gito denique isto tuo significari solet: tantum est
flumen gravissimorum, optimorumque verborum,
tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam
sine pigmentis, fucoque puerili, ut mihi non
solum tu incendere judicem, sed ipse ardere vi-
dearis. [3] Neque fieri potest, ut doleat is, qui au-
dit, ut oderit, ut invideat, ut pertimescat aliquid,
ut ad fletum, misericordiamque deducatur, nisi

a Ennio. b *flectens animos.*

1 *Tanta vis animi*, &c.) Non tanta dicendi vi Crassus valebat, quod ex libro de Claris Oratoribus intelligitur: verum ejus eloquentiam hic exaggerat Antonius, quo plus auctoritatis his dialogis Cicero conciliet.

2 *Digito denique*) *Cum tres contracti* digiti *pollice premuntur, tum digitus ille, quo usum optime Crassum Cicero dicit, explicari solet. Is in exprobrando & indicando, unde ei nomen est, valet.* Fabius lib. XI. cap. 2.

3 *Neque fieri potest*) Recte Horatius in Arte,

Ut ridentibus arrident, ita flentibus adsunt
Humani vultus. Si vis me flere, dolendum est
Primum ipsi tibi.

omnes ii motus, quos orator adhibere volet judi-
ci, in ipſo oratore impreſſi eſſe, atque inuſti vide-
buntur. Quod ſi fictus aliquis dolor ſuſcipiendus
eſſet, & ſi in ejuſmodi genere orationis nihil eſ-
ſet, niſi falſum, atque imitatione ſimulatum, ma-
jor ars aliqua forſitan eſſet requirenda. Nunc ego,
quid tibi, Craſſe, quid cæteris accidat, neſcio:
de me autem cauſa nulla eſt, cur apud homines
prudentiſſimos, atque amiciſſimos mentiar. Non
mehercule unquam apud judices aut dolorem, aut
miſericordiam, aut invidiam, aut odium excitare
dicendo volui, quin ipſe in commovendis judici-
bus, iis ipſis [a] ſenſibus, ad quos illos adducere vel-
lem, permoverer. Neque enim facile eſt perfice-
re, ut iraſcatur, cui tu velis, judex, ſi tu ipſe
id [b] lente ferre videare; neque ut oderit eum,
quem tu velis, niſi teipſum flagrantem odio ante
viderit; neque ad miſericordiam adducetur, niſi ei
tu ſigna doloris tui verbis, ſententiis, voce, vul-
tu, collacrymatione denique oſtenderis. Ut enim
nulla materies tam facilis ad exardeſcendum eſt,
quæ, niſi admoto igni, ignem concipere poſſit:
ſic nulla mens eſt tam ad comprehendendam vim
oratoris parata, quæ poſſit incendi, niſi inflam-
46 matus ipſe ad eam, & ardens acceſſeris. * Ac,
ne forte hoc magnum, ac mirabile eſſe videatur,
hominem toties iraſci, toties dolere, toties omni
animi motu concitari, præſertim in rebus alienis,
[c] magna vis eſt earum ſententiarum, atque eorum
loco-

a *Animi perturbationibus.* b *moderate.* c *tantam vim habent ſen-tentiæ & loci oratorii, ut aliquis eas permotiones extra ſimulationem ullam ſuſcipiat.*

locorum, quos agas tractesque dicendo, nihil ut opus sit simulatione & fallaciis. Ipsa enim natura orationis ejus, quæ suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quenquam eorum, qui audiunt, permovet. Et ne hoc in causis, in judiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenii nostri existimatio; nam id esset levius: (quanquam, cum professus sis, [a] te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt majora multo, fides [b], officium [c], diligentia [d]: quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quam versus, quam scena, quam fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cum [e] ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur, [1] spondalia illa dicentis,

 a 1 Se-

a *eloquentia tibi famam comparare.* b qua debet reo consulere. c quo probabiles ad tuendam causam rationes eum oportet afferre. d qua inquirenda sunt omnia quæ ad causam pertinent. e *Etiam in ficta, quam gerebat, persona.*

1 *Spondalia*) An legendum hic *Sophoclea*, ut censet Auratus, quod hi versus ex Sophoclis Teucro a Pacuvio e Græco in Latinum sermonem conversi? an *spondialia*, ut Turnebus, seu potius, quemadmodum Salmasius & Vossius putant esse magis secundum analogiam, *spondaulia*. σπονδαῦλαι sunt tibicines, σπόνδαυλος enim tibia est. Atque hinc σπονδαύλιον μέλος, versus inter sacrificandum ad tibiam cani soliti, ne quid male ominatum audiretur.

[a] [1] *Segregare abs te ausus, aut sine illo* [2] *Salamina ingredi?*
Neque paternum adspectum es veritus?

Nunquam illum adspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miserabilem sonum voce,

[b] *Quem ætate exacta indigem*
Liberum lacerasti, orbasti, exstinxsti: neque fratris necis,
Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam est traditus?

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat, quid? Pacuvium putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, [3] Poetam bonum nemi-

a *etiamne* fratrem *ausus es abs te semovere, & sine illo intrare Salamina, nec reveritus es conspectum patris?* b *quem* patrem *decrepita ætate liberis indigentem oppressisti*, filio *privasti*, *dolore obruisti: neque* misertus es *occisi fratris, neque filii ejus parvi, qui tuæ tutelæ commissus est?*

1 *Segregare*) Sic in Teucro tragœdia Telamonem inducit loquentem Pacuvius. Telamon rex Salaminis ad bellum Trojanum filios miserat Ajacem, & Teucrum, ut alter alterum tueretur. Ut audivit Ajacem, ob negata Achillis arma, sibi manus intulisse, Teucrum, qui fratris necem ultus non fuerat, reversum ejecit.

2 *Salamina*) Salamis insula prope Peloponnesum in sinu Saronico: nunc, teste Sophiano, *Coluri* dicitur.

3 *Poetam bonum neminem*) Sacro quodam afflatu furoris abripi poetæ dicuntur. Ovidius lib. III. de Arte.

Est deus in nobis, sunt & commercia cœli;
Sedibus æthereis spiritus ille venit.

Idem longe ante tradiderat Plato lib. III. de Legibus, sed clarius & fusius in Jone. *Omnes*, inquit, *Epici poetæ boni, non ex arte, sed divino afflatu correpti omnia hæc præclara dicunt poemata. Et Lyrici boni similiter, ut Corybantes non sana mente saltant, sic Lyrici non sana mente* pul-

minem (id quod a Democrito, & Platone in
scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione
animorum exsistere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris. * Quare nolite existimare, mei- 47
psum, qui non heroum veteres casus, fictosque
luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo; neque actor essem alienæ personæ, sed [a]
auctor meæ, cum mihi M'. Aquilius in civitate
retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim
ego Consulem fuisse, imperatorem [b] ornatum a
senatu, [c] [1] ovantem in Capitolium ascendisse
meminissem, hunc cum afflictum, debilitatum,
mœrentem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam
aliis commovere, quam misericordia sum ipse
captus. Sensi quidem tum magnopere moveri judices, cum [d] excitavi mœstum, ac sordidatum
senem, & cum ista feci, quæ tu, Crasse, laudas,

a *Qui non fictam & impositam ab alio personam agerem, sed eam quam ego suscepissem.* b *laudatum.* c *triumpho minori ornatum.* d *incomtum & squalidum stare jussi.*

pulchra illa carmina componunt, &c.

1 *Ovantem*) Ovantes scribit Festus lætantes esse, ab eo clamore, quem victores milites geminata litera *o* emittunt. Rectius, ut mihi quidem videtur, Plutarchus ovationis nomen ab ove deducit; quod qui hoc minore triumpho decorarentur, ovem immolarent: cum taurum sacrificarent, quibus triumphus major decernebatur. Porro quibus ovandi jus erat, primis reipub. Romanæ temporibus sine exercitu & legionibus pedites Urbem ingrediebantur, ut ex Dionysio Halicarnasseo & Plutarcho patet: subinde consuetudo invaluit, ut purpura vestiti, & sceptrum manu tenentes equo veherentur, concinentibus tibiis, & turmis equitum præcedentibus. Triumphantes autem picta vel aurata veste, tubis clangentibus, senatu sub prætextis currum comitante, turmis equitum subsequentibus, curru quadrijugo ferebantur.

non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem. Cum C. Marius mœrorem orationis meæ præsens ac sedens multum lacrymis suis adjuvaret; cumque ego illum crebro appellans, [1] collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem [a] imperatorum fortunam defendendam invocarem: non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumque deorum, & hominum, & civium, & sociorum imploratio: quibus omnibus verbis, quæ a me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet, atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis: quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali, & quæstore meo, tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum vix conarer accedere? [b] Habueras enim tum omnia [2] in causa superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam, in Cæpionis gravi, miserabilique casu in judicium vocabas: deinde principem & senatus, & civitatis, M. Æmilium, lapide percussum

a *ducum exercitus*. b *Pavebant tibi omnia in illa causa multo magis quam mihi*.

1 *Collegam*) C. Marius quintum consul collegam habuit M. Aquillium anno U. C. DCLIII. ante Christum CI. De M'. Aquillii causa dictum superius c. 28.

2 *In causa*) Norbani videlicet, de quo supra diximus cap. 21.

ſum eſſe conſtabat: vi pulſum ex templo [1] L. Cottam, & T. Didium, [a] cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare. * Accedebat, ut 48 hæc tu adoleſcens pro rep. queri [b] ſumma cum dignitate exſtimarere: ego homo [2] cenſorius vix ſatis honeſte viderer ſeditioſum civem, & in hominis conſularis [c] calamitate crudelem, poſſe defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excuſationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæſtor fuiſſet. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuiſſe? quid fecerim, narrabo; ſi placuerit, vos meam defenſionem [d] in aliquo artis loco reponetis. [e] [3] Omnium ſeditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reip. noſtræ temporum varietate repetivi, concluſique ita, ut dicerem, etſi omnes moleſtæ ſemper ſeditiones fuiſſent, juſtas tamen fuiſſe nonnullas, & prope neceſſarias. Tum illa, quæ modo Craſſus commemorabat, egi, neque reges ex hac civitate [f] exigi, neque tribunos pl. creari, neque [g] plebiſcitis toties conſularem poteſtatem minui, neque [a] pro-

a *cum vellent impedire, ne lex ferretur.* b *honeſtiſſime ac veriſſime.* c Cæpionis. d *aliquid habuiſſe artificii exiſtimabitis.* e *expoſui in ea oratione varia reip. pericula orta diverſis temporibus jam inde ab urbe condita.* f *expelli.* g *edictis a plebe latis.*

1. *L. Cottam*) L. Aurelius Cotta & T. Didius fuere tribuni plebis anno U. C. DCLIX. ante Chriſtum XCIII.

2 *Cenſorius*) Quatuor ante quam hanc Norbani cauſam tueretur annis, M. Antonius cum collega L. Flacco cenſura fungebatur, nimirum anno U. C. DCLVII. ante Chriſtum XCV. ut liquet ex Capitolinis fragmentis apud Pighium.

3 *Omnium ſeditionum*) De quibus fuſe Livius Decade prima.

[a] provocationem, patronam illam civitatis, ac indicem libertatis, populo Rom. dari ſine nobilium diſſenſione potuiſſe; [b] ac, ſi illæ ſeditiones ſaluti huic civitati fuiſſent, non continuo, ſi quis motus populi factus eſſet, id C. Norbano in nefario crimine, atque in [c] fraude capitali eſſe ponendum. Quod ſi unquam populo Rom. conceſſum eſſet, ut jure concitatus videretur, id quod docebam ſæpe eſſe conceſſum, nullam illa cauſa juſtiorem fuiſſe. Tum omnem orationem traduxi, & converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorem, qui lugebant ſuos, oratione [d] refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum judices cauſa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, a quo erant ipſi propter judicia abalienati, renovabam, atque revocabam.
49 * Quod ubi ſenſi [e] me in poſſeſſione judicii, ac defenſionis meæ conſtitiſſe, quod & populi benevolentiam mihi conciliaram, cujus jus etiam cum ſeditionis conjunctione defenderam, & judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu, ac deſiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad cauſam noſtram converteram, tunc admiſcere huic generi orationis vehementi, atque atroci genus illud alterum, de quo ante diſputavi, lenitatis & manſuetudinis cœpi; me pro meo [f] ſoda-

a *Jus appellandi a magiſtratibus ad populum, quo jure maxime ſtare libertas videtur.* b *quod ſi variæ, quæ alias contigerant, ſeditiones* non modo expertes ſceleris, ſed etiam ſalutares *reip. fuiſſent, non idcirco Norbanum accuſandum eſſe graviſſimo ſcelere, ſi qua per eum ſeditio mota eſſet.* c *crimine læſæ majeſtatis.* d *renovabam.* e *me judicum animos habere velut in poteſtate, defenſionemque e ſententia mihi cedere.* f *quæſtore & contubernali meo.*

dali, qui mihi [1] in liberum loco more majorum esse deberet, & pro mea omni fama prope, fortunisque [a] decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui sæpe alienissimis a me, sed meis tamen civibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam a judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si justo, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent; præsertim si in aliis caussis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut [2] de lege Apuleja dicerem, ut, quid esset minuere majestatem, explicarem, perquam breviter perstrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est a me illa causa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita [b] magis affectis animis judicum, quam doctis, tua, Sulpici,

a *dimicare*. b *Magis movendo judices, quam eos docendo*, & controversiam explicando.

1 *In liberum loco*) Quam arcta sit prætoris & quæstoris necessitudo, ostendit Tullius Divinatione in Q. Cæcilium n. 61. *Sic a majoribus nostris accepimus, prætorem quæstori suo parentis loco esse oportere: nullam neque justiorem, neque graviorem caussam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem sortis, quam provinciæ, quam officii, quam publicam muneris societatem.*

2 *De lege Apuleja*) Vide notas superiores cap. 25.

50 ci, est a nobis tum accusatio victa. * Hic Sulpicius, Vere hercule, inquit, Antoni, ista commemoras; nam ego nihil unquam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non judicium, sed [a] incendium tradidissem, quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, [b] tractusque verborum? Ut [c] illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, te pro homine pernecessario, quæstore tuo, dicere; quam tibi primum munisti ad te audiendum viam. Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, [d] serpere occulte cœpisti, nihil dum aliis suspicantibus, me vero jam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed illam populi Romani iracundiam; neque eam injustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. Deinde [e] qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? ut tu illa omnia odio, invidia, misericordia miscuisti? [f] Neque hæc solum in defensione, sed etiam in [1] Scauro, cæterisque meis te-

a *causam difficillimam, quam obtinere tam operosum esset, quam incendium exstinguere.* b *tarditas pronunciationis.* c *quam solerter usus ex illa causa, cur Norbanum susciperes defendendum, quod quæstor, quod pernecessarius tuus foret: quæ una ratio digna venia hominibus videbatur.* d *sensim progredi* quo destinabas. e *quod omisisti argumentum, unde Cæpio vocari posset in odium & invidiam?* f *Non solum illo artificio usus es in defendendo Norbano, sed etiam in Scauro cæterisque testibus refellendis.*

1 *Scauro*) Cæteris omissis Scaurum hic appellat, quippe cujus auctoritas major esset.

testibus, quorum testimonia non refellendo, sed [a] ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. [1] Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam. Istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos [b] sequi in dicendo, quæque maxime spectare solemus. Docuit enim jam nos longa vita, ususque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.
* Equidem primum considerare soleo, postuletne 51
causa: nam neque parvis in rebus adhibendæ sunt hæ [c] dicendi faces, neque [d] ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus, ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut [e] [2] tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possint commoveri. Nam quoniam hæc fere maxime sunt in judicum animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione [f] molienda, amor, odium, iracun-

a *populi iracundiam meritam ac debitam fuisse ostendendo.* b *observare.* c *motus graviores.* d *quando ita sunt affecti homines aliqua certa perturbatione, ut merito desperes te posse illos in contrariam partem & motum flectere.* e *motus vehementiores, quales in tragœdiis esse solent, adhibeamus in levioribus causis.* f *excitanda.*

1 *Quæ cum abs te*) Cum explicuisti nobis rationem, quam adhibuisti in defensione Norbani, visus sum mihi carere posse præceptis omnibus artis oratoriæ, & hoc uno exemplo contentus esse, quod imitarer.

2 *Tragœdias*) Tragœdias in nugis agere per proverbium dicitur ille, qui, ut ait Terentius, magno conatu magnas nugas dicit, vel in re levi tumultum excitat.

cundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus [1] amorem conciliari, si id videare, [2] quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut [3] pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni, atque utiles sint, laborare. Namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem; plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quam præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas, in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, significes [4] nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omni-

1 *Amorem conciliari*) Amoris tres sunt causæ, conjunctio, similitudo, & bonitas. Quapropter primo quidem amantur patria, parentes, liberi, consanguinei, affines, & fœderati: deinde pares, qui sunt ejusdem ætatis, indolis & artis, nisi forte sibi incommodent; tum enim figulus figulo invidet: denique qui nos afficiunt beneficiis, & aliqua virtute excellunt. Consule Aristotelem lib. II. Rhetor.

2 *Quod sit ipsis utile*) Sic Tullius lib. I. in Verrem n. 5. *Itaque mihi videor magnam, & maxime ægram, & prope depositam reip. partem suscepisse: neque in eo magis meæ, quam vestræ laudi existimationique servisse. Accessi enim ad invidiam judiciorum levandam, vituperationemque tollendam: ut cum hæc res pro voluntate pop. Rom. esset judicata, aliqua ex parte mea diligentia constituta auctoritas judiciorum videretur.*

3 *Pro bonis*) Hinc Fontejo conciliat amorem Cicero n. 29. *Frugi igitur hominem, judices, frugi, inquam, & in omnibus vitæ partibus moderatum ac temperantem, plenum pudoris, plenum officii, plenum religionis, videtis positum in vestra fide ac potestate: atque ita ut commissus sit fidei, permissus potestati. Videte igitur, utrum sit æquius, hominem honestissimum, virum fortissimum, civem optimum dedi inimicissimis atque immanissimis nationibus; an reddi amicis.*

4 *Nihil ad utilitatem suam*) Quod præstat Tullius oratione pro Milone n. 93. *Me quidem, judices, exanimant & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei: sint incolumes, sint florentes, sint beati stet hæc urbs præclara, mihique patria carissima, quoquo modo merita de me erit: tranquilla rep. cives mei (quoniam mihi cum illis non li-*

mnino fecisse causa sua. [1] Invidetur enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum cæteris commodandi favetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem, atque gloriam, cui maxime inivideri solet, nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis & [2] odium in alios struere discemus, & a nobis, ac nostris dimovere. Eademque hæc genera tractanda sunt in [3] iracundia vel excitanda, vel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur: sin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quisque minime debuerit, aut in rempub. tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut

licet) *sine me ipsi, sed per me tamen perfruantur. Ego cedam, atque abibo.*

1 *Invidetur*) Invidetur homini qui faciat aliquid utilitatis suæ causa; graviter enim ferimus gloriam aliorum & commoda: sed eidem favetur, si aliis commodare & servire studeat, quia utilitate nostra ducimur.

2 *Odium*) Est abalienatio quædam animi perfecta, qua quis alterum perditum velit. Congestis & exaggeratis Clodii criminibus, in eum Cicero movet odium in Miloniana n. 72. *Occidi, occidi non Sp. Melium.. non Tib. Gracchum.... sed eum* (*auderet enim dicere, cum patriam periculo suo liberasset*) *cujus nefarium adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus supplicio senatus solemnes religiones expiandas sæpe censuit: eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus se, quæstionibus habitis, dixit comperisse: eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis, ac vitæ civium conservatorem judicabant, servorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit, orbem terrarum quibuscum voluit, partitus est: eum, qui* &c.

3 *Iracundia*) De cujus natura diximus lib. 1. de Oratore c. 51. Huc referri possunt indignationis commovendæ varii modi & exempla, quæ videsis in notis ad lib. 1. de Invent. n. 100. & sequentibus.

aut odii non dissimilis [a] offensio. Item [1] timor incutitur [2] aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus: [b] interior est ille proprius; sed hic quoque communis ad eandem similitudinem
52 est perducendus. * Par, atque una ratio est [3] spei,

a *Motus animi offensi & indignantis*. b *metus qui ex ipsorum hominum periculis incutitur, est gravior*, quam qui oritur ex communibus periculis. *Oportet tamen efficere, ut qui communia pericula metuit, a communibus illis periculis suum periculum non putet esse sejunctum*.

1 *Timor*) Definitur ab Aristotele lib. II. Rhetor. *Timor est dolor ac perturbatio ex opinione impendentis mali, quod vel perniciem, vel molestiam afferre possit*.

2 *Aut ex ipsorum periculis*) Cicero senatum propositis periculis metu deterret, ne legatos mittat ad Antonium, Philippica XII. n. 7. *Quod si est erratum P. C. spe falsa atque fallaci, redeamus in viam. Optimus est portus pœnitenti mutatio consilii. Quid enim, per deos immortales, potest reip. prodesse nostra legatio? prodesse dico? quid si etiam obfutura est? obfutura? quid, si jam nocuit? an vos acerrimam illam & fortissimam pop. Rom. libertatis recuperandæ cupiditatem non imminutam ac debilitatam putatis legatione pacis audita? quid municipia censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem studio, quo contra commune incendium exarserat? An non putamus fore, ut eos pœniteat professos esse, & præ se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt, qui arma, qui se totos & animis & corporibus in salutem reip. contulerunt?*

3 *Spei*) Cum metui spes opponatur, recte definiri potest, gaudium ex opinione impendentis boni, quod vel conservare, vel afferre voluptatem possit. Vossius. Spes excitatur proposita boni honestate & magnitudine, facilibusque & paratis ad illud assequendum præsidiis: frangitur autem rei difficultate, ac malorum imminentium imagine. P. Scipio apud Livium lib. XXI. exposita victoriæ facilitate, suis spem movet, & ad prœlium contra Carthaginienses ineundum animos facit. *Erit in hoc certamine is vobis illisque animus, qui victoribus, & victis esse solet. Nec nunc illi, quia audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt. Nisi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detrectavere, eos, duabus partibus peditum equitumque in transitu Alpium amissis, qui pene plures perierint quam supersint, plus spei nactos esse. At enim pauci quidem sunt, sed ingentes animis corporibusque, quorum robora ac vires vix sustinere vis ulla possit. Effigies, imo umbræ hominum, fame, frigore, illuvie, squalore enecti, contusi ac debilita-*

spei, [1] lætitiæ, [2] molestiæ: sed haud sciam, an acerrimus longe sit omnium [3] motus invidiæ; nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quam in excitanda. Invident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent [a] evolasse: sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, & eo magis, si intolerantius se jactant, & [b] æquabilitatem com-

a Ad aliquam dignitatem *pervenisse*. b *jura omnibus hominibus ex æquo posita contemnunt propter dignitatis & fortunæ suæ præstantiam*.

tati inter saxa rupesque: ad hæc perusti artus, nive rigentes nervi, membra torrida gelu, quassata confractaque arma, claudi ac debiles equi. Cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi estis: reliquias extremas hostium, non hostes habebitis.

1 *Lætitiæ*) A Cicerone definitur IV. Tuscul. Quæst. Opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur. Commovetur vel insperato bono, vel læta fortunæ commutatione. Sic Tullius ipso Catilinariæ secundæ exordio triumphat gaudio. *Tandem aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefarie molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem ex urbe vel ejecimus, vel emisimus; vel ipsum egredientem verbis prosecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam pernicies a monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur.*

2 *Molestiæ*) Molestia, sive dolor acerbus, est mali præsentis sensus. Judicum in animis dolorem sic excitat Cicero pro Sextio n. 145. *Atque hic & tot civium squalor, hic luctus, hæ sordes susceptæ sunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum casum, luctumque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti senatui, poscenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum est in me scelus? quid tantopere deliqui illo die, cum ad vos indicia, literas, confessiones communis exitii detuli? cum parui vobis? At, si scelestum est amare patriam, pertuli pœnarum satis: eversa domus est, fortunæ vexatæ, dissipati liberi, raptata conjux, frater optimus incredibili pietate, amore inaudito, maximo in squalore volutatus est ad pedes inimicissimorum: ego pulsus aris, focis, diis penatibus, distractus a meis, carui patria, quam (ut levissime dicam) certe texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, scelus infidelium, fraudem invidorum.*

3 *Motus invidiæ*) Invidiam Ari-

communis juris, præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt: quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est, [1] Non esse virtute parta; deinde etiam vitiis, atque peccatis: tum si erunt honestiora, atque graviora, tamen non esse tanti ulla merita, quanta [2] insolentia hominis, quantumque [a] fastidium. [b] Ad sedandum autem, [3] Magno illa labore,

a *Arrogantia.* b *ad compescendam invidiam.*

Aristoteles lib. II. Rhetor. cap. 10. sic definit. *Invidia est dolor quidam ob prosperitatem, quæ apparet in bonis, de quibus dictum est, erga similes; idque non ut bene sit invidenti, sed propter illos,* quibus invidetur. Cicero lib. IV. Tusculana. Quæst. *Invidentiam,* inquit, *esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant invidenti.* Invidiæ causa princeps est cupiditas excellendi, qua quis tantum sibi detrahi putat, quantum alteri adjicitur.

1 *Non esse virtute parta*) Cicero pro Roscio Amerino n. 144. Chrysogonum in invidiam vocat ob divitias male partas. *Si hac indigna suspicione careat, animo æquo se carere suis omnibus commodis dicit. Rogat oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit: si nulla in re te fraudavit: si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appendit: si vestitum, quo ipse tectus erat, annulumque digito suum tibi tradidit: si ex omnibus rebus seipsum nudum, neque præterea quidquam excepit: ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere. Prædia mea tu possides, ego aliena misericordia vivo: concedo, & quod animus æquus est, & quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est; fero. Familia mea maxima uteris, ego servum habeo nullum: patior, & ferendum puto. Quid vis amplius?*

2 *Insolentia hominis*) Hinc facit invidiam M. Posthumio tribuno militum L. Decius tribunus plebis apud Livium lib. IV. *Auditis, Quirites, sicut servis, malum minantem militibus: tamen hæc bellua dignior vobis tanto honore videbitur, quam qui vos urbe agrisque donatos in colonias mittunt: qui sedem senectuti vestræ prospiciunt: qui pro vestris commodis adversus tam crudeles superbosque adversarios depugnant. Incipite deinde mirari cur pauci jam vestram suscipiant causam.*

3 *Magno illa labore*) Sic apud Livium lib. VI. invidiam sedat M. Manlius Capitolinus Cornelio Cosso dictatori respondens. *Offendit te, A. Corneli, vosque P. C. circumfusa turba lateri meo. Quin eam deducitis a me singuli vestris beneficiis? intercedendo, eximendo de nervo cives vestros, prohibendo judicatos addictosque du-*

re, magnis periculis esse parta, [1] nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseque, si quam gloriam peperisse videatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abjicere, atque deponere; omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, maximeque est hoc commune vitium, & pervagatum: invidetur autem præstanti, florentique fortunæ) ut hæc opinio minuatur, & illa [a] excellens opinione fortuna [2] cum laboribus & miseriis permista esse videa-

a *Excellens illa fortuna, ut homines opinantur.*

duci, ex eo quod affluit opibus vestris, sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego vos de vestro impendatis hortor? sortem aliquam ferte, de capite deducite quod usuris pernumeratum est: jam nihilo mea turba quam ullius conspectior erit. At enim quid ita solus ego civium curam ago? Nihilo magis quod respondeam habeo, quam si quæras quid ita solus Capitolium arcemque servaverim. Et tum universis quam potui opem tuli, & nunc singulis feram.

1 *Nec ad suum commodum*) Ex hoc capite motam in se invidiam comprimit Tullius oratione pro Sylla n. 25. *Ego tantis à me beneficiis in rep. positis, si nullum aliud mihi præmium à senatu populoque Romano, nisi honestum otium postularem, quis non concederet? sibi haberent honores; sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos; sibi alia præclaræ laudis insignia: mihi liceret ejus urbis, quam conservassem, conspectu, tranquillo animo & quieto frui. Quid si hoc non postulo? si ille labor meus pristinus, si solicitudo, si officia, si opera, si vigiliæ deserviunt amicis, præsto sunt omnibus? si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respub. in curia? si me non modo rerum gestarum vacatio, sed neque honoris, neque ætatis excusatio vendicat à labore? si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus? si mihi ne ad ea quidem, quæ pro salute omnium gessi, recordanda & cogitanda quidquam relinquitur temporis? tamen hoc regnum appellabitur? cujus vicarius qui velit esse, inveniri nemo potest.*

2 *Cum laboribus*) Eadem pro Sylla Oratione paulo post n. 29. sic idem Tullius. *Quod si illis meis præsidiis forte invides, & si tibi ea regia videntur, quod omnes boni omnium generum atque ordinum suam salutem cum mea conjungunt; consolare te, quod omnium mentes improborum mihi uni maxime sunt infensæ & adversæ, qui me non solum idcirco oderunt, quod eorum conatus impios & furorem consceleratum repres-*

deatur. Jam [1] misericordia movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, [a] ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium, crebro ad seipsum revertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta, & prostrata virtus maxime luctuosa est; &, ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione, [b] boni viri debet speciem tueri, lenis, (ut sæpe jam dixi,) atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac vehemens esse debet.

53 * Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam [c] ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac vi nonnunquam animi aliquid inflammandum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur, remissio autem lenitatis quadam gravitate & contentione firmatur. In utroque autem

a *Cum audit de calamitate aliorum, cogitet de iis rebus acerbis, quas vel tulerit, vel timeat.* b *Motus illi, quibus opinionem viri boni, & famam probitatis orator sibi conciliat, debent esse lenes.* c *orator debet vim & asperitatem contentionis condire illa humanitate, qua conciliantur auditores, & temperatum illud dicendi genus contentione excitare.*

pressi; sed eo etiam magis, quod nihil jam se simile me vivo conari posse arbitrantur.

1 *Misericordia*) De misericordiæ natura, variis ejus excitandæ modis & exemplis diximus lib. 1. de Invent. n. 106. &c.

tem genere dicendi, & illo, in quo vis atque contentio quæritur, & hoc, [a] quod ad vitam, & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen [b] spissi & producti esse debent. Nam [c] neque assiliendum statim est ad illud genus orationis, (abest enim totum a causa; & homines prius ipsum illud, quod proprium sui judicii est, audire desiderant) nec cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. [d] Non enim, sicut argumentum, simulatque positum est, arripitur, alterumque, & tertium poscitur; ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simulatque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, [e] quæ simulatque emissa est, adhærescit. Illud autem genus orationis non cognitionem judicis, sed magis [f] perturbationem requirit; quam consequi, nisi multa, & varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breviter, aut summisse dicunt, docere judicem possunt, commovere non possunt, [g] in quo sunt omnia. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed [h] [1] argumento resistendum

a *Quod idoneum est ad ostendendam vitam & probos mores oratoris.* b *vehementes & longiores.* c *non statim veniendum ad vehemens & acre genus orationis.* d *argumentum statim atque propositum est, intelligitur, ac si minus sufficiat, secundum & tertium petitur: at non ita statim atque tractare dicendo cœperis, poteris excitare* auditorum in animis *misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam.* e *quæ simul atque demonstrata est, menti inhæret.* f *affectum.* g *in quo* commovendo *requiruntur omnia; nempe & copiosa oratio, & contentio actionis.* h *refellendum est argumentum allatum ab adversario.*

1 *Argumento resistendum*) Refutationis regulas breviter sic col-

dum est, aut [1] iis, quæ comprobandi ejus causa sumuntur, reprehendendis; aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis, [2] nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est [3] in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut æque grave. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus [a] inferenda sunt, ut odio benevo-
54 lentia, misericordia invidia tollatur. * Suavis autem est, & vehementer sæpe utilis jocus, & facetiæ: quæ, etiamsi alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neque ullam artem desiderant: in quibus tu longe aliis, mea sententia, Cæsar, excellis: quo magis mihi

a *Auferenda sunt.*

colligit Julius Severianus. *Proposito eo quod adversarius dixerit, respondebimus duobus modis, aut non esse id, aut non ideo nos vinci debere.* Prima ratione utitur Cicero pro Roscio Amerino, cum eum penitus negat parricidii reum; altera utitur pro Milone, a quo non negat occisum Milonem, sed jure occisum contendit, quod non alio modo vim repellere posset Milo.

1 *Iis quæ comprobandi*) Ita sub initium Milonianæ n. 7. *Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri, qui nondum libera civitate pop. Rom. comitiis liberatus est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur*, &c.

2 *Nec esse consequens*) Quod in urbem non veniret Roscius filius, inde eum invisum fuisse patri Erucius colligebat. Hoc minime cohærere Cicero ostendit oratione pro Roscio Amerino.

3 *In contrariam partem*) Cum facinus negari potest, idem in adversarium, si licet, retorquendum est. Tullius Tuberonem Ligarii accusatorem, quod etiam arma contra Cæsarem tulisset, exagitat. *Quid enim tuus ille, Tubero, districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus mucro ille petebat? quis sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?*

mihi etiam testis esse potes, aut [a] [1] nullam esse artem salis, aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego vero, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis, disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem [2] de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere. Inveni autem ridicula, & salsa multa Græcorum: nam & [3] Siculi in eo genere, & Rhodii, & [4] Byzantii, & præter cæteros, [5] Attici excellunt: sed qui ejus rei rationem quandam conati sunt, artemque tradere, sic insulsi exstiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas rideatur. Quare mihi nullo videtur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum & breve: illa a veteribus superior, ca-

a *Modum apte jocandi nulla arte tradi posse.*

1 *Nullam esse artem salis*) Quorsum igitur, inquiet aliquis, hic de jocandi ratione præcepta traduntur? Nodum hunc solvit Quintil. lib. VI. cap. 3. *Hoc quidquid est, ut non ausim dicere carere omnino arte; quia nonnullam observationem habet, suntque ad id pertinentia & a Græcis & a Latinis composita præcepta: ita plane affirmo præcipue positum esse in natura & occasione.*

2 *De ridiculis*) Tradit Laertius Theophrastum scripsisse librum περὶ γελοίȣ, *de ridiculo.*

3 *Siculi*) Incolæ Siciliæ, quæ in mari mediterraneo insula ab extrema versus orientem Italiæ parte perangusto freto sejungitur. Dicta præterea est Sicania, & Trinacria, aut Triquetra, a figura, auctore Plinio. Nunc appellatur *la Sicile*. De Rhodiis dictum alibi.

4 *Byzantii*) Byzantium nobilissima Thraciæ civitas ad Bosphorum Thracium sita, cui totius orbis spoliis locupletatæ nomen suum imposuit Constantinus Magnus anno post Christum CCCXXX. ex quo dicta est Constantinopolis. Ab anno MCCCLIII. subjecta est Turcis, a quibus *Stamboul* appellatur.

5 *Attici*) Attica Achajæ regio notissima, cujus caput Athenæ.

villatio; hæc altera, dicacitas nominata eſt. Leve nomen habet utraque res: quippe leve enim eſt totum hoc, riſum movere. Verumtamen (ut dicis, Antoni) multum in cauſis perſæpe lepore & facetiis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ feſtivitatis ars non deſideretur; (natura enim fingit homines, & creat imitatores, & narratores facetos, & vultu adjuvante, & voce, & ipſo genere ſermonis) tum vero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum, [a] emiſſum hærere debeat, quam cogitari potuiſſe videatur? Quid enim hic [b] meus frater ab arte adjuvari potuit, cum a [1] Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem ſe videre* reſpondit? Quid in omni oratione Craſſus [2] vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accuſatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Craſſo eſt, omnium ſententia, concedendum. Non enim fere quiſquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo, qui in perpetuitate ſermonis, & hoc qui in celeritate, atque dicto eſt. Nam hæc perpetua contra Scævolam [c] Curiana defenſio, tota redundavit hilaritate quadam, & joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adverſarii dignitati, in quo ipſo

a *Ferire animos ante debeat*. b Catulus. c *oratio* Graſſi, *in qua Curium defendit contra Scævolam*.

1 *A Philippo*) De quo dictum lib. 1. de Oratore c. 7. Ex dicterio Catuli patet notam fuiſſe hominis rapacitatem.

2 *Vel apud centumviros*) De cauſa illa, quam pro Curio ſecundo herede contra Scævolam Coponiorum defenſorem Craſſus peroravit, diximus lib. 1. de Orat. c. 39.

ipso servabat suam; quod est hominibus facetis, & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem, & temporum, & ea, quæ occurrant, cum salsissime dici possint, [a] tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse [b] interpretantur. Dicere enim ajunt Ennium, *Flammam a sapiente facilius ore in ardente* [c] *opprimi, quam* [d] *bona dicta teneat*: *hæc* scilicet *bona dicta*, quæ salsa sint: nam ea *dicta* appellantur proprio jam nomine. * Sed ut [e] in Scævolam continuit ea 55
Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam, disputationemque lusit: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit. Quam multa de balneis, quas nuper [f] ille vendiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit? atque illa brevia, cum ille diceret, [1] *se sine causa sudere*: *Minime mirum*, inquit, *modo enim existi de balneis*. Innumerabilia hujusmodi fuerunt, [g] sed non minus illa jucunda perpetua. [2] Cum enim Brutus duos lecto-

a *Tacere*. b verbis Ennii *explicant*. c *extingui posse*. d *verba salsa & faceta supprimat*. e *abstinuit ab illis dictis & acutis salibus tum, cum in Scævolam dixit, ususque est potius facetiis æquabiliter tota oratione sparsis, quibus gravissimam causam jocando confecit*. f Brutus, qui Plancium accusabat. g *in L. Crasso perpetuitas faceti sermonis non minus jucunda fuit, quam illius brevia quædam & acute dicta*.

1 *Se sine causa sudere*) Dixerat Brutus se nimis vehementer agere & sudare in impugnanda Plancii contra Crassum causa, quæ accusatione facile posset everti: respondit illi Crassus, Non miror te sudare, modo enim existi de balneis. Dicto scilicet notans balneas, de quarum possessione Brutus venditor & decoctor abierat. Solent porro qui e balneis exeunt, sudare, & aqua diffluere: quod salse transtulit in Brutum Crassus.

2 *Cum enim Brutus*) Ipse sibi in-

lectores [a] excitasset, & alteri [1] de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri [2] de lege Servilia; & cum contraria inter sese de repub. capita [b] contulisset, noster hic [c] facetissime tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT [3] IN PRIVERNATI ESSEMUS, [d] *Brute, testificatur pater se tibi Privernatem fundum reliquisse*. Deinde ex libro secundo, [4] IN ALBANO ERAMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. [e] *Sapiens*

a *Surgere jussisset*. b *Alterum alteri apposuisset*. c *L. Crassus*. d tum subjecit Crassus. e *inter primos cives sapientissimus cognoscebat hunc decoctorem*.

interpres erit Tullius: in oratione pro A. Cluentio rem totam paulo fusius exponit n. 140. *L. Crassi auctoritatem sequor, qui cum Cn. Plancium defenderet, accusante M. Bruto, homine in dicendo vehementi & callido, cum Brutus, duobus recitatoribus constitutis, ex duabus ejus orationibus capita alterna inter se contraria recitanda curasset, quod in dissuasione rogationis ejus, quæ contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest, de auctoritate senatus detrahit: in suasione legis Serviliæ, summis ornat senatum laudibus: & multa in equites Rom. cum ex ea oratione asperius dicta recitasset, quo animi illorum judicum in Crassum incenderentur: aliquantum commotus esse dicitur*. Quid deinde fecerit Crassus, a Quintiliano brevius narratur lib. VI. cap. 3. *Tres excitavit & ipse lectores, hisque patris ejus dialogos dedit legendos: quorum cum in Privernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti sermonem habitum complecteretur, requirebat ubi essent eæ possessiones. Omnes enim illas Brutus vendiderat, & cum paterna mancipares prædia, turpis habebatur*.

1 *De colonia Narbonensi*) In provincia Narbonensi celebris est civitas Narbo Martius, *Narbone*, ubi colonia pop. Rom. fuit. Cum legem, quæ adversus illam coloniam ferebatur, dissuaderet Crassus, multis senatum, ejus legis auctorem, exagitavit. Rursus cum idem Crassus diceret pro Servilia lege, qua judicia ab equitibus ad senatum transferebantur, summis in cælum laudibus senatum extollebat.

2 *De lege Servilia*) Videsis lib. I. de Invent. in notis ad n. 92.

3 *In Privernati*) In villa ad Privernum Latii urbem, quæ nunc appellatur *Piperno*.

4 *In Albano*) Villa ad Albam longam Latii urbem, quæ, si Lean-

piens videlicet homo cum primis nostræ civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, [a] in quo finem scribendi fecit, (tot enim, ut audivi Scævolam dicere, sunt veri Bruti libri) [1] IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater* [b] *publicis commentariis consignatos reliquit?* [2] *Quod nisi puberem te*, inquit, *jam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset.* Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minus refutatum esse Brutum, [c] quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum casu in eadem causa cum funere efferretur anus Junia? Pro dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quam inexspectata? quam repentina? cum, conjectis oculis, gestu omni imminenti, summa gravitate, & celeritate verborum, *Brute, quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus,* [3] *quorum imagines duci vides? quid*

a *Præter quem Bruti pater alium librum scripsit nullum.* b *commemoratos in suis libris publice editis.* c *Quam illa dictione concitata & pene tragica, qua Crassus idem usus est in eadem causa* pro Plancio adversus Brutum, *cum* dicente Crasso per medium forum *efferretur ad rogum anus Junia* Bruti propinqua.

Leandro credimus, nunc dicitur *Savello*.

1 *In Tiburti*) Alia item villa ad Tibur, quæ urbs in Latio vocatur hodie *Tivoli*.

2 *Quod nisi puberem*) Si scripsisset librum quartum antequam tu pervenisses ad pubertatem, ac tecum, utpote impubere, lavasset in balneis, in eo libro meminisset etiam de balneis, quas tu, ut fundos ab eo tibi relictos, vendidisti.

3 *Quorum imagines duci vides*) *Apud majores in atriis hæ* imagines *erant quæ spectarentur, non signa externorum artificum, nec æra & marmora: expres-*

quid majoribus tuis? quid [1] *L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? Patrimonio ne augendo?* [a] [2] *at id non est nobilitatis.* [b] *Sed fac esse, nihil superest;* [c] *libidines totum dissipaverunt. An juri civili?* [d] *est paternum. Sed* [e] *dicet te, cum ædes venderes,* [3] *ne in rutis quidem, & cæsis solium tibi paternum recepisse. An rei militari? qui nunquam castra videris. An eloquentiæ? quæ*

a *Non debet esse hoc studium viri nobilis.* b *esto*: id facere liceat viro nobili. c ex tuo patrimonio. d *hoc patris studium fuit*. Patrem in eo recte quidem tibi proponeres imitandum. e *testabitur* illa anus manibus tui parentis, te adeo imperitum esse juris civilis, *ut cum ædes venderes, non retinueris tibi, ut fit, ruta cæsa, immo ne cathedram quidem illam patris, in qua domi de jure solebat respondere.*

pressi cera vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines quæ comitarentur gentilitia funera, semperque defuncto aliquo, totus aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus. Plinius lib. xxxv. cap. 2.

1. *L. Bruto*) De quo lib. iv. ad Herennium in notis ad n. 66.

2 *At id non est nobilitatis*) Non Romanis modo, verum etiam Græcis visum est ignobile faciendi quæstus studium. Scribit Aristoteles Politicorum lib. III. cap. 5. apud Thebanos lege cautum fuisse, ne quis ad honores reip. promoveretur, nisi decem annos a mercatura destitisset. Consule, si vacat, eundem Aristotelem lib. I. cap. 11. Cicero lib. 1. Officior. n. 150. *Illiberales*, inquit, *sordidi quæstus mercenariorum omnium, quorum operæ, non quorum artes emuntur. Est enim in illis ipsa merces auctoramentum servitutis.* Et paulo post *Mercatura autem si tenuis est, sordida putanda est, sin magna & copiosa, multa undique apportans, multisque sine vanitate impertiens, non est admodum vituperanda.* Hoc mercaturæ genus salvo dignitatis jure nonnullos equites Romanos exercuisse patet ex ultima Verrina n. 160. *Clamabat ille miser se civem esse Romanum, municipem Cosanum, meruisse se cum L. Pretio, splendidissimo equite Romano, qui Panormi negotiaretur, ex quo hæc Verres scire posset.*

3 *Ne in rutis quidem & cæsis*) Per ruta cæsa intelligitur supellex, quæ sine aliqua demolitione domus auferri potest. Et ruta quidem, quæ eruta sunt, ut

quæ nulla est in te ; & , [a] *quicquid est vocis ac linguæ , omne in istum turpissimum* [1] *calumniæ quæstum contulisti . Tu lucem aspicere audes ? tu hos intueri ? tu in foro , tu in urbe , tu in civium esse conspectu ? tu illam mortuam , tu imagines ipsas non perhorrescis ? quibus non modo imitandis , sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti .*
* Sed hæc tragica , atque divina : faceta autem & 56
urbana innumerabilia [b] ex una concione meministis . Nec [c] enim concio major unquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quam [d] hujus [2] contra collegam in censura nuper, neque lepore, & festivitate [e] conditior . Quare tibi , Antoni , utrumque assentior , & multum facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi : & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non hujus rei quoque palmam, ut cæterarum, Crasso detulisse . Tum Antonius, Ego vero ita fecissem , inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulum inviderem . Nam esse [f] quamvis face-

a *Uteris lingua & voce ad homines accusandos , interdum per calumniam & falso crimine , ut quæstum facias ex eorum bonis , qui damnati judicio fuerint .* b *ex ejus oratione una* , quam nuper censor habuit . c *nunquam fuit major populi conventus* . d *Crassi contra collegam* Domitium , cui nimiam domus magnificentiam objiciebat . e *plenior* . f *quantumlibet festivum ac lepidum* .

ut arena , creta , & similia : ea quæ cæsa , ut arbores cæsas , & his similia esse vult Ulpianus . Rutis cæsis opponuntur fixa junctaque , vel infixa inædificataque , de quibus plura jurisconsulti .

1 *Calumniæ quæstum*) Qui huic studio serviebant , dicebantur quadruplatores, quod ex damnatorum , quos detulerant , bonis , quarta pars ipsis cederet ; infame omnino & odiosum hominum genus .

2 *Contra collegam*) Vide notas ad c. 11. hujusce libri .

cetum, atque salsum, non nimis est per seipsum invidendum; sed, cum omnium sis venustissimus, & urbanissimus, omnium gravissimum, & severissimum & esse, & videri, quod [a] isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur. Hic cum arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet: quod quidem in primis a Crasso observari solet. [b] Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cum his nihil opus sit: nos autem quomodo utamur, cum opus sit, quærimus: ut [c] in adversarium, & maxime si ejus stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, levem, [d] si facile homines audituri videbuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti dicimus, quam quæ priores. Nam & ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo, & [e] humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti: ut in ista ipsa concione nihil fere dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut quod esset ab eo objectum, [f] lepore magis elevandum,

a Crasso. b *hoc* in adhibendis jocis *preceptum* habendæ rationis hominum, rei, temporis, *prætermittendum est*, *cum qui hic adsunt oratores*, *eo minime indigeant*, servandi decori jam peritissimi. c Opus est interdum uti facetiis. d *si bonam in partem accipiendæ sint ab auditoribus*. e *respondere*, cum fueris provocatus, *est ingenii minime mali*. f *urbanitate refellendum potius quam rationibus*.

dum, quam contentione frangendum videretur. * Tum Sulpicius, Quid igitur? inquit, patiemur 57
Cæsarem, qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc jocandi, quale sit, & unde ducatur? præsertim cum tantam vim, & utilitatem salis, & urbanitatis esse fateamur. Quid si, inquit Julius, assentior Antonio dicenti, Nullam esse artem salis? Hic cum Sulpicius reticuisset, Quasi vero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars ulla sit: observatio quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent; [a] quæ si eloquentes facere possit, quis esset non eloquens? Quis enim hæc vel non facile, vel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut prava intelligamus, cum, [b] quo referenda sint, didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoque a te hoc peto; ut, si tibi videtur, disputes de hoc toto jocandi genere, quid sentias, ne qua forte dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse videatur. Ego vero, inquit ille, quoniam [1] collectam a conviva, Crasse, exigis; non

a *si satis esset* observatio ista *ad eloquentiam comparandam*. b *quo in loco adhibenda sint*.

1 *Collectam*) Collecta est pecunia quæ a singulis convivis exi-

non committam, ut, [a] si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt [b] in scena gestum, spectante [1] Roscio: quis enim [c] sese commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facetiis, & docebo [d] [2] sus, (ut ajunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, [e] *fœnum alios*, ajebat, *esse oportere*. Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut [3] ambrosia alendus esse videatur. Verum te, Cæsar, audiamus, [f] ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus jam labore, atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone,
58 quasi in aliquo peropportuno diversorio. * Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices: nam te in viam, [g] simul ac perpaululum gustaris, [4] extrudam, & ejiciam. Ac ne du-

a *Si recusem collectam solvere*. b *in theatro*. c *gestum vel minimum agere*. d *imperitus hominem peritissimum* Crassum. e *fœno pasci alios oratores*, nullo in numero habendos. f *ut reliqua, quæ supersunt Antonio dicenda, ex ipso deinde audiamus*. g *ubi paululum cibi sumpseris*.

exigitur & colligitur, quam pro sua quisque parte solvit ad sumptus convivii faciendos.

1 *Roscio*) De quo supra dictum est non semel.

2 *Sus, ut ajunt*) Respicit ad tritum illud Latinorum proverbium, *sus Minervam*, subaudi, docet; iis accommodari solitum, qui indocti eos docere velint, a quibus ipsi potius docendi sint. Minervæ jus in omnes disciplinas liberales esse tradunt poetæ; sue non aliud animal sordidius est & stolidius.

3 *Ambrosia alendus*) Proverbii specie insulsi oratores fœno victitare dicebantur a Catulo, quem ipsum censet hic Crassus alendum ambrosia, qui cibus est deorum, quasi esset ille cum ipsis diis eloquentia comparandus, cum stolidi brutorum ad ordinem abjici debeant.

4 *Extrudam*) Hac allegoria bre-

diutius vos demorer, de omni isto genere, quid sentiam, perbreviter exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur: unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, sitne oratoris velle risum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum [1], quid sit ille risus, [2] quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo exsistat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit [3] Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet: &, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui [a] pollicerentur. Locus autem, & [4] regio quasi ridiculi (nam [b] id proxime quæritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur. Hæc enim ridentur vel sola, vel maxime, quæ

R no-

a Se explicaturos. b *est hæc altera de risu quæstio*.

brevitèr acturum se de jocis ac salibus profitetur.

1 *Quid sit ipse risus*) Sic definiri potest. Risus est vehementior quidam animi ex re jucunda motus, ad exprimendum conceptum intus gaudium, quo thoracis & oris musculi impetu quodam agitantur.

2 *Quo pacto concitetur*) Nimirum cum nobis occurrit res admodum jucunda, lætitia perfunditur animus, cor sese dilatat, magnaque sanguinis effervescentis & vitalium spirituum fit diffusio, ad quam musculorum thoracis ac præsertim diaphragmatis motus sequitur; agitato diaphragmate, quæ membrana est præcordia disjungens a visceribus, extenduntur simul musculi, qui a lateribus buccæ sunt, tumque fit oris ille gestus, quem risum appellamus.

3 *Democritus*) Non modo quia res naturales scrutatus est, verum etiam quia in risum sæpissime effundi solebat. De Democrito vide notas in librum 1. de Oratore c. 24.

4 *Regio quasi ridiculi*) *Ridiculum*, inquit Aristoteles lib. de Poetica cap. 5. *est vitium ac turpitudo, quę nec dolorem nec perniciem afferet; exempli gratia,*

notant, & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est plane oratoris movere risum; vel quod ipsa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata est; vel quod admirantur omnes acumen uno sæpe in verbo positum, maxime respondentis, nonnunquam etiam lacessentis; vel quod frangit adversarium, quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat; vel quod ipsum oratorem politum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum, maximeque quod tristitiam, ac severitatem mitigat, & relaxat, [1] odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, joco, risuque dissolvit. [a] Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est; id quod in quarto loco [b] quærendi posueramus. Nam [3] nec insignis improbitas, & scelere juncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur; faci-

a *Ad quem usque modum.* b *Inquirendum proposueramus.*

tia, facies ridicula est turpis & distorta sine dolore.

1 *Odiosasque sæpe res*) Missum opportune ridiculum iram sæpissime frangit. *Documento sunt juvenes Tarentini, qui multa de Pyrrho rege securius inter cœnam locuti, cum rationem facti reposcerentur, & neque negari res, neque defendi posset, risu sunt & opportuno joco elapsi. Namque unus ex his. Imo, inquit, nisi lagena defecisset, occidissemus te. Eaque urbanitate tota est invidia criminis dissoluta.* Quintilian. lib. VI. c. 3.

2 *Quatenus*) Recte Horatius:

Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.

Cum cæteris in rebus, tum in jocis ac salibus maxime adhibendus est modus. Ridicula enim, & quæ specie prima sensus nostros acerrime commovent, ita se habent, ut iis celerrime fastidium adhærescat.

3. *Nec insignis improbitas*) Cur insignis improbitas ac miseria jocis non sit exagitanda, patet ex definitione ridiculi superius allata.

facinorosos majore quadam vi, quam ridiculi, vul-
nerari volunt; miseros illudi nolunt, nisi se for-
te jactant. [a] [1] Parcendum est autem maxime cari-
tati hominum, ne temere in eos dicas, qui dili-
guntur. * Hæc igitur adhibenda est primum in 59
jocando moderatio. Itaque ea facillime luduntur,
quæ neque odio magno, neque misericordia maxi-
ma digna sunt. Quamobrem materies omnis ridi-
culorum est in istis vitiis, quæ sunt in vita homi-
num neque carorum, neque calamitosorum, ne-
que eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi
videntur: eaque belle agitata ridentur. Est etiam
deformitatis, & corporis vitiorum satis bella mate-
ries ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in
cæteris rebus maxime quærendum est, Quatenus.
In quo non modo illud præcipitur, [2] Ne quid in-
fulse, sed etiam si quid [3] perridicule possis: vitan-
dum est oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus
sit, aut mimicus. Quæ cujusmodi sint, facilius
jam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera
venerimus. Duo enim sunt genera facetiarum;
quorum [b] alterum re tractatur; alterum dicto. Re,
si quando quid, tanquam aliqua fabella, nar-

a *non sunt facile homines ridendi*, *qui* vel propter dignitatem, vel propter probitatem *diliguntur*. b *alterum in ipsa re & sententia positum est, alterum in voce & forma loquendi*.

1 *Parcendum*) Scite Fabius lib. VI. cap. 3. *Longe absit propositum illud, Potius amicum, quam dictum perdidi*.

2 *Ne quid insulse*) *Oratori minime convenit distortus vultus gestusque, quæ in mimis rideri solent. Dicacitas etiam scurrilis & scenica huic personę alienissima est. Obscœnitas vero non a verbis tantum abesse debet, sed etiam a significatione*. Fabius ibidem.

3 *Perridicule*) Temere undique ducta occasione ridendi.

ratur, ut olim tu, Crasse, in[1] Memmium, [a] *comedisse eum* [2] *lacertum Largii*, cum esset cum eo [3] Tarracinæ de [b] amicula rixatus: falsa, attamen a te ipso ficta tota oratio. Addidisti clausulam, Tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse litteras, tria LLL. duo MM. Cum quæreres, id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, [4] *Lacerat lacertum Largii mordax Memmius*. Perspicitis, hoc genus quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium; sive habeas vere, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis adspergendum, sive fingas. Est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstres, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa, fierique videantur. In re est item ridiculum, quod [c] ex quadam depravata imitatione sumi solet, ut idem Crassus, [5] *Per tuam nobilitatem, per vestram familiam*. Quid aliud fuit,

a *Momordisse*. b *Muliercula*. c *cum imitatur sive gestum, sive quid aliquid, quod ab adversario depravate ac perperam fit*.

1 *Memmium*) C. Memmius, de quo Tullius in Bruto, orator asper & contentiosus morum acerbitate huic Crassi joco locum dedit.

2 *Lacertum*) Brachium significat id quod est ab humero ad cubitum, lacertus autem id quod a cubito ad manum pertinet. Ovid. Metam. lib. 3.

—— *laudat digitosque, manusque,*
Brachiaque, & nudos media plus parte lacertos.

3 *Tarracina*) Quæ Latinis est Tarracina, lingua Volscorum Anxur appellatur, ut tradit Plinius; Latii oppidum est, & etiamnum antiquum nomen retinet *Tarracina*.

4 *Lacerat*) Versus est jambicus senarius.

Lacerat lacertum Largii mordax Memmius.

5 *Per tuam nobilitatem*) Verba desumta ex alicujus adversarii, an Cn. Domitii? oratione

fuit, in quo concio rideret, [a] nisi illa vultus & vocis imitatio? *Per tuas statuas* vero cum dixit, & extento brachio paululum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. [b] Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis, [1] *Tibi ego*, *Antipho*, *has sero*, inquit. senium est, cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. [c] Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. Orator [d] surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam videat: [e] præstet idem ingenuitatem & ruborem suum, verborum turpitudine, & rerum obscœnitate vitanda.

* Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in 60
re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur; aut, imitatione brevi injecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine movetur: sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitatio-

a *Nisi quod* Crassus, ea cum diceret, *imitaretur vultum & vocem* adversarii. b *hunc in modum Roscius imitari senem solet, cum illa verba profert: Tibi ego has* arbores *sero*. Adeo facete senem hæc dicentem Roscius imitatur, *ut non tam audiri mihi videar senem loquentem, quam ipsam senectutem*. c *imitatio si est nimia & putida, pertinet potius ad eos mimos, qui ethologi*, sive imitatores morum alienorum dicuntur, quam ad oratorem. d *modice usurpes* quasi rem alienam & histrionibus propriam. e *præ se ferat*.

ne, quæ ludicra imitatione Crassus traducit.

1 *Tibi ego*) Verba senis, quem in scena Roscius exhibebat, ex aliquo veteri poeta comico.

nis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo: sic in hoc, scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus a Crasso, a Catulo, a cæteris familiarem vestrum Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primum, ne, quotiescunque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. [1] Pusillus testis processit: *Licet*, inquit, *rogare*, Philippus? Tum quæsitor properans, *Modo breviter*. Hic ille, *Non accusabis: perpusillum rogabo*. Ridicule. Sed sedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quam ipse testis: omnis est risus in judicem conversus: visum est totum scurrile judicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia. Ut iste, qui se vult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabitur. [2] *Cœnabo*, inquit, *apud*

1 *Pusillus testis*) Esto, inquit, hoc exemplum nimiæ dicacitatis & scurrilis ridiculi. In quadam accusatione processerat pusillus testis. Philippus patronus petiit, ut sibi liceret nanum illum testem interrogare. Prætor, sive quis alius moderator judicii & accusationis, qui cito cuperet rem confici, annuit, modo paucis verbis hominem interrogaret. hic Philippus causidicus: nihil erit quod me accuses, interrogabo perpusillum. Perpusillum intelligebat Philippus de illo teste parvo & nano, cujus exiguam staturam carpebat hoc dicto; & tamen videbatur quæsitori respondere, ac dicere se perparum ac breviter interrogaturum.

2 *Cœnabo*) Appius irridens C. Sextium, qui altero oculo captus erat, ait, Cœnabo apud te, est enim uni locus: ita carpebat hominis vitium, cujus in vultu erat locus uni oculo; quasi in ejus triclinio & convivio uni fuisset homini locus vacuus. Respondit Sextius subtili ac subito joco: Cœnabis enimvero apud me, sed prius manus lava: quo dicto hominis impuritatem notabat.

apud te, huic luſco, familiari meo, C. Sextio; *uni enim locum eſſe video*. Eſt hoc ſcurrile, & quod ſine cauſa laceſſivit; [a] & tamen id dixit, quod in omnes luſcos conveniret. Ea, quia meditata putantur eſſe, minus ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, *Manus lava*, inquit, *& cœna*. Temporis igitur ratio, & ipſius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum diſtinguet oratorem a ſcurra: &, [b] quod nos cum cauſa dicimus, non ut ridiculi videamur, ſed ut proficiamus aliquid; illi totum diem, & ſine cauſa. [c] Quid enim eſt Vargula aſſecutus, cum eum [1] candidatus [2] A. Sempronius cum Marco ſuo fratre complexus eſſet, [d] *Puer, abige muſcas?* Riſum quæſivit, qui eſt, mea ſententia, vel tenuiſſimus ingenii fructus. Tempus igitur [e] dicendi prudentia, & gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus! ſed domina natura eſt. * Nunc exponamus genera ipſa ſummatim, quæ riſum maxime 61

 mo-

a *Et preterea quia id dixit*. b *Id etiam diſcriminis eſt inter oratorem, & ſcurram, quod non ſine cauſa ridiculum quidpiam dicimus, ſed ut cauſæ noſtre proſit*. c *quem fructum tulit Vargula?* d *ſervule*. e *ridicula jactandi*.

1 *Candidatus*) Qui ad magiſtratum aliquem aſpirabat, ſic dicebatur a toga candida, quam per id tempus ad integritatem ſignificandam ſolebat induere.

2 *A. Sempronius*) Hic ambibat magiſtratum, & eos prenſabat, quibus erat jus ſuffragii: erat illi comes M. frater; ad Vargulam ventum eſt, quem cum Sempronius amice ſalutaret, amplectereturque officii cauſa, itemque Marcus Sempronii frater; cœpit Vargula ſervulum inclamare, ut muſcas abigeret; eo dicto carpebat petitores & candidatos, qui perinde ac muſcæ moleſti leveſque eſſent.

moveant. Hæc igitur sit prima partitio, [a] Quod facete dicatur, id [1] alias in re habere, alias in verbo facetias: maxime autem homines delectari, si quando risus conjuncte re verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoscunque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graves sententias posse duci: [b] tantum interest, quod gravitas honestis in rebus severe, jocus in turpiculis & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frugi servum possumus, &, si est nequam, jocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace servo, *Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum*: quod idem in bono servo dici solet: sed hoc iisdem etiam verbis. Ex iisdem autem locis [c] omnia nascuntur. Nam quod [2] Sp. Carvilio graviter claudi-

a *facete dictum aliquando rebus, aliquando verbo contineri.* b *hoc tantum interest, quod* &c. c Sive quæ graviter, sive quæ ridicule dicuntur.

1 *Alias in re habere*) Qui consistit in re jocus, ejusmodi est, ut idem mutatis verbis maneat. Exemplum habes lib. IV. in Verrem. *Itaque, judices, hi, qui hospites ad ea quæ visenda sunt ducere solent, & unumquidque ostendere, quos illi mystagogos vocant, conversam jam habent demonstrationem suam. Nam ut ante demonstrabant, quid ubique esset: ita nunc, quid undique ablatum sit ostendunt.* Ridiculum in dicto perit, si voces commutentur. Tale est illud Ciceronis in Verrem lib. IV. *Numquam tam male est Siculis, quin aliquid facete & commode dicant: velut in hac re ajebant, in labores Herculis non minus hunc immanissimum Verrem, quam illum aprum Erymanthium referri oportere.* Tolle nomen Verris, quod Latine porcum non castratum significat, dicto perit omnis gratia. Elegantissimum autem illud est, quod re simul & dicto risum movet; cujusmodi est illud Ciceronis a Plinio, Plutarcho in Apophth. & Quintiliano relatum. Hortensius orator accepta mercedis loco a Verre sphinge argentea, cum Ciceroni obscurius aliquid locuto dixisset se ignarum ænigmatum solvendorum: Atqui sphinx, inquit, apud te est.

2 *Sp. Carvilio*) E gente Car-

dicanti ex vulnere ob rempub. accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri? quotiescunque gradum facies, toties tibi* [a] *tuarum virtutum veniat in mentem*: præclarum & grave est. Quod Calvino Glaucia claudicanti, [1] *Ubi est vetus illud: num claudicat? at hic claudicat*: hoc ridiculum est: & utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. [2] *Quid hoc Nævio ignavius?* severe Scipio. [3] At in male olentem, *Video me a te circumveniri*, subridicule Philippus. At utrumque genus continet verbi ad literam immutati similitudo. Ex [b] ambiguo dicta, vel argutissima putantur; sed non semper in joco, sæpe etiam in gravitate versantur. Africano illi majori,

a memoria. b *ex amphibologia oriuntur sales acutissimi.*

vilia plebeja quidem, sed consulari.

1 *Ubi est vetus illud*) Verba sunt Glauciæ. Ubi (inquit Glaucia, cum videret Calvinum claudicantem) est vetus illud proverbium, quo utebantur olim, ut hominem aliquem esse constantem significarent, cum dicerent hæc verba, *num claudicat?* num ille instar arundinis vacillat & fluctuat, modo hoc, modo illud sequitur? certe hoc proverbium, inquiebat Glaucia, non cadit in Calvinum, nam profecto claudicat, *at hic claudicat*. Hoc est, homo est inconstans, dubiæ & incertæ fidei. Ita Glaucia vitium corporis ad vitium animi significandum ridicule transferebat.

2 *Quid hoc Nævio*) Verbum Scipionis est, qui cum Nævii cujusdam socordiam increparet graviter, usus est hoc modo paronomasia, sive similitudine verbi tantisper immutati, cum dixit: Quid isto Nævio ignavius est?

3 *At in male olentem*) Dictum est ridiculum Philippi faceti oratoris. Hunc adibat aliquis, cujus halitus erat gravis & male olens; exclamavit Philippus enecari se tam gravi odore, neque tam se conveniri, quam circumveniri, hoc est, opprimi, & per nomen speciemque colloquii præfocari ab isto maleolente, cujus anima esset instar veneni pestiferi.

ri, coronam [a] sibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea sæpius rumperetur, [1] P. Licinius Varus, *Noli mirari*, inquit, [b] *si non convenit: [2] caput enim magnum est*: laudabile, & honestum. At ex eodem genere est [3] Calvus: *Satis est, quod dicit parum*. [c] Ne multa: nullum genus est joci, quo non ex eodem severa & gravia sumantur. Atque hoc etiam animadvertendum, non esse omnia ridicula [d] faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quam [e] [4] Sannio est? sed [5] ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso. Salsum hunc possum dicere, atque [f] ita, non ut

a *e floribus contextam*. b *Si non satis accommodata est*. c *paucis dicam*. d *elegantia & venusta*. e *morio, mimus*. f *ita* laudantur sanniones, *ut non conveniat oratori illorum salsa ratio & illiberalis, sed mimo* tantum & histrioni ridiculo.

1 *P. Licinius Varus*) Qui multis magistratibus egregie functus, prætor urbanam jurisdictionem obtinuit anno U. C. DXLVI. ante Christum CXCVIII.

2 *Caput enim magnum est*) Ambigue dictum vel ad magnitudinem capitis, vel ad amplitudinem animi trahi potest.

3 *Calvus Satis est, quod dicit parum*) Ex eodem ambigui genere est illa vox Calvi cujusdam, qui cum audiret oratorem ineptum, a quo pauca quædam dicta fuerant, ait satis ab eo dictum esse, sive illud parum, quod dixisset iste orator, satis esse, cui tacere satius fuisset omnino, quam loqui. Hæc erat Calvi mens & sententia: quantumvis enim parum sit quod ineptus dicat, hoc plus nimio est. Eadem tamen verba sunt ambigua; possunt enim accipi in laudem istius oratoris, quasi satis multa dixisset ad causam probandam & obtinendam, etsi parum locutus fuisset.

4 *Sannio*) Sanna est oris distorsio, aut ineptus quispiam alius corporis gestus, quo ad mores aliorum ridicule exprimendos pantomimi abutuntur. Sannio qui sannas adhibet.

5 *Ore, Vultu*) Os pro facie sumitur, vultus pro certo quodam oris habitu & conformatione, quæ animi motuum index est. *Oculi*, inquit Tullius lib. 1. de Legibus n. 27. *nimis arguti, quemadmodum animo affecti simus, loquuntur, & is qui appellatur vultus, qui nullo in animante esse præter hominem potest, indicat mores: cujus vim*

ut ejuſmodi oratorem eſſe velim, ſed ut mimum. * Quare primum genus hoc, quod riſum vel maxime movet, [a] non eſt noſtrum, [1] moroſum, ſuperſtitioſum, ſuſpicioſum, glorioſum, ſtultum: naturæ ridentur ipſæ; [b] quas perſonas agitare ſolemus, non ſuſtinere. [c] Alterum genus eſt imitatione admodum ridiculum, ſed nobis tantum licet furtim, ſi quando, & curſim. Alterum minime eſt liberale. Tertium, oris depravatio, non digna nobis. Quartum, obſcœnitas, non ſolum non foro digna, ſed vix convivio [d] liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ ſunt, quæ aut in re, ut ante diviſi, poſitæ videntur eſſe, aut in verbo. Nam quod, quibuſcumque

62

a *non eſt uſurpandum oratoribus*. b *quas perſonas inſectari, & deſcribere dicendo*, *non agere* inſtar hiſtrionum & imitari *ſolemus*. c *Licet oratori clam & parce uſurpare alterum ridiculi genus*, quod eſt in lepida perſonæ non ex ſe ridiculæ imitatione: *alterum* autem genus, quod perſonam ſua ſponte ridiculam exhibet, *in virum honeſtum non convenit*. d *hominum ingenuorum*.

vim Græci norunt, *nomen omnino non habent*. Vultum tamen animalibus ac feris attribuit Virgilius lib. VII. Æneid. v. 20.

Setigerique ſues, atque in præſepibus urſi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum,
Quos hominum ex facie dea ſæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.

1 *Moroſum*, *ſuperſtitioſum*.) Hujus loci ſententia talis eſt: Oratores non debent ſanniones illos imitari, qui mores hominum putide exprimunt, qui imitantur homines moroſos, nimia religione laborantes, ſuſpicioſos, quales ſunt ſenes ac timidi; aut glorioſos, quales ſunt Thraſones in comœdiis; aut ſtultos & aliqua impotenti perturbatione correptos; quorum omnium perſonæ natura ſua vitioſæ & ridiculæ ſunt; v. g. natura ipſa Thraſonis ex ſeſe ridicula eſt: contra vero perſona ſenis aut judicis, ſi quis eam gerat, nihil habet in ſe ridiculum, ſed fortaſſe in imitatione, quia ſcilicet aliquis ſenem & judicem ridicule imitabitur.

que verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet leporem omnem. [1] Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum movent, magis ut belle, & [a] literate dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum studiose pila luderet, & idem signa sacra [b] noctu frangere putaretur, [c] gregalesque eum in campum non venisse requirerent, excusavit Vespa Terentius, quod eum [2] *brachium fregisse* diceret. Ut illud Africani, quod est apud Lucilium.

> [3] *Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.*

Ut tuus amicus, Crasse, Granius, [4] *non esse sextantis.*

Et,

a *festive*. b quorum partes furtim auferret. c *cum collusores inquisissent, cur in campum* Martium *non venisset*.

1 *Ambigua*) Quo in genere elegans est illud Ciceronis. *Cum objiceret Miloni accusator in argumentum factarum Clodio insidiarum, quod Bovillas ante horam nonam divertisset, ut exspectaret dum Clodius a sua villa exiret, & identidem interrogaret, quo tempore Clodius occisus esset, respondit, Sero.* Quintil. lib. VI. cap. 3. Ambiguum illud *sero*, vel vespertinum tempus, vel tarde perinde significat.

2 *Brachium fregisse*) An sibi? an alicui signo sacro?

3 *Quid? Decius*) Si etiamnum exstarent Lucilii satyræ, huic sententiæ, quam non nisi divinando possumus assequi, lucem afferrent. Hunc qualemcunque sensum, explosis aliorum turpiculis interpretationibus, elicimus. Quid? ο Deci, inquit alius quispiam, an Nuculam hominem vis configere? Configi autem aliquis & mucrone, & sermone asperiori dicitur, in quo ambiguum posuit Africanus.

4 *Non esse sextantis*) Sextans est sexta pars assis, sive duæ unciæ

Et, si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: sed risus movent alia majores. Ambiguum per seipsum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime: [1] ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque cæteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quam risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. * Quæ genera percurram e- 63
quidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum [2] aliud exspectamus, aliud dicitur: hic nobismetipsis noster error risum movet. Quod si admixtum est etiam ambiguum, fit salsius: ut apud [3]

Næ-

ciæ: res aliqua magni pretii esse dicebatur. Granius dixit illam non esse *sextantis*. Ambiguum est: si enim ut vox unica pronuncietur, significat vilissimum & minimum pretium, duas uncias: si separate legatur *sex tantis*, sensus erit, id de quo agitur, non esse comparandum & æquiparandum sex aliis tantis, seu pluris valere quam alia sex tantæ, seu æqualis magnitudinis & pretii, adeoque esse rem valde pretiosam. Ita fere Strebæus.

1 *Ingeniosi*) Tale est illud Ciceronis. Cum aliquando Crassus dixisset, neminem gentis suæ Romæ ultra sexagesimum annum perduxisse vitam, negaretque rem postea, & miraretur quomodo dixisset: Sciebas, inquit Cicero, populum Romanum auditurum libenter, adeoque hanc ab illo gratiam inire voluisti. *Plutarchus in Cicerone*.

2 *Aliud exspectamus, aliud dicitur*) Cujusmodi fuit asperior ille Ciceronis in M. Crassum jocus. Cum pro rostris M. Crassum secunda concione ornasset laudibus, eundemque rursus, paucis interpositis diebus, contumeliose perstrinxisset; ubi ille dixit, Nonne me ex isto loco aliquanto ante laudasti? Etiam, inquit, exercendæ orationis causa commentans, vile argumentum tractavi. *Plutarchus in Cicerone*.

3 *Nævium*) Cn. Nævius natione Campanus, professione poeta comicus, anno post Romam conditam quingentesimo undevicesimo fabulas apud populum dedit. Eum M. Varro, ut Gellius refert lib. XVII. cap. 21. scribit stipendia fecisse bello Punico primo, idque ipsum Nævium dicere. Exul Uticæ decessit Olympiade CXLIV. Coss. uti tradit Tullius in Bruto, Cethego & Tuditano, anno U. C. DL. ante Christum CCIV. *Eusebius in Chronico*. Epigramma ejus sepulchro impositum refert Gellius lib. 1. cap. 24.

Nævium, videtur esse misericors ille, [1] qui judicatum duci videt, percunctatur ita,

Quanti addictus? mille [2] nummum.

Si addidisset tantummodo, *Ducas licet*: esset illud genus ridiculi præter exspectationem: sed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, salsissimus. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab adversario verbum, & ex eo, ut [3] a Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessivit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere, & aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus, (etenim caven-

1 *Qui judicatum*, &c.) Videbat aliquis duci hominem alteri addictum in servitutem, cui, cum grandem summam deberet pecuniæ, solvendo non erat. Qui enim ære alieno premebantur, ex lege duodecim tabularum damnabantur, ut servitutem servirent creditori, donec illi fecissent satis. Petiit ab iis qui ducebant hominem, quantum ille miser deberet: responderunt mille nummos deberi: ille cum putaretur eos nummos, aut eorum partem persoluturus, contra fecit, dixitque per se non stare quominus infelix in ergastulum duceretur, & addiceretur creditori. *Nihil addo, ducas licet*. Ubi, *nihil addo*, ambiguum est: nihil addo ad verborum, an pecuniæ debitæ?

2 *Nummum*) Nummus sive sestertius nummus, quod vocabulum vel unico, vel geminato *m* scribi veterum monumentis liquet, quarta pars denarii Romani, decem denariis nostratibus æstimatur, ut Budæo visum; ut recentioribus, asse uno & semis, vel etiam duobus nostratibus. Mille nummum conficit quadraginta tres libras & quindecim asses Francicos, vel septuaginta quinque; aut etiam centum libras. Quæ summa ut florente opibus repub. tenuis erat, ita ante Nævii tempora nonnullius momenti videbatur.

3 *A Catulo in Philippum*) Vide superiores notas ad c. 54.

vendum est, ne [a] arcessitum dictum putetur) permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod [1] habet parvam verbi immutationem, quod in litera positum, Græci vocant [b] παρονομασίαν, ut [2] *Nobiliorem mobiliorem* Cato: aut, ut idem cum cuidam dixisset, *Eamus deambulatum*: & ille, *Quid opus fuit de?* *Immo vero*, inquit, *Quid opus fuit te?* aut ejusdem responsio illa, [c] *Si tu & adversus, & aversus impudicus es*. Etiam [3] interpretatio nominis habet acumen, [d] cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut [4] ego nuper, Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad Trojam, sic illum in

a *Longius repetitum*. b *vocem alteri voci similem*. c *si turpia facis & pateris*. d *cum ridiculam aliquam causam afferas, ob quam aliquis certo nomine vocetur*.

1 *Habet parvam*, &c.) Paronomasiam adhibuit Tullius III. Philip. *En cur magister ejus Antonii ex oratore arator factus sit*. Adhibuere qui Antiochum cognomento Ἐπιφανῆ, hoc est, *illustrem* appellarunt, Ἐπιμανῆ *furiosum*. & qui Tiberium Claudium Neronem, quod largius biberet merum calda temperatum, vocarunt Biberium Caldium Meronem.

2 *Nobiliorem*) M. Fulvius Nobilior clarissimis reip. magistratibus egregie functus, proconsul de Ætolis triumphavit anno U. C. DLXVII. ante Christum CLXXXVII.

3 *Interpretatio nominis*) Multa Cicero in Verrem, sed ut ab aliis dicta: modo futurum ut omnia verreret, cum diceretur Verres: modo Herculi, quem expilaverat, molestiorem apro Erymanthio fuit: modo malum sacerdotem, qui tam nequam Verrem reliquisset, quia Sacerdoti Verres successerat. Fabius lib. VI. cap. 3.

4 *Ego nuper Nummium*) Lepide jocatus est Cæsar in Nummium divisorem, (erant autem divisores, qui ad emerenda populi suffragia pecuniam inter tribus viritim candidatorum nomine dividebant, quos Plautus Curiarum magistros vocat.) Quemadmodum Pyrrhus, inquiebat Cæsar, ad Trojam Neoptolemus est appellatus, quod juvenis ad bellum venisset: ita in campo Martio nomen invenit Nummius, a nummis scilicet, quos ibi tribubus dividebat.

64 in campo Martio nomen invenisse. * Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facete interponitur, vel [a] ut est, vel paululum immutatus; aut aliqua pars versus, ut [1] Statius [b] Scauro stomachanti: [c] ex quo sunt nonnulli, qui [2] tuam legem de civitate natam, Crasse, dicant:

[d] [3] *St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,*
Tanta confidentia estis? auferte istam enim superbiam.

[e] Nam in Cœlio sane etiam ad causam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille a se pecuniam profe-ctam

a *iisdem verbis, quibus ab auctore scriptus est.* b *Agens cum Scauro irascente.* c *cujus ira putatur dedisse occasionem tibi ferendæ legis de jure civitatis.* d *St, silete, cur sic clamatis? tantamne habent audaciam homines obscuro & incerto loco nati?* e *nam ad refutandum quendam testem Cœlium, opportune usus es, Antoni, illo versiculo, cum ipse Cœlius testaretur pecuniam sibi clam ablatam esse a filio adolescente delicato & dissoluto, eamque datam ad corrumpendum judicium, cum Cœlius dicto testimonio discederet, dixit illud: Advertis illi homini dolere sibi triginta minas extortas?*

1 *Statius Scauro*) M. Æmilius Scaurus humili quidem genere oriundus, at virtute aditum sibi fecit ad honores amplissimos; idem vehemens fuit orator, ejusque mentionem facit Tullius in Bruto. Cum aliquando impotenti ira commoveretur, a Statio his comici poetæ versiculis repressus est, *St, tacete*, &c.

2 *Tuam legem de civitate*) L. Licinius Crassus, & Q. Mucius Scævola consules anno U. C. DCLIX. legem de civitate Liciniam Mutiam tulere, ut Cicero testatur oratione pro C. Cornelio, reipub. non modo inutilem, sed etiam perniciosam. Pighius hæc ejus præcipua fuisse capita colligit, uti quæreretur in eos, qui non cives se pro civibus gererent. Præterea, uti in civitates suas redirent etiam Romæ nati, muneribusque civium functi, quorum majores juris Italici civitate Romana propter virtutem donati non fuissent.

3 *St, tacete*) St, vocula usitata apud comicos poetas, qua silentium indicitur.

ctam diceret testis, & haberet filium delicatiorem: abeunte jam illo,

[1] *Sentin' senem esse tactum triginta* [2] *minis?*

In hoc genus conjiciuntur proverbia; ut illud Scipionis, cum Asellus omnes provincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, [3] *Agas asellum*, & cætera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est etiam in verbo positum non insulsum genus, ex eo, [a] cum ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo uno genere totus est [4] Tutor, mimus vetus, oppido ridiculus. Sed [b] abeo a mimis; tantum

S tum

a *Cum aliquis fingit se verba tantum spectare, non ejus mentem, a quo proferuntur.* b *non immoror in iis ridiculis, quibus mimi delectantur, ago tantum de illis, quæ oratori & homini liberali conveniunt.*

1 *Sentin'*) Versus est senarius, quo Cœlii testimonium infirmabat Antonius, cum eum triginta minarum damno potius commotum, quam legum cura doceret.

2 *Minis*) Mina sive mna Attica centum drachmis Atticis constabat: ad nostrates calculos revocata conficit libras septemdecim & quindecim asses. Quapropter triginta minæ valebunt libras Francicas quingentas viginti quinque. Bis tanto pluris est talentum Atticum, quod sexaginta minas continet, adeoque efficit libras nostrates 1050. Sunt qui pluris minam æstiment.

3 *Agas asellum*) Frustra asinum animal tardum ac segne agas & impellas ut acceleret: nihil enim proficias. Ita non est verisimile, te, qui & re & nomine Asellum refers, provincias omnes militantem peragrasse. Porro hæc verba, *Agas asellum*, initium sunt versiculi senarii, qui cum tritus esset ac pervagatus tunc temporis, & notum omnibus proverbium contineret, non integer a Cicerone recitatur. Quænam autem fuerint postrema senarii verba, nunc ignotum est. Censent alii P. Æmilianum censorem, cum Claudio Asello equum ademisset, ut asellum deinceps ageret, ejus cognomen connotando, non sine multorum risu dixisse.

4 *Tutor*) Nomen comœdiæ ridiculæ, vel poetæ, qui jocos & ridicula scripserat.

tum genus hujus ridiculi insigni aliqua, & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, Num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset: *Tu vero*, inquisti, *molestus non eris*: *Jubebis igitur te*, inquit, [a] *suscitari?* & tu, *Certe negaras te molestum futurum*. Ex eodem hoc vetus illud est, quod ajunt [b] [1] Maluginensem illum M. Scipionem, [c] cum ex [2] centuria sua renuntiaret [3] Acidinum Cos. præco, dixissetque, *Dic de L. Manlio*: *Virum bonum*, inquit, *egregiumque civem esse arbitror*. Ridicule etiam illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille, [4] *Ex tui animi sen-*

a E somno *excitari*. b *respondisse*. c *cum præco declararet electum esse a sua centuria consulem Acidinum*, & Maluginensem alloquens *dixisset*, *Dic*, &c.

1 *Maluginensem*) M. Cornelius Scipio Maluginensis quæstor fuit anno U. C. Dlxxi. & prætor anno Dlxxvi.

2 *Centuria*) Quum ab omni sexu & ætate fertur suffragium, comitia dicuntur centuriata, quod populus per centurias divisus ferret suffragia. *Asconius*.

3 *Acidinum*) Qui renuntiatus fuit consul anno U. C. Dlxxv. ante Christum Clxxix.

4 Ex *animi tui sententia*, *Tu uxorem habes*) Interpunctione mutata recte jocum hunc sic explicat Lipsius. Censores cum lustrum conderent, diligenter cavebant, nequis civis sine uxore esset. Cicero de legibus censorum officia describens, *cœlibes*, inquit, *esse prohibento*. Solebant porro in exigendo jurejurando hæc verba præmittere: *Ex animi tui sententia*: id est, responde ad id, quod rogabo, ita ut sentis: ac deinde addebant, Tu equum habes? aut tu uxorem habes? Quod idem in omni juramento servatum auctor Cicero in Academicis. Hic facilis hujus loci interpretatio. Cum enim censor Cato in lustro condendo a nescio quo Nasica solemnibus verbis de more petiisset, *Ex animi tui sententia*, dic videlicet, *Tu uxorem habes?* ille intempestive dicax, & in alium sensum verba censoris detorquens respondit, *non hercle ex animi mei sententia*. Quasi censor non rogasset utrum uxorem haberet, sed utrum morigeram & bonam, & ex animi sui sententia haberet.

Quis

sententia tu uxorem habes? Non hercule, in-
quit, *ex mei animi sententia*. Hæc aut frigida
sunt, aut tum salsa, cum aliud est expectatum:
natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat er-
ror; ex quo, cum quasi decepti sumus exspecta-
tione, ridemus. * [a] In verbis etiam illa sunt, 69
quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex
unius verbi translatione, aut ex inversione ver-
borum. Ex immutatione; ut olim [1] Rusca cum
legem ferret [b] annalem, [c] dissuasor M. Servi-
lius, *Dic mihi*, inquit, *M. Pinari*, *num, si
contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæte-
ris fecisti? Ut* [d] *sementem feceris, ita metes*, in-
quit. Ex translatione autem; ut, cum [2] Sci-
pio ille major Corinthiis statuam pollicentibus
eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, [3] *tur-*

a *Joci in verbis oriuntur vel ab allegoria* (quæ est metaphora continuata, cum aliqua tota sententia a proprio sensu ad alienum ob similitudinem aliquam & proportionem transfertur) *vel ex metaphora, quæ uno verbo fit*. b *quæ certos annos constituit, quibus magistratus geri possint*. c *qui persuadere conabatur ejusmodi annos non esse statuendos capiendis honoribus*. d *si maledicas mihi, tibi quoque ut cæteris maledicturus sum*.

Quis iste fuerit L. Nasica incertum: censorem autem, cui id contigit, fuisse M. Catonem illum censorium Lipsius existimat.

1 *Rusca*) M. Pinarius Rusca legem annalem, de qua nihil extat, tulit tribunus plebis anno U. C. Dcxiii. ante Christum Cxxxi.

2 *Scipio ille major*) Africani cognomentum consecutus est, Asdrubale Carthaginiensi, & Siphace Numidiæ rege iterum debellatis. Accusatus de capta ab Antiocho pecunia ad pacis leges ferendas, adversariorum invidiæ cessit, & Liternum in Campaniam se transtulit, ibique obiit anno U. C. Dlxx. ante Christum Clxxxiv. *Livius*, *Plutarchus*, &c.

3 *Turmales*) Turma in re militari est manus seu multitudo equitum, itaque statua turmalis est proprie statua equestris: translate autem & improprie, quo sensu accipiebat hoc verbum Scipio, significat gregalem statuam, & in eo loco positam, ubi

males dixit *displicere*. Invertuntur autem verba, ut Crassus apud M. Perpennam judicem pro Aculeone cum diceret, [a] aderat contra Aculeonem Gratidiano [1] L. Helvius Lamia, deformis, ut nostis, qui [b] cum interpellaret odiose, *Audiamus*, inquit, *pulchellum puerum*, Crassus. Cum esset arrisum, [c] *Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipse fingere: ingenium potui*. [d] Tum hic, *Audiamus*, inquit, *disertum*: multo etiam arrisum est vehementius. Sunt etiam [e] illa venusta, ut in gravibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum, Materiam aliam esse joci, aliam severitatis; [f] gravium autem, & jocorum unam esse rationem: Ornant igitur imprimis orationem verba [g] relata contrarie: quod idem genus sæpe est etiam facetum; ut [2] Ser. ille Galba, cum judices L. Scribonio, tribuno plebis, ferret familiares suos, & dixisset Libo, *Quando tandem*, *Gal-*

a *Gratidianum, qui litigabat cum Aculeone, defendebat* patronus quidam L. *Helvius Lamia*. b *cum Crassum pro Aculeone dicentem moleste interpellaret* Lamia. c *non potui me ipse pulchrum facere, potui eloquentem & ingeniosum*. d *tum* exclamavit *Crassus*. e illæ figuræ, immutationes, metaphoræ, *&c.* f *Exornationem & easdem figuras & jocis & severitati servire*. g *ex adverso opposita*.

ubi promiscuæ aliorum statuæ viderentur: qualem sibi displicere Scipio dicebat.

1 *L. Helvius Lamia*) Pighius ad annum U. C. DCXXXIV. legendum putat *L. Ælius Lamia*; neque enim in Helvia, sed in Ælia gente reperiri familiam Lamiarum.

2 *Ser. ille Galba*) Galba in L. Scribonium Libonem judices elegit, qui sibi essent ob consuetudinem comessationum familiares; quod cum videret Libo, quandonam, inquit, o Galba, desines eligere judices compotores tuos? cum tu, respondit Galba, modum impones tuis adulteriis. Hæc verba *de triclinio tuo*, *de cubiculo alieno* sibi repugnant.

Galba, de triclinio tuo exibis? Cum tu, inquit, *de cubiculo alieno*. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, [1] *Villam in Tiburte habes, cortem in palatio*. * Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt, eaque magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus est narratio: res sane difficilis. Exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur & verisimilia, quod est proprium narrationis; & quæ sint, quod ridiculi proprium est, [a] subturpia: cujus exemplum, ut brevissimum, sit sane illud, quod [2] ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes [3] apologorum. Trahitur et- 66

a *deformia*.

1 *Villam in Tiburte*) Cum C. Servilius Glaucia Metellum opprimere tentaret; ad eum defendendum convenit in Palatium frequens amicorum turba. Tum Glaucia peracutus & dicax, Villam, inquit, habes, Metelle, in agro prope urbem Tibur posito, & cortem in palatio. Cors proprie significat locum in villa, ubi aluntur aves & pecudes. Glaucia vero significabat hoc verbo civium multitudinem, quæ reip. studio in Palatium confluxerat ad opem Metello ferendam: cohors enim, quæ in re militari est decima pars legionis, a corte dicta fuit. Opponuntur autem ista, habere villam in Tiburte, & cortem Romæ, cum in villa cors sita sit.

2 *Ante posui*) Scilicet hujus libri cap. 50.

3 *Apologorum*) Apologorum sive fabularum inventio refertur ad Æsopum, qui sive non auderet aperte verum loqui vir servili conditione, sive facilius percipi crederet quod festive doceretur, primus philosophari ridendo instituit, rebusque mutis sensum, & animalibus sermonem affinxit. Scite & eleganter Phædrus lib. III.

Nunc fabularum cur sit inventum genus
Brevi docebo: Servitus obnoxia
Quia quæ volebat, non audebat dicere,
Affectus proprios in fabellas transtulit;
Calumniamque fictis elusit jocis.

etiam aliquid ex historia, ut cum [1] Sex. Titius se Cassandram esse diceret, *Multos*, inquit Antonius, *possum tuos Ajaces Oileos nominare*. Est etiam ex similitudine, quæ aut [a] collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem; ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus [b] tenuitate Magii redargueret, *Erras*, inquit, *Scaure*: [c] *ego enim Magium non conservasse dico, sed* [2] *tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abstulisse*. Ut illud M. Cicero senex, [d] hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *Nostros homines similes esse* [e] [3] *Syrorum venalium: ut quisque* [4] *optime Græce sciret, ita esse nequissimum*.

a *Comparationem* cum alia re. b *probare contenderet non esse tantam pecuniæ vim datam Magio, quippe qui egenus foret*. c *dico Magium similem illi fuisse, qui cum nudus sit, legit nuces, quas in ventrem abdit, cum veste careat, in qua eas colligat: ita Magius omnem illam pecuniam absumsit compotationibus, & in ventrem dimisit*. d M. Tullii Ciceronis oratoris. e *servorum, qui e Syria advehebantur*, ut Romæ venderentur.

1 *Sex. Titius*) Seditiosus ac turbulentus tribunus plebis anno U. C. DCLV. ante Christum CI. quem mordacissimo joco Antonius carpsit. Cum enim ille jactabundus Cassandram se diceret, quasi qui vera quidem, sed non credenda perituræ civitati prædiceret; Multos, inquit Antonius, possum appellare tuos Ajaces Oileos, hoc dicterio impurissimos ejus mores confingens. Cassandram enim Priami filiam, cujus veris vaticiniis nulla fides habebatur, Aiax filius Oilei in templo Minervæ violaverat.

2 *Tanquam nudus*) Hic locus a collatione sive comparatione ducitur: Magius enim, qui compotando dicebatur omnem absumsisse pecuniam, cum eo confertur, qui nudus in ventrem nuces demittit.

3 *Syrorum*) Quæ gens alibi dicitur a Tullio nata servituti. Hinc apud comicos Syri nomen servis datum.

4 *Optime Græce*) Apud veteres Romanos male audiebant, quibus erat frequentius cum Græ-

cis

simum. Valde autem ridentur etiam [1] imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris; ut meum illud in Helmium Manciam, *Jam ostendam cujusmodi sis*: cum ille, *Ostende quæso*: demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto [2] Cimbrico [3] sub Novis distortum, [a] ejecta lingua, buccis fluentibus. Risus est commotus: nihil tam Manciæ simile visum est. [b] Ut cum Testio Penario mentum in dicendo intorquenti, *Tum ut diceret, siquid vellet, si nucem fregisset*. Etiam illa, quæ [4] minuendi, aut [5] augendi causa ad

a *lingua projecta extra os, buccis turpiter inflatis*. b *Cum ridens Testio Penario dixi, pergeret porro loqui, postquam fregisset nucem, quam in ore, quod contorquebat, habere videretur*.

cis commercium: quippe quorum si disciplinas non omnino respuerent, at loquacitatem, ignaviam, & adulationem pessime oderant. Proclive est autem existimare ab eorum te moribus non abhorrere, quorum doctrinas studiosius persequeris.

1 *Imagines in deformitatem*) Qualis est elegans illa Martialis,

Cum sint crura tibi, simulent quæ cornua lunæ.

2 *Cimbrico*) Cimbri Populi Germaniæ maxime ad Septentrionem.

3 *Sub Novis*) M. Varrone teste lib. V. de Latina lingua, sub Novis dicta est pars in foro Romano ædificiorum pervetusto vocabulo; ut & via nova, a tabernis nempe novis. In plerisque editionibus *sub nodis* legitur, quasi vinculis, quibus ille Gallus ut captivus alligatus pingebatur. Refert loco citato Plin. tabulam illam *sub Veteribus*, nempe fori porticibus, tam facili, ut opinamur, memoriæ lapsu, quam cum ibidem jocum hunc Cæsaris Crasso tribuit.

4 *Minuendi*) Non minus lepidum est quod rem incredibiliter imminuit, quam quod auget. Facetum est illud Ciceronis, qui cum Lentulum generum suum, exiguæ staturæ hominem, longo gladio accinctum vidisset, Quis, inquit, generum meum ad gladium alligavit? *Macrob. lib.* II. *Saturnal. cap.* 3.

5 *Augendi causa*) Cum quis utitur hyperbole, qualem adhibuit per jocum Cicero. Cum in ea provincia, quam Q. Frater rexerat, vidisset clypeatam imagi-

ad incredibilem admirationem [a] efferuntur, veluc tu, Crasse, in concione, *ita sibi ipsum magnum videri Memmium, ut in forum descendens caput* [b] *ad* [1] *fornicem Fabii demitteret*. Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum [2] C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintum pareret mater ejus, asinum fuisse parituram*. Arguta etiam significatio est, cum parva re, & sæpe verbo res obscura, & latens illustratur; ut, cum C. Fabricio, P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus & furax, sed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, *quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno, & gravi: Nihil est, quo mihi gratias agas*, inquit, *si malui compilari, quam venire*. Ut Asello Africanus objicienti lustrum illud infelix, *Noli*, inquit, *mirari: is enim, qui te* [3] *ex ærariis exemit, lustrum con-*

a *exprimuntur*. b ad præcelsum *Fabii fornicem caput inclinaret*.

ginem ejus ingentibus lineamentis usque ad pectus ex more pictam; erat autem Quinctus ipse staturæ parvæ, ait: Frater meus dimidiatus major est, quam totus. *Macrob. ibid.*

1 *Fornicem Fabii*) Quem Fabius vir triumphalis victoriæ de Allobrogibus relatæ monumentum exstruxerat.

2 *C. Metello*) Q. Metellus Macedonicus, ut refert Plutarchus libro de fortuna Romanorum, quatuor habuit filios consulares, Q. Balearicum, L. Diadematum, M. Metellum, & C. Caprarium, quorum ut quisque cæteros ætate, sic ingenio superabat. Omnium igitur minime ingeniosus fuit C. Metellus, cujus tarditatem accusans Scipio ajebat, si mater ejus quintum pareret, asinum fuisse parituram: quasi ita obtusus fuisset Metellus, ut nullus nisi asinus ipso posset esse inferior.

3 *Ex ærariis exemit*) Inter ærarios referri dicebatur, qui jure suffragii, & civis Romani privatus referebatur in tabulas, ut æra tributi nomine penderet; Ex ærariis eximi, qui pri-

condidit, *& taurum immolavit*. [1] Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummius, quod Asellum ignominia levarit. [a] * Urbana etiam dissimulatio est, [2] cum 67
alia dicuntur, ac sentias; non illo genere, de quo ante dixi, [b] cum contraria dicas, ut [3] Lamiæ Crassus; sed cum toto genere orationis severe ludas, cum aliter sentias, ac loquare: ut noster Scævola Septumulejo illi [4] Anagnino, [c] cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, *ut se in Asiam præfectum duceret*, [d] *Quid tibi vis*, inquit, *insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum*. In hoc genere [5] Fannius in annalibus suis Afri-

a *Faceta est ironia*. b *non cum verbum alteri verbo opponas*, v. g. si pulchellum appelles qui deformis est, *ut Crassus Lamiam*; *sed cum aliqua tota sententia & oratio in ironia versatur*. c *cui data erat pecunia ob interfectum Gracchum*. d *adeone lucri negligens es*, &c.

pristinum in gradum revocabatur.

1 *Tanta suspicio est*) Hæc Scipionis verba suspicionem movent, ut putetur Mummius sanctissimas violasse religiones, & gravissimo crimine civitatem obligasse restituendo Asellum in pristinam dignitatem, a qua dejectus fuerat a censore.

2 *Cum alia dicuntur ac sentias*) Cujusmodi est illud Ciceronis. Cum Cæsar legem tulisset de agro Campano militibus dividendo, & multis ea res displicuit in senatu, & L. Gellius, admodum senex, negavit hoc futurum se quidem vivo: hic Cicero, exspectemus, inquit: non longam diem postulat Gellius, *Plutarch. in Cicerone*.

3 *Lamiæ Crassus*) Consule paulo superius c. 65.

4 *Anagnino*) Anagnia urbs illustris in Latio, nunc *Anagna*.

5 *Fannius*) Historicus, idemque orator, de quo in Bruto &

Africanum hunc [1] Æmilianum dicit fuiſſe, & eum Græco verbo appellat [2] εἴρωνα, ſed, uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia diſſimulantiaque longe lepore, & humanitate omnibus præſtitiſſe: genus eſt perelegans, & cum gravitate ſalſum, cumque oratoriis dictionibus, tum urbanis ſermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc, quæ a me de facetiis diſputantur, non majora forenſium actionum, quam omnium ſermonum condimenta ſunt. Nam quod apud Catonem eſt, qui multa retulit, ex quibus a me exempli cauſa multa ponuntur, [a] per mihi ſcitum videtur, C. Publicium ſolitum dicere, *P. Mummium* [b] *cuivis tempori hominem eſſe*. Sic profecto res ſe habet, nullum ut ſit vitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemque verſari. Sed redeo ad cætera. Eſt huic finitimum diſſimulationi, cum [3] honeſto verbo vitioſa res appel-

a *Videtur mihi perelegans.* b *quolibet loco ac tempore urbanum eſſe.*

1 *Æmilianum*) Hic L. Pauli qui Perſen vicit filius, adoptatus eſt a P. Scipione Africani Majoris filio, qui liberis carebat. Conſule notas in lib. IV. Heren. n. 19.

2 Εἴρωνα) Socrates Ciceroni eſt in omni oratione diſſimulator, εἰρωνεία diſſimulantia, qua Socrates libenter uti ſolitus eſt, cum aliud diceret ac ſentiret. Negat Quintilianus ſibi videri diſſimulationis nomine ſatis totius hujus figuræ vires oſtendi, quamvis invenerit qui ironiam ita Latine vocarent: nempe Ciceronem, cujus nomen velut honoris cauſa tacet, cum opinionem & dictum ejus aliquod minus probat. Εἴρων autem eſt illi agens imperitum, & admirator aliorum tanquam ſapientium: quam perſonam quoniam ſemper Socrates egit, ſemel ſuſceptam; idem Quintilianus, *Etiam*, inquit, *vita univerſa ironiam habere videtur, qualis eſt vita Socratis*: *Vavaſſor lib. de Ludic. dict. in Socrate*.

3 *Honeſto verbo*) Huc referri poteſt illud Ciceronis dicte-

pellatur; ut cum Africanus censor [a] tribu movebat eum centurionem, qui [1] in Paulli pugna non affuerat, cum ille se [b] custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo [c] notaretur: *Non amo*, inquit, *nimium diligentes*. Acutum etiam illud est, [2] cum ex alterius oratione aliud [d] excipias, atque ille vult; ut [3] Salinatori [4] Maximus,

[a] cum,

a *privabat jure suffragii cum cæteris civibus ferendi, & jure civitatis*. b *ut custodiret* castra. c *ignominia afficeretur*. d *resumas*.

rium. Insimulatus adolescens quidam, quod venenum dedisset patri in placenta, jactabat se ferocius, & Ciceroni contumelias ac maledicta minabatur. Cui Cicero, Hoc, inquit, malo a te, quam placentam. *Plutarch. in Cicerone*. Placentæ nomine venenum scite dissimulabat.

1 *In Paulli pugna*) De clade, ut opinor, Cannensi loquitur, qua L. Æmilius Paullus ad Cannas cum Romanorum flore misere periit anno U. C. DXXXVIII. Septemdecim post annis censuram obiit Africanus, quo tempore ultor ignaviæ centurionem tribu movit.

2 *Cum ex alterius oratione*) Ciceroni jocorum lepore ac frequentia nemo comparandus, tot ex omni facetiarum genere unus exempla sufficere potest. Quam elegans est illud in Clodium! *At quæ dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est abs te dedicata. Libertas, inquit, est. Eam tu igitur domi meæ collocasti, quam ex urbe tota sustulisti*. Pro domo sua.

3 *Salinatori*) Primus, teste Plinio, vectigal ex salaria annona instituerat Ancus Martius Romanorum quartus rex, sed expulsis regibus sublatum fuerat. Multo post, nempe anno U. C. DL. ante Christum CCIV. censores M. Livius & C. Claudius illud restituere. Id commentum alterum ex censoribus satis credebant, populo iratum, quod iniquo judicio quondam damnatus esset. Inde Salinatori Livio inditum cognomen, quod etiam in ejus familiam transiit. *Livius Lib.* XXIX. Paulo ante præerat Tarento Livius, ut conjicimus, eratque præfectus ille, qui audito insidiis Hannibalis captam, in arcem peninsulæ more partim mari, partim rupibus cinctam confugit, quod fuse refert Livius lib. XXV. Id evenit anno U. C. DXLV. ante Christum CCIX.

4 *Maximus*) Q. scilicet Fabius Maximus Verrucosus, qui tum erat consul, cum stratagemate Punico Tarentum est expugnatum.

[a] cum, [1] Tarento amisso, arcem tamen Livius retinuisset, multaque ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset, opera sua se Tarentum recepisse, *Quidni*, inquit, *meminerim? nunquam enim recepissem, nisi tu perdidisses*. Sunt etiam illa [b] subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

> [2] [c] *Homo fatuus,*
> *Postquam rem habere cœpit, est mortuus.*
> ...... [d] [3] *Quid est tibi*
> *Ista mulier? Uxor. Similis medius fidus.*

Et,

> [4] *Quamdiu ad aquas fuit, numquam est mortuus.*

* Ge-

a *cum Livius Salinator urbe amissa in arcem confugisset, eamque servasset.* b *Paululum absurda*, alieno tempore ac loco dicta. c *homo stultus postquam auctus est divitiis, obiit.* d *quid est tibi ista mulier?* an soror, an cognata est? Est mea *uxor*, inquit alter. sane est tam deformis quam tu, *est tibi simillima*: itaque non uxorem, sed sororem putaveram.

1 *Tarento*) Tarentum urbs Calabriæ in magna Græcia, nunc *Tarente*.

2 *Homo fatuus*) Duo hic videntur subabsurda, & quod homo stultus divitias sibi parare potuerit, & quod iis paratis cum debuisset frui, statim e vita decessisset.

3 *Quid est tibi*) Carpit quidam deformitatem alterius inepta interrogatione ac responsione.

4 *Quamdiu ad aquas*) Quamdiu iste piscator, aut portorio præfectus in ripa fluminis vitam egit parce ac duriter, valetudine bona fuit: ubi molliori vitæ genere est usus, statim est mortuus; quod minime fieri conveniebat.

* Genus hoc levius, &, ut dixi, mimicum: sed 68
habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, [a] ut vel non ſtultus quaſi ſtulte cum ſale dicat aliquid; ut tibi, Antoni, Mancia, cum audiſſet te cenſorem a M. Duronio de ambitu poſtulatum, [1] *Aliquando*, inquit, *tibi tuum negotium agere licebit*. Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ a prudentibus, quaſi per diſſimulationem non intelligendi, ſubabſurde, ſalſeque dicuntur. Ex quo genere eſt etiam, non videri intelligere quod intelligas; ut Pontidius, *Qualem exiſtimas, qui in adulterio deprehenditur?* [2] *tardum*. Ut ego, qui [b] in delectu, Metello, cum excuſationem oculorum a me non acciperet, & dixiſſet, [3] *Tu igitur nihil vides? Ego vero*, inquam, *a porta* [4] *Exquilina video villam tuam*. Ut illud

[1] Na-

a *quaſi ſi quis homo prudens ac minime ſtultus dicat aliquid tamen facetum, quaſi ſtulte, ac veluti quid dicat non intelligens*. b *cum fieret militum delectus & conquiſitio*.

1 *Aliquando tibi*) Erat Antonius admodum occupatus in gerenda cenſura, & negotium multis faceſſebat. Accuſatus de ambitu coactus eſt, ut ſe defenderet, omittere aliena negotia; viſus eſt illi Mancia quidam gratulari, quod de ſuis tandem negotiis, quæ, ut publica curaret, neglexiſſe videbatur, ſerio ipſi cogitare liceret. Verum clam arguebat his verbis nimiam illius in aliena re ſeveritatem & diligentiam, negligentiam in ſua.

2 *Tardum*) Fugere enim debuerat, ne in eo deprehenderetur.

3 *Tu igitur* &c.) Itane vero tu oculos infirmos ac parum videntes habes? cæcus es? Imo, inquit Craſſus, non ita ſum cæcus, quin a porta Exquilina villam tuam magnificentius quam decet exſtructam videre poſſim. Dum ſe non penitus obtuſa oculorum acie probat, ſumptuoſas Metelli ſubſtructiones reprehendit.

4 *Exquilina*) Porta ad Exquilium montem Romæ ab excubiis Tulli Hoſtilii nominatum. Ovid. lib. 1. Faſtor.

Adde quod excubias ubi rex Romanus agebat,
Qui nunc Exquilias nomine collis habet.

[1] Nasicæ, qui cum ad poetam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, Domi non esse; Nasica sensit, illam domini jussu dixisse, & illum intus esse: paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & eum a janua quæreret, exclamat Nasica, Se domi non esse: tum Ennius: *Quid? ego non cognosco vocem*, *inquit*, *tuam?* Hic Nasica, *Homo es* [a] *impudens*, *ego cum te quærerem*, *ancillæ tuæ credidi te domi non esse; tu mihi non credis ipsi?* Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit; ut, cum [2] Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, *Quid tu*, *Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu*, *& lana? Non* [3] *pol*, inquit, *audeo; nam me ad* [b] *famosas vetuit mater accedere*.

69* Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam; quo in genere est illud Siculi, cui, cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, *Amabo te*, inquit, [4] *da mihi ex ista arbore quos feram surculos*. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui cum in epilo-

a *Injustus*. b *turpi fama laborantes*.

1 *Nasicæ*) P. Cornelius Scipio Nasica a prudentia Corculum dictus, de quo in Bruto.

2 *Q. Opimius*) Consul anno U. C. DC. ante Christum CLIV.

3 *Pol*) Adverbium jurantis per Pollucem, qui Jovis ex Leda filius, frater Castoris erat.

4 *Da mihi ex ista arbore*) Hic est abscondita ridiculi suspicio; tegitur enim quod perspicaces satis intelligunt, hunc hominem uxoris mortem exoptare.

pilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem*, inquit: *neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit*. Me quidem hercule valde illa movent stomachosa, & quasi [a] submorosa ridicula, non cum a moroso dicuntur; [b] tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo ut mihi videtur, persalsum illud est apud Nævium;

Quid ploras pater?

Mirum ni cantem, condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est [c] ridiculi genus patientis, ac lenti; ut, cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, *Cave*: rogavit, *numquid aliud* [d] *ferret præter arcam*? Etiam stultitiæ salsa reprehensio; ut ille Siculus, [e] cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum; *Quæso*, inquit, *prætor*, *adversario meo da istum patronum; deinde mihi neminem dederis*. Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longe aliter, atque sunt; sed acute, atque concinne; ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, & in ejus tabulis ostenderet literas, A. F. P. R. [f] idque diceret esse, *Actum fide*

P.

a *Quæ videntur ab homine irato & querulo dici, qui revera tali indole non sit*. b *tunc enim non festivitas ipsius joci, sed indoles hominis tetrici deridetur*. c *cum jocus patientiam quandam ac moderatam hominis indolem præ se fert*. d quo posset alium ictum infligere. e *assignabat Scipio prætor in Sicilia Siculo cuidam causidicum hospitem suum*. f *ita istas literas interpretaretur*.

P. Rutilii: Rutilius autem: *Ante factum, post relatum:* C. Cannius, eques Romanus, [a] cum Rufo adesset, exclamat, neutrum illis literis declarari. *Quid ergo?* inquit Scaurus. *Æmilius fecit, plecti-
70 tur Rutilius.* * Ridentur etiam discrepantia; [1] *Quid huic abest, nisi res, & virtus?* Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis; ut, cum objurgavit [2] Albius Granium, quod, cum ejus tabulis quiddam [b] Albucio probatum videretur, & valde absoluto Scævola gauderet; neque intelligeret, contra suas tabulas esse judicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris; ut, cum patrono malo, [c] cum vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut [d] mulsum frigidum biberet, simulac domum rediisset: *Perdam*, inquit, *vocem, si id fecero:* [e] *Melius est*, inquit, *quam reum.* Bellum etiam est, cum, [f] quid cuique sit consentaneum, dicitur; ut, cum Scaurus [g] nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pom-

a *Rutilium defenderet.* b quod noceret *Albucio.* c *Cum vocem sibi raucam & obscuram male declamando effecisset.* d *potionem quandam vino & melle temperatam.* e *melius est* te vocem omnino perdere, *quam reos*, male defendendis illorum caussis. f *quid accommodatum sit ad uniuscujusque mores.* g *male audiret.*

1 *Quid huic abest*) Acriter vituperatur, qui sic maligne laudatur, ut nihil ei dicatur deesse, nisi duo maxima, opes, & virtus.

2 *Albius Granium*) Disceptabant in judicio Granius reus, Albucius Actor, Granius pro se tabulas adversus Albucium protulit: contra eas judicatum; & nihilominus, propter alias scilicet rationes, absolutus est Granius, gaudente Scævola, cui charus erat reus. Gloriabatur Granius maximum fuisse in tabulis suis caussæ præsidium, cum ab Albio sic est objurgatus: Mi homo, contra tuas tabulas est judicatum. Quo dicterio eum vel falsi, vel stupiditatis arguebat. Granius porro fuit scurra urbano sale notus, & Crasso familiaris.

Pompeii, locupletis hominis, bona [a] sine testamento possederat, [b] sederetque advocatus reo Bestiæ, cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, *Vide*, inquit, *Scaure*, *mortuus* [c] *rapitur*, *si potes esse possessor*. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est [1] præter exspectationem; cujus innumerabilia sunt exempla, vel [2] Appii majoris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis [d], & de [3] lege Thoria, & [e] premeretur [4] Lucilius ab iis, qui a pecore ejus depasci agros publicos dicerent, [f] *Non est*, inquit, *Lucilii pecus illud*; *erratis*; (defendere Lucilium videbatur) [g] *ego liberum puto esse*: *qua lubet*, *pascitur*. Placet

T

a *cum in demortui testamento heres non fuisset scriptus*, *aut iste Pompejus nullum testamentum condidisset*. b *vocatus honoris & gratiæ causa*, *ut adesset judicio*, *cum Bestia reus causam diceret*. c ad rogum ducitur. d curandis. e *accusaretur graviter*. f *non pertinet ad Lucilium*. g *puto pecus illud* non esse Lucilii, aut alterius cujuslibet, sed *liberum*, *& sui quasi juris*; *ita impune*, *ubi libuerit*, *pascitur*.

1 *Præter exspectationem*) Lepidus est in eo genere jocus ille Tullii in ejus vita relatus a Plutarcho. Victo Pompejo, cum Nonnius spe esse bona juberet tamen; aquilas enim in castris Pompeii septem superesse: Recte tu istuc quidem, inquit, si cum Graculis bellum gereremus.

2 *Appii majoris*) Appius Claudius Pulcher quæstor provinciæ fuit anno U. C. Dcxxxviii. ante Christum cxvi. major est appellatus, ut discerneretur ab Appio Claudio juniore, qui pater fuit Clodii illius Ciceronis inimici.

3 *Lege Thoria*) Sp. Thorius Balbus tribunus plebis anno U. C. Dcxlvii. ante Christum cvii. legem agrariam tulit, qua sancitum, ut refert Appianus lib. bellor. civil. i. ne deinceps agri dividerentur, sed possessoribus in iis relictis, vectigalia pro iis penderentur. Apud Appianum depravate legitur Borius pro Thorius.

4 *Lucilius*.) Ex veteri codice Pighius ad an. U. C. Dcxxxviii. corrigendum putat *Lucullus*, L. Luculli qui Mithridatem vicit, pater, quem avaritia, luxu, aliisque vitiis infamem fuisse scribit Plutarchus in Lucullo.

cet etiam mihi illud Scipionis [a] illius, qui Tib. Gracchum [b] perculit: cum ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem [c] tulisset, [d] *Ejero*, inquit, *iniquus est*: [e] cum esset admurmuratum, *Ah*, inquit, *P.C. non ego mihi illum iniquum ejero*, [1] *verum omnibus*. [f] Ab hoc vero Crasso nihil facetius: cum læsisset testis Silus Pisonem, [g] quod se in eum audisse dixisset: *Potest fieri*, inquit [h], *Sile, ut is*, [i] *unde te audisse dicis iratus dixerit*: annuit Silus: *potest etiam, ut tu non recte intellexeris*: id quoque toto capite annuit, [k] ut se Crasso daret: *potest etiam fieri*, inquit, *ut omnino, quod te audisse dicis, nunquam audieris*. Hoc ita præter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Hujus generis est plenus Nævius, & jocus est familiaris,

Sa-

a Nasicæ. b *occidit*. c *elegisset ab ipsa Nasica admittendum*. d *nolo habere judicem Mucium Scævolam, quia homo iniquus est*. e *cum edito levi murmure* significassent qui aderant, non esse iniquum Scævolam, quippe qui ab omnibus sanctissimus haberetur. f *hic elegantissimus est L. Crassi jocus*. g *quod dixisset se audivisse aliquid, unde Piso*, quem Crassus defendebat, *damnaretur*. h Crassus. i *a quo*. k *ut gratum faceret Crasso*.

1 *Verum omnibus*) Notabat Nasica intempestivam Scævolæ lenitatem, qua cum excipere mitius vellet Gracchum, toti reip. iniquus erat. Tib. Gracchus corrupta largitionibus plebe perniciem senatui moliebatur. Mucius consul, cunctis censentibus ut armis rempublicam tueretur, negavit se quidquam vi acturum. Tum Scipio Nasica, Quoniam, inquit, consul, dum juris ordinem sequitur, id agit, ut cum omnibus legibus Romanum imperium corruat; egomet privatus voluntati vestræ me ducem offero. Animatis hac voce bonis civibus, Gracchum oppressit anno U. C. DCXXI. ante Christum CXXXIII. *Valer. Max. lib. III. cap. 2.*

Sapiens [1] *si algebis, tremes*. & alia permulta. * Sæpe etiam facete concedas adversario id ipsum, 71
quod tibi ille detrahit; ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis majoribus, *At hercule*, inquit, *tu tuis dignus*. Sæpe etiam sententiose ridicula dicuntur; ut M. Cincius, quo die [2] legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento [a] prodiisset, & satis contumeliose, [b] *Quid fers*, [3] *Cinciole?* quæsisset: [4] *Ut emas*, inquit, *Cai*, *si uti velis*. Sæpe etiam salse quæ fieri non possunt, optantur; ut Marcus Lepidus, cum, cæteris [c] in campo exercentibus, in herba ipse recubuisset, *Vellem hoc esset*, inquit, *laborare*. Salsum est etiam quærentibus, & quasi percunctantibus lente respondere quod nollent: ut [5] censor Lepidus, cum M. Antistio [6] Pyrgensi [d] equum ademisset, amicique cum vociferarentur, &

 quæ-

a *ascendisset in concionem*. b *Quæ est ista tua lex?* c *in campo Martio corpus exercentibus*. d *ex equitum numero, quibus e publico dabatur equus, expunxisset*.

1 *Si algebis, tremes*) Quamvis honesto sis loco natus, & illustri familia, quamvis sapientia & virtute præditus fueris, si egeas, non invenies paupertati remedium, non habebis unde propulses frigus; sed si frigere cœperis; tremes porro, & frigore enecaberis. Pertinet huc illud Juvenalis satyra 1.

Probitas laudatur, & alget.

2 *Legem de donis*) Anno U.C. DI. ante Christum cciv. M. Cincius Alimentus tribunus plebis legem de donis tulit, qua cavebatur, ne quis ob causam orandam donum munusve caperet. Suasit hanc legem Q. Fabius Maximus Verrucosus. *Livius lib.* xxxiv.

3 *Cinciole*) Cincium voce diminuta per contemptum vocat Ciniolum.

4 *Ut emas*) Sententiose dixit, emendum illi, qui rebus alienis uti nollet.

5 *Censor Lepidus*) Censura functus est M. Æmilius Lepidus anno U.C. Dlxxv. ante Christum clxxix.

6 *Pyrgensi*) Pyrgi, quam Romanam coloniam facit Livius, Tusciæ urbs est, quam conji-

[a] quærerent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, [b] cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset, [c] *Me istorum*, inquit, *nihil credere*. Colliguntur a Græcis alia nonnulla, [1] execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse: nam illa, quæ verbi ratione, & vi continentur, certa fere, ac definita sunt; quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri solent. Hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Exspectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus moventur. Itaque [d] imbuendus est is, qui jocose vult dicere, quasi natura quadam, apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cujusque modi genus ridiculi vultus etiam ac-

a *a censore Lepido*. b *cum vulgo haberetur optimus colonus &c.* c *respondeat Antistius patri suo, inquit censor, me istorum nihil credere*. d *Conformare suam naturam debet, moresque ad hæc genera ridiculorum apte exprimenda*.

cit Albertus nunc dici *S. Marinello*.

1 *Execrationes*) Execrationes, ut, *Abi quo lubet. Jupiter te Diique perdant*. Plautus in Aulularia. Admirationes, ut,

Jupiter supreme, servas me, measque auges opes.
Maximas opimitates, opiparasque offers mihi:
Laudem, lucrum, ludum, jocum, festivitatem, ferias,
Pompam, penum, potationes, saturitatem, gaudium.

Plautus in Captivis Actu IV. Scen. 1. Minationes, quarum lepidum exemplum ejusdem comœdiæ scena consequente Plautus idem subministrat,

Meus est ballista pugnus, cubitus catapulta est mihi,
Humerus aries, tum genu ad quemque jecero, ad terram dabo.

accommodetur; qui quidem quo severior est, & tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, salsiora videri solent. Sed jam tu, Antoni, qui [1] hoc diversorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in [2] Pontinum diverteris, neque amœnum, neque salubrem locum, censeo ut satis diu te putes requiesse, & iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem a te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum. Non enim vereor, [a] ne quis me in isto genere leviorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit: nam cætera faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. * Ego enim cum ad causam sum 72
aggressus, atque omnia cogitando, quod facere potui, persecutus; cum & argumenta causæ, &

 eos

a *ne quis hoc genus jocandi a mea gravitate putet alienum.*

Dentilegos omnes mortales faciam, quemque offendero. Hæc & similia, quæ in mimis plurima occurrunt, cum de levissimis plerumque fiant causis, risu excipiuntur.

1 *Hoc diversorio sermonis*) Qua sermonem absolverat Antonius metaphora n. 234. *defessus jam labore atque itinere disputationis requiescam in Cæsaris sermone quasi in aliquo peropportuno diversorio*, eadem desinit hic Cæsar, ac vereri se dicit, ne sit inamœnum hoc sermonis sui diversorium, sed potius simile Pontinarum paludum, injucundarum, ac minime salubrium. Cæterum quod in plerisque editionibus *sermonis tui* legitur, mendum non dubitamus, ut ex citatis mox Antonii verbis videre est.

2 *Pontinum*) In Volscorum finibus sunt Pontinæ paludes Campaniam versus. Hodie dicuntur *Ausente palude*. Est & Pontinus ager.

eos locos, quibus animi judicum conciliantur, & illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi; tum constituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem, aut controversiam vocari, quæ non habeat utrumque: sed quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a malo autem, vitioque causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando, & augendo dissimulatum obruatur. Et, [a] si causa est in argumentis, [1] firmissima quæque maxime tueor, sive plura sunt, sive aliquod unum. Sin autem [2] in conciliatione, aut [3] in permotione causa est; ad eam me potissimum partem, quæ maxime commovere animos hominum potest, confero. Summa denique hujus generis hæc est, ut, [4] si in refellendo adversario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris re-

a *Si causa magis evinci potest argumentis, quam permovendis animis.*

1 *Firmissima quæque*) Id observari potest in oratione pro Roscio Amerino, parricidii reo, qua oratione validissimis argumentis tantum crimen ab Roscio amolitur.

2 *In conciliatione*) Ad obtinendam Ligarii causam reo conciliandus erat Cæsar; hoc ita mirifice præstitit Cicero, ut scriptam in Ligarium sententiam de manibus Cæsaris dicendi vi ac suavitate extorserit orator.

3 *In permotione*) In quo genere præcipua pars orationis pro Milone versatur. Quam eloquenter, maxime in peroratione, commovet judicum animos?

4 *Si in refellendo adversario*) Ita Tullius in Miloniana probat struxisse potius insidias Clodium Miloni, quam Milonem Clodio. In Ligariana in Tuberonem accusatorem ejusdem, aut etiam gra-

rebus, potest, [a] omnia in illum conferam tela: [1] sin nostra facilius probari, quam illa redargui possunt, abducere animos a contraria defensione, & ad nostram conor traducere. Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora sunt, [b] non possum, mihi pro meo jure sumo. Unum, ut molesto aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil respondeam; quod forsitan aliquis jure irriserit: quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteorque me, si quæ premat res vehementius, ita cedere solere, ut non modo non abjecto, sed ne [c] rejecto quidem scuto fugere videar; sed adhibere quandam in dicendo speciem, atque pompam, & pugnæ similem fugam: consistere vero [d] in meo præsidio sic, ut non fugiendi hostis, sed [e] capiendi loci causa cessisse videar. Alterum est illud; quod ego oratori maxime cavendum, & providendum puto, quodque me sollicitare summe solet; Non tam ut prosim causis, elaborare soleo, quam ut nequid obsim: non quin enitendum sit in utroque; sed tamen multo est turpius oratori nocuisse videri causæ, quam

 non

a *vim omnem orationis ac robur ad refellendum adversarium adhibeam*. b perficere. c in latus, aut tergum *reducto*. d *in loco tuto atque firmo*. e *occupandi loci tutioris*.

gravioris culpæ invidiam derivat, cujus reum peragebat Ligarium.

1 *Sin nostra facilius probari*) Clodianorum argumenta non poterat facile dissolvere Tullius Milonis patronus; ab iis auditoris animum avocat: & in his potissimum duobus immoratur, in rep. semper licuisse pestiferum civem de medio tollere, & Clodium insidias Miloni fecisse.

73 non profuisse. * Sed [a] quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille: sed Cæsar [b] de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, sive refellendi causa, sive quærendi. Tum Julius: Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, Unum te in dicendo mihi videri [c] tectissimum: propriumque hoc esse laudis tuæ, Nihil a te unquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres: idque memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, Cum cæteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod non solum quod opus esset, diceres; sed etiam [1] quod non opus esset, non diceres. Tum illum mihi respondere memini, Cætera in te summe esse laudanda, illud vero improbi esse hominis, & perfidiosi, dicere [d] quod alienum esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret: quare non sibi eum disertum, [e] qui id non faceret, videri, sed improbum, [f] qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in ora-

a *Sed quid hic clam mussitatis?* b *de ista tua, quam observas, dicendi ratione.* c *ab omni parte tutum* contra hostium tela. d *quod non prodesset, vel etiam obesset.* e *qui non noceret causę.* f *qui noceret ei, cujus causam suscepisset defendendam.*

1 *Quod non opus esset*) Vulgaris in speciem, at revera magna laus. ...... *dicenda tacendaque calles.* Pers. Sat. IV.

oratore majus eſſe videatur. * Dicam equidem, 74
Cæſar, inquit, quid intelligam: ſed & tu, & vos omnes hoc, inquit, mementote, Non me de perfecti oratoris [a] divinitate quadam loqui, ſed de exercitationis, & conſuetudinis meæ mediocritate. Craſſi quidem reſponſum excellentis cujuſdam eſt ingenii, ac ſingularis: cui quidam [b] portenti ſimile eſſe viſum eſt, poſſe aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obeſſetque ei, quem defenderet. [c] Facit enim de ſe conjecturam: cujus tanta vis ingenii eſt, ut neminem, niſi conſulto, putet, quod contra ſeipſum ſit, dicere: ſed ego non de præſtanti quadam, & eximia, ſed prope de vulgari, & communi prudentia diſputo. Ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine conſilii, atque ingenii Atheniensis ille fuiſſe [1] Themiſtocles, ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus acceſſiſſe dicitur, eique artem memoriæ, [d] quæ tum primum proferebatur, pollicitum eſſe ſe traditurum: cum ille quæſiſſet, quidnam illa ars efficere poſſet, dixiſſe illum doctorem, Ut omnia meminiſſet; & ei Themiſtoclem reſpondiſſe, Gratius ſibi illum eſſe facturum, ſi ſe oblivisci quæ vellet, quam ſi meminiſſe, docuiſſet. Videſne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quam potens, & quanta mens fuerit? qui ita reſponderit, ut intelligere poſſemus, nihil ex illius animo, quod ſemel eſſet infuſum, unquam efflue-

a perfecta & abſoluta dicendi facultate. b *monſtri.* c *Alios de ſe exiſtimat.* d *quæ tum primum inventa erat.*

1 *Themiſtocles*) De quo in libro de Claris Oratoribus.

fluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius oblivisci posse potius, quod meminisse nollet, quam quod semel audisset, vidissetve, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est; neque illa mea cautio, & timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. [a] Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, [b] ne quid offendas, ne quo irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus: urgent advocati, [c] ut invehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus. Non moveor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius quod stulte dixeris reprehendere, quam quod sapienter tacueris laudare possunt. Hic [d] quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si non levem testem læseris? [e] habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita: nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut [f] rogatu sermo ille sequitur, [g] *Occidit ille; adversariumne? immo vero,*

a *nihil me juvant vel Themistocles cum sua memoria, vel Crassus cum prudentia sua.* b *ne titubes, ne temere dicas plus quam par esset.* c *ut* testem *lacessamus.* d *quantum porro nocet causæ orator, si testem ingeniosum, iratum, & gravem hominem offenderit?* e *Testis iratus vult nocere, ingeniosus potest obesse, & si aliunde probus sit, fidem facit.* f *interrogatione.* g *evertit & perdidit.*

ro, ajunt, *ſe*, & *eum*, *quem defendit*. * Hoc 75
Craſſus non putat niſi perfidia accidere poſſe; ego autem ſæpiſſime video in cauſis aliquid mali facere [a] homines minime malos. Quid illud, quod ſupra dixi, ſolere me [b] cedere, & ut planius dicam, fugere ea, quæ valde cauſam meam premerent? cum id non faciunt alii, [c] verſanturque in hoſtium caſtris, ac ſua præſidia demittunt, mediocriterne cauſis nocent, cum aut adverſariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ ſanare nequeunt, [d] exulcerant? Quid? cum perſonarum, quas defendunt, rationem non habent? ſi, quæ ſunt in his invidioſa, non mitigant extenuando, ſed laudando & efferendo invidioſiora faciunt, quantum in eo tandem mali? Quid? ſi in homines caros, judicibuſque jucundos ſine ulla præmunitione orationis acerbius, & contumelioſius invehare, nonne abs te judices abalienes? Quid? ſi, quæ vitia, aut incommoda ſunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu in adverſariis exprobrando non intelligas te in judices invehi, mediocre peccatum eſt? Quid? ſi, cum pro altero dicas, [e] litem tuam facias, aut læſus efferare iracundia, cauſam relinquas, nihilne noceas? [f] In quo ego, non quo libenter male audiam, ſed quia ego cauſam non libenter relinquo, nimium

a *ſimplices & incautos*. b *diſſimulare & eludere firmiſſima adverſariorum argumenta*. c *exponunt validiſſimas adverſariorum rationes, quas penitus refellere non valent, & præcipuum cauſç ſuæ robur dimittunt*. d ut imperiti chirurgi. e *te defendas omiſſo reo*. f *in audiendis adverſariorum conviciis credor nimium patiens, non quod maledicta libenter audiam, ſed quia*, ut me tuear *non libenter omitto ejus cauſam, cujus defenſionem ſuſcepi*.

mium patiens & lentus exiſtimor ; ut, cum te
ipſum, Sulpici, objurgabam, [a] quod miniſtratorem
peteres, non adverſarium. Ex quo etiam illud aſſe-
quor, ut ſi quis mihi maledicat, petulans, aut
plane inſanus eſſe videatur. In ipſis autem argu-
mentis ſi quid poſueris aut aperte falſum, aut ei,
quod dixeris, dicturuſve ſis, contrarium, aut ge-
nere ipſo remotum ab uſu judiciorum ac foro, ni-
hilne noceas? Quid multa? omnis cura mea ſolet
in hoc verſari ſemper, (dicam enim ſæpius) ſi poſ-
ſim, ut boni aliquid efficiam dicendo; ſin id mi-
76 nus, ut certe nequid mali. * Itaque nunc illuc re-
deo, Catule, in quo tu me paulo ante laudabas,
ad ordinem, collationemque rerum ac locorum.
[b] Cujus ratio eſt duplex ; altera, quam affert na-
tura cauſarum; altera, quæ oratorum judicio, &
prudentia comparatur. Nam [c] ut aliquid ante rem
dicamus ; deinde, ut rem exponamus; poſt ut
eam probemus noſtris [d] præſidiis confirmandis, con-
trariis refutandis; deinde ut concludamus, atque
ita peroremus: [e] hoc dicendi genus natura ipſa
præſcribit. Ut [f] vero ſtatuamus, ea, quæ proban-
di, docendi, perſuadendi cauſa dicenda ſunt, quem-
admodum componamus; id eſt vel maxime [1] pro-
prium

a *quod aggredereris non adverſarium, ſed patronum adverſarii.* b *Cujus ordinis duplex modus eſt: alterum ipſæ cauſæ ſua ſponte ſuppeditant.* c *ut exordio utamur.* d *rationibus.* e *hanc rerum collocationem.* f *ut vero videamus quemadmodum diſponamus ea quę probandi cauſa*, &c.

1 *Proprium oratoris prudentiæ*) *Ut opera exſtruentibus ſatis non eſt ſaxa, atque materiam, & cætera ædificanti utilia congerere, niſi diſponendis iis collocandiſque artificum manus adhibeatur: ſic in dicendo quamlibet abundans rerum copia cumulum tantum habeat atque congeſtum; niſi illas eaſdem diſpo-*

prium oratoris prudentiæ. [1] Multa enim occurrunt
argumenta; multa, quæ in dicendo profutura vi-
deantur: sed eorum partim ita levia sunt, ut con-
temnenda sint; partim, etiam si quid habent ad-
jumenti, sunt nonnunquam ejusmodi, ut insit in
iis aliquid vitii; neque [a] tanti sit illud, quod
prodesse videatur, ut cum aliquo malo conjun-
gatur. Quæ autem sunt utilia, atque firma, si
ea tamen, ut (sæpe fit) valde multa sunt; ea,
quæ ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravio-
ribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque
ex oratione removeri. Equidem cum colligo ar-
gumenta causarum, non tam ea numerare so-
leo, quam expendere. * Et quoniam, (quod 77
sæpe jam dixi) tribus rebus omnes ad nostram
sententiam perducimus, aut docendo, aut conci-
liando, aut permovendo; una ex tribus his re-
bus [b] [2] res præ nobis est ferenda, ut nihil a-
liud,

a *adeo gravis momenti.* b *Palam est significanda.*

sitio in ordinem digestas, atque inter se commissas devinxerit. Quintilian. lib. VII. præfatione.

1 *Multa enim occurrunt argumenta*) De usu ac dispositione argumentorum recte Quintilianus lib. V. cap. 12. *Firmissimis argumentorum, singulis instandum, infirmiora congreganda sunt: quia illa per se fortia non oportet circumstantibus obscurare, ut qualia sunt appareant: hæc imbecilla natura mutuo auxilio sustinentur. Itaque si non possunt valere, quia magna sunt, valebunt, quia multa sunt: quæ ad ejusdem rei probationem omnia spectant: ut si quis hereditatis gratia hominem occidisse dicatur, Hereditatem sperabas, & magnam hereditatem, & pauper eras & tum maxime a creditoribus appellabaris, & offenderas eum, cujus heres eras, & mutaturum tabulas sciebas. Singula levia sunt & communia: universa vero nocent, etiamsi non ut fulmine, tamen ut grandine.*

2 *Res præ nobis*) Recte profitetur orator velle se auditores docere. *Animadverti, judices, omnem accusatoris orationem in duas divisam esse partes..... Itaque mihi certum est hanc eandem distributionem invidiæ & criminum sic in defensione servare, ut*

liud, nisi docere velle videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas permanare possint. Sed his [a] partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commovendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in perorando; [1] digredi tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permovendorum animorum causa, sæpe utile est. Itaque vel narratione exposita sæpe datur ad commovendos animos digrediendi locus, vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem, atque copiam, recte id fieri potest: eæque causæ sunt ad agendum, & ad ornandum gravis-

a *exordio scilicet, & peroratione.*

omnes intelligant nihil me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo. Cic. pro Cluentio n. 1. At nemo nisi inepte dixerit, Nunc mihi vestra severitas, judices, excitanda est, nunc mihi conciliandi sunt vestri animi.

1 *Digredi tamen*) Ubi rem atrocem narraveris, aut argumentis confirmaveris, digredi, & eam amplificare juverit. Exempla subministrat una Ciceronis oratio pro Roscio Amerino. Post narrationem digreditur. *Quid primum querar? aut unde potissimum, judices, exordiar? aut quod, aut a quibus auxilium petam?* &c. Post refutationem iterum ad exaggerandum parricidarum supplicium divertit. *O singularem sapientiam, judices! nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse, & eripuisse, cui repente cælum, solem, aquam, terramque ademerunt*, &c. Rursus ubi cædis crimen in adversarios probavit magis convenire, invehitur in Chrysogonum. *Hicne etiam se-*

vissimæ, atque plenissimæ, [a] quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minime firma sunt, [1] ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum exspectationi, qui audiunt, quam celerrime [b] occurratur; cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. Male enim se [c] res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, serventur etiam ad perorandum: * si qua erunt mediocria, (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conjiciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est di-

a *Quæ subministrant plurimas occasiones digrediendi.* b *satisfiat.* c *causa.*

se putat aliquid posse Chrysogonus? hic etiam potens esse vult? o rem miseram atque acerbam! &c. Tandem in peroratione mirabiles animorum motus excitat. *Ex Strebæo.*

* *Si qua*) Ita legendum, non *si quæ*, ut habetur in omnibus editis libris. Est enim pro *si aliqua.*

1 *Ea prima collocant*) *Quæsitum etiam*, inquit Fabius lib. v. cap. 12. *potentissima argumenta primone ponenda sint loco, ut occupent animos; an summo, ut inde dimittant; an partita primo summoque, ut Homerica dispositione*, Iliados iv. ubi imbecilliores Nestor in medio collocat, *in medio sint infirma; an a minimis crescant. Quæ prout ratio causæ cujusque postulabit*,

dicendum, [1] postremum soleo cogitare, quo utar exordio. Nam [a] si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque commune.
78 * Principia autem dicendi semper cum [2] accurata, & acuta, & instructa sententiis, apta verbis, tum vero causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio, & commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt; sed hominem in primis disertum, atque eruditum, Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, Cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jactare leniter, ut & venustati vel maxime serviant, & [b] reliquis viribus suis consulant. Neque est dubium,

a *si quando cogitavi ante ceteras partes exordium elaborare.* b *Ne vires temere velut effundant* in ipsa velitatione, *sed eas pugnæ reservent.*

ordinabuntur, *uno*, *ut ego censeo*, *excepto*, *ne a potentissimis ad levissima decrescat oratio.*

1 *Postremum soleo cogitare*) Ab Antonii sententia discrepat Quintilianus lib. III. cap. 9. Etsi enim antequam quicquam scribatur, totum causæ genus quid prosit, quid noceat, accurate velit expendi, *non ideo tamen*, inquit, *eos probaverim*, *qui scribendum quoque prooemium novissime putant. Nam ut conferri materiam omnem oportet*, *&*, *quid quoque loco sit opus*, *constare debet*, *antequam dicere*, *aut scribere ordiamur : ita incipiendum ab iis quæ prima sunt. Nam nec pingere quisquam aut fingere cœpit a pedibus : nec denique ars ulla consummatur ibi*, *unde ordiendum est.*

2 *Accurata & acuta*) Hæc ita debent observari, ut ars maxime lateat; quam si adverterit auditor, jam tum ab exordio

bium, quin exordium dicendi vehemens, & pugnax non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad [a] speciem valere videantur; quanto hoc magis in oratione exspectandum, in qua non vis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se universum profundat, & quod totum repente evolet: sic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrime, [b] [1] lenioribus principiis natura ipsa prætexuit. [c] Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. Idcirco tota causa [d] pertentata, atque perspecta, locis omnibus inventis, atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum: sic & facile reperietur. Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi sæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt pene ex intima defensione depromtæ, & apparebit eas non modo non esse communes, nec in alias causas posse trans-

V fer-

a *venustatem quandam & pompam.* b *lente ac molliter inchoavit.* c principia orationis. d *prius meditata & considerata.*

sese præmunit adversus oratorem, a quo fucum pati veretur.

1 *Lenioribus principiis*) Violentissima quæque minime subito impetu erumpunt, sed ab initiis plerumque tenuioribus; ex scintilla magnum incendium excitatur. Vapores sursum attolluntur a sole, concrescunt in nubeculas, coguntur nubes, accenduntur, colliduntur, en tonitru: ardor emicat, en fulgur: prorumpit ignis, & obvia quæque disjicit, en fulmen. ferocissimis belluis nascentibus nihil mitius, paulatim immanitate efferantur, &c.

ſerri, ſed penitus ex ea cauſa, quæ tum agatur,
79 [a] effloruiſſe. * Omne autem principium [b] aut rei totius, quæ agetur, ſignificationem habere debebit, aut aditum ad cauſam, & munitionem, aut quoddam ornamentum, & dignitatem. Sed oportet, [1] ut ædibus ac templis veſtibula & aditus, ſic cauſis principia [c] proportione rerum præponere. Itaque in parvis, atque infrequentibus cauſis ab ipſa re eſt exordiri ſæpe commodius. Sed cum erit utendum principio, (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adverſario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, ſententias duci licebit. [2] Ex reo, (reos appello, [d] quorum res eſt) [e] quæ ſignificent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitoſum, quæ miſericordia dignum, quæ valeant contra falſam criminationem. Ex adverſario, iiſdem ex locis fere contraria. Ex re, ſi crudelis, ſi infanda, ſi præter opinionem, ſi immerito, ſi miſera, ſi ingrata, ſi indigna, ſi nova, ſi quæ reſtitui, ſanarique non poſſit. Ex iis autem, apud quos agetur, ut benevolos, beneque exiſtimantes efficiamus; quod [f] agendo efficitur melius, quam rogando. [g] Eſt id quidem in totam orationem confundendum,

nec

a *Cum dignitate ortas eſſe.* b *id totum ob oculos breviter ponere, de quo dicendum eſt.* c *pro rerum magnitudine aut tenuitate.* d *quorum agitur cauſa, ſive defendantur, ſive accuſentur.* e ſententiæ duci debent. f *potius ea dicendo quæ benevolos auditores efficiant, quam rogando ut ſint benevoli.* g *captanda eſt benevolentia tota oratione, ſed præcipue in epilogo.*

1 *Ut ædibus ac templis*) Quemadmodum palatiis ac templis veſtibula quæ eorum magnificentiæ reſpondeant, plebeiis autem ædibus nulla præponuntur: ita in cauſis gravioribus operæ pretium eſt adhibere exordia, quæ in parvis ſunt omittenda.

2 *Ex reo*) Horum omnium

exor-

nec minime in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum monent Græci ut principio faciamus judicem, & docilem; quæ sunt utilia, [1] sed non principii magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod & attenti tum maxime sunt, cum omnia exspectant, & dociles magis initiis esse possunt. Illustriora enim sunt, quæ in principiis, quam quæ in mediis causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad judicem aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio. * Connexum autem ita sit principium 80
consequenti orationi, [a] ut non tanquam citharœdi procœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri velle videantur. Atque ejusmodi illa prolusio debet esse, ut non [2] Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, qui-

a *Ut non sit tanquam aliqua prolusio fidicinis aliunde accersita.*

exordiorum exempla e veteribus cum historicis, tum oratoribus depromta attulimus in notis ad lib. I. Heren. num. 6. 8. & 10. & lib. I. de Inventione num. 23.

1 *Sed non principii*) Totum illud ex Aristotele depromtum est lib. III. Rhetor. cap. 14. *Attentos facere omnium* orationis *partium commune est. Ubivis enim relaxant animum magis, quam cum incipiunt* audire. *Quamobrem ridiculum est id in exordio præcipere, cum attenti tum maxime sint auditores.*

2 *Samnitum*) Italiæ populorum in ea parte, quæ jam dicitur *Abruzzo*.

quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, [a] vel pugnare possint. Narrare vero rem [1] quod breviter jubent, si brevitas appellanda est, cum verbum nullum redundet, brevis est L. Crassi oratio. Si tum est brevitas, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est; sed sæpe obest vel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda, & ad persuadendum accommodata sit, tollit: ut illa,

[b] [2] *Nam is postquam excessit ex ephebis*,

quam longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & [c] servilis percunctatio, mors Chrysidis, vultus, & forma, & lamentatio sororis: reliqua pervarie jucundeque narrantur. Quod si hanc brevitatem quæsisset,

[d] *Effertur, imus, ad sepulcrum venimus,*
In ignem posita est------

[e] in his fere decem versiculis totum conficere potuisset: quanquam hoc ipsum, *Effertur, imus*, concisum est, ita ut non brevitati servitum sit; sed magis venustati. Quod si nihil fuisset, nisi, *In ignem*

a *Etiam*. b *postquam excessit annum ætatis decimum quartum*. c *variæ interrogationes, quæ a servo fiunt* in eadem narratione Terentiana. d ad rogum *ducitur* ejus cadaver. e Versu superiore, effertur, imus, *&c. id totum narrare potuisset senex, quod decem versiculis exposuit*.

1 *Quod breviter jubent*) Hoc in narratione brevitatis præceptum explodit pariter Aristoteles lib. III. Rhetoric. cap. 16. Vide quæ observavimus ad lib. I. Heren. n. 14. & ad lib. I. de Invent. n. 28.

2 *Nam is postquam*) Verba Simonis senis ex Andriæ Terent. actu I. scena I.

ignem posita est; tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed & festivitatem habet narratio [a] distincta personis, & interpuncta sermonibus; & est probabilius, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas: & multo apertius ad intelligendum est, [b] si sic consistitur aliquando, ac non ista brevitate percurritur. [c] Apertam enim narrationem tam esse oportet, quam cæteras; sed hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est non esse obscurum in re narranda, [d] quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando; & majore periculo hæc pars orationis obscura est, quam cæteræ: vel quia siquo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est; narratio obscura totam obcæcat orationem: vel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, [1] si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interrupte narrabitur. * Sed quando 81
utendum sit, aut non sit narratione, [e] id est consilii. Neque enim si nota res est, nec dubium, quid gestum sit, narrari oportet; [f] nec si adversarius narravit, nisi si refellemus: ac, si quando erit nar-

a *In qua nulla est personarum confusio, ubi suas quisque partes agit.* b *si quomodo fuerit gestum exponitur.* c *narratio debet esse tam clara, quam reliquæ orationis partes.* d *quam aut in exordio, aut in confirmatione, aut in refutatione, aut in peroratione.* e *pertinet ad oratoris prudentiam.* f *ubi adversarius narrationem fecit, non est facienda de integro, nisi velis ea quæ dixerit refellere.*

1 *Si verbis usitatis*) Rebus contrariis narratio obscuratur, verbis insolentibus, confusione temporum, crebris digressionibus.

randum, ne illa, quæ suspicionem & crimen efficient, contraque nos erunt, acriter persequamur, &, quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. Nam [a] ad summam totius causæ pertinet, [1] caute, an contra, demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio. [b] Sequitur, ut causa ponatur, in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ conjuncte, & infirmandis contrariis, & tuis confirmandis: namque [c] una in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit: sed quia [d] neque reprehendi, quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes; neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; idcirco [e] hæc & natura, & utilitate, & tractatione conjuncta sunt. [f] Omnia autem concludenda plerumque rebus augen-

a *in hoc præcipue causa vertitur, an caute & prudenter, an imprudenter & inconsulte res narrando demonstrata fuerit.* b Narrationem *sequitur* propositio orationis, tertia pars, *in qua causæ caput & summa constituitur*: *deinde* in confirmatione *exponenda sunt* auditoribus *argumenta causæ propria*, non aliena & nihil ad rem pertinentia. c *in omnibus causis una est ratio idemque modus confirmationis*: ad cujuslibet enim causæ confirmationem adhibenda sunt argumenta quæ ex locis eruuntur. d *nec prodest argumenta adversariorum refutare, nisi tua confirmes, nec tua confirmare, nisi contraria refutes.* e *confirmatio & refutatio.* f *propria sedes amplificationis, & sedandorum, aut excitandorum motuum est peroratio: omnes illi affectus, & excitandorum motuum rationes, præterquam quod in exordio, narratione, & confirmatione adhiberi debent, maxime locum habent in extrema parte orationis.*

1 *Caute, an contra*) Est hoc Rhetorum prudens omnino de narratione præceptum. Si tota sit pro nobis, acriter præcipuis quibusque partibus instandum erit, ut judex bonitatem causæ faci-

gendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes judicum quam maxime permovendas, & ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt. [a] Neque sane jam causa videtur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ [1] de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleraque communia; sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, gravissimæ mihi videtur esse personæ. Nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; & honesti, & diserti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. * Sapiens enim est consilium; 82 multisque aliis dicendi relinquendus locus: vitanda etiam ingenii, ostentationisque suspicio. [b] Concio

a cum egerimus de genere judiciali, *nulla est causa cur differamus seorsim de præceptis ad genus deliberativum & exornativum spectantibus*. b *Qui ad populum dicit, debet explicare vim omnem eloquentiæ, auctoritatem suam, ac sententiarum varietatem* ad pompam ostentare: hæc enim mirum quantum apud plebem valent.

facilius intelligat, meminerit, credat: si tota sit pro adversariis, quædam verbis elevanda sunt, luxuria hilaritatis, avaritia parsimoniæ, negligentia simplicitatis nomine lenietur. Effugienda præterea est omnis calliditatis suspicio: nunquam enim diffidit magis judex, quam cum præsentit dici aliquid fictum. Itaque det operam orator, ut omnia potius a causa, quam ab oratore profecta credantur. Quod si minime fuerit verisimilis nostra narratio, fatendum est vix credibile id esse, sed tamen verum, & eo majus habendum crimen: nescire nos quomodo factum sit, aut quare, mirari, sed probaturos. Denique tum optime dicit orator, cum videtur vera dicere. Consule Quintil. lib. IV. cap. 2.

1 *De suasionibus*) Quæ spectant tria dicendi genera, cum fusius explicet Cicero in Partitione, Notas omnes, quibus illustrari possunt, eo rejicimus.

cio capit omnem vim orationis, & gravitatem, varietatemque desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quam [a] dignitas. Nam qui utilitatem [b] putat, [1] non quid maxime velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt. Nemo est enim, præsertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controversia autem inter hominum sententias, aut in illo est, Utrum sit utilius; aut etiam [c] cum id convenit, certatur, Utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præsidii, militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget, posteritatis immortalem memoriam augebit, utilitatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse conjunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut

non

a *id quod honestum est*. b optabiliorem esse. c *cum certum est quid sit utilius*.

1 *Non quid maxime*) Qui putat melius esse utilitati servire, is non attendit, quid iis faciendum sit qui suadent universe; (ii enim quæ sunt honestissima velle ac suadere debent) sed tantum spectat quid interdum aliquis ex ipsis faciat. Contingit enim aliquando ut is qui suadet, utilitatem spectet in suadendo, sed est tamen verum, dignitatem præcipue ac vulgo spectandam esse. Cæterum ab hac sententia discedit Tullius in Partitione, ubi utilitatem dignitati præfert.

non ſit, [a] in utraque re maxime eſt quærendum: [b] Inciditur enim omnis jam deliberatio, ſi intelligitur non poſſe fieri, aut ſi neceſſitas affertur, & qui id docuit, [c] non videntibus aliis, [d] is plurimum vidit. Ad conſilium autem de republica dandum, caput eſt, noſſe rempublicam: [e] ad dicendum vero [1] probabiliter, noſſe mores civitatis; qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis eſt ſæpe mutandum: &, quanquam una fere vis eſt eloquentiæ, tamen quia ſumma dignitas eſt populi, graviſſima cauſa reip., maximi motus multitudinis: genus quoque dicendi grandius quoddam, & illuſtrius eſſe adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda eſt ad animorum motus, nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in ſpem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: ſæpe etiam a temeritate, iracundia, ſpe, injuria, invidia, crudelitate revocandos. * Fit autem, ut, quia [f] maxima quaſi oratori ſcena videatur concio, natura ipſa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum tibicen 83

a *In ſuaſione & diſſuaſione.* b *tollitur enim omnis deliberatio, ſi res de qua deliberatur ſit impoſſibilis, aut neceſſaria.* c *Si ab aliis, qui ſuadent, aut diſſuadent, id obſervatum non eſt.* d *is rem confecit*, plurimum probavit. e *ad dicendum ex inſtituto civitatis* ad populum. f *magna hominum frequentia eſt oratori quaſi theatrum*, in quo ſuam eloquentiam explicat cum dignitate.

1 *Probabiliter*) Firmatur auctoritate Tullii interpretatio noſtra. Probabilis erit narratio, inquit lib. de Partitione, *ſi cum hominum opinione, auctoritate, ſi cum lege, cum more, cum religione conjuncta.*

bicen sine tibiis canere, sic [1] orator sine multitudine audiente eloquens esse non possit. Et [a] cum sint populares multi variique lapsus, vitanda est [2] acclamatio [b] adversa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur; aut hominum offensione, vel invidia, quæ aut justa est, aut ex criminatione atque fama; aut res si displicet; aut si [c] est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus multitudo: hisque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, [d] si est auctoritas: tum admonitio, quasi lenior objurgatio: tum promissio, si audierint, [e] probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, & cele-

a *Cum sæpe & variis modis oratores peccent in iis orationibus quæ habent ad populum.* b *graviter aliquid ferentis populi.* c Solet uti multitudo adversa acclamatione, *cum aliqua cupiditate, vel metu perturbatur*: tunc enim non libenter audit eos, qui suæ cupiditati resistunt. d *si est in oratore satis auctoritatis, ut objurgare populum acclamantem possit.* e *vere ac juste dictum æstimaturos.*

1 *Orator sine multitudine*) Auditorum paucitas Ciceronem pro Dejotaro dicentem angebat. n. 5. *Dico intra domesticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tuo ore vultuque acquiesco: te unum intueor: ad te unum omnis mea spectat oratio: quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi contentionemque leviora. Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente, & disceptante te, quantam mihi alacritatem pop. Rom. concursus afferret?*

2 *Acclamatio*) In rep. Romana, maxime libera, acclamabat populus, alias in gratiam oratoris, ut patet ex Philippica IV. n. 2. *Nunc vero multo sum erectior, quod vos quoque hostem illum esse tanto consensu, tantoque clamore approbavistis*; alias adversum clamorem tollebat, quod expertus est Cicero dum diceret pro Rabirio perduellionis reo, n. 18. *Nihil me clamor iste commovet, sed consola-*

celeritas, & breve aliquod dictum, nec ſine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, a triſtitia, & ſæpe ab acerbitate, commode, ac breviter, & acute, & hilare dicto deducitur. * Expoſui fere, ut potui, vobis 84
in utroque genere cauſarum quæ ſequi ſolerem, quæ fugere, quæ ſpectare, quaque omnino in cauſis ratione verſari. Nec illud tertium laudationum genus eſt difficile, quod ego initio quaſi a præceptis noſtris ſecreveram: ſed & quia multa ſunt orationum genera, & graviora, & majoris copiæ, de quibus nemo fere præciperet, & quod nos laudationibus non ita multum uti ſoleremus, totum hunc [a] ſegregabam locum. Ipſi enim Græci [b] magis legendi, & delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forenſis cauſa, laudationes ſcriptitaverunt: quorum ſunt libri, quibus [1] Themiſtocles, [2] Ariſtides, [3] Ageſilaus, [4] Epaminondas, [5] Philippus, [6] Alexan-

a *ſeparatim explicandum ſuſceperam.* b *præſtat Græcos rhetores legere.*

latur, cum indicat eſſe quoſdam cives imperitos, ſed non multos. Nunquam, mihi credite, pop. Romanus hic qui ſilet, conſulem me feciſſet, ſi veſtro clamore perturbatum iri arbitraretur. Strebæus.

1 *Themiſtocles*) De quo in Bruto.

2 *Ariſtides*) Athenienſis, cognomento juſtus, frugaliſſimis moribus, egregie remp. adminiſtravit. Floruit Olympiade LXXV. annis ante Chriſtum CCCCLXXX. *Plutarchus* &c.

3 *Ageſilaus*) Lacedæmoniorum rex multis fortiter geſtis obiit anno III. Olymp. CV. ante Chriſtnm CCCLVIII. ætatis LXXXIV. regni XLI. *Plutarchus*, *Cornelius Nepos*, &c.

4 *Epaminondas*) De quo in notis ad lib. I. de Orat. c. 48.

5 *Philippus*) Macedo Alexandri Magni parens annos natus viginti quatuor regnare cœpit in Macedonia, a Pauſania occiſus eſt Olymp. CXI. anno I. ante Chriſtum CCCXXXVI. &c. *Diodorus*, *Juſtinus*, &c.

6 *Alexander*) Vide notas in lib. IV. Heren. n. 31.

xander, aliique laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut [a] [1] testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ [b] ad orationis laudem minime accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni Africanum avunculum laudanti [c] scripsit C. Lælius, vel ut nosmetipsi, ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit a nobis quoque tractatus is locus. [2] Perspicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, cæteraque quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur: sed tamen, quod ipsa virtus in earum rerum usu, ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus, [d] non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ, ut opes, & copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati

ac

a *Breves sunt, usurpanturque cum laudatur aliquis testis, ejusque testimonium recitatur.* b *ad explicandam orationis vim.* c *orationem a se scriptam Tuberoni dedit, quam ipse Tubero pronuntiaret.* d *non elatum fastu ac superbia fuisse.*

1 *Testimonii brevitatem*) hoc est sunt breves ac pressæ, veluti testimonia.

2 *Perspicuum est igitur*) Recte ille apud Terentium.

Quid reliqui est quin habeat,
quæ quidem in homine dicuntur bona?
Parentes, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, divitias?
Atque hæc perinde sunt, ut illius

ac moderationi facultatem & materiam dediſſe. Virtus autem, quæ eſt per ſe ipſa laudabilis, & ſine qua nihil laudari poteſt, tamen habet plures partes, quarum alia eſt ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia poſitæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine, ac robore. Nam clementia, juſtitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda eſt auditu in laudationibus. Omnes enim hæ virtutes non tam ipſis, qui eas in ſe habent, quam generi hominum fructuoſæ putantur: ſapientia, & magnitudo animi, qua omnes res humanæ [1] geruntur, tenues, & pro nihilo putantur: & in excogitando vis quædam ingenii, & ipſa eloquentia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus. Ipſos enim magis videtur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare, ac tueri: ſed tamen in laudando jungenda ſunt etiam hæc genera virtutum: feriunt enim aures hominum, cum illa, quæ jucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia ſunt in virtute, laudari. * Et quoniam ſingularum virtutum 85
ſunt certa quædam officia, ac munera, & ſua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude juſtitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejuſmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in cæteris res geſtæ ad cujuſque virtutis genus, & vim, & nomen ac-

com-

lius animus qui ea poſſidet: Qui uti ſcit, ei bona; illi qui non utitur recte, mala.

1 *Geruntur*) Haud ſcio an non melius vocem hanc expunxeris.

commodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur a viris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ vero etiam cum labore, & periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatissime possunt, & audiri facillime. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis videri solet, tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ judiciis hominum comprobatæ: in quibus etiam felicitatem ipsam deorum immortalium judicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem [1] res erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares. Neque enim parvæ, neque usitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent. Est etiam cum cæteris præstantibus viris [2] comparatio in laudatione præclara.

De

1 *Res aut magnitudine præstabiles*, &c.) Egregium aliquod pafactum ad laudem amplificandi Aristoteles in libris Rhetoricorum octo rationes aperit. 1. Si quis solus rem gesserit. 2. Si quis primus. 3. Si quis cum paucis. 4. Si quis præcipue. 5. Si quis tempore opportuno. 6. Si quis crebro. 7. Si quis ideo novos honores adeptus sit. 8. Si quis ita comparetur cum viris illustribus, ut præferatur.

2 *Comparatio*) Quam eloquenter adhibuit incertus auctor panegyrici Constantino Augusto, n. 5. *Magnus Alexander, cum præter Macedonas suos cunctæ Græciæ, universo Illyrico innumerabilem delectum posset indicere, nunquam majores quadraginta millium copias duxit, inhabile regenti ratus quidquid excederet, & turbam potius, quam exercitum. Tu vero etiam minoribus copiis bellum multo ma-*

De quo genere libitum eſt mihi paulo plura, quam oſtenderam, dicere, non tam propter uſum forenſem, qui eſt a me in omni hoc ſermone tractatus, quam ut hoc videretis, Si laudationes eſſent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, ſine qua laudatio effici non poſſit, eſſe neceſſariam. Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis ſumenda eſſe perſpicuum eſt: ſimul eſt illud ante oculos, nec bonum virum proprie, & copioſe laudari, ſine virtutum, nec improbum notari ac vituperari, ſine vitiorum cognitione, ſatis inſignite, atque aſpere poſſe. Atque his locis & laudandi, & vituperandi ſæpe nobis eſt utendum in omni genere cauſarum. Habetis de inveniendis rebus, diſponendiſque quid ſentiam. Adjungam etiam de memoria, ut labore Craſſum levem, neque ei quidquam aliud, de quo diſſerat, relinquam, niſi ea, quibus hæc exornentur. * Perge vero, in- 86
quit Craſſus: libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque [a] evolutum illis integumentis diſſimulationis tuæ, nudatumque perſpicio; & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, per-

[a] *Exutum.*

majus aggreſſus es; tanto ſcilicet tua virtute propria potior, quanto ille numero inſtructior. Et ille quidem contra leves Medos, & Parthorum arma volatica, & Aſiaticos optantes mutare ſervitium, rem geſſit prælii unius eventu: tibi vincendi erant milites, proh nefas! paulo ante Romani, armis omnibus more primæ claſſis armati, & pro facinorum conſcientia nunquam niſi morte ceſſuri. Aliquando etiam heroes cum diis comparantur. *An quemadmodum educatus inſtitutuſque ſis, prædicabo in illo limite, in illa fortiſſimarum ſede legionum, inter diſcurſus ſtrenuæ juventutis, & armorum ſonitus tuis vagitibus obſtrepentes? Finguntur hæc de Jove, ſed de te vera ſunt, Imperator.* Mamertinus in panegyr. Maximiano.

percommode facis, estque mihi gratum. Jam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, [a] erit in tua potestate. Si enim [b] vere agere volueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, [c] tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, [1] ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ, malim: gratiamque habeo [2] Simonidi illi Ceio, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cum cœnaret [3] Crannone in [4] Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa poetarum more in [5] Castorem scripta, & Pollucem fuissent, nimis illum sordide Simonidi dixisse, Se dimidium ejus rei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum: reliquum a suis [6] Tyndaridis, quos æque laudasset, peteret, si ei videretur. Paulo post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret; juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnope-

pe-

a *tam erit magnum & copiosum quam volueris.* b *nihil dissimulare ac reticere.* c *vide an non id ægre laturi sint Cæsar & Catulus.*

1 *Ingenio*) Ingenium hic sumit pro memoria, quam inferius partem ingenii vocat.

2 *Simonidi*) Simonides poeta Lyricus oriundus ex Cea, quæ maris Ægæi insula Eubœam inter & Bœotiam sita est, floruit, Eusebio teste, Olympiade LXI. annis ante Christum DXXXV. perperam variis in editionibus habetur *Simonidi illi Chio*.

3 *Crannone*) Crannon, ut ait Bellonius, nunc dicitur *Ceres*.

4 *Thessalia*) Quæ Græciæ regio hodie vocatur *Cemenolitari*.

5 *Castorem*) Castor & Pollux gemini fratres Jovis ex Leda filii, poetarum fabulis celebres.

6 *Tyndaridis*) A Tyndaro Oebaliæ rege, conjuge Ledæ, appellati sunt Tyndaridæ Pollux & Helena, exclusi ex ovo, quod ex Jove Leda conceperat: item Castor & Clytemnestra, ex altero ovo exclusi, quod eadem ex Tyndaro conceperat.

pere evocarent: surrexisse illum ipsum, prodisse, vidisse neminem: hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interiisse: quos cum humare vellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo quod meminisset, quo eorum loco quisque [a] cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriæ lumen afferret. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, & ea, quæ memoria tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conservaret: res autem ipsas [b] rerum effigies notaret: atque ut locis [1] pro cera, simulacris pro literis uteremur.
* Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta 87
utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere [c] quæ didiceris in accipienda causa? quæ ipse cogitaris? omnes fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatum? ita audire vel eum, [d] unde dicas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere? Itaque

X soli,

a *Accubuisset* mensæ. b *imago rerum animo effcta.* c *quæ tibi tradiderit is, qui causam tibi suam defendendam dedit.* d *A quo sis delectus ad dicendum.*

1 *Pro cera*) In tabulis cera obductis scribere solebant Romani. certa loca animo designata, v. g. ædes, templum, porticus, &c. erunt nobis pro tabulis & papyro: rerum imagines, v. g. pugna, funus, statua, &c. erunt pro literis & characteribus.

ſoli, qui memoria vigent, ſciunt, quid, & quatenus, & quomodo dicturi ſunt, quid reſponderint, quid ſuperſit: iidemque multa ex aliis cauſis aliquando a ſe acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem, hujus boni naturam eſſe [a] principem, ſicut earum rerum, de quibus ante locutus ſum, omnium: ſed [b] hæc ars tota dicendi, ſive artis imago quædam eſt, & ſimilitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis noſtris pars nulla ſit, pariat & procreet, verum ut ea, quæ ſunt orta jam in nobis, & procreata, educet, atque confirmet. Veruntamen [c] neque tam acri memoria fere quiſquam eſt, ut non diſpoſitis, notatiſque rebus, ordinem verborum, aut ſententiarum complectatur, neque vero tam hebeti, ut nihil hac conſuetudine, & exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter ſive Simonides, ſive alius quis invenit, ea maxime animis [d] effingi noſtris, quæ eſſent a ſenſu tradita, atque impreſſa: acerrimum autem ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum videndi: quare facillime animo teneri poſſe ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, ſi etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut [e] res cæcas, & ab adſpectus judicio remotas, conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret, [f] ut ea quæ cogitando

a *principium.* b *ſive hæc ars eſt, ſive quid arti ſimile.* c *nemo fere eſt, qui poſſit animo tenere ordinem verborum, aut ſententiarum, niſi prius diſpoſuerit certis locis, ac certis imaginibus res notarit.* d *inhærere.* e *res obſcuras, quæque cerni nequeunt.* f *adeo ut quæ vix effingimus cogitatione, illa ipſa certis imaginibus notata quaſi videremus.*

do complecti non possemus, intuendo quasi teneremus.[a] [1] His autem formis, atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub adspectum veniunt, sedes opus est: etenim corpus intelligi sine loco non potest. Quare ne in re nota & pervulgata [b] multus & insolens sim, [c] locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis: imaginibus autem [d] agentibus, [e] acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, & [2] similium verborum conversa & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius verbi imagine totius sententiæ informatio, [3] pictoris cujusdam summi ratione & modo, formarum varietate locos distinguentis.

 * Sed

a *illæ imagines & formæ corporeæ animo affictæ debent aliquo in loco collocari.* b *Ne multa dicam & longius repetita.* c *multis in locis illæ imagines ponendæ sunt, neque hæc loca a se invicem distare admodum debent, neque intricata & impedita esse.* d *non quietis & immotis.* e *vehementer animum impellentibus, & quæ aliquid insigne habeant.*

1 *His autem formis*) De memoria artificiali consule notas ad lib. 1. de Oratore. cap. 34.

2 *Similium verborum*) Dabit facultatem ad recordandum notatio & animadversio verborum similium, quorum unum alterius memoriam revocabit propter similitudinem: meminisse vis hominis qui vocatur Leo? leonem feram animo effinge. Memoriam item excitat casuum in iisdem verbis varietas, ut ipsum legumen & Piso vir consularis. Nec non verba, quæ partem significant, totum exhibebunt, ut cicer Ciceronem, lac Lactantium: Species genus repræsentabit, ut canis animal. Denique unius verbi imagine totius sententiæ recordatio recurrit. Imago terræ menti impressa revocare poterit versum hunc integrum;

Terra malos homines nunc educat, atque pusillos.

3 *Pictoris*) In iis omnibus magnam varietatem oportebit adhibere, pictoremque optimum imitari, qui, ne confundantur personæ & res, quas in variis ta-

88* Sed [a] [1] verborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur: multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt: eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris: eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, [b] ordinem locis comprehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura [c] tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & divina prope memoria, Athenis Charmidem; in Asia, quem vivere hodie ajunt, [2] Scepsium Metrodorum; quorum uterque tan-

a *ad retinenda verba opus est majori varietate imaginum.* b *ut innotescat nobis ordo singularum sententiarum, illarum imagines certis locis inter se ordinatis oportebit affigere.* c *Complecti memoria.*

tabellæ unius locis pingit, eas magna varietate distinguit, & alias ab aliis secernit.

1 *Verborum memoria*) Quintilianus lib. XI. cap. 2. artificialem hanc verborum memoriam non immerito explodit. *Nam quomodo*, inquit, *poterunt copulata fluere, si propter singula verba ad singulas formas respiciendum erit? Quare & Charmides, & Scepsius Metrodorus, quos Cicero dicit usos hac exercitatione, sibi habeant sua: nos simpliciora tradamus.* Paulo post quæ memoriæ maxime conducant, suggerit. *In iis quæ scripsimus complectendis multum valent prope solæ divisio & compositio. Nam qui recte diviserit, nunquam poterit in rerum ordine errare..... Etiam quæ bene composita erunt, memoriam serie sua ducent. Nam sicut facilius versus ediscimus, quam prosam orationem: ita prosam vinctam, quam dissolutam... Si quis tamen unam maximamque a me artem memoriæ quærat, exercitatio est & labor, multa ediscere, multa cogitare, &, si fieri potest, quotidie, potentissimum est. Nihil æque vel augetur cura, vel negligentia intercidit.*

2 *Scepsium*) Oriundum ex Scepsi, quæ urbs, si credimus Ptolemæo, est in Mysia minore; si Stephano, in Troade.

tanquam literis in cera, ſic ſe ajebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminiſſe vellet, perſcribere. Quare hac exercitatione non [a] eruenda memoria eſt, ſi eſt nulla naturalis: ſed certe, ſi latet, [b] evocanda eſt. Habetis ſermonem bene longum hominis utinam non impudentis; illud quidem certe, non nimis verecundi: qui quidem cum te, Catule, tum etiam L. Craſſo audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. Nam iſtorum ætas minus me fortaſſe movere debuit: ſed mihi ignoſcetis profecto, ſi modo, quæ cauſa me ad hanc inſolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. * Nos vero, 89
inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre [c] reſpondeo) non modo tibi ignoſcimus, ſed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam; & cum humanitatem, & facilitatem agnoſcimus tuam, tum admiramur iſtam ſcientiam, & copiam. Equidem etiam hoc me aſſecutum puto, quod magno ſum levatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis ſemper admirari ſolebam, unde eſſet illa tanta tua in cauſis [d] divinitas. Nec enim te iſta attigiſſe arbitrabar, quæ diligentiſſime cognoſſe, & undique collegiſſe, uſuque doctum partim correxiſſe video, partim comprobaſſe. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem, & diligentiam admiror, & ſimul gaudeo, judicium animi mei comprobari,

 quod

a *per vim artemque comparanda.* b *excitanda.* c Julio. d *divina & admirabilis eloquentia.*

quod semper statui, neminem sapientiæ laudem, & eloquentiæ sine summo studio, & labore, & doctrina consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore, ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere voluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paulo sciebam vel pudentius, vel invitius, (nolo enim dicere de tam suavi homine fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem, & censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ [1] subcisivis operis, ut ajunt; iste a puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus. * Tum ille, Ut ita
90 ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longe secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cui-

quam

1 *Subcisivis operis*) Operæ subcisivæ fiunt iis temporibus, quæ a gravioribus negotiis vacua sunt, iis horis, quæ quasi succiduntur ex occupationibus necessariis.

quam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim vere, amicissimi homines, quod sentio: sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immo nonnunquam: [a] sæpe enim qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam diutius, [b] quam quæstor abfuerim? sed tamen audivi, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret: neque vero mihi quisquam copiosius unquam visus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse versatus. Quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum; non essem tam inurbanus, ac pœne inhumanus, uti [c] eo gravarer, quod vos cupere sentirem. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse [1] instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem, atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum, quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret, & utram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjuncte est visus de utraque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, ne-

a *Quo enim modo potuissem illos sæpe audire otiose disputantes de arte oratoria, cum forensibus causis & negotiis occupatus semper fuerim?* b *quam quo tempore quæstor fui.* c *id facere nollem.*

1 *Instrumentum*) Instrumentum oratoris hic vocatur, quod adhibetur ad docendum, conciliandum, & movendum. hæc sibi sumpserat Antonius explicanda, quæ Crasso expolienda & exornanda reliquerat.

que eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum invenit. Verba igitur, inquit Craſſus, mihi reliquit Antonius, rem ipſe ſumſit. Tum Cæſar, Si, quod difficilius eſt, id tibi reliquit, eſt nobis, inquit, cauſa, cur te audire cupiamus: ſin, quod facilius, tibi cauſa non eſt, cur recuſes. Et Catulus, Quid? quod dixiſti, inquit, Craſſe, ſi hic hodie apud te maneremus, te morem nobis eſſe geſturum? [a] nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Poſſem, tibi, inquit, Craſſe, concedere [b]; ſed vide, [c] ne quid Catulus attulerit religionis: [d] opus hoc cenſorium eſt: id autem committere, vide quam ſit homini turpe [e] cenſorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis: ſed nunc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo, & requieſcendum: poſt meridiem, ſi ita vobis eſt commodum, loquemur aliquid, niſi forte in craſtinum differre mavultis. Omnes ſe vel ſtatim, vel, ſi ipſe poſt meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

a *Nonne putas te promiſſi religione teneri?* b ut nihil diceres. c *ne quid injecerit tibi ſcrupuli* propter promiſſi religionem ac ſanctitatem, quam nefas eſt violare. d *eſt cenſoris id videre*, ne quid contra religionem peccetur. e *qui cenſor fuerit*, qualis tu ipſe es.

M. T.

M. T. CICERONIS

DE

ORATORE

AD

Q. FRATREM

DIALOGUS, ſeu LIBER III.

* INſtituenti mihi, Quinte frater, eum ſermonem referre, & mandare huic tertio libro, 1 quem poſt Antonii diſputationem Craſſus habuiſſet, acerba ſane recordatio veterem animi curam, moleſtiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Craſſi, morte exſtincta ſubita eſt, vix diebus decem poſt eum diem, [a] qui hoc, & ſuperiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo [1] ſcenicorum ludorum die, vehementer commo-

INTERPRETATIO.

a *Quo die quæ diſſeruit de arte oratoria, continentur in hoc tertio, & ſuperiore altero libro.*

NOTÆ.

1 *Scenicorum ludorum*) Ludi Romani, de quibus vide notas in I. de Orat. n. 24. dicebantur ſcenici, quod in iis tragœdiæ, co-

motus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione [1] a Philippo, quem dixisse constabat, [a] Videndum sibi aliud esse consilium; illo senatu se remp. gerere non posse: mane [b] idibus Septembris, & ille, & senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul [c] in eum ordinem tam graviter in concione esset invectus. Hic, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum judicatum, cæteros a Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum a sese superatum. Deploravit enim casum, atque orbitatem senatus, [d] cujus ordinis a consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero esse mirandum, si, cum suis consiliis remp. [e] [2] profligasset, [f] consilium senatus a repub. repudiaret. Hic cum homini

a *alios sibi deligendos, quibuscum iniret ipse consul consilium de rep. gerenda.* b *decimo tertio Septembris.* c *in senatum.* d *cujus ordinis auctoritas, quæ velut hæreditario jure a patribus accepta erat, affligeretur a consule, tanquam ab aliquo scelerato latrone: cum tamen ipse consul eam tanquam pater optimus, aut fidelis tutor deberet propugnare.* e *perdidisset.* f *nollet remp. senatus consiliis adjuvari.*

comœdiæ & mimi exhiberentur, ut patet ex epist. I. lib. VII. ad Famil.

1 *A Philippo*) De gravi illa Philippum consulem inter & Drusum tribunum plebis contentione egimus in notis ad lib. I. de Orat. c. 7.

2 *Profligasset*) Asperius dictum in Philippum, qui cum in ea causa Drusum, seditionis auctorem exagitaret, bene de rep. meritus est.

ni & vehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum, [a] Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, & graviter exarsit, [b] pignoribusque ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa a Crasso divinitus dicta efferebantur, cum [1] sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. [c] *An tu, quum omnem auctoritatem universi ordinis pro pignore putaris, eamque in conspectu populi Rom. concideris, meis pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt caedenda, si Crassum vis coercere: haec tibi est excidenda lingua; qua vel evulsa, [d] spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit.* * Permul- 2
ta tum vehementissima contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat; sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis & gravissimis verbis, [2] Ut po-

a *Philippi iracundiam dictis acrioribus irritasset.* b *jubendo bona Crassi fisco addici, decrevit eum multare, quod in consulem liberius inveheretur.* c *an tu*, Philippe, *cum dignitatem senatus palam ita profligaveris ac dissipaveris, quasi si esset res addicta aerario*, & multae loco vendenda ac diripienda, *mihi terrorem injicere putas, occupatis bonis meis? Illa non sunt rapienda*, &c. d *anhelitu ac flatu*.

1 *Sibi illum consulem*) Totum hoc breviter refert Valerius Maximus lib. VI. cap. 2. *L. Philippus cos. adversus senatum libertatem exercere non dubitavit. nam segnitiem pro rostris exprobrans, alio sibi senatu opus esse dixit: tantumque a poenitentia dicti abfuit, ut etiam L. Crasso summae dignitatis & eloquentiae viro id in curia graviter ferenti manus injici juberet. Ille, rejecto lictore, Non es, inquit, mihi, Philippe, consul, quia nec ego quidem tibi senator sum.*

2 *Ut pop. Romano*) Sunt verba sententiae, quae instar alicujus decreti ac senatusconsulti a Crasso conceptis verbis istis quae referuntur, *Ut populo*, &c. dicta, & a senatu probata, & gravissimis ornata verbis fuit.

populo R. satisfieret, nunquam senatus neque consilium reip. neque fidem defuisse, ab eo dictam; [a] & eundem (id quod in auctoritatibus perscriptis exstat) scribendo adfuisse. Illa tanquam [1] cycnea fuit divini hominis vox, & oratio, quam quasi [b] exspectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut [c] vestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorruisset, cum febri domum rediit, dieque septimo [2] lateris dolore consumtus est. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, & inanes nostras contentiones! quæ in medio [d] spatio sæpe franguntur, & corruunt, & ante in ipso cursu obruuntur, quam portum conspicere potuerunt. Nam quandiu Crassi fuit [e] ambitionis labore vita districta, tamdiu privatis magis officiis, & ingenii laude floruit,

a *constabat Crassum, ut patet ex edictis a senatu factis, nomen suum cum cæterorum senatorum nomine in extrema parte illius sententiæ scripsisse.* b *Illam iterum audituri.* c *eum locum, in quo postremum stetisset* verba facturus in senatu. d *cursu.* e *occupata honoribus ambiendis.*

1 *Cycnea vox*) Proverbium in eos quadrat, qui sub vitæ finem eloquenter disserunt. Socrates, in Phædone Platonis, cycnis proxime morituris divinandi facultatem, & cantum suavissimum tribuit; de cantu consentiunt Aristoteles in historia animalium, aliique philosophi, quos secuti sunt celeberrimi poetæ & Græci & Latini. Fabulæ! sexcentos vidimus, & in iis aliquos morti proximos; canentem audivimus nullum, qui morientes audivisse se diceret, neminem invenimus; Ut vera sit Alexandri Myndii apud Athenæum, Plinii, Luciani, & Julii Cæsaris Scaligeri sententia, qui cycni cantum commentitium putant.

2 *Lateris dolore*) Πλεῦριτιν appellant Græci inflammationem membranæ, quæ costas succingit, ortam ex contentione.

ruit, quam [a] fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. Qui autem ei annus primus [b] ab honorum persunctione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem, atque omnia vitæ consilia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: sed ii tamen remp. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit [1] flagrantem bello Italiam, non [2] ardentem invidia senatum, non sceleris nefarii principes civitatis reos, non [3] luctum filiæ, non exsilium generi, non acerbissimam [4] C. Marii fugam, non illam post reditum ejus cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset.

* Sed

a *splendore illo, & auctoritate, quam obtinent homines summis honoribus perfuncti.* b *post gestos magistratus.*

1 *Flagrantem bello Italiam*) Bello Sociali, sive Marsico, quod tum exarsit, cum Marsi, aliique Italiæ populi finitimi sperato per Drusum civitatis jure frustrati, a pop. Rom. cum plerisque Italiæ populis defecerunt; dubio Marte aliquando pugnatum est, donec de iis omnino devictis triumphavit Cn. Pompejus Strabo consul, anno U. C. Dclxv. ante Christum Lxxxix. *Florus*, &c.

2 *Ardentem invidia senatum*) Factione equitum, de qua diximus lib. 1. de Orat. c. 7. quo tempore potentissimi quique senatores in suspicionem affectatæ tyrannidis veniebant.

3 *Luctum filiæ*) Crassi filia nupsit Scipioni, qui Marium secutus, pulsus in exsilium a Sylla magnum uxori luctum attulit.

4 *C. Marii fugam*) Mithridatici belli gerendi provinciam Syllæ ereptam in se transtulit Marius, ope C. Sulpicii tribuni plebis. Graviter id tulit Sylla, urbeque occupata occidit Sulpicium, Marium in fugam compulit; paulo post rediit Marius, totamque urbem rapinis ac cædibus fœdavit, anno U. C. Dclxvi. ante Christum Lxxxviii. *Plutarchus*, *Appianus*, *Florus*, &c.

3 * Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius, atque eis fere ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est a multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed [a] exsilium & fugam deprecaretur, esse coactum, [1] ut vita se ipse privaret. Jam [2] Marci Antonii in [b] his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissime consul defenderat, quæque censor imperatoriis [3] manubiis ornarat, positum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita servata. Neque vero longe ab eo [4] C. Julii caput, hospitis Etrusci sce-

a *Cum precaretur ut sibi liceret exsulare.* b *in loco unde habebantur orationes ad populum.*

1 *Ut vitâ se ipse privaret*) Q. Catuli mortem ut minime vulgarem, Valerius Maximus refert lib. IX. cap. IX. A *Mario propter civiles dissensiones mori jussus, recenti calce illito, multoque igni percalfacto cubiculo se inclusum peremit: cujus tam dira necessitas maximus Marianæ gloriæ rubor exstitit.* Idem tradit Appianus lib. I. bellor. civil. Tamen ignis haustu se se ludibrio hostium exemisse tradit Florus lib. III. cap. 21.

2 *M. Antonii*) Marius & Cinna urbe potiti satellites ad Antonium occidendum submisere, qui ejus eloquentia deliniti districtos gladios vaginis reddiderant; cum iis digressis Antonius crudele imperium anno U. C. DCLXVII. ante Christum LXXXVII. truculento ministerio peregit. *Valer. Maxim. lib.* VIII. *cap.* 9. *Appian. Plutarch.* &c.

3 *Manubiis*) *Manubiæ appellatæ sunt pecunia a quæstore ex venditione prædæ redacta.* Gellius libro XIII. capite 24.

4 *Julii caput*) C. & L. Julii Cæsares fratres Syllam secuti a Mario crudelissime eadem proscriptione occisi sunt, jure hospitii a Quinctilio Tarquiniensi perfide violato.

ſcelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit: ut ille, qui hæc non vidit, & vixiſſe cum repub. pariter, & cum illa ſimul exſtinctus eſſe videatur. Neque enim propinquum ſuum, maximi animi virum, [1] Publium Craſſum, ſuapte interfectum manu, neque [2] collegæ ſui, pontificis maximi, ſanguine ſimulacrum [3] Veſtæ reſperſum eſſe vidit: [a] cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam [4] C. Carbonis, inimiciſſimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuiſſet. Non vidit eorum ipſorum, qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, horribiles, miſeroſ-

a *Eidem Craſſo triſtitiam attuliſſet mors Carbonis, quamvis inimici, quia patriam magis quam ſe amaret*, ac patriæ funeſta eſſet mors Carbonis.

1 *P. Craſſum*) Eadem belli civilis procella ſæviente, *Craſſi pater, & filius*, inquit Florus, *in mutuo alter alterius aſpectu trucidantur*. Narrat Appianus lib. 1. bellor. civil. Craſſi filium in fuga interemptum a patre, ne veniret in poteſtatem inſequentium ſatellitum, quos effugere pater ipſe cum non poſſet, ſuo ſe gladio transfixit. quanquam de necis modo diſſentiunt hiſtorici.

2 *Collegæ ſui*) Q. Mucii Scævolæ, qui Craſſi collega fuit in conſulatu. Is cum adhæſiſſet Syllæ, Veſtales amplexus aras tantum non eodem igne ſepultus, juſſu Marii interfectus eſt. *Florus*, *Appianus*, & *Lucanus lib. II.*

Te quoque neglectum violatæ Scævola dextræ
Ante ipſum penetrale deæ, ſemperque calentes
Maſtavere focos: parvum ſed feſſa ſenectus
Sanguinis effudit jugulo, flammiſque pepercit.

3 *Veſtæ*) Quæ fuit Saturni filia ex Ope. Veſtæ colendæ dabant operam virgines, quibus credita erat cura ignis perpetui fovendi. Ejus nomen Cicero 1. de Nat. Deor. derivat ἀπὸ τῆς ἑστίας, *a foco*.

4 *C. Carbonis*) Non is fuit, quem Craſſus adoleſcens accuſavit. eum enim veneno ſibi mortem attuliſſe traditur in Bruto: verum ejus filius, quem triplici conſulatu geſto inſignem, e fuga retractum, vinctum, & quaſi reum ſedens pro tribunali Pompejus morti addixit. reſciſſum caput ad Syllam miſſum eſt. *Appianus lib. 1. bellor. civil. Plutarchus*, &c.

roſque caſus . Ex quibus [1] C. Cotta , quem ille florentem reliquerat , paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per invidiam tribunatu , non multis ab eo tempore menſibus ejectus eſt e civitate. [2] Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuiſſet, quibuſcum privatus conjunctiſſime vixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſtituit omni dignitate: cui quidem ad ſummam gloriam eloquentiæ floreſcenti, ferro erepta vita eſt, & pœna temeritatis [3] non ſine magno reipublicæ malo conſtituta. Ego vero te, Craſſe, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino conſilio & ortum, & exſtinctum eſſe arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, conſtantiaque tua civilis ferri ſubeunda fuit crudelitas, aut ſiqua te fortuna ab atrocitate mortis vindicaſſet, eadem eſſe te funerum patriæ ſpectatorem coegiſset: neque ſolum tibi improborum dominatus, ſed etiam, propter admiſtam civium cædem,
4 bonorum victoria mœrori fuiſset. * Mihi quidem, Quinte frater, & eorum caſus, de quibus ante dixi, & ea, quæ noſmetipſi ob amorem in rempublicam incredibilem, & ſingularem pertulimus, ac ſenſimus, cogitanti, ſententia ſæpe tua vera ac ſapiens videri ſolet, qui propter tot, tantos,

1 *C. Cotta*) De quo in notis ad lib. 1. de Orat. c. 7.

2 *Sulpicius*) Conſule notas in lib. 1. Herenn. n. 25.

3 *Non ſine magno reip. malo*) Sulpicius tribunus plebis Syllæ infenſus leges in gratiam Marii tulerat. Sylla cum exercitu Romam, ex qua paulo ante fugerat, reverſus occupavit. Sulpicius quidem in fuga occiſus eſt, at elapſus Marius, & ex Africa revocatus, annitente Cinna conſule, Syllanos viciſſim proſcripſit, & quos ſibi ſenſerat infeſtos, incredibili reip. detrimento trucidari juſſit. *Plutarchus*, *Florus*, &c.

4 *Vera ac ſapiens*) Huic fratris ſententiæ non ſemper Cicero ad-

tos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, [a] me semper ab omni contentione, ac dimicatione revocasti. Sed quoniam [b] hæc jam neque in integro nobis possunt esse, & summi labores nostri, magna compensati gloria, mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestiis jucunda, sed etiam [c] hærentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi reliquum, ac pæne postremum memoriæ prodamus; atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur: quod item nos postulamus, non a te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed a cæteris, qui hæc in manus sument, ut majus quiddam de L. Crasso, quam quantum a nobis exprimetur, suspicentur. Nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus Cajus Cotta tantummodo locos, ac sententias hujus disputationis tradidisset, [d] quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipsum sumus in eorum ser-

a *Auctor fuisti, ne cum improbis contenderem.* b *non est in nostra potestate, ut emendentur præterita.* c *præsenti dolore cruciantibus malis salutaria sunt remedia.* d *ita loquentem facimus, eo stilo utentem, qualem in utroque fuisse ex eorum scriptis & fama cognoveramus.*

adhæsit: quanto sibi steterit cum Antonio dimicasse, vidit, sed serius, cum ab ejus satellitibus obtruncatus est.

mone adumbrare conati. Quod ſi quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium [a] jejuniorem, aut Craſſum fuiſſe [b] pleniorem putet, quam quomodo a nobis uterque inductus eſt; is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non poſſit. Nam fuit uterque (ut expoſui antea) cum ſtudio, atque ingenio, & doctrina præſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus; ut neque in Antonio deeſſet hic ornatus orationis, neque in Craſ-
5 ſo redundaret. * Ut igitur ante meridiem diſceſſerunt, paululumque requierunt, in primis hoc a ſe Cotta animadverſum eſſe dicebat, omne illud tempus meridianum Craſſum in acerrima, atque attentiſſima cogitatione poſuiſſe; ſeſeque, qui vultum ejus, cum ei dicendum eſſet, obtutumque oculorum in cogitando probe noſſet, atque in maximis cauſis ſæpe vidiſſet, cum dedita opera, quieſcentibus aliis, in eam [1] exhedram veniſſet, in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet; cumque eum in cogitatione defixum eſſe ſenſiſſet, ſtatim receſſiſſe, atque in eo ſilentio duas horas fere eſſe conſumtas. Deinde quum omnes, inclinato jam in poſtmeridianum tempus die, veniſſent ad Craſſum, Quid eſt, Craſſe, inquit Julius, imuſne ſeſſum? [c] etſi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Craſſus, An me tam impudentem eſſe exiſtimatis, ut

a *preſſiorem*. b *uberiorem in dicendo*. c *Hoc autem non dicimus, ut moleſte a te poſtulemus* quod promiſiſti, *ſed ut in memoriam tantum revocemus*.

1 *Exhedram*) Aulam, locum ubi ſint cathedræ ad quietem captandam. ἕδρα Græce *ſedes* eſt. *Julius Pollux lib.* 1. *cap.* 8.

ut vobis hoc præsertim munus[a] putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus[b]? an in media silva placet? Est enim is maxime &[c] opacus, & frigidus. Sane, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem cæteris, in silvam venitur, & ibi magna cum audiendi exspectatione considitur. Tum Crassus, Cum auctoritas, atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret; ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re, atque verbis constet oratio; neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris. Ac[d] mihi quidem veteres illi majus quiddam animo complexi, multo plus etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest; qui omnia hæc, [1] quæ[e] supra & subter, unum esse, & una vi,

a explicandi quæ de eloquentia supersunt dicenda. b *quinam igitur locus, inquit Julius*, nobis est eligendus? c *umbrosus*. d *videntur mihi veteres de rerum hac universitate sensisse, quam nos, ac vidisse præclarius*. e *summa & ima*, cælum ac terras, *unum quiddam esse, cujus partes omnes sibi mutuo conjunctæ ac connexæ forent*.

1 *Quæ supra & subter, unum esse*) Quo refertur illud Platonis in Timæo, πότερον ὖν ὀρθῶς ἕνα ὐρανὸν προσειρήκαμεν, ἢ πολλὺς καὶ ἀπείρυς λέγειν ἦν ὀρθότερον; ἕνα, εἴπερ κατὰ τὸ παράδειγμα δεδημιυργημένος ἐςί. *An igitur recte unum mundum dixerimus, an plures & innumerabiles dicere rectius est? Unum certe dixero, siquidem ad exemplar factus est.*

vi, atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut avulsum a cæteris per seipsum [a] constare, aut quo cætera si careant, vim suam, atque æ-
6 ternitatem conservare possint. * Sed hæc major esse ratio videtur, quam ut hominum possit sensu, aut cogitatione comprehendi. Est etiam [1] illa Platonis vera, & tibi, Catule, certe non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarum, & humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri: [b] ubi enim perspecta vis est rationis ejus, qua causæ rerum, atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum, concentusque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quam ut id nos humi strati suspicere possimus, [c] illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. [d] [2] Una est enim, quod & ego hesterna die

a *consistere ac durare.* b *si quis cognoverit causas effectusque rerum singularum, reperiet doctrinas omnes quodam inter se quasi vinculo colligatas.* c *saltem non debemus artem oratoriam, quam profitemur, ignorare.* d *uniusmodi & ejusdem generis.*

1 *Illa Platonis*) Illa sententia desumpta videtur ex Epinomide sub finem, ubi dicitur mathematicas disciplinas ab eo facile capessendas, qui ad unum intentus eas ediscere voluerit. Ἀναφανήσεται δέ, ἄν, ὃ λέγομεν, ὀρθῶς τις εἰς ἓν βλέπων μανθάνῃ. δεσμὸς γὰρ πεφυκὼς πάντων τούτων εἷς ἀναφανήσεται διανουμένοις. *Percipietur autem, si quis, quod dicimus, ad unum recte respiciens discat: vinculum enim esse in his omnibus unum apparebit intelligentibus:* Ex ea tamen auctoritate nihil probat Crassus, ut sibi sint omnes doctrinæ uno societatis vinculo conjunctæ; certe præcepta, & quæ de iis traduntur, institutiones separari posse nemo negaverit.

2 *Una est*) Iisdem elocutionis præceptis exornari potest, quodcumque sibi tractandum sumpserit orator.

die dixi, & aliquot locis antemeridiano ſermone ſignificavit Antonius, eloquentia, [a] quaſcunque in oras diſputationis, regioneſve delata eſt. Nam ſive de cœli natura loquitur, ſive de terræ, ſive [b] de divina vi, ſive de humana, [c] ſive [1] ex inferiore loco, ſive ex æquo, ſive ex ſuperiore, ſive ut impellat homines, ſive ut doceat, ſive ut deterreat, ſive ut concitet, ſive ut [d] reflectat, ſive ut incendat, ſive ut leniat, ſive ad paucos, ſive ad multos, ſive inter alienos, ſive cum ſuis, ſive ſecum, [e] rivis eſt deducta oratio, non fontibus; &, quocunque ingreditur, eodem eſt inſtructu, ornatuque comitata. Sed quoniam [f] oppreſſi jam ſumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulſa, & quaſi diſcerpta contrectant; & qui, tanquam ab animo corpus, ſic a ſententiis verba ſejungunt, [g] quorum ſine interitu fieri neutrum poteſt, non ſuſcipiam oratione mea plus, quam mihi imponitur: tantum ſignificabo brevi, neque verborum ornatum inveniri poſſe non [h] partitis, expreſſiſque ſententiis, neque eſſe ul-

a *quacunque de re diſputet.* b *De rebus ad deum & ſuperos pertinentibus.* c *ſive alloquatur ſuperiores, ſive æquales, ſive inferiores.* d *concitatos mitiget.* e *eloquentia unum tantum aliquem fontem habet, unde tota varias in partes, ut rivos, funditur*: eadem ſunt præcepta orationis in quolibet argumento. f *ſervimus pervulgatis opinionibus non modo vulgi, ſed etiam ſemidoctorum.* g *cum tamen neque corpus ab anima, neque a ſententiis verba ſejungi poſſint, quin uti corpus, ita verba quaſi intereant & emortua ſint.* h *diviſis in ſuas partes.*

1 *Ex inferiore loco*) Oratores in inferioribus ſubſelliis dicebant ad prætores ſedentes pro tribunali, ex æquo parique loco

ullam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed prius quam illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi.

7 * Natura nulla est (ut mihi videtur) quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen[1] consimili laude [a] dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur pæne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, [b] ut unum sensum dissimili genere delectent: & reliquos sensus voluptates oblectant [c] dispares, ut sit difficile judicium excellentis maxime suavitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una [d] fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt [2] Myro, [3] Polycletus, [4] Lysippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut [e] neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars, ratioque picturæ,

a *digna sint.* b *ut eundem videndi sensum mira varietate rerum peræque oblectent.* c *Diversi generis ac modi.* d *statuas elaborandi.* e *neminem velles non sibi constare in sua quadam sibi propria fingendi ratione.*

co ad patres conscriptos, ex superiore, ut ex rostris, ad populum. *Strebæus.*

1 *Consimili laude dignentur*) Diversi colores visum, auditum canora vox sive gravis sive acuta, gustum acria & dulcia, odoratum quam dispares odores perinde fere oblectant.

2 *Myro*) Lycius, insignis statuarius, Polycleti discipulus, claruit circa Olympiadem xc. annis ante Christum ccccxx. *Plinius lib.* xxxiv. *cap.* 8.

3 *Polycletus*) Qui e Sicyone oriundus floruit Olymp. Lxxxvii. annis ante Christum plus minus ccccxxx. *Plinius ibidem.*

4 *Lysippus*) De quo in notis ad lib. iv. Heren. num. 9.

ræ, diſſimillimique tamen inter ſe [1] Zeuxis, [2] Aglaophon, [3] Apelles: neque eorum quiſquam eſt, cui quidquam in arte ſua deeſſe videatur. Et, ſi hoc in his quaſi mutis artibus eſt mirandum, & tamen verum; quanto admirabilius in oratione atque in lingua? quæ cum in iiſdem ſententiis, verbiſque verſetur, ſummas habet diſſimilitudines, non ſic, ut alii vituperandi ſint, ſed ut ii, quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum oratoribus, quam ſint inter ſeſe [4] Ennius, Pacuvius, [5] Acciuſque diſſimiles: quam apud Græcos [6] Æſchylus, [7] Sophocles, [8] Euripides; quanquam omnibus par pæne laus in diſſimili ſcribendi genere tribuatur. Adſpicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facul-

1 *Zeuxis*) Vide notas in lib. II. de Invent. num. 1.

2 *Aglaophon*) Celeberrimus pictor teſte Plinio lib. xxxv. cap. 9. inclaruit Olympiade xc. annis ante Chriſtum ccccxx.

3 *Apelles*) Omnes prius genitos futuroſque poſtea pingendi arte ſuperavit, inquit Plinius lib. xxxv. cap. 10. Ab hoc uno pingi ſe juſſit Alexander Magnus. celebris fuit Olympiade cxii. annis ante Chriſtum cccxxx.

4 *Ennius, Pacuvius*) De Ennio conſulantur notæ in lib. II. Heren. n. 44. De Pacuvio dictum eodem libro n. 36.

5 *Accius*) L. Accius poeta tragicus auctore Euſebio floruit Olympiade clx. ante Chriſtum annis cxl.

6 *Æſchylus*) Poeta tragicus Olymp. LXXI. annis ante Chriſtum ccccxcvi. floruit Athenis, illiuſque Cynegiri frater fuit, qui in pugna Marathonia incredibili fortitudine certavit, quocum & Æſchylus in acie ſtetit. Poſtea cum prædictæ ſibi ruinæ metu in aperto loco conſideret, caſu teſtudinis, quam ex aere demiſit aquila, comminutis cervicibus, interiit ætatis anno LVIII. *Suidas.*

7 *Sophocles*) Athenienſis, natus eſt anno II. Olymp. LXXI. ante Chriſtum ccccxcv. fabulas ſcripſit centum viginti tres, & vicies quater victoriam reportavit. A Cicerone divinus poeta dicitur.

8 *Euripides*) Vide notas in lib. I. de Invent. n. 94.

tate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem [1] Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis cujusquam nisi sui similis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum: quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere [a] princeps.
8 * Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis, atque vivis? Quid jucundius auribus nostris unquam accidit hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui pæne solus videatur: sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas, ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope singulare? Quis unquam res, præter hunc, tragicas [b] pæne comice, tristes remisse, severas hilare, forenses [c] scenica prope venustate tractavit; atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur? Ecce præsentes duo prope æquales Sulpicius & Cotta: quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præ-

a *Excellens.* b *jucunde ac leniter.* c *qualis in theatro & scena solet adhiberi.*

1 *Isocrates*) De quo, ut de ceteris oratoribus, quorum hic fit mentio, disseremus in notis ad Brutum.

præſtans? [a] limatus alter, & ſubtilis, rem expli-
cans propriis, aptiſque verbis; hæret in cauſa ſem-
per; &, quid judici probandum ſit, cum acutiſſi-
me vidit, omiſſis cæteris argumentis, in eo men-
tem, orationemque defigit. Sulpicius autem fortiſ-
ſimo quodam animi impetu, pleniſſima & maxima
voce, ſumma contentione corporis, & dignitate
motus, verborum quoque ea gravitate & copia eſt,
ut unus ad dicendum inſtructiſſimus a natura eſſe
videatur. * Ad [b] noſmetipſos jam revertor: (quo- 9
niam ſic fuimus ſemper comparati, [c] ut hominum
ſermonibus quaſi in aliquod contentionis judicium
vocaremur) quid tam diſſimile, quam ego in di-
cendo, & Antonius? cum ille is ſit orator, ut ni-
hil eo poſſit eſſe præſtantius: ego autem, quan-
quam [d] memet mei pœnitet, cum hoc maxime ta-
men in comparatione conjungar. Videtiſne, genus
hoc quod ſit Antonii? forte, vehemens, commo-
tum in agendo, præmunitum, & ex omni parte
cauſæ ſeptum, acre, acutum, enucleatum, in
unaquaque re commorans, honeſte cedens, acri-
ter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma oratio-
nis varietate, nulla noſtrarum aurium ſatietate.
Nos autem, [e] quicunque in dicendo ſumus (quo-
niam eſſe aliquo in numero vobis videmur) certe
tamen ab hujus multum genere diſtamus: quod
quale ſit, non eſt meum dicere, propterea quod
minime ſibi quiſque notus eſt, & difficillime de ſe
quiſ-

a Cotta ſcilicet *erat tam exactus, ut nihil niſi quod cauſam ſpectaret, loqueretur.* b Craſſum & Antonium. c *ut homines cum de nobis loquerentur, ambigerent, contenderentque, uter utri præſtaret.* d *Non mihi ipſe ſatisfacio.* e *quantulicunque.*

quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, [a] quibus vestigiis primum institi, in iis fere soleo perorare; & quod aliquanto me major in verbis, & in sententiis eligendis, quam eum, labor, & cura torquet, verentem, ne, si paulo [b] obsoletior fuerit oratio, non digna exspectatione, & silentio fuisse videatur. Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cujusque propriæ, [c] & in ea varietate [d] fere melius a deteriore, facultate magis, quam genere distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est; quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt oratores, [e] amplecti voluerimus? numne fore, ut quot oratores, totidem pæne reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan [f] occurrat illud, si pæne innumerabiles sint quasi formæ, figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque in una institutione formari. Quod non est ita; diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quo sua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus, [g] ex eodem quasi ludo summorum in suo cujusque genere artificum, & magistrorum exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos,

cum

a *iisdem utor in peroratione argumentis ad amplificationem & ciendos motus, quibus sum usus in ipsa confirmatione.* b *negligentior & humilior.* c laudantur. d *id quod est melius in arte dicendi ab eo quod est deterius distinguitur, non diverso genere eloquentiæ, sed majore facultate ac scientia oratoris, qui ad hoc vel illud eloquentiæ genus animum appellit.* e in quo singuli fuerint dissimiles, *explicare.* f *objiciatur.* g *Ex eadem schola.*

cum ad cujusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cujus est vel maxime insigne illud exemplum (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, Se calcaribus in [1] Ephoro, contra autem in Theopompo frænis uti solere: alterum enim exsultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quasi verecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum [2] alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. * Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur a me, ad omnium vestrum studium, & ad genus id, quod quisque vestrum in dicendo probaret, [a] adhærescerent, id a me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & [b] agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior (nam de actione post videro) quam ut [3] Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte, congruenterque dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo [c] prima dixi, [d] rationem non

a *accommodata essent*. b *pronuncianda cum actionis dignitate*. c ut Latine, & plane loquamur. d *modum & præcepta*.

1 *Ephoro*) De quo, ut & Theopompo dictum in notis ad Lib. II. de Orat. c. 13.

2 *Alteri affinxit*) Ephoro tardiori Isocrates magister stimulos admovebat, addebat aliquid, pictoris instar, qui additis ex arte coloribus tabulam perficit: contra, Theopompum animis juveniliter exsultantem frænis coercebat, ipsi detrahebat aliquid, ut statuarius dum materiam informem deradendo expolit, simulacrum fabricatur.

3 *Latine*) Latina est oratio quæ barbarismum & solœcismum excludit; plana quæ dilucida; ornata quæ vel numerosa, vel figuris sive verborum sive sententiarum distincta: apta denique quæ dicentem decet.

non arbitror exſpectari a me, puri, dilucidique ſermonis: neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat; nec ſperare, qui Latine non poſſit, hunc ornate eſſe dicturum; neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc poſſe, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, uſum neceſſarium: nam [a] alterum traditur literis, doctrinaque puerili; [b] alterum adhibetur ob eam cauſam, ut intelligatur, quid quiſque dicat: quod videmus ita eſſe neceſſarium, ut tamen eo minus nihil eſſe poſſit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur ſcientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus, & poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum ſermone aſſuefacti qui erunt, [c] ne cupientes quidem poterunt loqui, niſi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam conſuetudo noſtra non utitur, niſi quando ornandi cauſa, parce, quod oſtendam; ſed uſitatis ita poterit uti, lectiſſimis ut utar is, qui in veteribus erit ſcriptis ſtudioſe, & multum [d] volutatus. * Atque ut Latine lo-
11 ſe, & multum [d] volutatus. * Atque ut Latine loquamur, non ſolum videndum eſt, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat; & ea ſic & caſibus, & temporibus, & genere, & numero conſervemus, ut nequid perturbatum, ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit; ſed etiam lingua, & ſpiritus, & vocis ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi literas [e] putidius,

a *Modus Latine loquendi pueris traditur* a grammaticis. b *perſpicuitas*. c *tametſi nolint bene Latine loqui, non poterunt tamen non recte loqui*. d *ſepe verſatus*. e *moleſtius ac ſcrupuloſius*.

tidius, nolo [a] obscurari negligentius. Nolo verba [b] [1] exiliter exanimata exire, nolo inflata, & [c] quasi [2] anhelata gravius: nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat, mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra modum [d] absona, atque absurda: est autem vitium, quod nonnulli de industria consectantur. Rustica vox, & agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur; ut tuus, Catule, sodalis L. Cotta gaudere mihi videtur [e] gravitate linguæ, sonoque vocis agresti, & illud, quod loquitur, priscum visum iri putat, si plane fuerit rusticanum. Me autem [f] tuus sonus, & suavitas ista delectat; [g] omitto verborum, quanquam est caput: verum id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & legendi, & loquendi: sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, sic in Latino sermone, hujus est urbis maxime propria. Athenis jam diu doctrina ipsorum Atheniensium interiit, domicilium

a *obscura voce efferri*. b *molli & quasi fœminea voce prolata*. c *magno & oris & pectoris conatu pronunciata*. d *contenta plus justo*. e *Tarda asperitate linguæ*. f *tua pronunciandi ratio*. g *nihil dico de suavitate verborum, licet sit præcipua*.

1 *Exiliter exanimata*) Qualia sunt eorum qui, ut loquar cum Persio,

...... *tenero supplantant verba palato*.

2 *Anhelata*) Catullus lepide ridet nescio quem Arium hoc vitio laborantem, qui

Chommoda dicebat, si quando commoda vellet
Dicere, & hinsidias Arius insidias, &c.

lium tantum in illa urbe remanet studiorum, [a] [1] quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis, & auctoritate: tamen eruditissimos homines [2] Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quam suaviter loquendo, facile superabit. [b] Nostri minus student literis, quam Latini: tamen ex istis, quos nostis, [c] urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est, quin literatissimum [d] togatorum omnium, [3] Q. Valerium Soranum, lenitate vocis, atque [e] ipso
12 oris pressu, & sono facile vincat. * Quare cum sit quædam certa vox Romani generis, urbisque propria, in qua nihil [f] offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum, hanc sequamur; neque solum rusticam asperitatem, sed etiam [g] peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorru-

a *quibus Athenienses carent*. b *qui sunt Romæ nati, minus se applicant ad artes liberales, quam reliqui Latii cives*. c *qui in urbe Roma habitant*. d *Latinorum omnium, quorum propria vestis est toga*. e *apto labiorum, linguæ, ac dentium habitu*. f *peccari*. g *modum loquendi inusitatum Romæ*, in Italia reliqua, *in provinciis usitatum*.

1 *Quibus vacant*) *Quibus* in sexto casu. Jam illud observarunt nonnulli verbum *vacare* a Cicerone nunquam usurpari pro *operam dare*, imo adhiberi contrario sensu. Itaque ipsi fere semper ablativus conjungitur; & si quando additur dandi casus, ne tum quidem significat *animum applicare*, sed vacuum esse, & otium habere, verbi causa, disserendi de philosophia.

2 *Asiaticos*) Oratores ex Caria, Phrygia, & Mysia, quos in Oratore n. 25. tradit Tullius adscivisse aptum suis auribus opimum quoddam, & tanquam adipatum dictionis genus.

3 *Q. Valerium Soranum*) De quo in Bruto.

ruptam[a] antiquitatem conſervant, quod multorum ſermonis expertes, ea tenent ſemper, quæ prima didicerunt) ſed eam ſic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire. Sono ipſo vocis ita recto, & ſimplici eſt, ut nihil oſtentationis, aut [c] imitationis afferre videatur: ex quo ſic locutum eſſe ejus patrem judico, ſic majores; non aſpere, ut ille, quem dixi, non [d] vaſte, non ruſtice, non [e] hiulce; ſed preſſe, & æquabiliter, & leniter. Quare, Cotta noſter, cujus tu [f] illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut IOTA literam [g] tollas, & E [h] pleniſſimum dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores videris imitari. Hic cum arriſiſſet ipſe Sulpicius, Sic agam vobiſcum, inquit Craſſus, ut, quoniam me loqui voluiſtis, aliquid de veſtris vitiis audiatis. Utinam quidem, inquit ille: id enim ipſum volumus; idque ſi feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia [i] ponemus. At enim non ſine meo periculo, Craſſus inquit, poſſum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te ſimillimum dixit ſibi videri. [k] Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima eſſent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil ſim tui, niſi ſupploſionem pedis imitatus, &

pau-

a *rationem antiquam pronunciandi*. b *non habent conſuetudinem loquendi cum multis*, & maxime cum exteris & peregrinis. c *Nihil eſt in ejus ſermone aliunde expreſſum imitando*. d *ore diducto & patenti*. e *cum verba verbis veluti colliduntur, ita ut is qui pronunciat, hianti ore cogatur eſſe*. f *rationem illam vaſte pronunciandi*. g *tam parum pronuncies, ut abeſſe videatur vocabulo*, verbi cauſa dicendo domnum pro dominum. h *ore pleno & aperto*. i *corrigemus*. k *tum Sulpicius, ſed idem etiam Antonius, inquit, monuit, ut ea*, &c.

pauca quædam verba, & aliquem, si forte, [a] motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes a me, non reprehendo, ne meipsum irrideam: (sunt autem mea [b] multo & plura, & majora, quam dicis) quæ autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si qui me forte locus ad-
13 monuerit, commonebo. * Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani, ac domestici libri confirmant, & lectio veterum oratorum, & poetarum. Neque vero in illo altero diutius commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur. Latine scilicet dicendo, verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari ac declarari volemus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, [c] non valde productis iis, quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non [d] discerptis sententiis, non [e] præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cum difficilius intelligatur, quid patronus velit dicere, quam si [f] ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simulac Fusius, aut vester æqualis Pom-

a *gestum*. b peccata & vitia in dicendo. c *Metaphoris & allegoriis non diu continuatis*. d *divisis in minutas veluti partes*. e *perturbato temporum ordine*. f *is cujus agitur causa*.

Pomponius agere cœpit, non æque, quid di-
cant, [a] nisi admodum attendi, intelligo: ita con-
fusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum,
nihil ut secundum; [b] tantaque insolentia, ac tur-
ba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere re-
bus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, at-
que ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere
videantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis
spero, [c] vobis quidem certe majoribus, molesta &
putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora perga-
mus. * Atqui vides, inquit Antonius, [d] cum a- 14
lias res agamus, quam te inviti audiamus, qui ad-
duci possumus (de me enim conjicio) relictis ut re-
bus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de hor-
ridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis
nova quædam est oratio tua. Faciles enim, inquit,
Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modo per-
cucurri, vel potius pæne præterii, Latine loquendi,
planeque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ,
variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii,
omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim un-
quam est oratorem, quod Latine loqueretur, ad-
miratus: si est aliter, irrident; neque eum orato-
rem tantummodo, sed hominem non putant. Ne-
mo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui ad-
essent, intelligerent quid diceret; sed contemsit
eum, qui minus id facere potuisset. [e] In quo igi-

a *Nisi attentius audivi.* b *tot & tam inusitatæ voces.* c *si non Sulpicio & Cottæ adolescentibus, certe vobis, Antonio & Catulo, qui majores natu quam illi estis, hæc, credo, videntur ingrata & fastidiosa.* d *cum parum attenti simus* (ironice dictum.) e *Quis est ille, quem cum horrore quodam*, qui ex admiratione nascitur, *audiunt*?

tur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus, & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum, versumque conficiunt: id est, quod dico, ornate. Qui idem [a] ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete, atque contemnite, [b] qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quæ sunt in hominum vita, (quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subjecta materies) omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia [1] una quædam de summis virtutibus: quan-

a *Hanc moderationem adhibent in dicendo, ut orationem ad res & personas accommodent.* b *qui omnia cognovisse, unde vis omnis orationis & eloquentiæ efflorescit, putant legendis ac discendis rhetorum libris ac præceptis.*

1 *Una de virtutibus*) Eloquentiam esse virtutem Fabius lib. II. cap. 20. sic probat. *Si consonare sibi*, inquit, *in faciendis ac non faciendis, virtutis est, quæ pars ejus prudentia vocatur, eadem in dicendis ac non dicendis erit. Et si virtutes sunt, ad quas nobis etiam, ante quam doceremur, initia quædam ac semina sunt concessa natura, ut ad justitiam, cujus rusticis quoque ac barbaris apparet aliqua imago: nos esse sic ab initio formatos,*

quanquam ſunt [1] omnes virtutes æquales & pares; ſed tamen eſt ſpecies alia magis alia formoſa & illuſtris: ſicut [a] hæc vis, quæ ſcientiam complexa rerum, ſenſa mentis, & conſilia ſic verbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocunque incubuerit, poſſit impellere; quæ quo major eſt vis, hoc eſt magis probitate jungenda, ſummaque prudentia: quarum virtutum expertibus ſi dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, ſed furentibus quædam arma dederimus. * Hanc, inquam, cogitandi, pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci ſapientiam nominabant. Hinc illi [2] Lycurgi, hinc [3] Pittaci, hinc [4] Solones; atque [b] ab hac ſimilitudine [5] Coruncanii noſtri, [6] Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortaſſe docti, ſed [c] impetu mentis ſimili, & voluntate. Eadem autem alii prudentia, ſed [d] con-

a *eloquentia.* b *Eandem atque Græci ſapientiam profeſſi.* c *eadem indole ac natura.* d *diſſimile vitæ genus amplexi.*

tos, ut poſſemus orare pro bonis, etiamſi non perfecte, tamen ut ineſſent quædam (ut dixi) ſemina ejus facultatis, manifeſtum eſt.

1 *Omnes virtutes æquales*) Sequitur Stoicorum ſententiam, qui & virtutes omnes & vitia eſſe æqualia ſentiebant. Vide paradoxa Ciceronis.

2 *Lycurgi*) Vide notas in lib. I. de Orat. c. 13.

3 *Pittaci*) Pittacus Mitylenæus, unus e ſeptem Græciæ ſapientibus, floruit Olympiade XLII. & obiit anno III. Olympiadis LII. annis ante Chriſtum DLXX. *Diogen. Laert.*

4 *Solones*) Vide notas in lib. I. de Orat. c. 13.

5 *Coruncanii*) Antiquæ probitatis Romani, variis magiſtratibus, ipſaque dictatura inſignes. De Ti. Coruncanio inferius c. 33.

6 *Fabricii*) C. Fabricii virtus potiſſimum enituit in bello Samnitico, quod geſtum eſt ab anno U. C. CCCCXI. ad CCCCLXXXI. Eum Pyrrhus admirans aliquando dixit: ille eſt Fabricius, qui difficilius ab honeſtate, quam ſol a curſu ſuo, averti poteſt. *Eutropius.* De Catonibus & Scipionibus alibi diſſeruimus.

ſilio ad vitæ ſtudia diſpari, quietem atque otium ſecuti; ut [1] Pythagoras, Democritus, [2] Anaxagoras a regendis civitatibus totos ſe ad cognitionem rerum tranſtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipſius ſcientiæ ſuavitatem, qua nihil eſt hominibus jucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei ſtudio ſe excellentiſſimis ingeniis homines dediderunt, [a] ex ea ſumma facultate vacui, ac liberi temporis, multo plura, quam erat neceſſe, doctiſſimi homines, otio nimio, & ingeniis uberrimis affluentes, [b] curanda ſibi eſſe, ac quærenda, & inveſtiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina, eadem videtur & recte faciendi, & bene dicendi magiſtra; neque disjuncti doctores, ſed iidem erant vivendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud [3] Homerum [4] Phœnix, qui

a *cum iis tempus vacuum ac liberum ab adminiſtratione reip. ſuppeteret.* b *curioſe cognoſcenda.*

1 *Pythagoras*) De Pythagora & Democrito conſule notas in lib. I. de Orat. c. 10.

2 *Anaxagoras*) Patria Clazomenius, Periclis magiſter, natus Olympiade LXX. annis ante Chriſtum CCCCXCVIII. inedia ſibi necem conſcivit annos natus LXX. Olympiade LXXXVIII. non LXXVIII. ut mendoſe legitur apud Laertium. De quo plura Plutarchus in Pericle.

3 *Homerum*) Hic poetarum princeps ætate fuit cæteris omnibus longe ſuperior, jam tum ab ipſis Salomonis temporibus celebris, annis ante Chriſtum MXVI. De hujus origine contendunt ſeptem urbes, Smyrna, Rhodus, Colophon, Salamin, Ios, Argos, Athenæ. Hunc ſi quis cæcum genitum putat, inquit Velleius lib. I. omnibus ſenſibus orbus eſt.

4 *Phœnix*) Phœnicem Achillis magiſtrum ſic inducit loquentem Homerus Iliados lib. IX.

------ Σοὶ δὲ μ' ἔπεμπε γέρων ἱππηλάτα Πηλεύς.....
Τοὔνεκά με προέηκε διδασκέμεναι τάδε πάντα,
Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι πρηκτῆρά τε ἔργων.

Tecum vero me miſit ſenex eques Peleus...... Propterea me miſit, ut

qui se a [1] Peleo patre [2] Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem verborum, actoremque rerum. Sed ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti, [a] cum tempestatis causa opere prohibentur, ad [3] pilam se, aut ad [4] talos, aut ad [5] tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi a negotiis publicis, tanquam

a *Cum propter incommodam tempestatem coguntur laborem intermittere.*

ut te docerem hæc omnia, ut dicendi vi præstares, & operibus agendis excelleres.

1 *Peleo*) Peleus Æaci filius ex Thetide genuit Achillem.

2 *Achilli*) Qui heros Homeri Iliade celeberrimus est.

3 *Pilam*) Hunc ludum sic describit Julius Pollux lib. IX. cap. 7. Græca brevitatis studiosi prætermittimus, quæ Latine reddimus. Luditur, inquit, secundum multitudinem dispositis paribus ad pares: deinde mediam educunt lineam, quam scyrum appellant. huic imponitur pila: tum duas lineas post utrorumque ordinem describunt; vincunt qui pila missa alios ad aliam usque lineam pepulerint. Alio præterea modo luditur, cum pila sursum projecta ante debet excipi manu, quam terram attigerit, quod Homerus in Phæacibus videtur intelligere.

4 *Talos*) Ut ea quæ de talis hic observamus, facilius intelligantur, haud abs re fuerit notam de tesseris sequentem prælegere. Tali, quos Græci dixere ἀςραγάλυς, a tesseris differebant situ; neque enim quattuor insistebant lateribus, sed qua parte sinuata erant, & veluti concamerata, non stabant; numero scilicet quattuor aut plures adhibebantur; ornatu, nullis erant punctis inscripta, sed ipsa positura, auctore Polluce, numerorum vicem præstabat; jactu, qui fuit in talis Cous, Chius, Planus, Suppus, Venus, Canis, Basilicus, Vulturius. Felicissimus fuit jactus Cous, qui Latinis dicitur Venus, & Suppus, id est, qui cadit ex animi sententia, æque faustus ac senio tesseræ; tuncque contingebat, ut patet ex Luciano in Amoribus, cum quælibet talorum superficies dissimilis cadebat. Chius autem, quem Planum Latini vocant & Canem, refertur ad unionem tesserarum; Basilicus cum Veneris, Vulturius cum canis jactu congruit.

5 *Tesseras*) Tesseræ nomen accepere a voce Græca τέσσαρες *quattuor*, non a quattuor lateribus, sex enim habent; sed

quod

ab opere aut [a] temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati, totos se alii ad poetas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium, ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur, atque virtutem, omne tempus, atque ætates suas
16 consumserunt. * Sed quod erant quidam, iique multi, qui aut in rep. propter [b] ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi, dicendique sapientiam, florerent, ut [1] Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut, qui minus ipsi in rep. versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Trasymachus, Isocrates; inventi sunt, qui cum ipsi doctrina, & ingeniis abundarent, a re autem civili, & a negotiis, animi quodam judicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem [c] exagitarent, atque contemnerent; quo-

a *Propter calamitatem temporum prohibiti a gerenda rep.* b *duas partes complectentem.* c *vituperarent.*

quod figuræ sint undecunque quadratæ. Tesserarum ludum, quem, Galli appellamus *le jeu des Dez*, inventum a Lydis Asiæ populis Herodotus scribit. Tres tesseras punctis notatas ab unione ad senionem e cornu, quod & fritillum & pyrgum & pyxidem dixere, emittebant in tabulam: pro vario jactu varia fuit alea: cui ter sex puncta uno trium tesserarum jactu obvenerant, is, ut refert Zenobius, felicissime jecerat; contra, qui tria tantum puncta fuerat sortitus, vincebatur. Abibat victor qui plura puncta retulisset. Itaque cum tesseræ jactus essent unio, binio, ternio, quaternio, quinio, senio; unio, qui & dictus est canis, infaustissimus: faustissimus habebatur senio. Hinc Persius Sat. III.

------ *Quid dexter senio ferret,*
Scire erat in voto, damnosa
canicula quantum
Raderet.

Non me tamen fugit aliquando senionem perinde ac canem fuisse damnosum, ut constat ex Suetonio in Augusto.

1 *Themistocles*, *Pericles*, &c.) De quibus omnibus, quia dicen-

quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, [a] quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. [b] Is, qui [c] hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, & ornate dicendi scientiam, re cohærentes, disputationibus suis separavit: cujus ingenium, variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse [d] literam Socrates nullam reliquisset. Hinc dissidium illud exstitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sane, & inutile, & reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam cum essent plures orti fere a Socrate, quod ex illius variis, & diversis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud [e] apprehenderat, proseminatæ sunt quasi [1] familiæ dissentientes inter se, & multum disjunctæ, & dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici vellent, & esse arbitrarentur.
* Ac primo ab ipso Platone Aristoteles, & [2] Xeno- 17

Z 4 cra-

a *Quamcunque rem dicere ac probare vellet.* b *Socrates.* c *artem bene sentiendi ac dicendi.* d *nullum librum.* e *quærendum & tractandum sibi sumpseris.*

cendi laude floruerunt, differit Cicero libro de Claris Oratoribus.

1 *Familiæ dissentientes*) De variis philosophorum sectis diffe- ruimus in notis ad lib. 1. de Orat. c. 3.

2 *Xenocrates*) Chalcedonius, Pla-

crates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab [1] Antisthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, [2] Cynici primum, deinde Stoici: tum ab [3] Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit, quam ille, & ejus posteri simpliciter defenderant: ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, [a] nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, fere qui se omnes Socraticos esse dicebant; [4] Eretricorum, [1] He-

a *Dignitatem & honestatem non, ut par est, tuentur.*

Platonis discipulus, quem stimulo urgendum dicebat Plato, cum frænis indigeret Aristoteles. Admirabili fuit continentia, moderatione & integritate vitæ. Cum noctu incidisset in pelvim, obiit anno ætatis LXXXII. Olympiadis CX. 2. ante Christum CCCXXXIX. *Diogenes Laertius*.

1 *Antisthene*) Hic Atheniensis, discipulus primum Socratis, quem confectis quotidie quadraginta stadiis audire solitus erat: tum Cynicorum auctor fuit. Floruit annis ante Christum circiter CCXL. *Laertius*.

2 *Cynici*) Philosophi sic dicti, teste Empirico, quod canum instar tuerentur bonos, malos invaderent: quanquam a Cynicis alieni eos nomen habuisse dicebant a canina impudentia.

3 *Aristippo*) Is Cyrenæus e Cyrenaica Africæ regione, Socratis sectam philosophus amplexus est: omni loco, tempori, ac personæ serviebat; quare & Dionysio charus, & a Diogene regius canis dictus est. Inclaruit circa Olympiadem XCV. annis ante Christum CCCC. *Laert.* Voluptatem summum bonum, dolorem summum malum esse docuit, ut tradit Cicero lib. II. Tuscul. Quæst.

4 *Eretricorum*) A Menedemo Eretriate (Eretria autem Thessaliæ urbs est) Eretrici Philosophi sunt appellati: quorum omne bonum, inquit Tullius lib. IV. Academ. Quæst. in mente positum, in mentis acie qua verum cerneretur. Septem dierum inedia mortem sibi conscivit, annos natus quatuor & octoginta. *Laertius*. Celebris fuit Olympiade CX. annis ante Christum CCCXL.

[1] Herilliorum, [2] Megaricorum, [3] Pyrrhoneorum: sed [a] ea horum vi, & disputationibus sunt jamdiu fracta, & exstincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, [b] procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici consilii, & regendæ civitatis ducem, & sententiæ, atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. Nec ulla tamen [c] ei philosophiæ fiet injuria a nobis: [d] non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam recubans molliter, & delicate, [e] nos avocat a rostris, a judiciis, a curia, fortasse sapienter, [f] hac præsertim rep. Verum ego non quæro nunc, quæ sit philosophia ve-

a Academicorum & Peripateticorum *vi & disputationibus istæ philosophorum sectæ sunt exstinctæ & victæ magnam partem.* b *Epicureorum philosophia non est oratori accommodata.* c Epicureorum. d *non prohibebimus Epicureos quominus voluptati serviant.* e *persuadere conatur, non debere sapientem administrare remp. dicere ad populum*, &c. f tam prava & calamitosa.

1 *Herilliorum*) Herillus Carthaginiensis philosophus summum bonum in cognitione & scientia posuit. *Diogenes*. Vixit annis ante Christum cclx.

2 *Megaricorum*) Cicero lib. IV. Academ. Quæst. ait ab Euclide Megareo (Megara urbs est Achaiæ) Megaricos philosophos appellatos, qui id bonum solum esse dicebant, quod esset unum, & simile, & idem, & semper: Megarici præterea dicti sunt ἐριστικοὶ, sive contentiosi, ac demum διαλεκτικοὶ, quippe qui se dialecticæ totos addicerent. Porro Euclides Socraticus floruit annis ante Christum ccclxxx. *Laertius*.

3 *Pyrrhoneorum*) A Pyrrhone nomen habuere; qui ex Elide in Peloponneso oriundus, primo pictor, deinde philosophiæ desiderio incensus contulit sese in Indiam, ibique se Gymnosophistarum & magorum in disciplinam tradidit. Inde novum invexit philosophandi genus, auctor sectæ Scepticæ, quæ in omnibus assensum sustinebat. Vixit annos prope nonaginta; floruit annis ante Christum

verissima, sed quæ oratori [a] conjuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim & boni viri, & quoniam sibi ita videntur, beati: tantumque eos admoneamus, ut illud, etiamsi est verissimum, tacitum tamen, tanquam mysterium, teneant, quod negant [b] versari in rep. esse sapientis. Nam si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod
18 maxime cupiunt, otiosi. * [1] Stoicos autem, quos minime improbo, [c] dimitto tamen; nec eos iratos vereor, quoniam omnino [2] irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam virtutem, ac sapientiam esse dixerunt: sed utrumque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat; vel quod omnes, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostes, insanos esse dicunt; neque tamen [d] quemquam esse sapientem: valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum homi-

a *Maxime idonea.* b *tenere gubernacula reip.* c *non puto eorum philosophiam oratori convenire.* d putant.

stum circiter cccxx. de quo vide Diogenem.

1 *Stoicos*) Vide notas in lib. I. de Orat. c. 10.

2 *Irasci nesciunt*) Iram enim cadere in sapientem negant Stoici, quorum præcepta lepide colligit Cicero pro Muræna n. 61. Horum præcepta sunt ejusmodi: *Sapientem gratia nunquam moveri, nunquam cujusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse nisi stultum & levem: viri non esse neque exorari, neque placari: Solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos: si mendicissimi, divites: si servitutem serviant, reges: nos autem, qui sapientes non sumus, fugitivos, exsules, hostes, insanos denique esse dicunt: Omnia peccata esse paria: omne delictum scelus esse nefarium: nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum qui patrem suffocaverit: Sapientem nihil opinari, nullius rei pœnitere, nulla in re fal-*

minum committere, cui nemo illorum, qui adsunt, sanus, nemo civis, nemo liber esse videatur. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certe acutum; sed, [a] ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum, & tandem ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & cæteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præmii, supplicii: vere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academici: quanquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. Nam [1] Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem [2] Polemo, & [3] Crantor nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse, & varietate dicendi pares non fuerunt. [4] Arcesilas primum

a *Si spectetur genus dicendi accommodatum oratori.*

falli, sententiam mutare nunquam. V. & Laert. in Zenone.

1 *Speusippus*) Atheniensis post Platonem scholam rexit annis octo, CVIII. Olympiade, annis ante Christum CCCL. vir iracundiæ, avaritiæ, ac voluptati deditus, tristitia confectus ob paralysim dicitur sibi necem attulisse. *Laert.*

2 *Polemo*) Atheniensis ab impura ac libidinosa vita ad meliorem frugem traductus a Xenocrate, quem de temperantia differentem adolescens audivit. Ejus scholæ regendæ deinde successit Olympiade CXVI. anno ante Christum CCCXVI. tabe mortuus est admodum senex. *Laertius.*

3 *Crantor*) Solis e Cilicia, unde oriundus erat, Athenas venit, ibique docenti Polemoni operam dedit. Ante magistrum discipulus obiit aquæ intercutis morbo. *Laertius.*

4 *Arcesilas*) Qui Pitane in Æolide natus post varias peregrinationes Athenas se contulit,

mum, qui Polemonem audierat, [1] ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, Nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi, sensusque judicium, primumque instituisse, (quanquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc [2] hæc recentior Academia emanavit, in qua exstitit divina quadam celeritate ingenii, dicendique copia Carneades; cujus ego etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum a se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum
19 esse dicebat. * Hæc autem, ut ex [3] Apennino fluminum, sic [a] ex communi sapientium jugo sunt do-

a *Ex sapientia, tanquam ex monte quodam, duæ disciplinæ, ut duo flumina, in oppositas partes derivatæ sunt.*

lit, ubi Crantorem audiit. Primus induxit novum philosophandi genus, quo nihil sciri posse contendebat: quare & a Cicerone dicitur omnem evertisse philosophiam, & a Lactantio ignorantiæ magister appellatur. Claruit circa Olympiadem cxx. annis ante Christum ccc. Obiit ex crapula ætatis anno LXXV. *Diogenes*.

1 Ex *variis Platonis libris*) Præcipue ex Phædone.

2 *Hæc recentior Academia*) Secta philosophorum Academica triplex vulgo distinguitur: vetus Platonem habet auctorem, media Arcesilaum, nova Lacyden. Quæ revera medium obtinet locum Arcesilai Academia, dicitur hic recentior habita ratione Platonicæ antiquioris Academiæ, cujus paulo ante meminit Crassus.

3 *Apennino*) Apenninus mons amplissimus Italiam perpetuis jugis mediam dividit ab Alpibus ad Siculum fretum.

doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tanquam in [1] superum mare Jonium defluerent, Græcum quoddam, & [a] portuosum: oratores autem in inferum hoc [b] [2] Tuscum, & barbarum, scopulosum, atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse [3] Ulysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui [4] sciat aut negare oportere, [c] quod arguare; aut si id non possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit: &, si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, & uberius explicavit Antonius: sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis a me, [d] ex ingenti quodam

a *portubus frequens & commodum*. b mare. c *aliquid, de quo te adversarius accuset*. d Multum detrahitis de subjecta oratori materia, cum *ex ingenti spatio & curriculo, in quo libere versari & excurrere poterat, in angustum locum compellitis, exiguis finibus oratoriam artem concluditis*.

1 *Superum mare Jonium*) Quod & Hadriaticum, sive Hadrianum mare; nunc sinus Venetus, *Golphe de Venise*, appellatur: fluvios a septentrionali parte Apennini defluentes excipit Aufidum, Sagrum, Aternum, Metaurum, Truentum, Pisaurum, &c.

2 *Tuscum*) Quod Tyrrhenum dicitur & inferum: huc ab australi Apennini parte labuntur fluvii Tiberis, Arnus, Ufens, Liris, Vulturnus, Silarus, &c.

3 *Ulysses*) Rex Ithacæ, heros prudentia ac fortitudine celeberrimus. De quo fuse Homerus tota Odyssea.

4 *Sciat aut negare*) Perstringit hic triplicem causarum constitutionem, de qua diximus in notis ad lib. I. Herenn. num. 18.

dam oratorem, immensoque campo in exiguum sane gyrum compellitis. Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis, &, si illam præclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulcritudinem adamastis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia [a] vis comprehendenda est. Namque (ut ante dixi) veteres illi usque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem, & scientiam cum dicendi ratione jungebant: postea [b] dissociati (ut exposui) a Socrate, diserti a doctis, & deinceps a Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur: [c] ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina [d] communione voluissent. Sed, ut pontifices veteres [e] propter sacrificiorum multitudinem [1] tres viros epulones esse voluerunt, cum essent

a *Ubertas, copia, amplitudo, qua floruit Aristoteles.* b *diserti, qui ornate dicunt, a doctis, qui prudenter sentiunt, divisi & sejuncti fuerunt per Socratem, ejusque discipulos, qui Socratici dicti sunt.* c *cum tamen possent tum philosophi, tum oratores ex ipsa sapientia, tanquam ex communi utrisque fonte, haurire & sumere communiter.* d *societate ac conjunctione.* e *quia non poterant satis commode curare per sese omnia sacrificia, epulones elegerunt, qui epulare sacrificium curarent, quod ab ipsis pontificibus ex instituto Numæ procurandum erat, ut alia sacrificia.*

1 *Tres Viros epulones*) Pontificum munus erat Jovi cæterisque diis epulas instruere. Sed cum ipsis propter sacrificiorum multitudinem tot apparare convivia non vacaret, anno U. C. DLVIII. ante Christum CXCVI. triumviri, ac deinde septemviri epulones creati sunt, ad quos ea pars curæ sacerdotalis derivaretur.

ſent ipſi a [1] Numa, ut etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti: ſic Socratici [a] a ſe cauſarum actores, & a communi philoſophiæ nomine ſeparaverunt, cum veteres dicendi & intelligendi mirificam ſocietatem eſſe voluiſſent. * Quæ 20
cum ita ſint, paululum equidem de me deprecabor, & petam a vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipſo, ſed de oratore dicere putetis. Ego enim ſum is, qui, cum ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, & in forum ingenii tantum, quantum ipſe ſentio, non tantum, quantum ipſe forſitan vobis videar, detuliſſem, non poſſim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam diſcenda eſſe, didiciſſe: quippe qui omnium maturrime ad publicas cauſas acceſſerim, [2] annoſque natus unum & viginti nobiliſſimum hominem, & eloquentiſſimum in judicium vocarim; [b] cui diſciplina fuerit forum, magiſter uſus, & leges, & inſtituta populi Romani, moſque majorum. Paulum ſitiens iſtarum artium, de quibus loquor, guſtavi, quæſtor in Aſia cum eſſem, [c] æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius: & inde recedens, Athenis: ubi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus,

[a] quod

a *Voluerunt eloquentiam a philoſophia eſſe disjunctam.* b *qui uſus ſim foro, tanquam ſchola & palæſtra oratoria.* c *ejuſdem ætatis mecum.*

1 *Numa*) Vide notas in lib. I. de Orat. c. 9.

2 *Annos natus unum & viginti*) Id contigit anno U. C. Dcxxv. cum Carbonem conſularem virum eundemque eloquentiſſimum Craſſus accuſavit. Auctor dialogi de Oratoribus, qui creditur

[a] quod [1] mysteria non referrent, ad quæ biduo serius veneram, succensuissem. Quare [b] hoc, quod complector tantam scientiam, vimque doctrinæ, non modo non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnisque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationesque teneat: eadem mores, leges, jura describat, rempublicam regat, omnia, quæ ad quamcumque rem pertineant, ornate, copioseque dicat. In quo genere nos quidem versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu valemus: neque tamen istis, qui in una philosophia quasi [c] tabernaculum vitæ suæ collocarunt,
21 multum sane in disputatione concedimus. * Quid enim meus familiaris [2] C. Velleius afferre potest, quam-

a *quod arcana sacra instaurare nollent* honoris mei causa. b *facit ista vis & amplitudo, quam tribuo eloquentiæ, non solum contra me, sed etiam contra illos rhetoricæ magistros, qui sunt maxime deridendi, cum scribunt de triplici causarum constitutione*, &c. c *Omne suum studium, curam & operam*.

tur Quintilianus, perperam hoc anno Crassi decimo nono evenisse refert.

1 *Mysteria*) Athenis majora quidem erant Cereris, minora Proserpinæ; quorum spectandi cupidissimus Crassus, cum biduo ante exhibita essent, non potuit ab Atheniensibus obtinere, ut ea referrentur.

2 *C. Vellejus*) Senator philosophiæ Epicureæ sese addixerat.

quamobrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Vellejus est rudis, unusquisque nostrum versatus? Quid est, quod aut [1] Sext. Pompejus, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum [2] Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominum, Stoici, possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrum quisquam concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem judicetur. Hæc vero, quæ sunt in philosophia, [a] ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum, acutis, atque acribus; eaque exercitata oratione poliuntur. Hic, hic noster [b] vulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi [c] istos quidem nostros verberabit, neque se ab iis contemni ac despici sinet. Sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus in utramque sententiam possit dicere; & in omni causa duas contrarias orationes, præ-

a *inveniuntur ab hominibus ingenio ad id, quod in quoque verisimile est, excogitandum acuto præditis.* b *non instructus omni doctrinæ genere.* c *obruet dicendo nostros illos* philosophos, qui in arte rhetorica minime sunt versati.

1 *Sext. Pompejus*) De quo, ut & de Balbis, in Bruto.

2 *Panætio*) Is Stoicus philosophus, Rhodius, Scipionis Africani præceptor elegantes de officiis libros conscripsit: eumque eodem in argumento Tullius est secutus. Floruit clxxx. circiter ante Christum annis, & Athenis obiit.

ceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, & Carneadis, contra omne, quod propositum sit, disserat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque, exercitationemque dicendi; is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus nervis satis vehemens, & gravis, nec sine varietate doctrinæ satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare [1] Coracem istum vestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui evolent, clamatores odiosi, ac molesti; [2] Pamphilumque nescio quem sinamus [a] in insulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas depingere: nosque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, [b] dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse videatur.

22 * Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam; quem quidem antea natura rebar ita dicere,

a *In quibusdam fasciis ac tabellis prælongis patiamur Pamphilum artis oratoriæ præcepta depingere, ut rem pueris gratam*, qui imaginibus delectari solent. b *dummodo artem oratoriam constet tam amplam esse, ut omnibus libris philosophorum eam contineri putemus*.

1 *Coracem istum vestrum*) Sententia est: sinamus ab imperitis magistris discipulos ridiculis præceptis imbui, eosque e schola sua, ut pullos male crocitantes e nido emitti. Verbo notat Coracem Siculum rhetoricæ inventorem. Is, cum argutiarum artem discipulum edocuisset, de utroque dictum est, ἐκ κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν, mali corvi malum ovum: quod abiit in proverbium. Vide librum secundum ad Herennium num. 38.

2 *Pamphilum*) An Pamphilus ille Amphipolita, vel Sicyonius, vel Nicopolita philosophus

re, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo viderere: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent; atque [a] ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen, cum omnes gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam, ac studia considero; neque quo tempore ista didiceris, video, nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris intelligo deditum; neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades, maxima esse adjumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere; an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum persuadeas velim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. negarem enim posse eum [b] satisfacere in gestu, nisi [c] palæstram, nisi saltare didicisset; neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet. Semper enim, quacumque de arte, aut facultate quæritur, de absoluta & perfecta quæri solet. Quare si jam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo: ([d] quid

a *ex ipsius sapientiæ studio esse haustam eloquentiam tuam.* b *Placere spectantibus.* c *artem exercendi & movendi corporis.* d *cur nunc velim eos refellere, qui me oratorem bonum existimant? non est hoc hujus loci:* imo de eloquentia differentem convenit me bonum oratorem haberi.

phus cognomento curiosus, qui imagines ordine elementorum scripsit; de quo Suidas.

enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certe non sum. Neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ desideret. Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. Vis enim, & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis, & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus vivere; nec vero, id quod tu recte commeministi, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses fe-
23 riæ concesserint. * At, si quæris, Catule, de doctrina ista, quid ego sentiam, Non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui caussas, qui rempubl. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumserunt, [a] quos discentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, [b] qui eas ad usum transferunt; aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. [1] [c] Magister hic Samnitium sum-

a *qui ad ultimum usque vitæ tempus literis operam dederunt.* b *qui eas discunt, ut iis, cum res feret, utantur.* c *magister ille Samnitium*, quem nostis, *nunc admodum senex, est ille quidem bonus lanista, sed uni huic studio dat operam, de nulla alia re sollicitus: contra Q. Velocius a puero artem gladiatoriam edidicerat, totam perceperat: quamvis esset, ut est apud Lucilium, in ludo gladiatorio bonus Samnis, ac rudibus batueret, tamen civis erat diligens & fortis, serviebat foro, amicis, ac rei familiari.*

1 *Magister hic Samnitium*) Quantum ab iis, qui artes transferunt ad usum, distent qui in earum cognitione conquiescunt, triplici probat exemplo. Primum est duorum lanistarum, qui tunc temporis celebres erant. Alter quidem, quem apri-

summa jam senectute est, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud: at [1] Q. Velocius puer addidicerat: sed quod erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut est apud [2] Lucilium,

----- quamvis bonus ipse

Samnis in ludo, ac [3] rudibus, civis satis asper. sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat. [a] erat enim scenicus: quid faceret aliud? at Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques Romanus: puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum: dies & noctes virum summa virtute & prudentia videbamus, [b] philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem: at ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, &

a *Modos in theatro & scena faciebat.* b *cum se philosopho traderet instituendum.*

prime novistis, magister Samnitium, id est, gladiatorum magister (Samnites enim, teste Festo, gladiatores) totus in arte sua occupatus, aliud nihil cogitat: alter, Q. Velocius, quantumvis artis numeros omnes calleret, & pugnando cederet nemini; tamen operam foro impendebat, amicis præstabat obsequium, & rem familiarem curabat. Secundum exemplum est Valerii & Furii, musicorum; hic interdum, ille quotidie cantabat. Tertium est Q. Tuberonis & Africani, qui philosophiæ dabant operam: Tubero impallescebat illis studiis, quibus Africanus horis tantum succisivis incumbebat.

1 *Q. Velocius*) Sic legimus cum Turnebo & Lipsio, cum in plerisque editionibus vulgatis, *atque velocius puer*, &c.

2 *Lucilium*) Vide notas in li. II. Heren. num. 19.

3 *Rudibus*) Baculis ferreis oblongis, ligno aut tomento præfixis, quibus in palæstra & ludo gladiatorio ad exercitationem utebantur.

scias etiam ipse discere. Sed si tota vita nihil velis aliud agere, ipsa tractatio, & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestiges. Ita fit, ut [a] agitatione rerum sit infinita cognitio, facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumque permaneat. [b] Libet autem semper discere, ut si velim ego [1] talis optime ludere, aut pilæ studio tenear, [c] etiam fortasse si assequi non possim: at alii, quia præclare faciunt, vehementius, quam causa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, [d] quod senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studiis detinentur; aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut, [2] nisi quod quisque cito potuerit, nunquam o-
24 mnino possit perdiscere. * Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas, & hercule assentior. Satis video tibi homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi vero, Catulus

a *Crebra disputatione.* b *nunquam satiatur sciendi desiderium*, si quis artem aliquam optime tenere velit. c talos semper ac pilam tractabo, *licet id fortasse assequi non possim ut optime ludam.* d *Quod videant etiam a senibus in iis operam & tempus poni.*

1 *Talis*) De talorum & pilæ ludo paulo superius dictum c. 15.
2 *Nisi quod* &c.) Hoc effatum Crassi non omnino verum esse, quotidiana experientia comprobatur.

lus inquit, placet. Tum Craſſus, Quorſum igitur hæc ſpectat, inquit, tam longa, & tam alte repetita oratio?[1] hæ duæ partes, quæ mihi ſuperſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici poſtulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut ſit quam maxime jucunda, quam maxime in ſenſus eorum, qui audiunt, influat, & quam plurimis ſit rebus inſtructa.[a] Inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum ſane, atque mendicum eſt: illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multo eſt majus, quam illud vulgare, ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt, & rebus exquiſitis undique, & collectis, arceſſitis, comportatis,[2] ut tibi, Cæſar, faciendum eſt[b] ad annum; ut ego in ædilitate laboravi, quod quotidianis, &[c] vernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam.[d] Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis eſt vel ratio, vel,

 ſine

a *res undique collectæ & conquiſitæ*, *quibus oratio conficitur*. b *hoc anno*, *quo ædilis deſignatus es*. c *ſpectaculis*, *tabulis*, *ſignis obviis*, & Romæ vel in Italia videri ſolitis. d *Verba ſeligere*, apte *collocare*, ambitu quodam *concludere*, ne brevior periodus aures defraudet, aut longior fatiget, *facile eſt*: *ipſaque exercitatio* ſine præceptis *docere poteſt*.

* *multo*) alii fere omnes *multum*.

1 *Hæ duæ partes*) Supra dixerat Craſſus quatuor eſſe dotes orationis, eam eſſe debere Latinam, dilucidam, ornatam, & aptam. de duabus primis diſputavit: reliquas deinde perſequetur.

2 *Ut tibi Cæſar*, &c.) Quemadmodum ad ludorum ædiliciorum pompam non vulgaris ornatus ſufficit, ſed ſolito magnificentior apparatus requiritur: ita rerum exquiſitarum ſupellex ſuppetere debet oratori.

ſine ratione, ipſa exercitatio. Rerum eſt [a] ſilva magna, quam [b] cum Græci jam non tenerent, ob eamque cauſam juventus noſtra dediſceret pæne diſcendo, etiam Latini [c], [1] ſi diis placet, [d] hoc biennio magiſtri dicendi exſtiterunt: quos ego cenſor [2] edicto meo ſuſtuleram; non quo (ut neſcio quos dicere ajebant) acui ingenia adoleſcentium nollem, ſed contra, ingenia [e] obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, qui cujuſmodi eſſent, videbam tamen eſse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitate dignam ſcientiam: hos vero novos magiſtros nihil intelligebam poſse docere, niſi ut [f] auderent; quod, etiam cum bonis rebus conjunctum, per ſe ipſum eſt magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ [g] ludus eſset; putavi eſse cenſoris, ne longius [h] id ſerperet, providere. Quanquam

a *copia*, b *cum Greci*, *qui rhetoricam Romæ docebant*, *toti eſſent in verbis*, *& res omitterent*. c novo ac ridiculo inſtituto. d *poſtremis duobus annis quibus cenſuram geſſi*. e *hebetari & langueſcere: occupari adoleſcentes diſcendis verbis*, *quæ impudenter*, *quaſi admodum periti eſſent*, *effutiebant*. f *audaces & impudentes in dicendo fierent*. g *ſchola*. h *id* vitium *extenderetur*.

1 *Si diis placet*) Ironice dictum.

2 *Edicto meo*) C. Fannio Strabone, M. Valerio Meſſala coſſ. anno U. C. DXCIII. ante Chriſtum clxi. ſenatuſconſulto philoſophi rhetoreſque Roma pulſi ſunt. ſexageſimo nono poſt anno Cn. Domitius Ænobarbus, & L. Licinius Craſſus cenſores de coercendis Latinis rhetoribus edictum his verbis concepere. *Renunciatum eſt nobis eſſe homines*, *qui novum genus diſciplinæ inſtituerunt*: *ad quos juventus in ludum conveniat*: *eos ſibi nomen impoſuiſſe Latinos rhetoras*: *ibi homines adoleſcentulos dies totos deſidere*. *Majores noſtri*, *quæ liberos ſuos diſcere*, *& quos in ludos itare vellent*, *inſtituerunt*. *Hæc nova*, *quæ præter conſuetudinem ac morem majorum fiunt*, *neque placent*, *neque recta videntur*.

quam non hæc ita ſtatuo, atque decerno, ut deſperem, Latine ea, de quibus diſputavimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua noſtra, & natura rerum veterem illam, excellentemque [a] prudentiam Græcorum ad noſtrum uſum, moremque transferri: ſed hominibus opus eſt eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere noſtri nulli fuerunt: ſin quando exſtiterint, etiam [1] Græcis erunt anteponendi. * Ornatur igitur oratio genere primum, 25
& quaſi colore quodam, & ſucco ſuo: nam ut gravis, ut ſuavis, ut erudita ſit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut ſenſus, ut dolores habeat, quantum opus ſit, non eſt ſingulorum [b] articulorum: [c] in toto ſpectantur hæc corpore. Ut porro conſperſa ſit quaſi verborum, ſententiarumque floribus, id non debet eſse fuſum æquabiliter per omnem orationem, ſed ita diſtinctum, ut ſint quaſi [d] in ornatu diſpoſita quædam [e] inſignia, & lumina. Genus igitur dicendi eſt eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non ſolum delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet. Non enim a me jam exſpectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta ſit veſtra oratio, ne vulgaris, ne ob-

a *quæ tradita ſunt a Græcis de informandis hominum moribus.* b *Partium orationis.* c *debent eſſe fuſa & permixta in tota oratione.* d *in apparatu* v. g. ludorum, aulæ, &c. e *egregia quædam ornamenta.*

tur. Quapropter & iis, qui eos ludos habent, & iis, qui eo venire conſueverunt, viſum eſt faciundum, ut oſtenderemus noſtram ſententiam, nobis non placere. Gellius l. xv. c. 2. Suetonius libro de claris rhetoribus.

1 *Græcis erunt anteponendi*) Quo loco ſit habendus Cicero, hic tacitus inſinuat; ea nimirum tractavit, quæ quiſquis inter Latinos ingenioſus ſcripſiſſet, Craſſi judicio Græcos ſuperaret.

obsoleta: aliud quiddam majus & ingenia me hortantur vestra, & ætates. Difficile enim dictu est, quænam causa sit, [1] cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam & satietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine, & varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus? quæ tamen, etiamsi primo adspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido, obsoletoque [a] teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falsæ voculæ, quam certæ, & severæ? [b] quibus tamen non modo austeri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc videre in reliquis sensibus: unguentis minus diu nos delectari summa & acerrima suavitate conditis, quam his moderatis; & [2] magis laudari quod terram, quam quod [3] crocum olere

a *delectemur*. b *quas* falsas voculas *non modo severi homines & graves, sed populus ipse condemnat, si frequentiores sint.*

1 *Cur ea quæ*, &c.) Redundare videtur *ea*, nec satis cum reliqua phrasi congruere.

2 *Magis laudari quod terram*) Lectionem hanc confirmat Plinius tum lib. XIII. cap. 3. *In M. Ciceronis monumentis invenitur unguenta gratiora esse quæ terram, quam quæ crocum sapiant.* tum lib. XVII. cap. 5. *Certe Cicero, lux doctrinarum altera, Meliora, inquit, unguenta sunt quæ terram, quam quæ crocum sapiunt. Hoc enim maluit dixisse, quam redolent.* Labitur hic memoria Plinius. pergit autem, quod ad rem nostram facit, de odore terræ dicere. *Ita est profecto: illa erit optima, quæ unguenta sapiat. Quod si admonendi sumus, qualis sit terræ odor ille, qui quæritur, contingit sæpe etiam quiescente ea sub occasum solis, in quo loco arcus cælestis dejecerit capita sua; & cum a siccitate continua immaduit imbre: tunc emittit illum suum halitum divinum ex sole conceptum, cui comparari suavitas nulla possit.*

3 *Crocum*) Crocus, sive crocum, Gallice *safran*.

lere videatur: in ipso tactu[a] esse modum & mollitudinis, & lævitatis. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime voluptarius, quique dulcitudine præter cæteros sensus commovetur, quam cito id, quod valde dulce est, aspernatur, ac respuit? Quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leviter sensum voluptate moveant, facillime [b] fugiant satietatem. Sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est: quo hoc minus in oratione miremur; in qua vel ex poetis, vel oratoribus possumus judicare, concinnam, distinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poesis, vel oratio, non posse [c] in delectatione esse diuturna. Atque eo [d] citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis, ac fuco offenditur, quod sensus in nimia voluptate natura, non mente satiantur: in scriptis, & in dictis non aurium solum, sed animi judicio etiam magis, [e] infucata vitia noscuntur. * Quare, *bene*, & *præclare*, [f] quamvis nobis sæ- 26
pe dicatur; *belle*, & *festive*, nimium sæpe nolo: quanquam illa ipsa exclamatio, *Non potest melius*, sit velim crebra; sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, ex-

a *Moderatam esse oportere mollitudinem ac lævitatem.* b *non pariant satietatem.* c *delectationem afferre diuturnam.* d *ornatus ab oratoribus vel poetis adhiberi solitus eo facilius offendit fastidiumque gignit, quod fastidium sensuum in nimia voluptate oritur ab ipsa natura, quæ expleta ac satiata est.* e *pigmentis ac fuco tecta.* f *quantumlibet sæpe laudetur orator his vocibus, bene, præclare* dixit: per me licet.

exstare, atque eminere videatur. Nunquam [a] agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

[b] [1] *Nam sapiens virtuti honorem, præmium,*
haud prædam petit:

sed [c] abjicit prorsus, ut in proximo.

Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras, incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter [d]:

------ *Quid petam præsidii?*

quam leniter? quam remisse? quam non actuose [e]? [f] instat enim,

O pater! o patria! o Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poetæ, quam denique illi etiam, [g] qui fecerunt modos, a quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus, & suavis orator, (nec tamen potest aliter esse) ut suavitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atque [h] decoctam: nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea quamvis vitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum silva rerum, ac sententiarum comparanda est; qua de par-

a *in theatro pronunciat hunc versum*. b *Nam sapiens vult virtutem suam compensari honore, non præda*. c *remissius pronunciat*. d versiculus. e a Roscio pronunciatur. f *sequitur enim alius versus, in quo pronunciando commoveri debeat actio vehementius*. g *qui cantum certis modis ac numeris flexerunt*. h *fastidiosam*: qualis suavitas est in vino, quod igne decoctum est.

1 *Nam sapiens*) Versus, quantum conjicere licet, ex Ennii tragœdia Hecuba desumti.

parte dixit Antonius : hæc formanda [a] filo ipso,
& genere orationis, illuminanda verbis, varian-
da sententiis. Summa autem laus eloquentiæ est,
amplificare rem ornando, quod valet non so-
lum [1] ad augendum aliquid, & tollendum al-
tius dicendo, sed etiam [2] ad extenuandum, at-
que abjiciendum. * Id desideratur omnibus iis 27
in locis, quos ad fidem orationis faciendam ad-
hiberi dixit Antonius, vel cum explanamus ali-
quid, vel cum conciliamus animos, vel cum con-
citamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, am-
plificatio potest plurimum, eaque una laus ora-
toris est, & propria maxime. Etiam major est
illa exercitatio, [b] quam extremo sermone instru-
xit Antonius, (primo rejiciebat) laudandi, &
vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam,
& amplificandam orationem accommodatius,
quam utrumque horum cumulatissime facere pos-
se. Consequentur etiam illi loci, qui quanquam
pro-

a *stilo ipso.* b *Cujus præcepta tradidit Antonius sub finem disputationis.*

1 *Ad augendum aliquid*) Exemplum sit illud ex Verrina VII. n. 169. depromtum. *Facinus est vinciri civem Romanum: scelus verberari: prope parricidium necari; quid dicam in crucem tollere? verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest. Non fuit his omnibus iste contentus. Spectet, inquit, patriam, in conspectu legum, libertatisque moriatur.*

2 *Ad extenuandum*) Quod præstitit Tullius in Ligariana n. 17. *Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit. Alii errorem appellant: alii timorem: qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissime, temeritatem: scelus præter te adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum mentes occupavisse; ut nemo mirari debeat humana consilia divina necessitate esse superata.*

proprii causarum, & inhærentes in earum [a] nervis esse debent, tamen quia [b] de universa re tractari solent, communes a veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, [c] contra quam dici nihil solet, nec potest; ut in [1] depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti, confirmatis criminibus, oportet. Aliter enim jejuni sunt, atque inanes. Alii autem habent deprecationem, aut miserationem: alii vero ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem disseri copiose licet. Quæ exercitatio nunc propria [d] duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, [e] a quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibusque de rebus, in utramque partem dicendi [f] animos, & vim, & artem habere debemus. Sed quoniam [2] de nostra possessione depulsi, in parvo, & eo

a *visceribus causarum*. b *de aliquo genere universo*, v. g. de furto, de parricidio. c *quæ ita perspicua est, ut refutari non possit*. d Academicæ & Peripateticæ. e *qui docebant forensem eloquentiam*. f *naturales impetus*.

1 *Depeculatorem*) Reum peculatus, sive raptæ pecuniæ publicæ. Vox inde deducta, auctore Festo, quod initium hujus fraudis a pecore olim fieri soleret.

2 *De nostra possessione*) Hujus loci talis est sententia. Quoniam philosophi dum differunt de moribus, ea invaserunt, quæ tractanda erant a rhetoribus, quibus nihil jam præter causas forenses superest, a philosophis, qui nostra bona deprædati sunt, mutuemur id quod nobis est necessarium. Ducta translatio ab iis, qui paterna possessione dejecti, compelluntur

eo litigioso, prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni, nostra tenere, tuerique non potuimus; ab iis, (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur. * Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex 28
[1] particula parva urbis ac loci nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur: olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam, a Græcis [a] politici philosophi appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur. Omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut [b] definita controversia certis temporibus ac reis, hoc modo, Placeatne a Carthaginiensibus captivos nostros, redditis suis, recuperari; aut infinite, de universo genere quærentis, Quid omnino de captivo statuendum, ac sentiendum sit. Atque horum superius illud genus, causam, aut controversiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæstio infinita, & quasi [c] proposita, consultatio nominatur: atque ha-

a *Qui docerent rationem & scientiam administrandæ civitatis.* b *in quæstione quæ certa tempora, certos reos definitos habeat.* c *in medio posita*, θέσις.

tur in vile prædiolum, de quo etiam lis intenditur. Litigiosum prædiolum dicit non propter eas lites, in quibus versantur oratores, sed quod philosophi oratoribus detrahere volunt judicialium quæstionum partem optimam. Illis enim concedunt quæstionem finitam, infinitam sibi vindicant. *Strebæus.*

1 *Particula parva urbis.*) E Lyceo scilicet, quod gymnasium Athenis celeberrimum, dicebatur quoque περίπατος, *obambulatio*; quod inter deambulandum inde nominati Peripatetici philosopharentur. Academia, gymnasium aliud Athenis

hactenus loquuntur [a]. [1] Etiam hac instituendo divisione utuntur, sed ita, non ut jure, aut judicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex jure civili, surculo defringendo, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipsum [2] lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum jam causarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt; ut præteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deseri: nunc enim inopia reticere intelli-
29 guntur, tum judicio viderentur. * [b] Omnis igitur

a Philosophi Peripatetici, atque Academici. b *Eadem ambigi & quæri possunt de re qualibet, sive spectetur illa universe, sive in certa & definita causa.*

nis, ab Academo Atheniensi nomen habuisse tradit Plutarchus in Theseo.

1 *Etiam hac*, &c.) Locum satis implicatum sic evolves. Hac etiam divisione civilis orationis in finitam & infinitam, cum præcepta tradunt, philosophi utuntur: quod cum pertineat ad oratores, usurpant tamen non lege & jure, non judicio recuperatorio, sed ut ex jurisconsultorum auctoritate, illata vi, qua quis vindiciarum loco surculum & ramum aut glebam defringebat ex agro, quem suum esse contendebat; sic illi philosophi imitantur eos, qui alienam possessionem invadunt, & surculum tantum decerpunt, ut in ea sibi aliquid esse juris confirment: non utramque causæ divisionem tractant; de quæstione definita, tanquam sibi propria, disputant, sed ex parte tantum; quæstionem infinitam non attingunt; appellant duntaxat ejus nomen inter prima artis præcepta. Id melius esset omnino prætermittere, quam delibatum relinquere: tum enim id viderentur certo consilio fecisse, non ignorantia & inopia.

2 *Lacinia*) Pars est extrema vestimenti. Hic translatio sumpta ab iis, qui vestem extrema tantum parte retinent.

tur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & diſceptari poteſt, ſive in infinitis conſultationibus diſceptatur, ſive in iis cauſis, quæ in civitate, & in forenſi diſceptatione verſantur: neque eſt ulla, quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi vim, rationemque referatur. Nam aut ipſa cognitio rei, ſcientiaque perquiritur; ut, Virtus ſuamne propter dignitatem [a], an propter fructus aliquos [b] expetatur; aut agendi conſilium exquiritur; ut Sitne ſapienti capeſſenda reſp. [c] Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, &, ut ita dicam, conſecutio. Nam, quid in re ſit, conjectura quæritur; ut illud, Sitne in humano genere ſapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat; ut ſi quæratur, [1] Quid ſit ſapientia. Conſecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem ſequatur, inquiritur; ut illud, [2] Sitne aliquando mentiri boni viri. Redeunt rurſus ad conjecturam, eamque in quatuor genera diſpertiunt: nam aut

a ut opinantur Stoici. b quod Peripatetici ſentiunt. c quod Epicurus negat, ratus civilibus curis voluptatem, in qua ſummum bonum ponit, perturbari.

1 *Quid ſit ſapientia*) *Sapientia eſt (ut a veteribus philoſophis definitum eſt) rerum divinarum & humanarum, cauſarumque quibus hæ res continentur, ſcientia.* Tullius lib. II. de Offic. n. 5.

2 *Sitne aliquando mentiri*) Recte Plato lib. II. de Rep. Ψεῦδος οὐ μόνον ὑπὸ θεῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπ᾽ ἀνθρώπων μισεῖται. *Mendacium non tantum a diis, ſed etiam ab hominibus odio habetur.* Videtur ab hac ſententia aliquantulum deflectere, cum libro v. de Rep. mendacio tanquam pharmaco magiſtratibus utendum aliquando cenſet ad ſubditorum utilitatem. Mendacium officioſum approbat Tullius in oratione pro Ligario. Ariſtoteles lib. iv. Ethicorum, licitum unquam mendacium negat, cujus ſententiæ accedendum. Quid autem diſcrepent mentiri & mendacium dicere, ex Nigidio docet Gellius lib. xi. cap. 2.

quid sit, quæritur, hoc modo; [a] [1] Naturane sit jus inter homines, an opinionibus: aut, quæ sit origo cujusque rei; ut, [2] Quod sit initium legum, aut [3] rerumpublicarum; aut causa, & ratio; ut, si quæratur, [4] Cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione; ut, si disputetur, Num interire virtus in homine, aut num in vitium possit converti. Definitionis autem sunt disceptationes, ut, cum quæritur, [b] Quid [5] in communi mente quasi impressum sit; ut, si disseratur, [c] [6] Idne sit jus, quod maximæ parti sit utile: aut cum quid cujusque sit proprium, exquiritur; ut, Ornate dicere, [7] propriumne sit oratoris, an id

a *An jus quod inter homines est fundatum, sit in ipsa hominum natura.* b *quæ sit hominum omnium super aliqua re communis opinio.* c *an jus recte definiri possit, id quod maximæ parti sit utilissimum.*

1 *Naturane sit jus*) Jus aliud est naturale, definiturque a Cicerone lib. 1. de Legibus, *ratio summa insita in natura, quæ jubet ea quæ facienda sunt, prohibetque contraria*. Aliud jus gentium, & ad naturale accedit, estque omnium gentium auctoritate passim receptum; aliud proprium, quod sibi quisque populus describit; aliud civile, &c. Vide Partit. Orat. n. 62.

2 *Quod sit initium legum*) Callicles in Gorgia Platonis ab infirmiori plebe leges inventas putat, quibus, ne quid præter fas auderent, potentiores coercerentur. Thrasymachus apud Platonem lib. 1. de Rep. jura & leges Principum arbitrio putat constitutas. Unde perperam concludit illud esse jus, quod potentioribus est utile. Vide notas in 1. de Orat. cap. 8.

3 *Rerumpublicarum*) Earum initium primo domus, tum vicus, denique civitas. *Aristoteles lib. 1. de Rep.*

4 *Cur doctissimi*) Scilicet eruditorum perinde ac *vulgi opiniones in maxima inconstantia, veritatis ignoratione versantur*. Tullius lib. 1. de Nat. Deor. num. 43.

5 *Quid in communi*, &c.) Hæc sunt innata, religione deum, parentes pietate, officiis amicos colere.

6 *Idne sit jus*) Rectius a jurisperitis definitur ars boni & æqui.

7 *Propriumne sit*) Ornate & apposite ad persuadendum dicere unius est oratoris.

id etiam aliquis præterea poſſit: aut cum res diſtribuitur in partes; ut, ſi quæratur, [1] Quot ſint genera rerum expetendarum; aut, Sintne tria, [a] [2] corporis, animi, externarumque rerum: aut cum, quæ forma, & quaſi naturalis nota cujuſque ſit, deſcribitur; ut ſi quæratur avari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi. Conſecutionis autem duo prima quæſtionum genera ponuntur: nam aut ſimplex eſt diſceptatio; ut ſi diſſeratur, Expetendane ſit gloria: aut ex comparatione; [3] Laus, an divitiæ magis expetendæ ſint. Simplicium autem ſunt tres modi: de expetendis, fugiendiſve rebus; ut, Expetendine honores ſint; Num fugienda paupertas. De æquo, aut iniquo; [4] Æquumne ſit ulciſci injurias, etiam propinquorum. De honeſto, aut turpi; ut hoc, Sitne honeſtum gloriæ cauſa mortem obire. Comparationis autem duo ſunt modi: Unus, cum, idemne ſit, an aliquid interſit, quæritur; ut [5] *metuere*, & *vereri*: ut [6], *rex*, & *tyrannus*; ut [7] *aſſenta-*

a *bona, vel bonorum genera.*

1 *Quot ſint genera*) Tria ſunt expetenda, honeſta, utilia, & jucunda.

2 *Corporis*) Bona corporis ſunt ſanitas, robur, agilitas, pulchritudo: animi, ingenium, memoria, induſtria: externa, nobilitas, proba inſtitutio, divitiæ.

3 *Laus, an divitiæ*) Quæſtionem ſolvit Salomon Proverbiorum cap. 22. *Melius eſt nomen bonum, quam divitiæ multæ.*

4 *Æquumne ſit ulciſci*) Conſule notas in lib. II. de Invent. n. 66. & in lib. I. de Orat. c. 8.

5 *Metuere & vereri*) Metuere eſt angi malo imminenti, quod vix declinari poteſt: vereri eſt timere, ne quid perperam fiat.

6 *Rex & tyrannus*) Rex eſt qui rerum ſummam adminiſtrans, publicæ, non privatæ utilitati ſtudet; tyrannus contra ſuis tantum commodis ſervit. *Omnes & habentur & dicuntur tyranni, qui poteſtate ſunt perpetua in ea civitate, quæ libertate uſa eſt.* Cornelius Nepos in Miltiade.

7 *Aſſentator & amicus*) Adulator voluptatis aut utilitatis ſuæ

tator, & *amicus*: Alter, cum, quid præstet aliud alii, quæritur; ut illud, [a] Optimine cujusque sapientes; an populari laude ducantur. Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere a doctissimis hominibus describuntur. * Quæ vero referuntur ad agendum, aut [b] in officii disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum, faciendumque sit, quæritur; cui loco omnis virtutum, & vitiorum est [c] silva subjecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda tollendave tractantur. Huic generi subjectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum & impulsio, &, si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, [d] nihil sane ad rem pertinet, si qua in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio: eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus; sed paulo secus a me, atque ab illo, partita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus, [1] pensumque revocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda;

a *An malint sapientes ab optimo quoque laudari, quam a vulgo.* b *in quæstionibus quæ officium cujusque spectant.* c *materia.* d *parum refert, an ego eundem in dividendo, atque Antonius, ordinem secutus sim.*

suæ causa amicitiam simulat: amicus vult bona evenire alteri non sua, sed illius ipsius causa, quem diligit. Consule Plutarchum lib. de discrimine amici & adulatoris.

1 *Pensum*) Proprie manipulus est lanæ vel lini ex colu pendens, & a puellis fuso trahendus: metaphorice sumitur pro negotio cuique injuncto.

da; sed aliis generibus alii loci magis erunt a-
pti: de quo, non tam quia longum est, quam
quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatis-
simæ sunt igitur orationes eæ, [a] quæ latissime va-
gantur, & a privata, ac singulari controversia se
ad universi generis vim explicandam conferunt, &
convertunt, ut ii, qui audiant, natura, & gene-
re, & universa re cognita, de singulis reis, &
criminibus, & litibus statuere possint. Hanc ad
consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est
cohortatus Antonius, atque a minutis, angustis-
que concertationibus [b] ad omnem vim, varieta-
temque vos differendi traducendos putavit. Qua-
re [c] non est paucorum libellorum hoc munus, ut
ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati
sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulatio-
nis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ ses-
sionis. Non enim solum acuenda nobis, neque
[d] procudenda lingua est, sed onerandum, com-
plendumque pectus maximarum rerum, & plu-
rimarum suavitate, copia, varietate. * Nostra 31
est enim (si modo nos oratores sumus, si in ci-
vium disceptationibus, si in periculis, si in de-
liberationibus publicis adhibendi auctores & prin-
cipes sumus) nostra est, inquam, omnis ista
prudentiæ, doctrinæque possessio, in quam

a *Quæ versantur in quæstionibus infinitis, & ab hypothesi ad thesim traducuntur.* b quæ certis definitæ sunt personis, temporibus, ac locis. c *hæc ars* de universo genere differendi *præcipi non potest paucis* rhetorum *libellis, neque hoc sermone quem habuimus in Tusculano horis antemeridianis ambulando, neque hoc quem nunc habemus horis pomeridianis sedendo.* d *quasi cudendo formanda* ex arte.

[a] homines, quasi caducam, atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut [1] ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque rhetoricos inscribunt [b], quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitia, de officio, de civitatibus instituendis, & regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, a quibus expilati sumus, dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed cum fontes viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino, tum, quotiescumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingeniis, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio [c] cernat, si modo adspexerit. In hoc igitur tanto, tamque immenso campo, cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicunque constiterit, consistere in suo, facile [d] suppeditat omnis

a *philosophi prudentiæ & eruditionis possessionem, quæ nostra est, rapuerunt, quasi possessore fuisset destituta.* b ut Aristoteles & Theophrastus. c *Penitus intelligat, si modo attigerit.* d *præsto est*, abundat.

1 *Ut ille in Gorgia Socrates*) Socratis in Gorgia mentem non est hic assecutus Crassus, ut jam annotavimus ad lib. 1. de Orat. c. 11.

omnis apparatus, ornatuſque dicendi. Rerum enim copia verborum copiam gignit; &, ſi eſt honeſtas in rebus ipſis, de quibus dicitur, exſiſtit ex rei natura quidam ſplendor in verbis. Sit modo is, qui dicet, aut ſcribet, inſtitutus liberaliter educatione, doctrinaque puerili, & flagret ſtudio; & a natura adjuvetur, & in univerſorum generum infinitis diſceptationibus exercitatus, ornatiſſimos ſcriptores, oratoreſque ad cognoſcendum, imitandumque cognorit; [a] næ ille haud ſane, quemadmodum verba ſtruat, & illuminet, a magiſtris iſtis requiret: ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta ſine duce, natura ipſa, ſi modo eſt exercitata, labetur. * Hic Catulus, Dii immorta- 32
les, inquit, quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Craſſe, complexus es! quantiſque ex anguſtiis oratorem educere auſus es, & in majorum ſuorum regno collocare! Namque illos veteres doctores, auctoreſque dicendi nullum genus diſputationis a ſe alienum putaſſe accepimus, ſemperque eſſe in omni orationis ratione verſatos. Ex quibus [1] Eleus [2] Hippias, cum [3] Olympiam veniſſet,

a *profecto nequaquam ille requiret a magiſtris*, &c.

1 *Eleus*) Oriundus ex Elide, quæ urbs eſt in Peloponneſo, nunc *Belvedere*.

2 *Hippias, cum Olympiam veniſſet*) Totus hic locus ex Platonis Hippia minore deſumptus eſt; in quo Socrates Hippiam, audaciſſimum ardelionem, nihil non ſibi arrogantem, dum facete deridet, ſophiſtarum diſputandi rationem evertit. De Hippia vide Apuleium lib. II. Floridor. Paulo poſt ea tempora annis circiter ante Chriſtum cccl x. Hiuhingus quidam inter Sinas philoſophus iſti Hippiæ perſimilis veſtes, calceos, &c. ſua ſibi induſtria & manu conficiebat. *Martinius lib. v. Sinicæ hiſtoriæ, Decade prima*.

3 *Olympiam*) Urbem in Elide regione Peloponneſi, dictam

maxima illa [1] quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est, cuncta pæne audiente Græcia, Nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ, atque ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem, & poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebuspublicis dicerentur, sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, [a] soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus; sed ex eo ipso est conjectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiarint. Quid de [2] Prodico Chio? quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum, & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, [b] quo patrono (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus unquam a Socrate, neque sermo ille Platonis verus est; aut,

a *Calceos.* b *qui dum in dialogo a Platone composito, defensorem se rhetoricæ profitetur contra Socratem, quem cum illo de philosophiæ dignitate disputantem Plato facit, vincitur a Socrate.*

quoque Pisam; nunc *Langanico* Castaldus, Niger *Stauri* vocari scribit.

1 *Quinquennali celebritate ludorum*) Olympicos ludos ad Jovis cultum Olympiæ quinto quoque anno celebrandos instituit Hercules, Diodoro teste: quanquam illorum auctorem Vellejus facit Atreum. Eos instauravit Iphitus Eleus, anno post excidium Trojæ CCCCVIII. ante Romam conditam XXIII. ante Christi ortum DCCLXXVI. Atque hinc primum certum aliquid habetur in historia Græca. Eorum ludorum celebritas desiit Theodosio Magno imperante, ut narrat Cedrenus.

2 *De Prodico Chio*, &c.) Vide notas in Brutum.

aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit, & disertior Socrates, &, ut tu appellas, copiosior, & melior orator: sed [a] hic in illo ipso Platonis libro, de omni re, quæcunque in disceptationem, quæstionemque vocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur; isque [b] princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere, qua de re quisque vellet audire; cui tantus honos habitus est a Græcia, soli ut ex omnibus [1] Delphis [2] non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ii, quos nominavi, [3] multique præterea summi dicendi doctores, uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis; oratorisque nomen apud antiquos in Græcia majore quadam vel copia, vel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuam: cum tu in alia lingua, ac moribus natus, occupatissima in civitate, vel privatorum negotiis pæne omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac summi imperii gubernatione, [c] districtus, tantam vim rerum, cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum [d] ejus, qui consilio, & oratione in civitate va-

a *Gorgias*. b *Primus omnium*. c *occupatus*. d Q. Mucii Scævolæ.

1 *Delphis*) Delphi Phocidis urbs in Achaja, Apollinis oraculo celeberrima. *Castri* Sophiano, *Salona* Nigro.

2 *Non inaurata statua*) Perperam itaque Pausanias in Phocicis Gorgiæ statuam inauratam erectam fuisse scribit: verius Valerius Maximus & Plinius auream fuisse referunt; quanquam & hic lapsus est lib. XXXIII. cap. 4. qui Gorgiam sibi, non Græciam ipsi statuam auream posuisse refert, Olymp. circiter LXX. sive annis ante Christum D.

3 *Multi*) Ut Theodorus Byzantius, Isocrates, &c.

valeat, scientia, atque exercitatione sociaris: [a] illi, nati in literis, ardentesque his studiis, otio vero diffluentes, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, &
33 suum conservaverint. * Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed [b] in aliis etiam compluribus, distributione partium, ac separatione, magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset [1] Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios [c], qui vulneribus, alios, qui oculis mederentur? num geometriam [2] Euclide aut [3] Archi-

a Græci. b *quia partes artium aliæ ab aliis separatæ sunt, & aliis attributæ, ideo artes, maximæ antea, valde sunt imminutæ.* c chirurgos appellant.

1 *Hippocrates Cous*) Medicorum princeps Hippocrates, qui tam fallere quam falli nescit, ut ait Macrobius lib. 1. in somnium Scipionis cap. 6. in insula maris Ægei Co (hodie dicitur *Lango*) natus est, teste Histomacho, anno 1. Olymp. LXXX. scilicet ante Christum CCCCLX. obiit apud Larissæos, quo ætatis anno, vix constat: scribunt alii nonagesimo, alii octogesimo quinto, alii centesimo quarto, alii denique centesimo nono. *Soranus*.

2 *Euclide*) Euclides mathematicus geometriam Alexandriæ docuit Ptolemæi Lagidæ Ægypti regis temporibus, Olympiade CXVIII. annis ante Christum CCCVIII. Multum differt ab antiquiore illo Euclide Megarensi Socratis discipulo. In opere de Geometria omnem magnitudinis ac multitudinis rationem complectitur, quæ subinde divisa est, aliis figuras planas, aliis solidas, aliis numeros, aliis lineas commensurabiles, ut vocant, & incommensurabiles tractantibus.

3 *Archimede*) Hic Syracusanus cœli siderumque spectator, geometricæ ac machinalis scientiæ peritissimus, patriam adversus Romanorum conatus novis bellicorum operum inventis facile per triennium defendit. Syracusis captis, cum esset in sua studia intentus, ab ignoto milite interfectus est, id ægre ferente Marcello victore, qui edixerat, ne vir tantus violaretur: anno U. C. DXLII. ante Christum CCXII. ætatis circiter LXX. *Livius lib.* XXIV. *Plutarchus*, *Plinius*, &c. Scripsit Archimedes de Sphæra & Cylindro, de circuli dimensione, de æquiponderantibus, de conoidibus & sphæroidibus, de spiralibus, de quadratura paraboles, & in-

chimede, num musicam [1] Damone aut [2] Aristoxeno, num ipsas literas [3] Aristophane aut [4] Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, ut nemo genus universum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem sæpe hoc audivi de patre, & de [a] socero meo, Nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi [5] Sex. Ælium, M. vero Manilium nos etiam vidimus transverso ambulantem foro; [b] quod erat insigne eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi, sic adibatur, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia

a *De patre uxoris meæ.* b *signum erat, eum esse paratum ad respondendum, si quis ab ipso quid petere vellet.*

insidentibus in humido. Quotusquisque hæc omnia simul complectitur?

1 *Damone*) Damon, Agathoclis discipulus, non in musicis tantum, verum etiam aliis artibus perjucundis excelluit, *Plato in Lachete*.

2 *Aristoxeno*) Qui ortus ex urbe Tarento philosophicis juxta & musicis disciplinis eruditus exstitit. Aristotelem audivit præceptorem, in quem officii parum memor subinde invectus est, quod Aristoteles in schola sibi delegisset Theophrastum successorem. Inclaruit anno ante Christum circiter cccxx. *Suidas*.

3 *Aristophane*) Hic Byzantius grammaticus, Callimachi & Zenodoti discipulus, vixit Olympiade xlv. ante Christum annis Dc. *Suidas*.

4 *Callimacho*) Cyrenæo Grammatico, qui poemata quovis carminum genere scripsit, multaque oratione numeris soluta edidit. Ista subinde partiti sunt studia, alii grammaticæ, alii poeticæ addicti. Vixit Callimachus ad tempora Ptolemæi Evergetæ, qui regnare cœpit in Ægypto Olympiadis cxxvii. anno secundo, ante Christum cclxi. *Suidas*.

5 *Sex. Ælium, M. Manilium*) De quibus, ut & cæteris qui dicendi laude præstiterunt, disseremus in notis ad Brutum.

filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit [1] P. Craſſi illius veteris, hæc [2] Ti. Coruncanii, hæc proavi, generi mei, [3] Scipionis, prudentiſſimi hominis, ſapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis, atque humanis rebus referretur: iidemque & in ſenatu, & apud populum, & in cauſis amicorum, & domi, & militiæ conſilium ſuum, fidemque præſtabant. Quid enim [4] M. Catoni, præter hanc politiſſimam doctrinam [a] transmarinam, atque adventitiam, defuit: num, quia jus civile didicerat, cauſas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris ſcientiam negligebat? At utroque in genere & laboravit, & [b] præſtitit. Num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in rep. capeſſenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior ſenator: idem facile [c] optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis ſciri, diſcive potuit, quod ille non cum inveſtigarit, & ſcierit, tum etiam conſcripſerit. Nunc contra plerique ad honores adipiſcendos, & ad remp. ge-

a *Petitam a Græcis*, qui ab Italia mari ſejunguntur. b *excelluit*. c *dux belli ſcientiſſimus*.

1 *P. Craſſi illius veteris*) Cognomento Divitis, qui pontificis maximi munere functus eſt, & conſulatum geſſit anno U. C. DXLVIII. ante Chriſtum CXCVI.

2 *Ti. Coruncanii*) Hic etiam pontifex maximus fuit, & obiit anno U. C. DCI. ante Chriſtum CLIII. ut indicat Cicero in Catone.

3 *Scipionis*) Hic ille Scipio eſt Naſica Corculum, & ipſe pontifex maximus, proavus Scipionis, qui Craſſi gener fuit.

4 *M. Catoni*) Vide notas in Brutum.

gerendam nudi veniunt, atque inermes; nulla co-
gnitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis
excellit unus e multis, [a] effert se, si unum aliquid
affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem mi-
litarem, ([b] quæ sane nunc quidem obsoleverunt)
aut juris scientiam, ([c] ne ejus quidem universi:
nam [d] pontificium, quod est conjunctum, nemo
discit) aut eloquentiam, quam in clamore, & in
verborum cursu positam putant: omnium vero bo-
narum artium, denique virtutum ipsarum societa-
tem, cognationemque non norunt. * Sed, ut 34
ad Græcos referam orationem, (quibus carere in
hoc quidem sermonis genere non possumus: nam
ut virtutis a nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exem-
pla repetenda) [1] septem fuisse dicuntur uno tempo-
re, qui sapientes & haberentur, & vocarentur: hi
omnes, præter [2] Milesium Thalem, civitatibus
suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis tempo-
ribus, aut cujus eloquentia literis instructior fuis-
se

a *præstantiorem se aliis haberi vult, si una aliqua dote preditus est.* b *quæ* virtus bellica & usus militaris *nunc jacent sine honore.* c *ne totius quidem juris.* d *jus de rebus divinis a pontificibus scriptum, quod est conjunctum cum jure civili.*

1 *Septem fuisse dicuntur*) Omnes illi, excepto Thale Milesio, omnium antiquissimo, suis civitatibus præfuerunt; Pittacus Mitylenæis, Bias Prienensibus, Solon Atheniensibus, Cleobulus Lindiis, Myson Chenensibus in Laconica, Chilo Lacedæmoniis. *Plato in Protagora*, &c. Floruerunt ab Olympiade xl. ad LVIII. sive ab anno ante Christi ortum DCXX. ad DXLVIII. *Diogenes*, &c.

2 *Milesium*) Oriundum e Mileto, nunc *Melasso*; ex Ptolemæo Cariæ, ex Herodoto civitas est Joniæ. quod in utriusque provinciæ finibus sita sit. Hinc orta fortasse geographorum æqualium dissensio, quorum alii, ut Mela, Strabo, & Plinius, Miletum in Jonia; alii, ut Ptolemæus, in Caria collocant.

ſe traditur, quam Piſiſtrati? qui primus [1] Homeri libros, confuſos antea, ſic [2] diſpoſuiſſe dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus ſuis utilis, ſed ita eloquentia floruit, ut literis, doctrinaque præſtaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copia ſic accepimus, ut, cum contra voluntatem Athenienſium loqueretur pro ſalute patriæ, [a] ſeverius tamen id ipſum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus, & jucundum videretur; [3] cujus in labris veteres comici, etiam cum illi male dicerent (quod tum Athenis fieri licebat) Leporem habitaſſe dixerunt; tantamque in eo vim fuiſſe, ut in eorum mentibus, qui audiſſent, quaſi aculeos quoſdam relinqueret. At hunc non [b] clamator aliquis [4] ad clepſydram latrare docuerat, ſed, ut acce-

a *Ejus oratio quamvis eſſet ſeverior.* b *rhetoricæ magiſter imperitus.*

1 *Homeri*) De quo ſupra c. 15.

2 *Diſpoſuiſſe dicitur*) Recte aſſenſum hic ſuſtinet Cicero; neque enim Piſiſtratum, ſed ejus filium Hipparchum Homeri libros ordine diſpoſuiſſe, tradit Plato in Hipparcho.

3 *Cujus in labris*) Conviciis ac maledictis Periclem, ut refert Plutarchus in ejus vita, proſcindebant comici poetæ Cratinus & Eupolis: hic nihilominus, auctore Tullio in Bruto n. 59. quam deam Græci vocant Πειθὼ, Ennius Suadam, in Periclis labris ſeſſitaviſſe ſcripſit. Vide notas in Brutum n. 27.

4 *Ad clepſydram*) Clepſydra, ἀπὸ τῦ κλέπτειν ὕδωρ, *ab aqua furtim labente*, appellata, vas eſt, inquit Suidas, anguſtiſſimo ore circa fundum, quod guttatim aqua defluente certum temporis ſpatium notabat, quo tempore non modo privatim declamabant rhetores, ſed etiam in foro actor & reus æquali ſpatio perorabant. Eam conſuetudinem invaluiſſe Romæ patet ex Plinii lib. 1. epiſt. ad Falconem; Athenis receptam ait Æſchines in oratione contra Cteſiphontem. Ἐγχεῖται γὰρ τὸ μὲν πρῶτον ὕδωρ τῷ κατηγόρῳ, τὸ δὲ δεύτερον ὕδωρ τῷ τὴν γραφὴν φεύγοντι. *Infunditur prima aqua accuſatori, ſecunda vero aqua reo.*

cepimus; [1] Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? [a] civitatibus suis quidem non boni, sed certe docti, atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis [2] Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solum, verum etiam animi, ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum [3] Timotheum, [4] Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pytha-

a *Civitates suas damnis affecerunt*, quippe qui fuerunt tyranni.

1 *Clazomenius*) Natus Clazomenis urbe Joniæ in Asia minore: Theveto *Grinæ*.

2 *Dionem Syracusium*) Hic Platonis discipulus contra Dionysium Minorem tyrannum copias movit, eumque devicit, ad libertatem popularium vindicandam egregie multa manu & consilio gessit. Calippi opera a Zacynthiis mercenariis perfide jugulatus est anno 3. Olymp. CVI. ante Christum CCCXIV. *Diodorus*, *Plutarchus*, & *Cornelius Nepos*.

3 *Timotheum*) Qui dux Atheniensis bellicam gloriam doctrinæ laude cumulavit. *Cornelius Nepos*. Ejus res præclare gestas inimici tribuebant fortunæ, quam depingebant urbes retibus inclusas ipsi offerentem: quod ægre tulit Timotheus; ex quo tempore adversa ei ceciderunt omnia; adeo ut tandem ab infenso populo in exsilium pulsus fuerit. *Plutarchus in Sylla*.

4 *Cononis*) Hic Atheniensis a Lysandro Lacedæmoniorum duce bello superatus, voluntario se multavit exsilio, & auxilio Artaxerxis Persarum regis, a servitute patriam liberavit. *Cornelius Nepos*.

thagoreus ille [1] Lyſis Thebanum [2] Epaminondam, haud ſcio an ſummum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Ageſilaum? aut [3] Philolaum [4] Architas Tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illam veterem [5] Italiæ Græciam, quæ quondam Magna vocitata eſt? Equidem non arbitror. * Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ eſſent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. vellet excellere, fuiſſe doctrinam; quam qui accepiſſent, ſi iidem ingenio ad pronuntiandum valuiſſent, & ſe ad dicendum quoque, non repugnante natura, dediſſent, eloquentia præſtitiſſe. Itaque ipſe Ariſtoteles, cum florere Iſocratem nobilitate diſcipulorum videret, quod ipſe ſuas diſputationes, a cauſis forenſibus & civilibus, ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet, mutavit repente totam formam prope diſciplinæ ſuæ, verſumque quendam de [6] Philocteta paulo ſecus dixit. [7] Ille enim turpe ſibi ait eſſe

a ta-

1 *Lyſis*) Tarentinus, cui præceptori ſic fuit deditus Epaminondas, ut adoleſcens triſtem ac ſeverum ſenem omnibus æqualibus ſuis in familiaritate antepoſuerit. *Cornel. Nepos*. Floruit Olympiade circiter xcv. annis ante Chriſtum cccc.

2 *Epaminondam*) De quo, ut & Xenophoute, & Ageſilao, jam ſupra diximus.

3 *Philolaum*) Philolaus Crotoniata philoſophus Pythagoricus, teſte Laertio, tyrannidis affectatæ ſuſpectus mortuus eſt: cujus tres libros decem millibus denarium emptos a Platone refert Gellius lib. III. cap. 17.

4 *Architas*) Philoſophus Pythagoricus, Platonis a Dionyſio necandi ſalutem aſſeruit; ſæpius populo præfectus eſt, ſed mathematicis quam bellicis artibus multo clarior exſtitit. Claruit annis ante Chriſtum circiter cccl. *Diogenes*.

5 *Italiæ Græciam*) Vide notas ad lib. II. de Orat. c. 37.

6 *Philocteta*) Philoctetes comes Herculis, a quo ſagittarum ad excidium Trojæ fatalium hæres inſtitutus eſt. Earum una decidente graviter eo pede læſus, quo tumulum Herculis contra datam fidem monſtraverat, Machaonis arte convaluit.

7 *Ille enim*) Philocteten tragicus quidam poeta hoc fere

ver-

[a] tacere cum Barbaris: hic autem, cum Isocratem pateretur dicere. Itaque ornavit, & illustravit doctrinam illam omnem, rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit, Neque vero hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio [1] doctorem accierit, a quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi. Nunc sive qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque [b] infantiam ejus, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque inscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quam stultitiam loquacem. Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori pal-

a *Tacere Barbaris* loquentibus. b *Orationis inopiam*.

versu loquentem inducebat.

Αἰσχρὸν σιωπᾷν, βαρβάρυς δ' ἐᾷν λέγειν.

Turpe est silere, & barbaros sinere loqui.

Quem versum paulatim sic immutabat Aristoteles.

Αἰσχρὸν σιωπᾷν, δὲ Ἰσοκράτlω ἐᾷν λέγειν.

Turpe est tacere, & Isocratem sinere loqui.

Cum ex Isocratis ludo celeberrimos prodire vidisset Aristoteles pomeridianis horis, præcipere cœpit artem oratoriam. *Quintil. lib. III. cap.* 3.

1 *Doctorem accierit*) Brevem Philippi epistolam, qua Aristoteli committit institutionem Alexandri, refert Gellius lib. IX. cap. 3. Φίλιππος Ἀριστοτέλει χαίρειν. Ἴσθι μοὶ γεγονότα υἱόν. πολλlω ὖν τοῖς θεοῖς χάριν ἔχω. ὐχ ὕτως ἐπὶ τῇ γενέσει τῦ παιδὸς, ὡς ἐπὶ τῷ κατὰ τlω σlω ἡλικίαν αὐτὸν γεγονέναι. ἐλπίζω γὰρ αὐτὸν ὑπὸ σῦ τραφέντα, δὲ παιδευθέντα, ἄξιον ἔσεσθαι δὲ ἡμῶν, δὲ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς. *Philippus Aristoteli*

sa-

ma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est: sin eos disjungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse
36 conticuit, & cæteris silentium fuit. * Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quod mihi videare aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse: [a] plus enim aliquanto attulisti, quam tibi esset tributum a nobis, ac denuntiatum. Sed certe & hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres; & eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cumque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter, exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus. [b] Quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam æstus ingenii tui procul a terra abripuit, atque in altum a conspectu pæne omnium abstraxit; [c] omnemque rerum scientiam complexus, non tu qui-

a *plura explicuisti, quam a te petieramus, & exponenda tribueramus.* b *quod cum inciperes exponere, subito impetus ingenii te impulit ad eas res tractandas, quas minime sperabamus.* c *disseruisti de omnium rerum scientia.*

salutem. Scito mihi natum filium; multam igitur diis gratiam habeo, non tam quod natus sit puer, quam quod tua ætate natus sit. Spero enim ipsum a te educatum, & institutum, dignum fore & nobis, & negotiorum susceptione.

quidem eam nobis tradidiſti: (neque enim fuit tam exigui temporis) ſed [a] apud hos quid profeceris, neſcio; me quidem in Academiam totum compuliſti: in qua velim ſit illud, quod ſæpe poſuiſti, ut non neceſſe ſit conſumere ætatem, atque ut poſſit is illa omnia cernere, qui tantummodo adſpexerit: ſed etiam ſi eſt aliquanto [b] ſpiſſius, aut ſi ego ſum tardior, profecto nunquam conquieſcam, neque defatigabor ante, quam illorum [c] ancipites vias, rationeſque, & pro omnibus, & contra omnia diſputandi, percepero. Tum Cæſar, Unum, inquit, me ex tuo ſermone maxime, Craſſe, commovit, quod eum negaſti, qui non cito quid didiciſſet, unquam omnino poſſe perdiſcere: ut mihi non ſit difficile [d] periclitari, & aut ſtatim percipere iſta, quæ tu verbis ad cœlum extuliſti; aut, ſi non potuerim, tempus non perdere, cum tamen [f] his noſtris poſſim eſſe contentus. Hic Sulpicius, Ego vero, inquit, Craſſe, neque Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec philoſophorum quemquam deſidero: vel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere; vel, id quod facio, contemnere. Mihi rerum forenſium, & communium vulgaris hæc cognitio ſatis magna eſt ad eam, quam ſpecto, eloquentiam; ex qua ipſa tamen permulta neſcio, quæ tum denique, cum cauſa aliqua, quæ a me dicenda eſt, deſiderat, quæro. Quamobrem, niſi forte

a *neſcio ex oratione tua quem fructum* Cæſar & Sulpicius *retulerint: ego quidem ita ſum ea commotus, ut ſtatuam Academicorum omnem ſcientiam pernoſcere.* b *Difficilius.* c *rationes quibus in utramque partem diſputatur.* d *experiri.* e *rerum omnium maximarum cognitionem.* f *mediocri Romanorum ſcientia.*

es jam defessus, & si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendoremque pertinent; quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed
37 ut aliquid addiscerem. * Tum Crassus, Pervulgatas res [a] requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpici: quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores, & inventores sunt harum sane minutarum rerum, revertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis; quorum primum nobis ratio [b] simpliciter videnda est, deinde conjuncte: nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis, conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerum, pene una nata cum rebus ipsis; aut iis, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur; aut iis, quæ novamus, & facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut [1] abjecta, atque [2] obsoleta fugiat; lectis,

a quæ ad elocutionem pertinent. b *in singulis verbis separatim sumptis, deinde in continuatis.*

1 *Abjecta*) Verba vilia ac sordida, quibus sæpe utuntur comici & satyrici. Observat tamen Quintilianus lib. VIII. cap. 3. vim rebus aliquando ipsa rerum humilitate afferri. ut cum dicit in Pisonem Cicero, *cum tibi tota cognatio in sarraco advehatur*, incidit in sordidum nomen, quo contemptum auxit hominis, quem destructum volebat. Et alibi, *caput opponis cum eo coniscans*.

2 *Obsoleta*) Ridicule nescio quis apud Gellium lib. XI. cap. 7. cum vellet dicere inopia quemdam miseroque victu vivere, & furfureo pane vesci, & vini fæcem potare; *Hic*, inquiebat, *eques Romanus apludam edit, &*

ctis, atque illustribus utatur, in quibus plenum
quiddam, & sonans inesse videatur. Sed in hoc
verborum genere propriorum delectus est quidam
habendus, atque is aurium quodam judicio ponde-
randus: in quo consuetudo etiam bene loquendi va-
let plurimum. Etiam hoc, quod vulgo de oratori-
bus ab imperitis dici solet, *Bonis is verbis*, aut *a-
liquis non bonis utitur*, non arte aliqua perpendi-
tur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in
quo non magna laus est vitare vitium, (quanquam
id est magnum) verum hoc quasi [a] solum quoddam,
atque fundamentum est, verborum usus & copia
bonorum. Sed quid ipse ædificet orator, & in quo
adjungat artem, id esse a nobis quærendum, atque
explicandum videtur. * Tria sunt igitur in verbo 38
simplici, quæ orator afferat ad illustrandam, atque
exornandam orationem; aut inusitatum verbum,
aut novatum, aut translatum. Inusitata sunt, pri-
sca fere, ac vetusta, & ab usu quotidiani sermonis
jamdiu intermissa, quæ sunt [1] poetarum licentiæ li-
beriora, quam nostræ: sed tamen [b] raro habet et-
iam in oratione poeticum aliquod verbum dignita-
tem. [c] Neque enim illud fugerim dicere, ut [2] Cœ-
lius, *Qua tempestate Pœnus in Italiam venit*: nec

a *Sedes ac fundamentum* elocutionis. b *aliquando*. c *non abstinendum mihi esse putem ab hoc vocabulo, quo Cœlius Antipater usus est*.

floces bibit. Obsoleta aliquando Tullius adhibuit, præcipue in epistolis, *Raudusculum*, *muginari*, *averruncare*, *tricari*, *noctuabundus*, &c. Consule Gellium lib. 1. c. 10.

1 *Poetarum licentiæ*) Plurima inusitata adhibet Virgilius; olli, fuat, aulai, quianam, &c.

2 *Cœlius*) De quo in notis ad lib. II. de Orat. c. 13.

prolem, aut *sobolem*, aut *effari*, aut [1] *nuncupari*, aut, [2] ut tu soles, Catule, *non rebar*, aut *opinabar*; & alia multa, quibus loco positis, grandior, atque antiquior oratio sæpe videri solet. [3] Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt: vel conjungendis verbis; ut hæc,

[a] [4] *Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat.*

[b] [5] *Num non vis hujus me versutiloquas malitias?*

Videtis enim & *versutiloquas*, & *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nata. Vel sæpe sine

a *Tunc timor mihi consternato adimit omnem sapientiam ex pectore.* b *nonne vis me cavere ab hoc, qui fraudulentis verbis mihi malum machinatur?*

1 *Nuncupari*) Nuncupo & opinor verba cæteris modis ac temporibus maxime communia, ut ex hoc loco patet, vix usitata erant, hoc in prima persona imperfecti indicativi, illud in præsenti infinitivi passivi.

2 *Ut tu soles*) *Non rebar*; dixit Catulus supra cap. vigesimo secundo.

3 *Novantur*) Novari posse verba testis est locuples Horatius in Arte,

........*licuit semperque licebit*
Signatum præsente nota procudere nomen.

Multa in Latium invexit vocabula Tullius, quæ ne statim offendant aures, præposito verbo solet emollire. *Ista beatitas, sive beatitudo dicenda est, utrumque omnino durum est, sed usu mollienda nobis verba sunt*, lib. 1. de Nat. Deor. n. 95. *Confugis ad æquilibritatem: sic enim ἰσονομίαν, si placet, appellemus.* ibid. n. 110. *Carentem omni qualitate (faciamus enim tractando usitatius hoc verbum & tritius.)* lib. 1. Acad. Quæst. n. 27. *Id autem visum cum ipsum cerneretur, comprehensibile: feretis hoc? Nos vero, inquam; quonam enim modo καταληπτὸν diceres?* ibid. n. 41. Scite omnino Fabius libro 1. capite 6. *Ut novorum verborum optima erunt maxime vetera, ita veterum maxime nova.*

4 *Tum pavor*) Versus hic ex Ennio citatur lib. IV. Tusc. Quæst. n. 19.

5 *Num non vis*) Desumptus ex alio vetere poeta versus.

ſine conjunctione verba novantur ; [1] ut [a] ille Ennius, *Dii genitales*; ut, [b] [2] *Baccarum ubertate incurveſcere*. Tertius ille [3] modus transferendi verbi late patet, quem neceſſitas genuit, [c] inopia coacta, & anguſtiis; poſt autem delectatio, jucunditaſque [d] celebravit. Nam ut veſtis frigoris depellendi cauſa reperta primo, poſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: ſic verbi translatio [4] inſtituta eſt inopiæ cauſa, frequentata delectationis. Nam *gemmare vites*, *luxuriem eſſe in herbis*, *lætas ſegetes*, etiam ruſtici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio poteſt, id translato cum eſt dictum, illuſtrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo poſuimus, ſimilitudo. Ergo hæ translationes quaſi mutuationes ſunt, cum, quod non habeas, aliunde ſu-

a *ille* poeta. b *multitudine fructuum incurvari*. c *propter penuriam* verborum propriorum. d *frequentiorem reddidit*.

1 *Ut ille Ennius, Dii genitales*) In maxima lectionum varietate facilius eſt ſortiri, quam certo conjicere quid recte dicas. Habent editiones aliæ, *ut ille ſenſus diſertus indigenitalis*; aliæ, *ut illud diſerti ſenis, dii genitales*; aliæ, *ut ille ſenius, ut dii genitales*; aliæ, *ut illud ſenium diſertum*. Aliæ aliud etiam exhibent: nos lectioni Turnebi adhæſimus; ſimilis eſt enim Ennii verſus,

Jupiter in cælo cum diis genitalibus ævum
Degit.

2 *Baccarum*) Baccæ ſunt fructus variorum generum, lauri olivæ, myrti, & aliorum hujuſmodi.

3 *Modus transferendi*) De verbis translatis, ſive metaphora ejuſque legibus hic fuſe & egregie diſputare Craſſus incipit. Eſt autem metaphora vox a propria ſignificatione translata ad alienam, propter ſimilitudinem.

4 *Inſtituta eſt inopiæ cauſa*) Quæ neceſſitatis cauſa uſurpantur ea ὁμώνυμα rectius dici, quam μεταφορικὰ, auctoribus Porphyrio, Tyrio, & Demetrio, ſentit Voſſius.

sumas. Illæ paulo audaciores, [1] quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt. quarum ego quid vobis aut inveniendi rationem,
39 aut genera ponam? * [a] Similitudinis est ad verbum unum contracta brevitas, quod verbum in alieno loco, tanquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat; [2] si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ [3] aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

------ [4] *Inhorrescit mare,*
Tenebræ conduplicantur, [b] *noctisque & nimbum occæcat nigror,*
Flamma inter nubes coruscat, cœlum tonitru contremit,
[c] *Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,*

Un-

a *Translatio, seu metaphora est similitudo, quæ breviter uno verbo exprimitur.* b *nigror noctis & nubium intuentes veluti cæcos reddit*, ac lucem eripit. c *grando cum ingenti pluvia præcipitans repente ruit.*

1 *Quæ non inopiam indicant*) Tales sunt hæ translationes significantiores; *o plumbeum pugionem:* lib. IV. de Finib. n. 48. dicere potuit, o infirmum argumentum! *Cum enim sit campus in quo possit exsultare oratio, cur eam in tantas angustias & in Stoicorum dumeta compellimus?* Academ. Quæst. lib. IV. num. 112.

2 *Si simile nihil habet*) Haud scio an quisquam hanc Solini in procemio translationem probet, *libri non tam bracteas eloquentiæ præferant, quam fermentum cognitionis.* Quotus enim quisque Solini mentem assequatur? qui censet oportere libros potius esse longos & spissos ad intelligentiam lectoris, quam breves ac tenues ad ostentationem ingenii paucis multa complectentis?

3 *Aut clariorem faciunt rem*) Id præcipue cavendum est, ne id, quod similitudinis gratia ascivimus, aut obscurum sit, aut ignotum: debet enim quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo quod illuminat. *Quinctil. lib.* VIII. *cap.* 3.

4 *Inhorrescit mare*) Hos esse

Pa-

Undique omnes venti erumpunt, ſævi exſiſtunt turbines,

Fervit æſtu pelagus ------

Omnia fere, quo eſſent clariora, translatis per ſimilitudinem verbis dicta ſunt. Aut [1] quo ſignificetur magis res tota, ſive facti alicujus, ſive conſilii; ut ille, qui [a] occultantem conſulto, ne id, quod ageretur, intelligi poſſet, duobus tranſlatis verbis, ſimilitudine ipſa indicat,

[b] *Quandoquidem iſte* [2] *circumveſtit dictis, ſepit ſedulo.*

Nonnunquam etiam [c] [3] brevitas translatione conficitur; ut illud, *Si telum manu fugit*. Imprudentia teli emiſſi brevius propriis verbis exponi [4] non potuit, quam eſt uno ſignificata translato. Atque hoc in genere perſæpe mihi admirandum videtur, quid ſit, quod omnes translatis, & alienis magis de-

a *De induſtria utentem obſcura ratione.* b *quandoquidem iſte obſcure loquitur, & mentem tegit.* c *ideo brevis eſt oratio, quia metaphorica.*

Pacuvii verſus ſcribit Cicero lib. 1. de Divinat. num. 24.

1 *Quo ſignificetur magis*) *Neceſſitate nos durum hominem aut aſperum* dicimus. *Non enim proprium erat, quod daremus his affectibus, nomen. Jam incenſum ira, & inflammatum cupiditate, & lapſum errore ſignificandi gratia. Nihil horum ſuis verbis, quam his accerſitis magis proprium erat.* Quintil. lib. VIII. cap. 6.

2 *Circumveſtit*) Circumveſtit, verbum translatum a corporis partibus quæ teguntur; ſepit, ab agris aut oppidis quæ circumcinguntur.

3 *Brevitas*) Simile eſt illud Tullii lib. 1. de Nat. Deor. num. 104. *Quidquid horum attigeris, ulcus eſt. ita male inſtituta ratio exitum reperire non poteſt.* Nonniſi fuſius dicere potuit, quidquid ad propugnandam deorum inertiam ex Epicuri mente dixeris, abſurdum & ineptum erit.

4 *Non potuit*) Dici enim verbis propriis debuiſſet, telum manu imprudenter emiſſum eſt.

40 delectantur verbis, quam propriis, & suis. * Nam si res suum nomen & proprium vocabulum non habet, ut [1] *pes* in navi, ut [2] *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore [3] *divortium*; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quod ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere: vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima est delectatio: vel quod [a] singulis verbis res ac totum simile conficitur: vel quod omnis translatio, quæ quidem sumta ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam & *odor urbanitatis*, & *mollitudo humanitatis*, & *murmur maris*, & *dulcedo orationis*, sunt ducta a [b] cæteris sensibus. Illa vero oculorum multo acriora, quæ ponunt pæne in conspectu animi, quæ cernere & videre non possu-

a *uno eodemque verbo videt* is, qui audit, *& rem* quæ metaphorica voce significatur, *& alteram rem unde similitudo sumpta est*, qua brevitate delectatur; ut cum lupus pro prædone dicitur.
b Odoratu, tactu, auditu, gustatu.

1 *Pes in navi*) Funes, quibus antennæ velis instructæ demittebantur attollebanturque, vocabant rudentes: qui vero ex utroque infimo veli angulo pendebant, dicebant pedes, quorum usus erat in captando vento. Virg. v. Æneid. *Una omnes fecere pedem*.

2 *Nexum*) Vide notas in Topica, in quibus quæ ad jus civile pertinent explicamus, & quæ jam diximus ad lib. 1. de Orat. c. 38.

3 *Divortium*) Divortia sunt, inquit Isidorus, flexus viarum, sive viæ in diversa tendentes; aquarum divortia locus est, unde aquæ duas in partes divisæ incipiunt defluere. Translatione divortium tunc est, quando vir & uxor separantur.

ſumus. [1] Nihil eſt enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus poſſimus uti vocabulo & nomine: unde enim ſimile duci poteſt, (poteſt autem ex omnibus) indidem verbum unum, quod ſimilitudinem continet, translatum lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda eſt diſſimilitudo.

-------- [2] *Cœli ingentes fornices*.

Quamvis ſphæram [a] in ſcenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe.

------ *Vive Ulyſſes, dum licet*:
Oculis poſtremum lumen [3] radiatum rape.

Non dixit, *cape*, non *pete*: haberet enim moram

a *in theatrum*, ut populo probaret metaphoram ſuam non eſſe vitioſam.

1 *Nihil enim eſt in rerum natura*) A quibuslibet rebus peti poſſe metaphoras inductione fuſe probat Voſſius. a divinis, *Deus ille noſter Plato*, lib. IV. ad Attic. epiſt. 16. A cæleſtibus, Ciceroni *cæleſtiſſimum os* tribuit Paterculus. Ab elementis, Virgil. Georg. II.

.... foribus domus alta ſuperbis
Mane ſalutantum totam vomit ædibus undam.

A meteoris, *nubeculam frontis*. Cic. A plantis & mixtis, *Olli robur & æs triplex circa pectus erat*. Horat. Ab animalibus, *caput cœnæ*. Cic. *ventrem facit paries*. Alphenus. Ab hominibus, *lætas ſegetes*. Virgil. Ab artificialibus, Apionem *mundi Cymbalum* vocabat Tiberius; Longinum Eunapius, βιβλιοθήκην ἔμψυχον δὲ περιπατοῦν μουσεῖον, *bibliothecam vivam, & ambulans muſeum*.

2 *Cæli ingentes fornices*) Non adeo vituperanda videtur, præſertim in carmine, hæc tranſlatio, quæ vulgi ſententiæ accommodata eſt. Vix aliquid ſimilitudinis in hac Plauti metaphora de famelico reperias in Curculione Actu II. ſcena III. *Lippiunt fauces fame*. an quod famelicis ſaliva faucibus inhærens lippitudinem oculorum imitari videtur?

3 *Radiatum*) Muretus lib. XI. var. lect. cap. 9. putat legendum *radiantis*, quo nomine ſolem appellabant veteres poetæ.

ram sperantis diutius esse sese victurum; sed *rape*: hoc verbum est ad id aptatum, quod ante dixerat,
41 --- *dum licet*. * Deinde videndum est, [1] ne longe simile sit ductum. [2] *Syrtim patrimonii*, *scopulum* libentius dixerim: [3] *Charybdim bonorum*, *voraginem potius*: facilius enim ad ea, quæ visa, quam ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa laus est verbi transferendi, ut sensum feriat id, quod translatum sit, [4] fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani *castratam* esse remp. nolo *stercus curiæ* dici [5] Glauciam: quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse [6] aut majus, quam res postulet;

1 *Ne longe simile sit ductum*) Quale est teste Quinctiliano lib. VIII. cap. 6. istud Furii Bibaculi,

Jupiter hybernas cana nive conspuit Alpes.

2 *Syrtim*) Syrtes sunt non modo loca in mari Lybico periculosissima, sed etiam hæ regiones Africæ continentis, quarum regionum fauces ventis arenas excitantibus pro diversa tempestate mutantur; arenis, quemadmodum in mari Libyco, modo subsidentibus, modo horrendam ad altitudinem assurgentibus. Auctor est Solinus iis in locis viatores iter sideribus dirigere. Duplex est Syrtis ad Africam; major hodie dicitur *les Seiches de Barbarie*, minor *Golphe Capes*.

3 *Charybdim bonorum*) Quam similitudinem hic improbat Tullius, adhibuit orationis æstu abreptus Philippica II. n. 67. *Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ si fuit, animal unum fuit: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse*. Charybdis autem est in freto Siculo periculosissima vorago.

4 *Fugienda est omnis turpitudo*) Recte quidem sentinam reipublicæ dixit Cicero, fœditatem hominum significans: at minime probandum est illud veteris oratoris, *persecuisti reipublicæ vomicas*. i. e. improbos castigasti.

5 *Glauciam*) C. Servilius Glaucia scurra ridiculus, quæstor fuit anno U. C. DCXLIV. ante Christum CX.

6 *Aut majus*) Quale est impera-

let; *Tempestas* [a] *comissationis*: [1] aut minus; *comissatio tempestatis*. Nolo esse verbum, angustius id, quod translatum sit, quam illud proprium, ac suum.

------ [2] *Quidnam est, obsecro?* [b] *quid te adiri abnutas?*

Melius esset, *vetas*, *prohibes*, *absterres*: quoniam ille dixerat,

------ [c] *Illico istic*,

Ne contagio mea bonis, umbrave obsit.

Atque etiamsi vereare, ne paullo durior translatio esse videatur, [3] mollienda est, præposito sæpe verbo; ut si olim M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulo durius; sin, *ut ita dicam*, *pupillum*, aliquanto mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse: atque ut [d] precario, non vi, venisse videatur. [e] Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam [f] illud, quod ex hoc ge-

a *Immoderati convivii*. b *prohibes ne te conveniam*. c an times *ne* ego tanquam aliqua pestis *bona tua contagione inficiam*, *vel umbræ instar* arbores tuas ac fruges *lædam*, & ab iis solem prohibeam? d *Precibus adhibitis*. e *tropus in singulis verbis nullus est metaphora præstantior*. f *allegoria quæ ex metaphora ducitur*, *constat ex pluribus metaphoris*; *estque veluti continuata metaphora*.

rare remo, quod apud Euripidem a Telepho dictum jure arguit Aristoteles lib. III. Rhet. cap. 2.

1 *Aut minus*) Ut si quis editum & asperum locum verrucam vocet cum Catone apud Gellium lib. III. cap. 7.

2 *Quidnam est, obsecro*) Versus ex Atreo Attii, ut colligitur ex lib. III. Tuscul. Quæst.

3 *Mollienda est*) Translatio durior solet etiam epitheto molliri: tonitru durius dixeris tubam: adde cum Tryphiodoro cœlestem, οὐρανίαν σάλπιγγα, durities omnis tollitur.

genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut [1] aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

------ [2] *Neque me patiar iterum*
Ad unum scopulum, & telum classem Achivum offendere.

Atque illud,

Erras, erras: [3] nam exsultantem te, & praesidentem tibi
Repriment validae legum habenae, atque imperii [a] insistent jugo.

Sumta re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem

[a] *submittent.*

1 *Aliud dicatur*) Cum tropus nihil aliud sit quam imaginis & vocis a propria significatione ad alienam translatio, certe quisquis illum adhibet, necessario aliud dicit, aliud intelligit. Cum orator aliud dicit, aliud intelligit prope idem, tropus est synecdoche, qua pars pro toto, totum pro parte sumitur. *Mucrones eorum a jugulis nostris rejecimus*. III. Catilinaria. *Mucrones*, id est, gladios. Cum aliud dicit, aliud intelligit mutuo dependens, metonymia est, qua ex causis effecta significantur, & vicissim. *Vitemus linguas hominum*. Cic. i. e. sermones. Cum aliud dicit, aliud oppositum intelligit, ironia est. *O praeclarum, ut ajunt, custodem ovium lupum!* III. Philipp. n. 27. Denique cum aliud dicit, aliud simile intelligit, metaphora est, de qua hic agitur, quae continuata vocatur allegoria. Unum sit instar omnium hoc Tullii exemplum ex Pisoniana n. 20. *Neque fui tam timidus, ut qui in maximis turbinibus ac fluctibus reip. navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuae nubeculam, tum collegae tui contaminatum spiritum pertimescerem. Alios ego vidi ventos: alias prospexi animo procellas: aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his unum me pro omnium salute obtuli.*

2 *Neque me patiar*) Verba veteris poetae, quorum proprius est hic sensus: non me iterum exponam periculo: ducta allegoria fortasse a discrimine, quod ad promontorium Caphareum adiit classis Graecorum, & a telis pestiferis quae in Graecos Apollo immisit.

3 *Nam exsultantem*) Sumpta ab equo metaphora significatur arrogantiam alicujus coercendam esse.

rem aliam (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. * Etenim ex hoc genere fiunt ea, 42
quæ dicuntur [1] ænigmata. Non est autem in verbo [a] modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum. Ne illa quidem [b] traductio, atque immutatio, in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro *Afris* est sumta *Africa*. Neque factum verbum est; ut,

------ *Mare saxifragis undis:*

neque translatum: ut, ------ *Mollitur mare:* ----- sed ornandi causa [c] proprium proprio commutatum,

Desine Roma tuos hostes -----

Et,

------ *Testes sunt campi magni.* -----

Gra-

a *Tropus*. b *metonomasia & hypallage* a Græcis dicta. c ut frica pro Afris ponitur &c.

1 *Ænigmata*) Α᾽πὸ τῦ αἰνίττεσθαι, *obscure loqui*, dicitur ænigma, estque allegoria obscurior. Quo in genere eleganter & erudite lusit Ausonius Epist. IV. ad Theonem,

Aut adsit interpres tuus,
Ænigmatum qui cognitor
Fuit meorum, cum tibi
Cadmi nigellas filias,
Melonis albam paginam,
Notasque furvæ sepiæ,
Cnidiosque nodos prodidit.

Nigellæ filiæ sunt literæ, quas in Græciam attulit Cadmus: Melonis alba pagina, papyrus Nilotica: Nilus olim Melo, teste Festo: atramentum quod e sepiæ succo conficiebant, appellat notas furvæ sepiæ, & nodos Cnidios calamos scribendo idoneos, e quibus Cnidii præstantiores erant cæteris. Raro sunt ab oratoribus adhibenda ænigmata, quippe quæ inter dicendum auditorum sensum etiam acutissimorum sæpe transvolent: usus est tamen Cicero pro Fontejo specie quadam ænigmatis in Pletorium, quod refert Quintilianus. *Mater tua dum vixit, ludum, postquam mortua*

Gravis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt; [a] [1] *Martem belli esse communem*; [2] *Cererem* pro frugibus; [3] *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro senatu; *campum* pro comitiis [b]; [4] *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello. Quo item in genere & virtutes, & vitia [c] pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: [5] *Luxuries* quam in domum irrupit; &, Quo *Avaritia* penetravit; aut *Fides* valuit; *Justitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum, inflexo, commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, [6] aut ex parte totum; ut, pro ædificiis cum *parietes*, aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem; ut, cum unam turmam, *equitatum populi Romani dicimus*: aut ex uno plures,

At

a *aleam belli*. b quæ habetur in campo Martio. c *pro hominibus eo vitio laborantibus*, ut avaritia pro avaris.

tua est, *magistros habuit*.

Dum viveret suspecta erat libidinis; postquam mortua est, ejus bona hastæ subjecta sunt.

1 *Martem*) Ut Vulcanum pro igne, Martem pro bello dicere eruditionem redolet, inquit Fabius lib. VIII. cap. 6. ita Liberum & Cererem pro vino & pane licentius aliquis usurpaverit. *Quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ*. Cicero pro Marcello.

2 *Cererem*) Tritum est illud Terentii in Eunucho Actu IV. scena V. *Sine Cerere & Libero friget Venus*. i. e. subtracto pane & vino intemperantia minuitur.

3 *Liberum*) Egregie Valer. Maxim. lib. II. cap. 1. *Proximus a Libero patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit*.

4 *Togam*) *Cedant arma togæ*, sic Tullius pacem bello præferendam esse significabat.

5 *Luxuries*) Quatuor exempla consequuntur nullo inter se nexu conjuncta.

6 *Aut ex parte totum*) Est hæc synedoche, de qua paulo ante c. 42.

At Romanus homo, tamen etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat: ......

aut [a] cum ex pluribus intelligitur unum,

[1] *Nos sumu' Romani, qui fuimus ante Rudini.*

[b] aut quocunque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. * [2] Abuti- 43
mur sæpe etiam verbo, [c] non tam eleganter, quam in transferendo; sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter; ut cum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verum [d] illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, [e] sunt translata quodammodo. Ita fit, ut omnis singulo-

a *Cum unus homo de se loquitur quasi plures essent.* b *cum aliud quidlibet intelligitur, non ut ipsa verba videntur significare in certo genere sumpta, sed ut is, qui dicit, sentit ipse, ac significat.* Sic ad significandum bellum adhibentur verba, quæ procellam ac tempestatem significant. c *non tam eleganti modo, quam cum adhibetur translatio.* d *hæc omnia non singulis verbis continentur, sed oratione perpetua.* e *habent aliquid metaphoræ.*

1 *Nos sumu'*) Non dubitat Lipsius lib. v. Lect. cap. 2. quin hic sit Ennii versus sibi data civitate gratulantis. Variæ sunt lectiones, *Nos sumu' Romani, qui fuimus Rutuli.* aliter *Rutilli.* Rectius *Rudini* a Rudiis urbe Calabriæ, ex qua oriundus fuit Ennius. *Ergo qui hæc fecerat, Rudium hominem* Ennium *majores nostri in civitatem receperunt.* Cicero pro Archia n. 22. Ut versus constet, pro *fuimus* lege *fuvimus.*

2 *Abutimur*) Catachresis seu abusio vocis est, qua verbi alicujus significationem durius deflectimus ad aliam longe a propria recedentem: ita parricida dicitur interfector matris aut sororis; calamus sumitur vulgo pro penna, cum ille arundine fiat, hæc avium sit propria.

rum verborum virtus, atque laus tribus exsistat ex rebus; si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel conjunctione, vel novitate; in quo item [a] est auribus, consuetudinique parcendum: aut translatum; quod maxime, tanquam stellis quibusdam, notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quemdam, formamque desiderat. Collocationis est componere, & struere verba, sic, ut neve asper eorum concursus, [1] neve [b] hiulcus sit, sed quodammodo [c] coagmentatus, & lævis. [d] In quo lepide soceri mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius;

[e] *Quam lepide lexeis compostæ? ut* [2] *tesserulæ omnes*
Arte pavimento, atque [3] *emblemate* [4] *vermiculato.*

Quæ

a *Videndum est ne aures & consuetudo offendantur.* b *Hianti & aperto ore pronunciandus.* c concursus vocum sit *recte cohærens, & æquabilis.* d *in quo* genere *facete jocatus est, qui jocandi peritissimus erat, Lucilius,* in quadam satyra *loquentem inducens* Mucium Scævolam *socerum meum*, a quo Albucius accusatus erat de pecuniis repetundis. e *verba tua, o Albuci, quam eleganter sunt composita! ita sunt coagmentata, ut in pavimento inter se consertæ sunt ex arte tesserulæ & emblemata.*

1 *Neve hiulcus*) Qualis est in his locutionibus, *Persarum rex Xerxes.*

2 *Tesserulæ*) Ut & tessellæ, laterculi sunt, seu lapides quadrati.

3 *Emblemate*) Ἀπὸ τοῦ ἐμβάλλειν, *ab immittendo* dicta sunt emblemata, frusta quædam lignea, eburnea, &c. quæ rei alicujus, v. g. floris aut animalis effigiem habent; quæ frusta interferuntur & immittuntur ad ornatum in pavimentis, abacis, &c.

4 *Vermiculato*) Ornamentis, quasi vermiculis, variato & distincto. Plinius lib. xxxv. cap. 1. *vermiculatis ad effigies rerum & animalium crustis.*

Quæ cum dixisset in Albucium illudens, ne a me quidem abstinuit,

Crassum habeo generum, [a] ne [1] rhetoricotero' [a] tu sis.

Quid ergo? [b] iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille voluit, & ego vellem, melius aliquanto, quam Albucius: verum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen hæc collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ levem, quæ æquabiliter fluentem. Id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, ut [2] ne aspere concurrant, [c] [3] neve vastius diducantur. *44
Hanc diligentiam subsequitur [d] modus etiam, & forma verborum; quod jam vereor ne huic Catulo videatur esse puerile. [e] Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, [4] numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt: interspirationis enim, non defatigationis nostræ, ne-

a *Ne glorieris esse eo meliorem oratorem.* b *quorsum hic appellatur Crassus*, qui non sum ex eorum numero qui verba omnia eleganter coagmentant? *contendo illud tamen efficere quod ille voluit, sed vellem melius quam Albucius.* c *neque ore nimium aperto pronuncianda sint.* d *Numerus* in oratione. e *antiqui voluerunt in oratione esse periodos, versuum instar, certis verborum finibus comprehensas, ut iis pronunciatis interspiraret orator, nec defatigaretur.*

1 *Rhetoricotero'*) Vox Græca ῥητορικώτερος, *artis rhetoricæ peritior*, s eliditur more antiquo, ut sibi versus constet.

2 *Ne aspere concurrant*) Ut si quis dicat, Xerxis exercitus.

3 *Neve vastius*, &c.) Quod accidit cum litera *a* crebrius recurrit, ut si quis dicat, *Frugifera regna Asiæ.*

4 *Numeros quosdam*) Hic de numeris ac periodis breviter differit, quod argumentum cum uberius tractet in Oratore, eo notas rejicere satius est. hoc obiter tantum dixerim, numerum

neque [a] librariorum notis, ſed verborum, & ſententiarum modo interpunctas clauſulas in orationibus eſſe voluerunt: idque princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, ut inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem, delectationis, atque aurium cauſa (quemadmodum ſcribit diſcipulus ejus Naucrates,) numeris adſtringeret. Namque hæc duo, [1] muſici, qui erant quondam iidem poetæ, [b] machinati ad voluptatem ſunt, verſum, atque cantum; ut & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium ſatietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum concluſionem, quoad orationis ſeveritas pati poſſit, a poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud eſt vel maximum, quod [2] verſus in oratione ſi efficitur conjunctione verborum, vitium eſt; & tamen eam conjunctionem, ſicuti verſum, [3] numeroſe cadere, & quadrare, & perfici volumus: neque eſt ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque diſtinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum poteſt, & id, quod dicit, ſpiritu, non arte, determinat; orator au-

a *Eorum qui libros deſcribunt.* b *excogitarunt.*

rum eſſe idoneum ſententiæ ſonum, qui ex diſpoſitione partium oritur.

1 *Muſici qui erant*, &c.) Hoc aperte Quintilianus teſtatur lib. 1. cap. 10. *Quis ignorat muſicen tantum jam illis antiquis temporibus non ſtudii modo, verum etiam venerationis habuiſſe, ut iidem muſici, & vates, & ſapientes judicarentur? mittam alios; Orpheus, & Linus*, &c.

2 *Verſus vitium eſt*) In quod tamen non ſemel incidit ipſe Cicero, ut in notis ad Oratorem obſervabimus n. 189.

3 *Numeroſe cadere*) Eſt orationem eo modo deſinere, qui placeat eruditis auribus; quadrare, undecunque expolitam ſibi conſtare.

autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & [1] adstricto, & soluto. Nam [a] cum vinxit modis, forma & relaxat, & liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta, ut vagentur. * Quonam 45
igitur modo [b] tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc vim numerose dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quam necessaria: nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocumque ducas, quam oratio. [c] [2] Ex hac versus, ex eadem dispares numeri conficiuntur. [d] Ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorumque generum oratio. Non enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba; neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam, pompamque sumuntur; sed ea nos [e] cum jacentia sustulimus e medio, sicut mollissimam ceram, ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus. Itaque tum gra-

 ves

a *Cum orator numeris orationem astrinxit, eandem solvit & liberat forma versus, evitatis pedibus quibus conficitur.* b *rem tantam perficiemus.* c *ex iisdem verbis fit versus, & oratio metri legibus soluta.* d *ex verbis quibus constat oratio soluta*, si variis modis coagmententur, *oritur stilus diversus*, humilis, mediocris, grandiloquus: *non enim sunt aliæ voces sermonis* quotidiani, *aliæ dictionis forensis.* e *cum e sermone communi sumsimus.*

1 *Adstricto*) Oratio numerosa & astricta & soluta simul dicitur: astricta quidem, quod certo verborum ambitu comprehensa non vagetur sermonis instar, quem naturalis impetus sine lege effundit: soluta vero, quod non præscriptis pedibus versuum more vinciatur.

2 *Ex hac versus*) Exemplo sit ille Horatii versiculus,

Sperne voluptates, nocet empta dolore voluptas.

immuta verborum ordinem, evanescet forma versus. *Voluptates sperne, dolore voluptas empta nocet.*

ves sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus; idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur, & vertitur. Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata; sic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel sæpe etiam venustatis. Incolumitatis, ac salutis omnium causa videmus hunc statum esse hujus totius mundi, atque naturæ, rotundum ut cœlum, terraque ut media sit, eaque sua vi, [a] nutuque teneatur; [1] sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, & inde sensim ascendat in diversam partem; ut [2] luna accessu, & recessu suo solis lumen accipiat; ut eadem spa-

[a] *Nixu suo* conglobata, partibus omnibus ad centrum nitentibus.

1 *Sol ut circumferatur*) Conversionem annuam in zodiaco sol conficit diebus 365. horis 5. minutis 49. Cum circulum attigit æquatoris 23. Septembris, sensim accedit ad hybernum capricorni signum, indeque 23. Decembris regreditur ad nos versus æquatorem, & tandem cancri signum 22. Junii ingreditur.

2 *Luna accessu*) Luna lumen omne suum a sole mutuatur, & pro vario accessu & recessu videtur a nobis, modo pleno orbe, modo dimidiato illuminata, modo densis involuta tenebris fugit visum. Est nihilominus media sui parte, quæ a sole respicitur, semper illustrata. Nos partem illam, cum luna soli subjiciatur in Syzygia, videre non possumus, ut a sole recedit primum curvata in cornua, tum æqua portione divisa; cum omnino soli adversa opponitur, ab eoque distat 180. gradibus, nobis lucet orbe pleno, ut ex optices legibus patet. Conversio lunæ in zodiaco mensem efficit, qui duplex est, alter periodicus, quo uno circuitu totum decurrit zodiacum diebus 27. horis 7. m. 43. alter synodicus, quo non modo perlustrat zodiacum, verum etiam alios viginti septem circiter gradus emetitur, ut iterum cum sole conjungatur, qui mensis dies 29. horas 12. m. 44. complectitur.

ſpatia [1] quinque ſtellæ diſpari motu, curſuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paullum immutata cohærere non poſſint: tantam pulchritudinem, ut nulla ſpecies ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam cæterarum animantium formam, & figuram: nullam partem corporis ſine aliqua neceſſitate affictam, totamque formam quaſi perfectam reperietis arte, [2] non caſu. *46
Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia ſunt denique, niſi ad ſuam retinendam, conſervandamque naturam? nuſquam tamen eſt ulla pars, niſi venuſta. Linquamus naturam, arteſque videamus. Quid tam in navigio neceſſarium, quam latera, quam [3] carinæ, quam prora, quam puppis, quam antennæ, quam vela, quam mali? quæ tamen hanc habent in ſpecie venuſtatem, ut non ſolum ſalutis, ſed etiam voluptatis cauſa, inventa eſſe videantur. Columnæ & templa, & porticus ſuſtinent: tamen habent non plus utilitatis, [4] quam dignitatis. [5] Capitolii faſtigium illud, & cæterarum ædium,

 non

1 *Quinque ſtellæ*) Quinque planetæ in zodiaco circuitum abſolvunt, alii alio temporis intervallo. Qui ſunt modo infra, modo ſupra ſolem Venus & Mercurius, hic diebus 116. ille 584. horis 22. 3. circulum conficit. Sole ſuperiores planetæ, Mars anno uno, diebus 321. horis 22. Jupiter annis 2. diebus 315. horis 15. Saturnus annis 29. diebus 161. orbem ſuum deſcribunt.

2 *Non caſu*) Democritus & Epicurus fortuito atomorum concurſu omnia genita ſomniabant.

3 *Carinæ*). Ima pars navis. *prora* pars anterior: *puppis* pars poſterior: *antenna* tranſverſum in navi lignum ad malum, cui velum alligatur.

4 *Quam dignitatis*) Tales ſunt columnæ opere Dorico, Jonico, & præcipue Corinthiaco.

5 *Capitolii*) Capitolium templum

non venuſtas, ſed neceſſitas ipſa fabricata eſt: nam cum eſſet habita ratio, quemadmodum ex utraque tecti parte aqua delaberetur, utilitatem templi faſtigii dignitas conſecuta eſt; ut, etiam ſi in cœlo ſtatueretur, ubi imber eſſe non poſſet, nullam ſine faſtigio dignitatem habiturum fuiſſe videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem, ac prope neceſſitatem ſuavitas quædam, & lepos conſequatur. Clauſulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque anguſtiæ ſpiritus attulerunt. Id inventum ita ſuave, ut, ſi cui ſit infinitus ſpiritus datus, tamen eum [a] perpetuare verba nolimus. Id enim auribus noſtris gratum eſt inventum, quod hominum lateribus non tolera-
47 bile ſolum, ſed etiam facile eſſe poteſt. * [b] Longiſſima eſt igitur complexio verborum, quæ volvi uno ſpiritu poteſt. Sed hic naturæ modus eſt, artis alius: nam cum ſint numeri plures, [1] jambum, & [2] trochæum frequentem [3] ſegregat ab oratore Ariſtoteles, Catule, veſter, qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem, ſermonemque no-

a *Sine intermiſſione continuare.* b *longiſſima periodus ea eſt, quæ uno ſpiritus conatu pronunciari poteſt.*

plum Jovis in monte Tarpejo, cui nomen impoſuit hominis caput ipſis in fundamentis repertum. Fuere quatuor capitolia diverſis temporibus exſtructa. ejus, quod erexit Tarquinius Priſcus, tegulas æreas primus Catulus inauravit poſt Carthaginem everſam.

1 *Jambum*) *Syllaba longa brevi ſubjecta vocatur Jambus*, Horatius in Arte, qui alibi verſum hunc ex meris jambis ſcripſit,

Suis & ipſa Roma viribus ruit.

2 *Trocheum*) Pedem metricum ſyllabis duabus, prima longa, altera brevi conſtantem, ut *arma*.

3 *Segregat ab oratore Ariſtoteles*) De pedibus in oratione numeroſa adhibendis fuſius agitur in

nostrum: sed [a] sunt insignes [1] percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primum [2] ad [b] heroum nos [3] dactyli, & [4] anapæsti, & [5] spondæi pedem invitat; in quo impune progredi licet [c] duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in versum, aut similitudinem versuum incidamus. [6] Aliæ [d] sunt geminæ, quibus hi tres he-

a *Oratio numerosa, quæ constat ex jambis & trocheis, offendit, quasi subsultat propter brevitatem pedum.* b *pedem quo utimur in carmine heroico.* c *Usque ad duos tantum pedes.* d percussiones.

in Oratore: in quo si quid difficile occurrerit, notis illustrabimus. Quod hic præcipit Cicero, tradidit Aristoteles lib. III. Rhetor. cap. 8. Ὁ δὲ ἴαμβος αὐτή ἐστιν ἡ λέξις ἡ τῶν πολλῶν. διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἰαμβεῖα φθέγγονται λέγοντες. δεῖ δὲ σεμνότητα γενέσθαι, καὶ ἐκστῆσαι. ὁ δὲ τροχαῖος κορδακικώτερος. δηλοῖ δὲ τὰ τετράμετρα. *Jambus autem ipsa est dictio multitudinis: quare ex omni versuum genere maxime jambicos proferunt qui loquuntur. Oportet autem orationem dignitatis esse plenam, & in admirationem rapere. Trocheus Cordaci*, quod lascivæ saltationis est genus, *magis convenit: hoc patet ex tetrametris.*

1 *Percussiones numerorum*) Numerus, Græce ῥυθμὸς, ex multis pedibus componitur, quorum tempora animo metimur, & intervalla pedum & digitorum ictu signamus.

2 *Ad heroum*) Id refert Aristoteles loco supra laudato. τῶν δὲ ῥυθμῶν ὁ μὲν ἡρῷος σεμνὸς, δὲ λεκτικὸς, καὶ ἁρμονίας δεόμενος. *Inter numeros herous gravis est, & orationi accommodatus, & temperatione* aliorum numerorum *indiget*. Nisi enim jambi inserantur, grandior est numerus quam desideret soluta oratio. Ex quibus secum ipse conciliandus Tullius, qui ex mente Aristotelis heroum numerum hic probat: in Oratore numero 192. rejicit. Nimirum hic admittit reliquorum numerorum harmonia temperatum, alibi purum improbat.

Cæterum herous pes Fabio dactylus est, Ciceroni præterea spondæus & anapæstus.

3 *Dactyli*) Pes una longa syllaba, & duabus brevibus constans, ut *corpore*; a similitudine digiti, in quo tres sunt articuli, nomen habet.

4 *Anapæsti*) Pes a Græcis ἀντιδάκτυλος, dactylo contrarius appellatus, ex duabus brevibus & una longa componitur, ut *animo* ex ἀνὰ & παίω *ferio*, quod sono reciproco dactylum repercutiat.

5 *Spondæi*) Ex duabus longis conflati, ut *omnes*: dicti ἀπὸ τῆς σπονδῆς, *a libatione*, quod in sacrificiis adhiberi solerent.

6 *Aliæ sunt geminæ*) In singulis pedibus simplicibus, quia habent ἄρσιν, & θέσιν, *elationem, & po-*

heroi pedes in principia continuandorum verborum satis decore cadunt. [1] Probatur autem ab eodem illo maxime pæon; qui est duplex: nam aut a longa oritur, quam tres breves consequuntur; ut hæc verba, *desinite*, *incipite*, *comprimite*; aut a brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa; sicut illa sunt, *domuerant*, *sonipedes*. Atque illi philosopho ordiri placet a superiore pæone, posteriore finire. Est autem pæon hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius judicium, & certius, [2] par fere Cretico, qui est ex longa, & brevi, & longa; ut,

[3] *Quid petam præsidii, aut exsequar? quove nunc* -----

A quo numero exorsus est [4] Fannius, *Si, Quirites, minas illius* ---- Hunc ille clausulis aptiorem putat,

& positionem, singulæ sunt percussiones: si duos in clausula pedes certos constituimus, geminæ sunt percussiones; si totidem pedes apponimus in principio, aliæ sunt geminæ in principio continuationis, quam Græci περίοδον vocant. Ponuntur itaque non sine dignitate & in principio & in fine, vel ipsi ordine tres pedes heroi dactylus, anapæstus, & spondæus, vel singuli cum aliis mixti: quod potius est intelligendum. Ita *Strebæus*.

1 *Probatur*) Locus est Aristotelis ex eodem cap. 8. lib. III. Rhetor. desumtus. Ὁ δὲ παιὰν ληπτέος: ἀπὸ μόνου γὰρ οὐκ ἔστι μέτρον τῶν ῥηθέντων ῥυθμῶν. ὥστε μάλιστα λανθάνειν. *Pæan* sive pæon *usurpandus*: *ex hoc enim uno prædictorum numerorum non fit versus*: *adeoque maxime latet*. Cæterum non tantum duplex, sed etiam quadruplex est pæon. constat enim præterea alius ex jambo & pyrrichio, ut *docebimus*; alius ex Pyrrichio & choreo, ut *moriamur*. Pæones omnes ex tribus brevibus, & una longa constant.

2 *Par fere Cretico*) Creticus seu amphimacer fit ex longa, brevi, & longa, ut *maximos*. par est pæoni aurium certo judicio, unam enim longam, & duas breves æqualibus intervallis metimur.

3 *Quid petam*) Versus ex Ennii Hecuba.

4 *Fannius*) De quo in Bruto.

tat, quas vult longa plerumque syllaba terminari:
* Neque vero hæc tam acrem curam, diligentiam- 48
que desiderant, quam est illa poetarum; quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit, [1] ne spiritu quidem minimo, brevius, aut longius, quam necesse est. Liberior est oratio, & plane, ut dicitur, sic & est, vere soluta; non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita, atque facta quodammodo, non adstricte, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim sicut ille suspicatur, & [a] ex illis modis, quibus hic usitatus versus efficitur, post anapæstus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior, & divitior fluxit [2] dithyrambus: cujus membra, & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus sonis, atque vocibus, [3] quod habet [b] quasdam impressiones, & quod metiri possumus inter-

a *Ex illis numeris qui conficiunt versum* heroicum, *qui maxime est in usu, ortus est versus anapæsticus, heroico liberior*, qui præter dactylum & spondæum admittit anapæstum: *ex anapæstico fluxit multo licentior dithyrambus, qui ex quibuslibet pedibus efficitur.* b *certos quosdam pedes, quibus egregie clauditur*

1 *Ne spiritu quidem minimo*) Ita pedes in versibus suis quique sedibus disponi debent, ut ne syllaba quidem vel desit vel redundet.

2 *Dythyrambus*) Hymnus ad Bacchum, qui & ipse Dithyrambus est appellatus ἀπὸ τῦ δὶς εἰς θύραν, seu δύο θύρας ἐμβαίνειν, *quod bis in portam, sive duas portas ingressus esset*, bis enim natus credebatur, videlicet ex matre Semele, deinde ex Jovis femore. Carminis genus quo conficiebatur hic hymnus, quoslibet pedes admittebat. Horat. lib. IV. carm.

Seu per audaces nova dithyrambos
Verba devolvit, numerisque fertur Lege solutis.

3 *Quod habet quasdam impressio-*

tervallis æqualibus, recte genus hoc numerorum; dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis, & impolita putanda est illa sine intervallis loquacitas perennis, & profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quod [a] hominum aures vocem natura modulantur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in voce, non potest. Numerus autem [b] in continuatione nullus est: distinctio, & æqualium, & sæpe variorum intervallorum percussio, numerum conficit: [c] quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguuntur, notare possumus; in amni præcipitante non possumus. Quod si continuatio verborum hæc soluta multo est aptior atque jucundior, si est articulis membrisque distincta, quam si continuata, ac producta; membra illa [d] modificata esse debebunt: quæ si in extremo breviora sunt, [e] infringitur ille quasi verborum ambitus: sic enim has orationis conversiones Græci nominant [f]. Quare [1] aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis; aut, quod etiam est

a *Aures hominum naturali propensione in loquentium vocibus modum exigunt.* b *in rebus perpetuo cohærentibus & conjunctis nullus est numerus.* c *Numerum* vel parem vel imparem *observare possumus in cadentibus e stillicidio guttis, quia aliæ post alias certis spatiis interpositis decidunt; non possumus animadvertere in fluvio, cujus aquæ continuato ac perenni lapsu devolvuntur.* d *quodam ambitu comprehensa.* e *rumpitur.* f cum appellant periodos.

siones) Hoc quivis facile sentiat in hac periodo Tullii pro Cæcina n. 1. ubi sunt quatuor impressiones totidem in periodi partibus. *Si quantum in agro locisque desertis audacia potest, tantum in foro atque in judiciis impudentia valeret: non minus nunc in causa cederet A. Cæcina Sext. Æbutii impudentiæ, quam tum in vi facienda cessit audaciæ*, intervalla sunt prope æqualia, numerosa omnia.

1 *Aut paria esse debent*) In allata mox periodo facile potes advertere.

est melius, & jucundius, longiora. * Atque 49
hæc quidem ab [a] iis philosophis, quos tu maxi-
me diligis, Catule, dicta sunt: quod eo sæpius
testificor, ut [b] auctoribus laudandis ineptiarum
crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catu-
lus? aut quod disputatione ista afferri potest ele-
gantius, aut omnino dici subtilius? At enim ve-
reor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora [c] i-
stis ad persequendum esse videantur; aut, quia
non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea
majora, ac difficiliora videri velle videamur.
Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me,
aut horum quemquam putas a te hæc opera quo-
tidiana, & pervagata exspectare: ista, quæ di-
cis, dici volumus: neque tam dici, quam isto
dici modo; neque tibi hoc pro me solum, sed
pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo.
Ego vero, inquit Antonius, inveni tandem,
quem negaram in eo, quem scripsi, libello me
invenisse, *eloquentem*: sed eo te ne laudandi qui-
dem causa interpellavi, ne quid de hoc tam exi-
guo sermonis tui tempore verbo uno meo dimi-
nueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, [d] ad le-
gem cum exercitatione, tum stilo, qui & alia,
& hoc maxime ornat, ac limat, formanda vobis
oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quan-
ti videtur; [e] nec sunt hæc rhythmicorum, ac musi-
corum acerrima norma dirigenda: & efficiendum
est

a Aristotele & Theophrasto. b *cum antiquos auctores citavero.* c Cottæ & Sulpicio. d *in numeros flectitur oratio exercitatione & stilo.* e *Numeri persequendi sunt non eorum severo more, qui carmina & odas concinendas scribunt.*

est illud modo vobis, ne [a] fluat oratio, ne vagetur, [b] ne insistat interius, [c] ne excurrat longius; ut membris distinguatur, ut [d] conversiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conversione verborum, sed sæpe [e] carpenda membris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. Neque vos pæon, aut herous ille conturbet: ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati: consuetudo modo illa sit scribendi, atque dicendi, ut [1] sententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio nascatur a proceris numeris, ac liberis, maxime [f] heroo, & [g] pæone priore, aut [h] cretico, sed [i] varie, distincteque considat. Notatur enim maxime similitudo in conquiescendo: &, si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione servati, medii possunt latere, modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quam aures exspectent, aut longior, [k] quam vires, atque anima patiatur. * Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiora; quod in his maxime perfe-

a Sine ulla distinctione. b *ne sistat prius quam numerus sit absolutus*, ut ea oratio, cujus posteriores partes brevitate sua defraudant aures auditorum. c *ne numero perfecto nondum absoluta sit sententia*. d *periodos*. e *distinguenda*. f dactylo, aut spondeo, aut anapæsto. g *una longa, tribus brevibus*. h *longa, brevi, & longa*. i *variis pedibus terminetur*. k *quam ut possit uno & continenti spiritu pronunciari*.

1 *Ut sententiæ verbis finiantur*) Hæc & alia illustrabimus exemplis in Oratore. Interim hoc Quintiliani lib. IX. cap. 4. accipe, *Verbo sensum claudere, multo, si compositio patiatur, optimum est: in verbis enim sermonis vis inest. At si id asperum erit, cedat hæc ratio numeris, ut fit apud summos Græcos Latinosque oratores frequentissime*.

fectio, atque absolutio judicatur. Nam versus æque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui [a] debilitatur, in quacumque sit parte titubatum. In oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique: quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt fere extremi servandi, & notandi pedes, si [b] modo non breviora, & præcisa erunt superiora, quos aut [1] chorios, aut heroos, aut [c] alternos esse oportebit, aut [d] in pæone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii satientur, qui audient, fastidio similitudinis; nec nos id, quod faciemus, [e] opera dedita facere videamur. Quod si [2] Antipater ille Sidonius, quem tu probe, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliosque variis modis, atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingeniosi, ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente, ac voluntate conjecisset in versum, verba sequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, conse-

a versus *vitiosus est*, *quacumque in parte pedes idonei non fuerint collocati*. b *modo priores periodi partes non sint breviores*. c *Permixtos inter se*, & *alternis dispositos*. d orationis clausula conquiescat. e *affectato studio*.

1 *Chorios*) Chorius, sive choreus, idem qui trochæus, una longa & brevi constat.

2 *Antipater*) Hic oriundus ex Sidone in Phœnicia (nunc *Said*) poeta extemporali in carmine facundia celebris, cujus epigrammata undeviginti habemus in Anthologia. Plinius libro VII. cap. 51. refert, eum omnibus annis uno die natali tantum correptum febre, & eo consumtum fuisse satis longa senecta. Floruit centum circiter ante Christum annis.

ſequemur? Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipſo magna quædam eſt vis, incredibiliſque naturæ. Omnes enim tacito quodam ſenſu, ſine ulla arte, aut ratione, quæ ſint in artibus, ac rationibus recta ac prava, dijudicant; idque cum faciunt in picturis, & in ſignis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a [a] natura minus habent inſtrumenti, tum multo oſtendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio; quod ea [b] ſunt in communibus infixa ſenſibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit eſſe expertem. Itaque non ſolum verbis arte poſitis moventur omnes, verum etiam numeris, ac vocibus. [c] Quotus enim quiſque eſt, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At [d] in his ſi paulum modo offenſum eſt, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? [e] hoc non idem fit in vocibus, ut a multitudine, & populo, non modo catervæ atque conventus, ſed et-
51 iam ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes ejiciantur? * Mirabile eſt, cum plurimum in faciendo interſit inter doctum, & rudem, quam non multum differat in judicando. Ars enim, cum a natura profecta ſit, niſi

a *a natura non ſunt facti.* b *ea ſunt in omnium animis & auribus innata.* c *quam pauci ſciunt artem numerorum?* d quod ſpectat quantitatem ſyllabarum, *ſi quid* hiſtriones *peccaverint vel contractione vel productione perperam adhibita, ſpectatores omnes & auditores reclamant.* e *nonne idem accidit in modis muſicorum & ſymphonia? non modo tota cohors cum errat, ſed etiam ſinguli cum ſibi non conſentiunt, exſibilantur.*

nisi naturam moveat ac delectet, nihil sane egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quam [1] numeri, atque voces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior, & cantibus, non neglecta, ut mihi videtur, a Numa, rege doctissimo, majoribusque nostris, ut epularum solemnium fides, ac tibiæ, [2] Saliorumque versus indicant: maxime autem [3] a Græcia vetere celebrata: quibus utinam, similibusque de rebus disputari, quam de puerilibus his verborum translationibus maluissetis. Verum, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poetæ non ignoscit, nobis [a] concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum, perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum [b] circuitum, & quasi orbem verborum conficere non possent, (nam id quidem nuper vel

E e pos-

a *Parcit*. b *periodum numerosam*.

1 *Numeri atque voces*) Est hæc Simmiæ philosophi apud Platonem in Phædone sententia, hominis animum esse harmoniam: quam opinionem ibidem refellit Socrates.

2 *Saliorum*) Salii sacerdotes Martis, sic dicti quod dum ferrent ancilia, solerent saltare. Ancile autem brevius erat scutum, quod e cælo cum esset delapsum ad salutem Romæ fatale, ne forte subriperetur, curavit Numa, secundus rex Romanorum, ut undecim alia omnino similia fabricarentur.

3 *A Græcia vetere*) *Summam eruditionem Græci sitam censebant in nervorum vocumque cantibus. Igitur & Epaminondas princeps, meo judicio, Græciæ, fidibus præclare cecinisse dicitur: Themistoclesque aliquot ante annis, cum in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior*. Cic. lib. 1. Tuscul. Quæst. n. 4.

posse, vel audere cœpimus)[a] [1] terna , aut bina , aut nonnulli singula etiam verba dicebant ; qui in illa [b] infantia naturali , illud , quod aures hominum flagitabant , tenebant tamen , ut & illa essent paria , quæ dicerent , & æqualibus interspirationibus uterentur .
52 * Exposui fere , ut potui , quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar : dixi enim de singulorum laude verborum ; dixi de conjunctione eorum ; dixi de numero , atque forma . Sed [c] si habitum orationis etiam , & quasi colorem aliquem requiritis , est & plena quædam , sed tamen teres , & tenuis , non sine nervis , ac viribus ; & ea , quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur . His tribus figuris insidere quidam venustatis non fuco illitus , sed sanguine diffusus , debet color . Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & verbis , & sententiis , ut , quemadmodum qui utuntur armis , aut palæstra , non solum sibi [d] vitandi , aut feriendi rationem esse habendam putant , sed etiam , ut cum venustate moveantur : sic verbis quidem ad aptam compositionem , &

a quorum alia aliis responderent . b *imperitia dicendi* . c *Si formam & speciem orationis nosse vultis : alia est sublimis , & tamen æqualis* , non inflata *: alia tenuis , non tamen exsanguis & exsucca : alia inter utramque media . In hac triplici orationis specie reperiri debet non ascititius , sed verus ac naturalis decor* . d ictus .

1 *Terna , aut bina*) Terna invicem opposita verba numerosam efficiunt orationem : ex. gr. *Odit privatam luxuriam : publicam magnificentiam diligit* . Cic. pro Muræna : item bina binis , ut *In dominatu servitus , in servitute dominatus* , Cic. pro Dejotaro : item cum singula singulis opponuntur , ut in illo Terentii Eunuchi Actu 1. scena 1.

Exclusit , revocat . redeam ? non , si me obsecret .

& [a] condecentiam, ſententiis vero ad gravitatem orationis utatur, ut ii, qui in armorum tractatione verſantur. [b] Formantur autem & verba, & ſententiæ [1] pene innumerabiles; quod ſatis ſcio notum eſſe vobis: ſed inter conformationem verborum, & ſententiarum hoc intereſt; quod [2] verborum [c] tollitur, ſi verba mutaris; ſententiarum permanet, quibuſcumque verbis uti velis. Quod quidem vos etſi [d] facitis, tamen admonendos puto, [e] ne quid eſſe aliud oratoris putetis, quod quidem ſit egregium, atque mirabile, niſi in ſingulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque [f] factis, raro autem etiam pervetuſtis: [g] in perpetua autem oratione, cum & [h] conjunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem te-

a *gratiam*. b arti gladiatoriæ rationem decori adjungunt. c venuſtas. d ita eſſe *creditis*. e *ne putetis ad ſummum oratoris decus aliud requiri, quam in ſingulis verbis*, &c. f *Novatis*. g *in continuatione orationis*. h *lenem verborum collocationem*.

1 *Pene innumerabiles*) Cum figura ſit orationis habitus a recta & ſimplici conſuetudine non ſine dignitate recedens; patet id plurimis ac pene infinitis modis fieri poſſe ab ingenioſis.

2 *Verborum tollitur*) Sua figuræ verborum perit gratia, ſi verba mutentur. In illo Ovidii verſiculo, quem citat Quintilianus,

Cur ego non dicam, Furia, te furiam?

paronomaſia eſt. aliquid aliud, v. g. *rabidam*, in fine verſus ſubſtitue, evaneſcit figura. Contra in hac ſententiæ figura, (præteritio eſt, quam adhibet Tullius pro lege Manilia) *Itaque non ſum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terra marique, quantaque felicitate geſſerit: ut ejus ſemper voluntatibus non modo cives aſſenſerint, ſocii obtemperarint, hoſtes obedierint: ſed etiam venti tempeſtateſque obſecundarint: Hoc breviſſime dicam*, &c. Immuta quantumlibet voces, eadem ſtabit figura ſententiæ præteritio.

tenuerimus, tum est [1] quasi luminibus distinguenda, & [a] frequentanda omnis oratio, sen-
53 tentiarum, atque verborum. * Nam & [2] commoratio una in re permultum movet, & illustris explanatio, [3] rerumque, quasi gerantur, sub adspectum pene subjectio; quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id,

a *exornanda*.

1 *Quasi luminibus distinguenda*) De figurarum usu recte hoc præcipit Fabius lib. IX. cap. 3. *Si quis parce & cum res poscet utetur velut asperso quodam condimento, jucundior erit oratio: at qui nimium affectaverit, ipsam illam gratiam varietatis amittet; quanquam sunt quædam figuræ ita receptæ, ut pene jam hoc ipsum nomen effugerint: quæ etiam si fuerint crebriores, aures consuetas minus ferient. Nam & secretæ, & extra vulgarem usum positæ, ideoque magis nobiles, ut novitate aurem excitant, ita copia satiant, nec se obvias fuisse dicenti, sed conquisitas, & ex omnibus latebris extractas congestasque declarant.*

2 *Commoratio una in re*) Exempla suggerent Ciceronis orationes prope omnes. Insignis est hic locus pro Roscio Amerino n. 74. *Quomodo occidit? ipse percussit, an aliis occidendum dedit? si ipsum arguis, Romæ non fuit. si per alios fecisse dicis, quæro servosne an liberos? quos homines? indidemne Ameria, an hosce ex urbe sicarios? si Ameria, qui sunt hi? cur non nominantur? si Romæ, unde eos noverat Roscius, qui Romam multis annis non venit, neque unquam plus triduo fuit? ubi eos convenit? quicum locutus est? quomodo persuasit? pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit?* &c.

3 *Rerumque, quasi gerantur*) Figuram hanc διατύπωσιν & ὑποτύπωσιν vocant Græci. Exemplum illustre suppeditat Tullius Verrina VII. n. 117. *Patres hi, quos videtis, jacebant in limine, matresque miseræ pernoctabant ad ostium carceris, ab extremo complexu liberum exclusæ: quæ nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum spiritum excipere sibi liceret. Aderat janitor carceris, carnifex prætoris, mors terrorque sociorum ac civium, lictor Sestius: cui ex omni gemitu doloreque certa merces comparabatur: ut adeas, tantum dabis: ut cibum tibi intro ferre liceat, tantum: nemo recusabat. Quid ut uno ictu securis afferam mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne sæpius feriatur? ne cum sensu doloris aliquo & cruciatu spiritus auferatur? Etiam ob hanc causam pecunia lictori dabatur.*

id, quod exponitur, & ad amplificandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe [1] præcisio est; & [2] plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio; & distincte [3] concisa brevitas; & [4] extenuatio, & huic adjuncta [5] illusio, a præceptis Cæsaris non abhorrens. Et ab re non longa [6] digressio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus esse debebit; propositioque quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, [a] sejunctio; & reditus ad propositum; & [7] iteratio, & orationis apta conclusio: tum augendi, minuendive causa, [8] veritatis superlatio, atque [b] trajectio; & [9] rogatio,

 atque

a *Ab eo quod dictum est transitus ad aliud rei genus.* b *quæ fertur ultra veritatem.*

1 *Præcisio*) Vide lib. iv. ad Herenn. num. 41.

2 *Plus ad intelligendum*) Refertur ad emphasim, de qua lib. iv. ad Herennium num. 67.

3 *Concisa brevitas*) Brachyepian vocat Rutilius, cujus hoc exemplum affert ex Lysia: *Sed nos æquum est voluntatem dispicere. Nam consilio valuit, fortuna lapsus est: homo fuit, fatetur, concedendum non omnia posse; hoc enim deorum est proprium.*

4 *Extenuatio*) Consule lib. II. de Orat. c. 66.

5 *Illusio*) De qua fuse admodum & eleganter Cæsar disserit lib. II. de Orat. cap. 57. &c.

6 *Digressio*) Digressio, propositio, sejunctio, reditus ad propositionem, & orationis apta conclusio; quorum omnium exempla passim occurrunt, vix inter figuras locum obtinent.

7 *Iteratio*) Qualis est hæc in oratione pro Quinctio num. 36. *Ostendam primum causam non fuisse cur a prætore postulares ut bona P. Quinctii possideres: deinde ex edicto te possidere non potuisse: postremo non possedisse. Quæso, C. Aquili, vosque qui estis in consilio, ut quid pollicitus sim, diligenter memoriæ mandetis ..... Nego fuisse causam cur postularet: Nego ex edicto possidere potuisse: nego possedisse.*

8 *Veritatis superlatio*) Est hyperbole, de qua lib. 4. ad Herenn. n. 44. & lib. 2. de Orat. c. 66.

9 *Rogatio*) Rogatio aliquid detegendi causa adhibetur. pro Roscio Comœdo num. 13. *Stipulatus es? ubi? quo die? quo* tem-

atque huic finitima quasi percunctatio, expositioque sententiæ suæ; tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis [1] dissimulatio, quæ est perjucunda, cum in oratione, non contentione, sed sermone tractatur: Deinde [2] dubitatio; tum distributio; tum [3] cor-

tempore? quo præsente? quis spopondisse me dicit? nemo. Percontatio fit etiam de iis quæ notissima sunt. pro Lege Manilia num. 61. *Quid enim tam novum, quam adolescentulum privatum exercitum difficili reip. tempore conficere? confecit. huic præesse? præfuit. rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem*, &c.

1 *Dissimulatio*) Sive ironia, qua aliud dicitur, aliud omnino oppositum intelligitur. Tullius in Pisoniana a n. 58. ad 62. ironia mirabili Pisonem exagitat, qui negaverat se triumphi cupidum esse. *Non est integrum Cn. Pompejo consilio jam uti tuo: erravit enim, non gustarat istam tuam philosophiam: ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui. quid est quod confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris a Senatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non audistis tam doctum hominem, tam eruditum, priusquam in istum errorem induceremini ..... O stultos Camillos, Curios ..... Sed quoniam præterita mutare non possumus: quid cessat hic homulus ex argilla & luto fictus Epicureus, dare hæc præclara præcepta sapientiæ clarissimo & summo imperatori genero suo? feratur ille vir, mihi crede, gloria .... meditare quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimas atque restinguas .... dices enim, ut es homo facetus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus e schola. Quid est, Cæsar, quod te supplicationes toties decretæ, tot dierum, tantopere delectent? ..... Quid tandem habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania sunt ista, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle*, &c. *Hac tu oratione non dubito quin illum jam ascendentem in currum possis revocare. O tenebræ! o lutum! o sordes! &c.* Vide & Verrinam ultimam n. 26. & Misopogonem Juliani, qui perpetua ironia contextus est.

2 *Dubitatio*) De qua lib. 4. ad Heren. n. 40. Est præterea egregium exemplum lib. 5. in Verrem n. 103. Occurrebat illa ratio: *Quid Cleomene fiet? poterone animadvertere in eos, quos dicto audientes esse jussi? missum facere eum, cui imperium potestatemque permisi? .... Pereat Cleomenes una. Ubi fides? ubi exsecrationes? ubi dextræ complexusque? ...*

[1] correctio, vel ante, vel postquam dixeris, vel cum aliquid a te ipso rejicias: [2] præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & [3] rejectio in alium; [4] communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio; [5] morum, ac vitæ imitatio, vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos concilian-

que? ... fieri nullo modo poterat quin Cleomeni parceretur.

1 *Correctio*) Est hæc aculeata in sororem Clodii pro Cælio. *Quod quidem facerem vehementius, nisi inimicitiæ intercederent cum istius mulieris viro: fratrem volui dicere: semper hic erro.*

2 *Præmunitio*) Qualis est hæc Tullii Philippica VII. n. 8. *Ego itaque pacis, ut ita dicam, alumnus, qui quantuscunque sum (nihil enim mihi arrogo) sine pace civili certe non fuissem (periculose dico: quemadmodum accepturi P. C. sitis, horreo; sed pro mea perpetua cupiditate vestræ dignitatis retinendæ & augendæ, quæso oroque vos P. C. ut primo, si erit vel acerbum auditu, vel incredibile a M. Cicerone esse dictum, accipiatis sine offensione quod dixero: neve id prius quam quale sit explicavero, repudietis) Ego ille, dicam sæpius, pacis semper laudator, semper auctor, pacem cum M. Antonio esse nolo. Magna spe ingredior in reliquam orationem, P. C. quoniam periculosissimum locum silentio sum prætervectus.*

3 *Rejectio in alium*) Sic in Miloniana Cicero accusatoris partes occupat, & Clodium ipsum Miloni struxisse insidias probat. Sic apud Livium lib. xlv. Rhodii culpam totius civitatis in seditiosos aliquot conferunt.

4 *Communicatio*) Qua adversarios, vel judices consulimus: valet ad urgendum adversarium, & confessionem ab eo exprimendam. Exemplum habes pro Quinctio num. 53. &c. *Si mehercule hæc tecum duo verba fecisses, Quid ago? respirasset cupiditas atque avaritia paululum .... Ego pro te nunc hoc consulo post tempus in aliena re, quod tu in tua re, cum tempus erat, consulere oblitus es. Quæro abs te C. Aquili ..... vadimonium mihi non obiit quidam socius & affinis meus ..... postulone a prætore, ut ejus bona mihi possidere liceat .... profecto si recte vestram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multum me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri: primum exspectare: deinde si latitare ac diutius ludificare videatur, amicos convenire: quærere quis procurator sit: domum denunciare. dici vix potest, quam multa sint, quæ respondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc rationem extremam necessariam devenire.*

5 *Morum ac vitæ imitatio*) Ethopœja dicitur a Græcis, de qua lib. 4. ad Her. n. 63.

dos vel maxime; sæpe autem etiam ad commovendos: [1] Personarum ficta inductio, vel [a] gravissimum lumen augendi: [2] descriptio, [3] erroris inductio, [4] ad hilaritatem impulsio, [5] ante occupatio: tum duo illa, quæ maxime movent, [6] similitudo, &

a *Descriptio, quæ maxime prodest amplificationi.*

1 *Personarum*) a Prosopopœja, cujus exempla attulimus in notis ad lib. 4. Heren. n. *66.*

2 *Descriptio*) Cujusmodi est hæc Pisonis apud Ciceronem in Sextiana n. 19. *Alter, o dii boni! quam teter incedebat! quam truculentus! quam terribili aspectu! unum aliquem tu ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen reip. diceres intueri. vestitus asper nostra hac purpura plebeja ac pene fusca: capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse tum imaginis formandæ causa duumviratum gerebat, Seplasiam sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reip. videbatur. tanta erat gravitas in oculo, tanta frontis contractio, ut illo supercilio resp. tanquam Atlante cælum, niti videretur.*

3 *Erroris inductio*) Qua aliquid inopinatum ac præter exspectationem dicitur: ut in Heautontimorumeno Terentii actu v. Scena 1.

In me quidvis harum rerum convenit,
Quæ sunt dicta in stultum, caudex, stipes, asinus, plumbeus:
In illum nil potest: nam exsuperat ejus stultitia omnia hæc.

4 *Ad hilaritatem impulsio*) Fit adhibitis jocis, de quibus prolixe lib. II. de Orat. c. 58. *&c.*

5 *Ante occupatio*) Sive prolepsis, qua id quod contra nos dici potest, anticipamus & refellimus. Ita Cicero pro Cælio n. 39. *Dicet aliquis, hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? ob hanc causam tibi hunc puerum parens commendavit & tradidit, ut in amore & voluptatibus adolescentiam suam collocaret, & hanc tu vitam & studia defenderes? Ego, si quis, judices, hoc robore animi atque hac indole virtutis ac continentiæ fuit, ut respueret omnes voluptates, omnemque vitæ suæ cursum in labore corporis, atque in animi contentione conficeret: quem non quies, non remissio, non æqualium studia, non ludi, non convivia delectarent: nihil in vita expetendum putaret, nisi quod esset cum laude & cum dignitate conjunctum, hunc mea sententia divinis quibusdam bonis instructum atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse arbitror Camillos,* &c.

6 *Similitudo*) Sic apud Ciceronem lib. II. de Nat. Deor. n. 20. *Ut profluens amnis aut vix aut nullo modo, conclusa autem aqua facile corrumpitur: sic orationis flumine reprehensoris vitia diluuntur, angustia autem conclu-*

& [1] exemplum. [a2] digestio, [3] interpellatio, [4] contentio, [5] reticentia, [6] commendatio, [7] vox quædam libera, atque etiam effrenatior, augendi causa; [8] iracundia, [9] objurgatio, promissio, [10] deprecatio, [11] obsecratio, [12] declinatio brevis a propo-

a *Distributio.*

clusæ orationis non facile se ipsa tutatur.

1 *Exemplum*) Cicero 1. in Catilinam n. 3. *An vero vir amplissimus P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum mediocriter labefactantem statum reip. privatus interfecit: Catilinam vero orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem nos consules perferemus?*

2 *Digestio*) Vide lib. 4. ad Her. n. 47.

3 *Interpellatio*) Qua sermo adversarii interrumpitur, vel ipsi indicitur silentium.

4 *Contentio*) Antithesis est, de qua diximus lib. 4. Herenn. n. 21.

5 *Reticentia*) Vide eundem librum n. 41. & 67.

6 *Commendatio*) Qua factum aliquod pluribus extollimus.

7 *Vox quædam libera*) παῤῥησία est. Consule lib. 4. ad Heren. n. 48.

8 *Iracundia*) Acris & vehemens oratio, quæ iracundiam oratoris indicat.

9 *Objurgatio*) Qua egregie adversus seditiosos utitur Germanicus apud Tacitum lib. 1. Annalium. *Quid enim per hos dies inausum intemeratumve vobis? Quod nomen huic cœtui dabo? Militesne appellem, qui filium imperatoris vestri vallo & armis circumsedistis? an cives? quibus tam projecta senatus auctoritas? Hostium quoque jus, & sacra legationis, & fas gentium rupistis*, &c.

10 *Deprecatio*) Sophonisba uxor Syphacis victorem Masinissam sic urget precibus apud Livium lib. 30. *Si captivæ apud dominum vitæ necisque suæ vocem supplicem mittere licet, si genua, si victricem attingere dextram, precor quæsoque per majestatem regiam, in qua paulo ante nos quoque fuimus, perque gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit, per hujusce regiæ deos, qui te melioribus ominibus accipiant, quam Syphacem hinc miserunt: hanc veniam supplici des, ut ipse quodcunque feret animus, de captiva statuas, neque me in cujusquam Romani superbum ac crudele arbitrium venire sinas.. Si nulla alia re potes, me morte ut vindices ab Romanorum arbitrio, oro obtestorque.*

11 *Obsecratio*) Est vehementior deprecatio.

12 *Declinatio brevis a proposito*) Sive digressio, Græcis παρέκβασις, est, teste Quintiliano lib. IV. cap. 3. *alienæ rei, sed ad utilitatem causæ pertinentis, extra ordinem procurrens tractatio.* *Quo ex genere est*, ut ibidem dicitur, *in orationibus contra Verrem compositis, Siciliæ laus, Proser-*

posito, non ut superior illa digressio, [1] purgatio, [2] conciliatio, [3] læsio, [4] optatio, atque [5] exsecratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ. 54 * [a] Orationis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & [6] geminatio verborum habet [b] interdum vim, leporem alias;

a *Oratione, tanquam armis, utimur, vel ad comminandum, & quasi ad lacessendum, vel ad decoram tractationem.* b *aliquando robur, aliquando venustatem.*

serpinæ raptus, pro L. Cornelio popularis illa virtutum Cn. Pompeji commemoratio: in quam ille divinus orator, veluti nomine ipso ducis cursus dicendi teneretur, abrupto quem inchoaverat sermone, divertit.

1 *Purgatio*) Legati C. Manlii perduellionis crimen a se amoliuntur apud Sallustium in bello Catilinario. *Deos hominesque testamur, imperator, nos arma neque contra patriam cepisse, neque quo periculum aliis faceremus: sed uti corpora nostra ab injuria tuta forent, qui miseri, egentes, violentia atque crudelitate fœneratorum, plerique patria, sed omnes fama atque fortunis expertes sumus,* &c.

2 *Conciliatio*) *Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam inauditamque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam ac pene divinam, tacitus præterire nullo modo possum.* Pro Marcello n. 1.

3 *Læsio*) *O tenebræ! o lutum! o sordes! o paterni generis oblite, materni vix memor.* in Pisonem num. 62.

4 *Optatio*) Virgilius Ecloga VIII.

------ En erit unquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?

5 *Exsecratio*) Dido Æneidos lib. IV. sic furit in Trojanos,

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios ferroque sequare colonos.
Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires,
Litora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotes.

6 *Geminatio verborum*) Modo vim habet, ut in prima Catilinaria num. 2. *O tempora! o mores! senatus hoc intelligit, consul videt: hic tamen vivit. vivit? imo vero in senatum venit.* Modo leporem, ut in hoc Virgilii Ecloga VI.

Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle,
Ægle Naiadum pulcherrima.

alias ; & paulum [1] immutatum verbum , atque deflexum ; & ejusdem verbi crebra tum [2] a primo repetitio , tum [3] in extremum conversio ; & [4] in eadem verba impetus , & concursio , & [5] adjunctio , & [6] progressio ; & [7] ejusdem verbi crebrius positi quædam distinctio ; & revocatio verbi ; & illa , [8] quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter , aut quæ [9] paribus paria referuntur , aut quæ sunt inter se similia . Est etiam [10] gradatio quædam , & [1] con-

1 *Immutatum verbum*) Consule notas in lib. IV. ad Heren. n. 20. & lib. II. de Orat. c. 63.

2 *A primo repetitio*) Anaphora dicitur hæc figura . *Legum ministri magistratus , legum interpretes judices , legum denique idcirco omnes servi sumus , ut liberi esse possimus* . Pro Cluent. n. 146. & Virgilius Ecloga IV.

Pan etiam Arcadia mecum si judice certet ,
Pan etiam Arcadia dicat se judice victum .

3 *In extremum conversio*) Est epiphora , seu repetitio in clausulis. Cic. 2. Philip. *Doletis tres exercitus pop. Rom. interfectos ? interfecit Antonius . Desideratis clarissimos cives ? eos quoque eripuit vobis Antonius . Auctoritas hujus ordinis afflicta est ? afflixit Antonius* . & Virgilius Ecloga X.

Surgamus . solet esse gravis cantantibus umbra :
Juniperi gravis umbra : nocent & frugibus umbræ .

4 *In eadem verba impetus*) Complexio est , Græcis συμπλοκή . Vide lib. IV. ad Heren. n. 20.

5 *Adjunctio*) Sive ἐπανάληψις , est ejusdem verbi iteratio. Martialis lib. IX. Epigr. 98.

Rumpitur invidia quidam , carissime Juli ,
Quod me Roma legit , rumpitur invidia , &c.

6 *Progressio*) Species est gradationis . Cicero pro Muræna n. 22. *Vigilas tu de nocte , ut tuis consultoribus respondeas : ille , ut eo quo intendit , mature cum exercitu perveniat . Te gallorum , illum buccinarum cantus exsuscitat . Tu actionem instituis , ille aciem instruit . Tu caves ne consultores tui , ille ne urbes aut castra capiantur* , &c.

7 *Ejusdem verbi* , &c.) Cicero in Pisonem num. 24. *Magnum nomen est , magna species , magna dignitas , magna majestas consulis* .

8 *Quæ similiter desinunt*) Lib. IV. ad Heren. num. 28. disseruimus de similiter desinentibus & cadentibus .

9 *Paria paribus*) Vide lib. IV. ad Heren. num. 27.

10 *Gradatio*) Lib. IV. ad Heren. n. 34.

[1] conversio, & verborum concinna [2] transgressio, & [3] contrarium, & dissolutum, & [4] declinatio, & reprehensio, & [5] exclamatio, & [6] imminutio, & [7] quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum [8] refertur ad singula, & [9] ad propositum subjecta ratio, & item [10] in di-

1 *Conversio*) Sive ἐπάνοδος, cum per eadem verba recurrimus. Cic. pro Cluentio. *Sine invidia culpa plectatur, & sine culpa invidia ponatur.* Tale est illud Biantis, auctore Aristotele II. Rhetor. Δεῖ φιλεῖν ὡς μισήσοντας, καὶ μισεῖν ὡς φιλήσοντας, *Ita ames, ut aliquando fortasse osurus: ita oderis, ut amaturus.*

2 *Transgressio*) de qua lib. IV. ad Herrenn. num. 44.

3 *Contrarium*) De antithesi lib. IV. ad Heren. num. 21. de dissoluto sive asyntheto, ibidem num. 41. diximus.

4 *Declinatio*) An quemadmodum gradatio ascensus est ad superiora, ita declinatio descensus est ad inferiora? Nonnulla enim hic congeruntur schemata, quæ si non omnino eadem, certe sunt simillima: ut quæ mox dicitur reprehensio eadem est ac correctio, de qua diximus lib. IV. ad Heren. n. 36.

5 *Exclamatio*) Lib. IV. ad Her. n. 22.

6 *Imminutio*) Ibid. num. 50.

7 *Quod in multis casibus*) Πολύπτωτον vocant Græci, cujus hoc exemplum ex Charisio Rutilius suggerit. *Pater hic tuus nunc denique est, ut egestatem tuam debere alere videatur. Patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo ut alienum deseruisti? Patris tu filius es ad potiundas opes, cujus ad senectutem violandam crudelissimus hostis fuisti? Nimirum nullo consilio filios procreamus. nam majorem partem ex illis doloris & contumeliæ capimus.*

8 *Refertur ad singula*) *Est enim hæc, judices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus; ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis.* Pro Milone n. 10.

9 *Ad propositum*, &c.) Ætiologia est, quod *schema*, inquit Rutilius, *efficitur ratione brevi & sententia, ita ut quod dubium est visum, ad certam fidem adduci videatur.* Cicero Divinat. in Verrem. *Intelligo quam difficili scopulosoque verser loco. Nam cum omnis arrogantia sit molesta, tum illa ingenii atque eloquentiæ multo molestissima.*

10 *In distributis*, &c.) Prosapodosis est, aut ait Rutilius Lupus, qua sententiis duabus, aut

diſtributis ſuppoſita ratio, & [1] permiſſio, & rurſum [2] alia dubitatio, & [3] improviſum quiddam, & [4] dinumeratio, & [5] alia correctio, & [6] diſputatio, & quod [7] continuatum, & interruptum, & [8] imago, & [9] ſibi ipſi reſponſio, & [10] immutatio, &

aut pluribus propoſitis, ſua cuique ratio ſubjungitur. Rem illuſtrat hoc Demoſthenis exemplo. Non enim pari ratione Philippus, atque nos, diverſis rebus medetur: ſed ille uſque eo nititur quoad ſuperet: nos contra ſtatim vinci meditamur. Ille enim pro laude ſicut pro patria præliatur: nobis autem ſi nihil accedit mali, ſatis ac nimium boni videtur.

1 *Permiſſio*) Lib. IV. ad Heren. num. 39.

2 *Alia dubitatio*) Non in ſententiis, ſed in verbis poſita: ut, Obfuit eo tempore plurimum reip. conſulum ſive ſtultitiam ſive malitiam dicere oportet, ſive utrumque.

3 *Improviſum*) Lib. II. de Orat. c. 63.

4 *Dinumeratio*) Ad diſtributionem referri poteſt.

5 *Alia correctio*) Quæ non ſententiis, ut prior, ſed vocibus conſtat. Philip. III. *Patrimonium ſuum effudit: quanquam non ſumus uſi eo verbo quo decuit: non effudit, ſed in ſalutem reip. collocavit.*

6 *Diſputatio*) Ratiocinatio fortaſſe figuris ornata, cujus egregium habetur exemplum lib. IV. ad Herennium num. 23.

7 *Continuatum*) Continuatum, inquit Strebæus, dicitur, cui nihil deeſt: interruptum, cui unum verbum aut plura deſunt.

8 *Imago*) Aliud nihil eſt quam translatio, addito adverbio ſimilitudinis. Imagine Cicero utitur in Vatinium. *Repente enim te, tanquam ſerpens e latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intuliſti.* Utitur translatione in Piſonem. *Atque adeo vos geminæ voragines ſcopulique reip.*

9 *Sibi ipſi reſponſio*) Hoc adhibet ſchema Latinus Pacatus in Panegyrico Theodoſii n. 38. ubi deſcribit æſtum Maximi antequam cum Theodoſio confligeret. *Quoties ſibi ipſum putamus dixiſſe, quo fugio? Bellumne tentabo? ut quem viribus totis ferre non potui, parte ſuſtineam! Alpes Cottias obſerabo? quia Juliæ profuerunt! Peto Africam? quam exhauſi. Repeto Britanniam? quam reliqui. Credo me Galliæ? ſed inviſus ſum. Hiſpaniæ me committo? ſed notus ſum. Quid ergo faciam inter arma & odia medius? a tergo premor hoſtibus, a fronte criminibus. Si morerer, evaſeram? Sed ecce nec animum ſequitur manus, nec manum gladius; labitur ferrum, tremit dextra, mens fatiſcit. O quam difficile eſt miſeris etiam perire!*

10 *Immutatio*) Rutilius Lupus lib. II. de figuris ἀλλοίωσιν appellat ſchema, quod oſtendit perſonarum, rerum factorumque diſſimilitudinem. Hoc exem-

& [1] disjunctio, & [2] ordo, & [3] relatio, & [4] digressio, & [5] circumscriptio. Hæc enim sunt fere, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem, verborumque
55 conformationibus illuminent. * Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego vero, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui ipse jam [a] præcipitans, me quoque hæc præcipitem pene [b] evolvere coegit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, & doctrina ipsa, vulgaris; usus autem gravissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quam-

a *Declinans ad occasum.* b *breviter exponere.*

emplum profert ex Hyperide. Non enim simile est vivere in æqua civitate, ubi jus legibus valeat: & venire sub unius tyranni imperium, ubi singularis libido dominatur; sed necesse est aut legibus fretum meminisse libertatis, aut unius potestati traditum quotidianam commentari servitutem.

1 *Disjunctio*) Qua res eadem diversis vocibus quasi distinguitur. Cicero 1. in Catil. num. 1. *Patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?*

2 *Ordo*) In narrationibus ac descriptionibus observandus.

3 *Relatio*) Eadem fere ac conversio, de qua mox diximus.

4 *Digressio*) Multo brevior ea, cujus supra meminimus. ut in hoc Virgilii Æneid. lib. 3.

Fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames?

4 *Circumscriptio*) Elegans & paucis comprehensa sententia. Hannibal ad Scipionem apud Livium lib. XXX. *Melior tutiorque est certa pax, quam sperata victoria: hæc in tua, illa in deorum manu est.*

Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe commonstrati loci, nunc, quid aptum sit, hoc est, quid maxime deceat in oratione, videamus: quanquam id quidem perspicuum est, Non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus. Nam & causæ capitis alium quendam [a] verborum sonum requirunt, alium [b] rerum privatarum, atque parvarum: & [1] aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, [2] senatus, an populus, an judices: frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis, an belli: festinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil sane est, quod præcipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis iisdem uti fere licebit, alias contentius [c], alias summissius. [d]: omni-

que

a acrem scilicet & vehementem. b lenem ac moderatum. c Cum animorum motus erunt concitandi. d *cum subtilius erit differendum*.

1 *Aliud dicendi genus*) Requirunt dicendi genus grave ac temperatum deliberationes; laudationes floridum & ornatum; judicia vel remissum vel concitatum; sermo vulgare; consolatio suave ac sententiosum; objurgatio asperum; disputatio subtile; historia simplex, fusum & tractum.

2 *Senatus*) Delectatur Senatus oratione brevi ac sapienti, populus magnifica, judices candida & perspicua, frequentes vehementiore, pauci temperata, singuli quotidiana.

que in re posse, quod deceat, facere, artis & na-
turæ est: scire, quid, quandoque deceat, pruden-
56 tiæ. * Sed hæc ipsa omnia [a] perinde sunt, ut a-
guntur. Actio, inquam, in dicendo una domina-
tur: sine hac summus orator esse in numero nullo
potest; mediocris, hac instructus, summos sæpe
superare. Huic [b] primas dedisse Demosthenes dici-
tur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum;
huic secundas; huic tertias. Quo mihi melius et-
iam illud ab Æschine dictum videri solet, qui cum
[c] propter ignominiam judicii cessisset Athenis, &
se Rhodum contulisset, rogatus a Rhodiis, legisse
fertur orationem illam egregiam, quam [1] in Ctesi-
phontem contra Demosthenem dixerat: qua perle-
cta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam
etiam, quæ erat contra a Demosthene pro Ctesi-
phonte edita: quam cum suavissima, & maxima
voce legisset, admirantibus omnibus, [2] Quanto,
inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum?
Ex quo satis significavit, quantum esset in actione,
qui orationem eandem aliam esse putaret, actore
mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule,
melius meministi, quod me puero [d] tantopere fer-
retur? [3] *Quo me miser conferam? quo vertam? in*
Ca-

a *talia sunt, qualis est oratoris actio & pronunciatio.* b *primum locum.* c *quod turpiter in judicio victus esset.* d *tantis laudibus prædicaretur.*

1 *In Ctesiphontem*) Quod sit Æschinis ac Demosthenis in causa Ctesiphontis argumentum orationum, perspicue exponit Tullius lib. de optimo genere oratorum n. 19.

2 *Quanto magis, &c.*) Idem refert Valerius Maximus lib. VIII. cap. 10. & Quintilianus lib. XI. cap. 3.

3 *Quo me miser*) Verba ex oratione Gracchi deprompta, qui-

Capitoliumne? at fratris sanguine redundat: an domum? matremne ut miseram, lamentantemque videam, & abjectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt [a] veritatis ipsius actores, reliquerunt; [b] imitatores autem veritatis, histriones, [c] occupaverunt. * Ac sine dubio in 57
omni re [d] vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus: verum [e] quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, ac pæne obruatur; discutienda sunt ea, quæ obscurant, & ea, quæ sunt eminentia & promta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam a natura habet vultum, & sonum, & gestum; totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omnesque voces, [f] ut nervi in fidibus, ita sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ, sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant, acuta, gravis, cita, tarda, magna, parva: quas tamen inter omnes est [g] suo quæque in ge-

a *Non fictarum causarum actores.* b *qui in argumentis verisimiliter fictis versantur.* c *sibi sumpserunt.* d *natura superat artem.* e *quia affectus animi*, quem naturali permotione *significare oportet*, si verus est, *aut actione imitari*, si fictus est, *sæpe ita perturbatur, ut vix notari possit; tollenda sunt ea, quibus obscuratur*, gestus & pronunciatio affectata: *sumenda ea, quibus maxime apparet*, vocis & vultus totiusque corporis conformatio, certas quasdam perturbationes naturaliter indicans. f *ut chordæ in citharis.* g *media inter acutam & gravem, citam ac tardam, magnam & parvam.*

quibus fratris a Scipione Nasica deplorabat, in Capitolio interfecti necem

nere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, [a] læve, asperum: [b] contractum, diffusum; continenti spiritu, intermisso: fractum, scissum: flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. Hi sunt actori, ut pictori, expositi ad va-
58 riandum colores. * Aliud enim vocis genus iracundia sibi sumat; acutum, incitatum, [c] crebro incidens.

[d] [1] *Impius hortatur me frater, ut meos malis miser*
Manderem natos. ----

Et ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,

[2] *Segregare abs te ausus?* ----

Et,

[3] *Ecquis hoc animadvertit?* [e] *vincite.* ----

Et [f] Atreus fere totus. Aliud miseratio, ac mœror: flexibile, plenum, interruptum, flebili voce;

[4] *Quo nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?*
Domum paternamne? anne ad [5] *Peliæ filias?*

Et

a vocum. b *quod contracto & brevi spiritu, quod fuso pronunciatur.* c *crebro interruptum.* d *impius frater me invitavit, ut infelix dentibus conficerem filios.* e *Vinculis constringite.* f *tota de Atreo tragœdia.*

1 *Impius*) Versus ex Thyeste, tragœdia Ennii. De Thyeste & Atreo fratribus nonnulla perstrinximus lib. 4. ad Heren. num. 46.

2 *Segregare*) Versus ex Teucro Pacuvii. Vide lib. II. de Orat. c. 46.

3 *Ecquis*) Ex Accii Atreo.

4 *Quo nunc*) Ex Medea Ennii.

5 *Peliæ*) Pelias Neptuni filius, & Thessaliæ rex, quem filiæ occiderunt, impulsu Medeæ, quæ illum ad juventutem revocandum suis artibus pollicebatur.

Et illa [a],

[1] *O pater, o patria, o Priami domus!*

Et quæ sequuntur:

Hæc omnia vidi inflammari;

[b] *Priamo vi vitam evitari.*

[c] Aliud metus: demissum, & hæsitans, & abjectum;

[d] [2] *Multi' modis sum circumventus, morbo, exsilio, atque inopia:*

Tum pavor sapientiam mihi omnem [e] *exanimato expectorat:*

Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum, & necem,

[f] *Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,*

[g] *Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.*

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis,

[h] [3] *Iterum Thyestes Atreum attractum advenit,*

Iterum jam aggreditur me, & quietum exsuscitat.

 [a] *Ma-*

a verba. b *Priamo* regi Trojanorum *vitam violenter auferri*. c *aliud* est vocis genus *in metu*. d *undetunque sum afflictus*. e *adimit attonito*. f *quæ* cum impendent. g *qui non sentiant metu sanguinem ad cor coire, & se pallescere*. h *rursus venit Thyestes ut attrahat ad se Atreum*.

tur. *Ovidius in Metamorph.*

1 *O pater*) Hic & duo sequentes versiculi ex Hecuba Ennii citati sunt.

2 *Multi' modis*) Versus Ennii.

3 *Iterum Thyestes*) Vel ex Ennii Thyeste, vel ex Atreo Pacuvii.

[a] *Major mihi moles, majus miscendum 'st malum,*
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Aliud voluptas: effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum; [b]

[c] *Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,*
Tibi ferebat, cum simulabat sese alteri dare;
Tum ad te ludibunda docte, & delicate detulit.

Aliud molestia: sine commiseratione grave quidquam, & [d] uno pressu, ac sono obductum;

[e] *Qua tempestate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,*
Ego tum gravida, expletis jam fere ad pariendum mensibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

59 * Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens [f] scenicus, sed universam rem, & sententiam, [1] non demonstratione, sed signi-

a *atrocius aliquid mihi aggrediendum est, majus inferendum malum, quo crudele illius pectus subigam & conteram.* b Quo genere vocis pronunciandi sunt sequentes versus ex vetere poeta. c *cum ad me attulit coronam, qua in nuptiis ornari me oportebat, tibi afferebat, etiam cum fingebat se alteri dare; tunc ludens erudite & solerter ad te attulit.* d *simili sono prolatum.* e *quo tempore Paris* filius Priami *nuptias illicitas confecit cum Helena, ego tum uterum ferens completis fere* novem *mensibus brevi paritura eram, eodem tempore Hecuba* Priami conjux *Polydorum a liberis ultimum in lucem edidit.* f *theatralis.*

1 *Non demonstratione*) In hac Tullii periodo, *Cadebatur in medio foro Messanæ*, &c. non est motus laterum, qualis esse ad ver-

ſignificatione declarans, laterum inflexione hac forti, ac virili, [a] non ab ſcena, & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam a palæſtra. [1] Manus autem minus arguta, digitis ſubſequens verba, non exprimens: [2] brachium [b] procerius projectum, quaſi quoddam telum orationis: ſupploſio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore ſunt omnia. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorum: [c] quo melius noſtri illi ſenes, qui [3] perſonatum ne Roſcium quidem magnopere laudabant.

a *quæ petitur non ex theatro & hiſtrionibus, ſed ex foro & oratoribus, qui ad recte agendum inſtituunt.* b *non inflectatur ad pectus, ſed longius removeatur.* c *In quo* ſentiebant *optime noſtri ſenes.*

verbera ſolet, torquendus: nec vox qualis dolore exprimitur eruenda, nec ſi quis de citharœdo loquatur, cum compoſitis quaſi ad pulſandos nervos manibus deſignare debet: permittitur tamen manum ad ſe referre, aut in alium intendere de quo loquitur. *Fabius lib.* xi. *cap.* 3.

1 *Manus*) Quot motus habeant manus, dici vix poteſt, his poſcimus, pollicemur, vocamus, dimittimus, &c. Eſt ille geſtus maxime communis, quo index ad pollicem contrahitur explicatis tribus aliis digitis; convenit exordiis cum leni in utramque partem motu prolatus, capite ſenſim ad id, quo fertur manus, inclinante. Idem geſtus erit paulo productior in narrando, in exprobrando acrior. Eſt & ille verecundæ actioni aptiſſimus, quo quatuor primis leviter in ſummum coeuntibus digitis, non procul a pectore ad nos fertur manus. Deinde admirationi convenit hic geſtus, quo manus modice ſupinata, ac per ſingulos a minimo collecta digitos redeunte flexu ſimul explicatur atque convertitur. Præterea optime manus a ſiniſtra parte incipit, & in dextra deponitur; ſed ut deponi, non ferire videatur. Denique in exordiis geſtus fieri non ſolet niſi poſt tria, quatuor, aut quinque verba. *Ex Quintiliano.*

2 *Brachium*) Brachia projiciantur in contentionibus, contrahantur in remiſſis. Nunquam tamen ſint omnino extenta, nunquam ſupra oculos attollantur, nunquam demittantur infra pectus. *Ex eodem.*

3 *Perſonatum*) *Maſque*: quo habitu prodibant aliquando in ſcenam hiſtriones.

bant. Animi eſt enim omnis actio, & imago animi vultus eſt, indices oculi. Nam hæc eſt una pars corporis, quæ, quot animi motus ſunt, tot ſignificationes, & commutationes poſſit efficere: neque vero eſt quiſquam, [a] qui eadem contuens efficiat. Theophraſtus quidem Tauriſcum [b] quendam dixit [1] actorem averſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo contuens aliquid, pronuntiaret. Quare [c] oculorum eſt magna moderatio: nam [d] oris non eſt nimium mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi ſunt, quorum tum intentione, tum remiſſione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum ſignificemus apte cum genere ipſo orationis: eſt enim actio quaſi ſermo corporis, quo magis menti congruens eſſe debet. Oculos autem natura nobis, [2] ut equo & leoni ſetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac noſtra actione [e] ſecundum vocem vultus valet; is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ ſunt actionis, ineſt quædam vis a natura data: quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maxime commoventur. Verba enim neminem movent, niſi eum, qui ejuſdem linguæ ſocietate conjunctus

a *qui fixis in unam partem oculis poſſit diverſos animi affectus ſignificare*. b hiſtrionem *dixit* oculis *averſum*. c in agendo *maxime moderandi ſunt oculi*. d *totius vultus*. e *vultus poſt vocem* maxime *valet*.

1 *Actorem averſum*) Qui averſus ab auditore oculis, in aliquid aliud ſemper aſpectum defigeret.

2 *Ut equo*) Leonum *animi index cauda*, *ſicut & equorum aures*. Plinius lib. VIII. cap. 16.

ctus est; sententiæque sæpe acutæ [a] non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omnes movet: iisdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in se ipsi indicant. * Ad actionis autem usum, atque lau- 60
dem, maximam sine dubio partem vox obtinet; quæ primum est optanda nobis: deinde, quæcunque erit, ea tuenda: de quo [b] illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci serviatur; equidem magnopere censeo serviendum. Sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abhorrere, quod, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus quod maxime est utile, id, nescio quo pacto, etiam decet maxime. Nam ad vocem obtinendam nihil est utilius, quam crebra mutatio; nihil perniciosius, quam effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, & actionis suavitatem, quid est vicissitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem [1] Gracchus, (quod potes audire, Catule, ex Licinio, cliente tuo, literato homine, quem servum sibi ille [c] habuit ad manum) cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut [d] a contentione revoca-

a *non concipiuntur ab hominibus non acuti.* b *Nihil ad nos pertinet hic vocis conservandæ præcepta tradere.* c *habuit scribam.* d *a vehementi pronunciatione.*

1 *Gracchus*) De C. Gracchi fistula concionatoria vide Gellium lib. 1. c. 11.

ret. Audivi mehercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & scientiam. [a] Ego vero, inquit Crassus, ac doleo quidem, [b] illos viros in eam fraudem in republica esse delapsos: quanquam [c] [1] ea tela texitur; & ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam similes habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Julius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer: cujus ego nondum plane rationem
61 intelligo. * In omni voce, inquit Crassus, est quiddam medium, [d] sed suum cuique voci: hinc [e] gradatim ascendere vocem utile & suave est: (nam a principio clamare, agreste quiddam est) & illud idem [f] ad firmandum est vocem salutare: deinde est quiddam contentionis extremum, quod tamen [g] interius est, quam acutissimus clamor, quo te fistula progredi non sinet, & tamen ab ipsa contentione revocabit. Est item contra quiddam in remissione gravissimum, quoque tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc varietas, & hic per omnes sonos vocis cursus, & se tuebitur, & actioni afferet suavitatem. Sed fistulatorem domi relinquetis, [h] sensum hujus consue-

a *ego quoque* idem audivi. b *Tib. & C. Gracchos*. c *is agendi modus instituitur*. d inter acutum & gravem sonum. e *per gradus*. f *prodest voci corroborandæ*. g *inferius est*. h *Cavebitis ne vox gravior sit aut acutior*.

1 *Ea tela texitur*) Carpit ætatis suæ factiones Marianas & Syllanas, quibus tota resp. concutiebatur. Cæterum eam vocem *incitatur* temere librariis excidisse putat Victorius lib. v. variarum lectionum cap. 7.

ſuetudinis vobiſcum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non ut volui, ſed ut me temporis anguſtiæ coegerunt. [a] Scitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cum efferre plura, ſi cupias, non queas. Tu vero, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantum ego poſſum judicare, ita divinitus, ut non a Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe videare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo; ac vellem, ut meus gener, ſodalis tuus, Hortenſius[1], affuiſſet: quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Craſſus, Fore dicis? inquit: ego vero eſſe jam judico, & tum judicavi, cum, [2] me conſule, in ſenatu cauſam defendit Africæ, nuperque etiam magis, cum pro [3] Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte vides, Catule: nihil enim iſti adoleſcenti neque a natura, neque a doctrina deeſſe ſentio. Quo magis eſt tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum, ac laborandum: non enim ille mediocris orator [b] veſtræ quaſi ſuccreſcit ætati; ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrina eximia, & memoria ſingulari: cui quanquam faveo, tamen [c] illum ætati ſuæ

præ-

a *lepidum eſt, cum plura, vel ſi velis, non poſſis dicere, id rejicere in anguſtias temporis.* b *ſenſim creſcendo veſtram ætatem ſubſequitur.* c *cupio illum eſſe adoleſcentibus duntaxat ætatis ſuæ ſuperiorem.*

1 *Hortenſius*) De quo fuſe Tullius in Bruto, præcipue ſub initium & finem.

2 *Me conſule*) Anno ſcilicet V. C. DCLVIII. ante Chriſtum CXCVI. quo primum tempore, ut refert Tullius in Bruto, in foro dixit Hortenſius, annos natus undeviginti.

3 *Bithyniæ rege*) Nicomede, qui moriens Bithyniam populo Rom. reliquit. Bithynia autem Aſiæ minoris regio nunc *Berſangial*, teſte Caſtaldo. a Tur-

præſtare cupio; vobis vero [1] illum tanto minorem præcurrere vix honeſtum eſt. Sed jam ſurgamus, inquit, noſque [a] curemus, & aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros, curamque laxemus.

a *epulis reficiamus.*

eis appellatur *Oſmanilli*, quemadmodum ſcribit Leunclavius.

1 *Illum tanto minorem*) Cottam & Sulpicium annis decem Hortenſio majores fuiſſe ſcribit Cicero in Bruto.

IN-

INDEX
IN LIBROS
DE ORATORE.

A

INDEX.

Iam-

INDEX.

non

INDEX
IN NOTAS.

A

B

C

Cal-

INDEX.

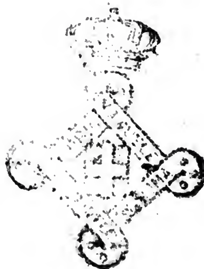
INDEX.

Q. Mar-

INDEX.

gin-

FINIS.

Ente - Biblioteca Nazionale Centrale di Roma Vittorio Emanuele II
Opera - 6.2.G.49
Laboratorio - Il Laboratorio s.r.l., Firenze
Anno restauro - 2004-2005

N 6

SINTESI DELLE OPERAZIONI EFFETTUATE:

Controllo numerazione delle carte, scucitura parziale volume, spolveratura con pennello, pulizia a secco delle carte, risarcimento strappi e lacune con carta giapponese Vangerow 20513, velo Vangerow 20561, collante Tylose MH300P al 4 %, imbrachettatura con carta giapponese Vangerow 20503, consolidamento cucitura originalecon ricucitura fascicoli,recupero capitelli originali, indorsatura in carta giapponese e cotone, restauro e recupero coperta originale in pergamena rigida.

DATA COLLAUDO 13-05-05

COLLAUDATORE

Il Laboratorio s.r.l.